

Dr. BÜLENT NURİ ESEN
ANKARA ÜNİVERSİTESİNDE PROFESÖR

ANAYASA HUKUKU
GENEL ESASLAR

MÜELLİFİN BAŞLICA ESERLERİ

Sul. 1935 Bozkurt Mat.

Türk Borçlar Kanununa göre Alım Satım **Tükenmiştir. ✓**

Adalet Divanı Statüsü **İstanbul, 1934 ✓**

Le Contrat d'Assurance **Paris, 1937 ✓**

Türk Medenî Hukuku **Ankara, 1942 ✓**

Usul Hukuku (S.B. Okulu 1942) **Öğrenci notu ✓**

İcra ve İflâs Hukuku (" ") **Öğrenci notu ✓**

Medenî Hukuk (Genel Hükümler - Kişi Hakları - Aile Hukuku - Miras Hukuku) (S.B. Okulu 1943) **Öğrenci notu ✓**

Türk Medenî Hukuku el kitabı. Cilt I **Ankara, 1943 ✓**

Esas Teşkilât Hukuku (S.B. Okulu) **Öğrenci notu (19)**

Sigorta Nedir? **İstanbul, 1944**

Türk İş Hukuku *Hariri Mat.* **Ankara, 1944**

Notlu Anayasa **Ankara, 1945**

Anayasa Hukuku **Ankara, 1945**

Çiftçiyi Toprakandırma Kanunu Şerhi **Ankara, 1945**
Alaettin Kemal Mat.

Wie Man in der Türkei Recht Spricht **Berlin, 1950**

Anayasa Hukuku **Ankara, 1948**

Anayasa Hukuku ve Siyasî Hukuk **İstanbul, 1957**

Kölelik ve Hürriyet (Kolektif) **İstanbul, 1960**

~~Anayasa Hukuku (Genel Esaslar) **Ank. 1963**~~

~~Anayasa Hukuku göre Türk A. Hukuku **Ank. 1966**~~

~~Anayasa Hukuku **Ank. 1970**~~

~~Türk Anayasa Hukuku **Ank. 1968**~~

~~Türk Anayasa Huk. (2. Cilt) **Ank. 1971**~~

Demokrasi - (Buradan) dan çeviri) Anayasa Anlaşım Ank. 1965

Sigorta Bilgisi, Ank. - -

KONULAR

İlk Söz

İLK BİLGİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

HUKUK ve ANAYASA HUKUKU

Hukuk, 5 - Hukukun ayrılışı, 7 - Anayasa Hukuku, 8

İKİNCİ BÖLÜM

ANAYASA HUKUKU ÖĞRETİMİ

Anayasa Hukuku ve siyasi bilim, 12 - Metod meselesi,
14 - Ana bibliyografya, 15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAYASA HUKUKUNUN KAYNAKLARI

Çeşitleri, 20

KESİM I — METİNLER

BİRİNCİ PARAGRAF — YAZILI ANAYASALAR

Sert Anayasa, 22 - Yatkın Anayasa, 23 - Görünüştteki ve
Gerçek Anayasalar, 24 - Türk Anayasası, 25

İKİNCİ PARAGRAF — GELENEKSEL ANAYASALAR

İngiltere örneği, 27 - Siyasi İktidarın kayıtlanması, 28 -
Parlamento üstünlüğü, 31

KESİM II — UYGULAMALAR

ANAYASA HUKUKUNUN TEMEL PROBLEMLERİ

BİRİNCİ KISIM

DEVLET

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL BİLGİLER

Devlet terimi, 45 - Devlet telâkkisi, 46 - Devletin menşei, 49 - I — Vakıa teorileri, 50: A — Sosyal vakıa teorisi, 50; B — Tabiat olayı teorisi, 50 - II — İrade teorileri, 52 - Toplumsal anlaşma teorisi, 553 - Hobbes, 54 - Locke, 54 - Rousseau, 55 - Contrat social, 55 - Tarif, 58

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN VARLIK ŞARTLARI

BİRİNCİ PARAGRAF — TOPLULUK

İki telâkki, 63 - Millet vakıası, 64 - Maddî unsur ölçüsü, 65 - Milliyetler Prensipi, 66 - Milliyetçilik, 67 - Demeç, 69 - Sübjektif telâkki, 77 - Türk Millet anlayışı, 78 - Tarif, 81 - Egemenlik, 82 - Doktrinler, 83 - Egemenliğin bölünmezliği, 85

İKİNCİ PARAGRAF — ÜLKE

Türkiye, 99 - Batı sınırları bakımından, 99 - Kuzey batı sınırları bakımından, 100 - Kuzey sınırları bakımından, 100 - Doğu sınırları bakımından, 101 - Güney sınırları bakımından, 104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVLETİN UNSURU

SİYASİ İKTİDAR

BİRİNCİ PARAGRAF — SİYASİ İKTİDARIN MAHİYETİ
Mesele, 107 - İzah, 108 - İktidar ve Otorite, 109 - Tahlil,

110 - İktidarın vasıfları, 112 - İktidarın cevheri, 113 - İktidara muvafakat, 113 - Hıristiyanlıkta, 114 - Zamanımızda, 115 - Tarif 117 - Kamu, 119 - Kamu iyiliği, 119

İKİNCİ PARAGRAF — DEVLETİN HUKUKA UYMA MÜKELLEFİYETİ

Hukuk Devleti, 124 - Kendi kendine sınırlama teorisi, 126 - Hukuka bağlılık teorileri, 127 - Devletin mahiyetindeki gelişme, 128

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DEVLETİN VASFI

Kişilik, 131 - Devlet kişiliği hakkında teoriler, 132: I — Devletin kişiliğini inkâr eden görüş, 132; II — Yapmak kişi görüşü, 133; III — Gerçek kişi görüşü, 134

BEŞİNCİ BÖLÜM DEVLET ŞEKİLLERİ

İki şekil, 138 - Devletler Birliği, 139 - Birleşik Devlet, 141 - Federal Devlet, 143

İKİNCİ KISIM DEVLET İDARESİ

BİRİNCİ BÖLÜM HÜKÜMET ŞEKİLLERİ

Sınıflandırmalar, 148 - Eflâtun, 148 - Aristo, 149 - Saint Thomas, 152 - Machiavelli, 152 - Montesquieu, 152 - Modern müellifler, 153 - Tasnif teklifi, 155 - Temsil, 155 - Temsilî hükûmet sistemleri, 158

İKİNCİ BÖLÜM

HUKUK ÜSTÜNLÜĞÜ DEVLETİ

Terimin tercihi, 160 - Adlandırma, 161

BİRİNCİ PARAGRAF — HUKUK ÜSTÜNLÜĞÜ MEFHUMU

İKİNCİ PARAGRAF — İKTİDAR KUVVETLERİNİN DAĞILIŞI

Üç iktidar, 170 - Montesquieu, 172 - Rejimler, 178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIYASİ İKTİDARIN KULLANILMASI REJİMLERİ

KESİM I

HUKUK ÜSTÜNLÜĞÜ DEVLETLERİNDE

BİRİNCİ PARAGRAF — PARLÂMENTER REJİM

Kıstaslar, 179 - İngiliz Anayasası, 181 - Çift parti sistemi, 183 - İktidar-Muhalefet münasebetleri, 184 - Birleşik Krallık, 186 - Parlâmentarizm, 189 - Parlâmentonun gelişmesi, 191 - Kanun yapmak, 193 - Hükümdar, 193 - Kararname usulü, 194 - Lortlar Kamarası, 195 - Avam Kamarası, 196 - Kabine, 197 - «Mandate» sistemi, 201

İKİNCİ PARAGRAF — KONVANSİYONEL REJİM

İsviçre örneği, 203 - Tarihçe, 204 - Anayasa, 204 - Siyasî rejim, 205 - Federal Meclis, 208 - Federal Heyet, 209 - Doğrudan doğruya demokrasi, 212

ÜÇÜNCÜ PARAGRAF — PREZİDANSİYEL REJİM

Amerikan vatandaşı, 215 - Bağımsızlık, 216 - Federal Anayasa, 220 - Yetki meselesi, 221 - Birlik kurulması, 224 -

Zenci problemi, 224 - Hükümet telâkkisi, 226 - Başkan, 228 - Yetkileri, 232 - Kongre, 235 - Siyasî partiler, 238 - Federal Yüksek Divan, 240

DÖRDÜNCÜ PARAGRAF — HUKUK ÜSTÜNLÜĞÜ DEVLETLERİNDE MÜŞTEREK KARAKTERLER

I — Anayasa Üstünlüğü, 242; II — İnsan Hakları telâkisi, 245 - İki telâkki, 246 - Sosyal unsur, 247 - Evrensellik, 248 - Muhteva, 249 - Tedbirler, 250 - Teminat, 252

KESİM II

OTORİTE ÜSTÜNLÜĞÜ DEVLETLERİNDE

Çeşitleri, 254

BİRİNCİ PARAGRAF — KİTLE OTORİTESİ REJİMİ
Marksizm, 256 - Sovyet rejimi, 258 - Tarihçe, 260 - Devletin bünyesi, 264 - Birlik Devleti, 267 - Yürütme, 270 - Yargı, 272 - Ana haklar ve ödevler, 273 - Anayasa değiştirilmesi, 275

İKİNCİ PARAGRAF — ŞEF OTORİTESİ REJİMİ

Devlet, 276 - Şef, 277 - Tek parti, 278 - Sendikalizm, 278 - Cortès'ler, 279 - Yürütme faaliyeti, 281 - Özet 282

İLK SÖZ

Bu kitap siyasî meselelerin çözüm yollarını göstermek üzere hazırlanmış bir kodeks değildir. Siyasî marazların tedavi çarelerini ve ilâçlarının formüllerini ihtiva etmez. Bir ansiklopedi de değildir. Bütün siyasî terimlerin izahını ve tariflerini vermeyi amaç tutmaz.

Bu kitap bir sistemin inşasına dair bilgileri taşır. Anayasa sistemini anlatır. Siyasî müesseselerin gerçek anlamlarını aydınlatmak gayretindedir. Maksadı, değişmez prensipleri bulup ortaya koymaktır. Yazar, prensipler bilindiği takdirde karşılaşılan meselelerin gereken doğrulukla ve isabetle çözüleceğine inanır.

Her inanç adamı gibi, onun da sarsılmayan inanları vardır. Ona göre, insanın en üstün değer olduğu, devletin bunu tanıtmaya ve sağlama vasıtası teşkil ettiği, idare edenlerin kurulu ana düzene göre hareketle mükellef ve siyasî topluluğun iradesine tâbi hizmet adamları oldukları, siyasî topluluğun çoğunluk ve azınlık olarak bir arada bir bütün teşkil ettiği, hoşgörülülüğü yok etmeye yönelen düşünceden gayri her çeşit fikrin hoşgörülmesi gerektiği, hertürlü iktidarın hukuka uygun surette kullanılmasının zarurî olduğu, ferde insan haysiyetinden faydalanma imkânlarının ve keyfi hükümet otoritesine karşı korunması tedbirlerinin mutlaka sağlanması icap ettiği hakikatleri siyasî iktisadî ve sosyal şartlar ne olursa olsun, daima masun tutulacak değişmez gerçeklerdir.

Bu kitap, Anayasa Hukuku'nun ve Siyaset Hukuku'nun genel prensiplerine tahsis edilmiştir.

İLK BİLGİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

HUKUK ve ANAYASA HUKUKU

HUKUK :

Anayasa Hukuku, genel olarak, Hukuk adı verilen bilgi alanının bir parçasıdır. Şu halde, ilk ağızda «Hukuk» tabiri ile ne kastedildiği açıklanmalıdır.

Hukukun bilimsel bir disiplin olarak anlaşılması için her şeyden önce bir fikir hazırlığına ihtiyaç vardır. Bu hazırlık, meseleleri anlamak hususunda bir alışkanlık edinme ile yapılabilir.

Üniversite Fakülteleri, mensuplarına belli bir takım yetkiler iktisabı imkânı verirken onlara muayyen bazı vasıflar kazandırmaktadır. Belli yetkileri ve muayyen vasıfları edinmiş olmak, meselelerin «niçin» ini kavramakla mümkündür.

Birinci mesele, insanın kendi kendisini anlamasıdır.

Zamanımız yaşayışı fevkalâde karışıktır. Ancak bu karışıklık içersinde açık bir şekilde görülen husus, insan'ın kâinat içersinde merkez kıymet olarak belirlediği ve Başkan Eisenhower'in dediği gibi, «beşer dehasına medyun olduğumuz tekmil müesseselerin tek ve yegâne hikmeti vücudu kalmakta devam ettiği» dir.

İnsan yalnız olarak mütalâa edilmez. Aristo'nun dediği gibi, o, bir zoonpolitikon'dur. İnsanı içinde yaşamakta olduğu vasatla birlikte mütalâaya mecburuz. Nasıl bir bitki, üzerinde gelişmekte olduğu toprağa göre özellikler göstermekte ise, aynı şekilde, insan da kendi muhitinin

bir bitkisidir. Ancak, insan, düşünen bir nebattır; zekâ ve şuur sahibi bir varlıktır. Dünya yüzünde mayasında hürriyetle birlikte mütalâa edilen tek yaratıktır. İnsan şahsiyetinin gelişmesi, içinde yaşadığı memleket şahsiyetinin her zaman tesiri altındadır. İnsan'a ait meseleler aynı zamanda memleketinin meseleleridir. Bunların halli memleketin benimsemesiyle mümkün olabilir. Şahsî menfaatler, topluluğun menfaati ile zıt zannedilmemelidir. Bunların yekdiğerini tamamlamakta olduğu unutulmalıdır. Gerçek vatanperver, kendi ferdî menfaati yanında ve onunla birlikte memleket menfaatini kollayabilen ve gerektiğinde umumun faydası için kendi has menfaatinden feragat edebilen kimsedir. Bu feragat, insan hak ve haysiyetlerinden vazgeçilmeksizin yapılmalıdır. Son otuz yıl içerisinde İtalya'da, Almanya'da, Arjantin'de, İspanya'da husule gelen olaylar bu gerçeklerin değişmezliğini bir kere daha isbat etmiştir.

İster hürriyet olsun, ister demokrasi olsun hep insan haysiyet ve haklarını koruyan mefhumlardır. Bizden başka türlü düşünenleri, onlar da bizim gibi ve bizim kadar hür oldukları için, müsamaha ile, anlayışla, sevgi ile dinlemeye mecburuz; bu mecburiyeti günlük yaşama kaidesi haline getirmek zorundayız.

Demek oluyor ki, toplum hayatında kendi hürriyetimizle bizden başkalarının hürriyetlerini bir muvazene halinde tutmak zarurîdir. İşte, bunu temine uğraşan sistemleşmeye «Hukuk» deniyor.

Şu halde, hukuku, teknik bakımdan, hürriyetlerin muvazene sistemi; ilmî bakımdan ise, hürriyetler muvazenesi bilimi olarak tarif edebiliriz.

Gerçi, klâsik eserler, hukuku, insanlararası belli münasebetleri düzenleyen kurallar topluluğu olarak dahi tarif etmektedir. Lâkin biz, muhtevayı anlatan bir tarif yapmayı tercih etmekteyiz.

HUKUKUN AYRILIŞI :

Hukukun geniş sahası içinde belirmiş çeşitli bilim dallarına rastlanır.

İlk adımda, Hukuk, daha Roma hukukundan beri başlıca iki büyük kısma ayrılmıştır. Bu ayırma hukuk kuralının düzenlemekte olduğu münasebetlerin nev'ine, veya hukuk münasebeti sujelerinin kişiliklerine göre meydana getirilmiştir. Nitekim, İmparator Jüstinyanus'un «İnstitutes» lerinde yapılan tarifler bu esası göz önünde tutmaktadırlar. O devirden beri hukuk mütad olarak Kamu Hukuku ve Özel Hukuk diye ayrılmıştır. Duguit'ye göre, Kamu Hukuku ile Özel Hukuk arasındaki fark, Kamu Hukukunda devlete karşı doğrudan doğruya uygulanabilecek bir müeyyide şekli mevcut olmayışdır.

Bu iki kol dahi ayrı ayrı bir takım dallardan meydana gelmekte olup bu dalların her birini teker teker belirtmek zannımızca lüzumsuzdur. Zira, insanlararası alışverişlerin, teknik ilerlemelerin, çeşitli olayların ortaya çıkması ve zamanla birlikte yeni yeni tutumların belirmesi yeni bir takım hukuk disiplinlerinin türemesine sebep olmaktadır. Faraza, bugün, bir kambiyo hukukundan, bir bankalar hukukundan, bir petrol hukukundan, bir nükleer hukuktan, bir feza hukukundan bahsedildiğine şahit oluyoruz. Bunun içindir ki, sadece ana hatları itibariyle Özel Hukuk ile Kamu Hukuku'nun belli başlı dallarına işaret etmekle yetineceğiz.

Özel Hukukun önemli kolları Medenî Hukuk, Ticaret Hukuku gibi bilim dallarıdır.

Kamu Hukukunun, İdare Hukuku, Ceza Hukuku, Devletarası Hukuk gibi bir takım dalları vardır. Lâkin, başda gelen kolu Anayasa Hukukudur.

ANAYASA HUKUKU :

Krichenko ve Denisov Sovyet Anayasa hukukunu mevzu hukuk kaideleri sistemi ile bu kaidelerin düzenlediği hukukî münasebetleri inceliyen bilim kolu olarak tarif ediyorlar (1). Bu tarifte esas, devletçe konulmuş bulunan hukuk kaidelerinin üstünlüğüdür.

Anayasa hukuku, iktidarla hürriyetlerin karşılıklı durumlarının bilimidir. Filhakika, Anayasa Hukuku, devlet hayatının ve devlet hayatı içinde yaşayan insanların hukukudur. Devlet idaresinin zarurî kıldığı organlar ve bunların işleyişleri Anayasa Hukuku mevzularının başlıcalarını teşkil ederler.

Adından da anlaşılacağı üzere, Anayasa Hukuku, Devlet yapısına hakim olan esaslar ve devlet siyasî hayatının tabi olması zarurî prensipler ile meşgul olur.

Bazı müellifler Anayasa Hukukunu tarif etmek için şekle ve Devlet organlarına ehemmiyet vermişlerdir. Meselâ, Esmein ve Duverger bunlardandır.

Diğer bir kısmı, devlet hayatında irade üstünlüğü fikrini ifade eden egemenliği esas almışlardır. Barthélemy böyle yapmıştır. Belçikalı Profesör Mast'a göre, Anayasa Hukuku: «Egemenliğin kullanılmasında uygulanan prensipleri tesbit eder, Anayasanın bu egemenliği tefviz ettiği olduğu iktidarlar arasındaki münasebetleri tayin ve nihayet, vatandaşların ana haklarını ve temel hürriyetlerini tesbit ve himaye eder.» (2)

(1) Sovyet State Law. Moskow 1960, s : 9.

(2) La Science Politique Contemporaine. Liège 1950, s : 430.

Anayasa Hukukunu hürriyeti esas tutarak tarif eden müellifler de vardır. Guetzévitch böyle hareket edenlerdendir. Bu müellife göre, Anayasa Hukuku, «Hürriyetin Tekniği» dir. Bu bakımdan, Anayasa Hukuku devlet hayatının hukuka uygun olarak yürütülmesi esaslarını inceleyen sosyal bilim dalıdır, diyebiliriz.

Diğer taraftan, iktidar problemini birinci plânda tutanlardan Profesör Prélot, bu tabir yerine Anayasa Hukukunun »Otorite Tekniği« olarak tarif edilmesinin daha uygun olacağını söyler. Prélot'ya göre, Anayasa Hukuku siyasî otoritenin kurulmasının, el değiştirmesinin ve uygulanmasının bağlı olduğu hukuk kuralları ilmidir. Keza, Grenoble Fakültesi Profesörlerinden Mathiot Anayasa Hukukunun konusu için şöyle diyor : «Siyasî iktidar kime aittir? Bu iktidar nasıl kullanılır? Bu soruların cevabını veren kamu hukuku şubesi Anayasa Hukukudur.» (1)

Burada hemen işaret edelim ki, iktidar mefhumu üzerindeki bu tevakkuf yeni değildir. Felsefe sahasında, iktidar mefhumu ile, bilhassa Machiavelli'den bu yana meşgul olunmaktadır. İktidar mefhumu ile müellifler, Anayasa Hukukunun fikrî inşa sahasında ancak son devirlerde meşgul olmaktadır. Bu müellifler diyorlar ki: «İktidar, cemiyet içinde, maddî şekliyle görülüyor; bu, idare edenlerin iktidarındır». Nitekim, Duguit, iktidar mefhumu üzerinde şu mütalâaları serdedir: «Devlette iki grup vardır; idare edenler, idare edilenler... Nerede bu şekilde bir ayırma mevcutsa, orada Devlet vardır. İdare edenler, iktidar sahibidirler. Anayasa Hukuku da bu iktidarın kimde olduğunu, nasıl bölündüğünü ve çalışma şeklini inceler.»

(1) La Science Politique Contemporaine s : 459.

Biz, Şunu da nazara almaktayız: Devletin gâyesi, insana, vatandaşlara saadet ve refah temin etmektir. Hukukun bu yoldaki çalışma ve gayretlerinin hareket noktası, ferdin hürriyetidir, onu hür kılmaktır. Nasıl yapmalı ki, ferdi hür olarak devlet camiası içinde yaşatalım. İşte, bu gayeye erişmeyi mümkün kılacak müesseselerin ve garantilerin neler olduğunu tesbit eden hukuk dalı, Anayasa Hukukudur. Burada insanlar hürriyetleri içinde, hürriyetleriyle birlikte mütalâa edilirler.

Bunun içindir ki, Anayasa Hukukunu iktidarla hürriyetlerin karşılıklı durumlarının bilimidir, diye tarif etmeği tercih ediyoruz. Bu karşılıklı münasebetlerin ne gibi meseleler ortaya koymakta olduğu ilerdeki bahislerde ayrı ayrı ele alınarak incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ANAYASA HUKUKU ÖĞRETİMİ

Anayasa Hukukunun memleketimizde ve Avrupa'daki tedrisine dair kısa tarihçe şudur: 1791 senesinde, Fransız İhtilâl Meclisi, Fransa'da Anayasa Hukuku okutulmasına karar vermişti. Fakat, bu hüküm, bir müddet tatbik edilmedi. Bu sırada İtalyanlar Anayasa Hukuku okutmaya tevessül ettiler ve 1797 den itibaren Ferrare, Pavie ve Bologna'da öğrenim başladı. İtalyanların Anayasa Hukuku öğretimine başlamasından sonra, Fransızlar da Paris'te bu hukuk dalının tedrisi işine giriştiler. Anayasa Hukukunu Fransızlara ilk defa İsviçreli Pellegrino Rossi okutmuştur.

Anayasa Hukuku tâbiri ilk def'a olarak 1843 de Guizot tarafından kullanılmıştır. Bundan sonra, diğer memleketlerde aynı tâbirin kullanıldığını görmekteyiz.

Bizde Anayasa Hukukunu ilk defa okutan Babanzade İsmail Hakkı'dır.

Memleketimizde, terim, muhtelif değişmeler geçirmiştir. İlk zamanlar kullanılmakta olan «Hukuku Esasiye» tâbiri, yerini evvelâ «Esasiye Hukuku»na, daha sonra «Teşkilâtı Esasiye Hukuku» tâbirine terketmiştir. Ancak 1944 den bu tarafa «Anayasa Hukuku» teriminin kullanıldığı görülmektedir. Bununla beraber, bilim adamlarımız arasında Anayasa Hukuku için kullanılacak terim bakımından bir anlaşma mevcut değildir. Nitekim, İstanbul Üniversitesinde meslekdaşlarımız'dan bir kısmı «Esas Teşkilât Hukuku» diğer bir kısmı ise «Devlet Ana Hukuku» terimlerini tercih etmektedirler.

Kullanmakta olduğumuz «Anayasa Hukuku» tâbiri-
ni hem Devletlerarası bilimsel terminoloji'ye uygunluğu,
hem dile kolay, sevimli ve yakın gelmesi, ve hem de mak-
sadı anlatmağa elverişli bulunması bakımından yerinde-
telâkki etmekteyiz. Şunu da kaydedelim ki, bilhassa İkinci
Dünya savaşıandanberi Anayasa Hukukunu «Siyasî Bi-
lim» tâbiri içerisinde eritmek temayülü hayli kuvvetlidir.
Amerika Birleşik Devletleri yüksek öğretim müesseselerinde
artık Anayasa Hukuku diye ayrı bir öğretim dalına
müstakil isim altında hemen hemen yer verilmemektedir.
Sovyetler Birliğindeki öğretim kademelerinde de durum
böyledir. Ve bu memleketlerde Anayasa Hukukuna
ait konular siyasî bilim çerçevesi içinde ele alınmaktadır.

ANAYASA HUKUKU ve SİYASÎ BİLİM :

Paris Üniversitesinin tanınmış hocası Profesör Eisen-
mann Anayasa Hukuku ile siyasî bilim arasında bir tef-
rik yapıyor. Ona göre Anayasa Hukuku, yasama faaliyet-
lerinin ve hükümet kuruluşunun kaidelerini sistemleştirir.
Siyasî bilim ise, hükümetin fiilî işleyişini, devletin
gerçek siyasî hayatının oluşunu inceler (1). Bilhassa Birinci
Büyük Harp sonrasında beri yayınlanmış bulunan
eserlerde Anayasa Hukukunun yanısıra siyasî bilimden
bahsolunduğuna raslanır. Her iki inceleme alanının müş-
terek bir takım konuları vardır. Siyasî rejimler, veya hükümet
sistemleri gibi. Bununla beraber bu sahalar mahiyetleri itibariyle farklıdır.

Anayasa Hukukunun mânâsı ve konusu iki asra yakın
bir fikir gayreti sonunda belirli hale gelmiştir. Lâkin siyasî bilim için
durum henüz tamamiyle aydınlanmıştır, denemez. Nitekim, 1948 yılında
UNESCO çeşitli memleketler uzmanlarına siyasî bilimden ne anladıklarını
sormuştu. Siyasî bilim hakkındaki anket bunun muhteva-

(1) A. g. e. s : 110 ve 128

sına, metodlarına, terimlerine aitti. Muhteva bakımından siyasî bilim Amerika'da deneysel psikoloji verilerine dayandığı halde, Sovyetlerde ekonomik veriler esas alınmakta, Fransa'da ise hukukî verilere önem verilmektedir. Bu durum da gözönünde tutulmuş olacak ki, siyasî bilim tarifinin dört kolu bir arada ele aldığı kabul edilmiştir. Ankete göre siyasî bilimin sahası şu dört kısmı kapsar: Siyasî teori, siyasî müesseseler, partiler ve devletler-arası münasebetler.

Anayasa Hukuku, devlet siyasî topluluğunu ele aldığı halde, tetkik konusu bakımından siyasî bilim, Anayasa Hukukundan farklı olarak bütün siyasî topluşmaları ele almaktadır.

Konudaki bu fartan mada, Anayasa Hukukunun kuralları tetkik işini yapması yanında, siyasî bilim vakıalarını izler. Bu itibarla denebilir ki, Anayasa Hukuku bir kaideler bilimi olduğu halde, siyasî bilim bir olaylar bilimidir. Hattâ, Eisenmann siyasî bilim için «müsbet ilim» dir, der. Hakikaten Anayasa Hukukunda bilhassa devlet idaresinin düzenlenişi hususu bahis konusu olduğu halde, siyasî bilim devletin idare tarzına tesir eden vakıalarla meşgul olmaktadır.

İtiraf etmek lâzımdır ki, siyasî bilim adı ile ayrı bir araştırma alanının açılması siyasî hayatın daha belirli şekilde tanınmasına yardım etmiştir. Anayasa Hukukunun hiç tetkik etmediği siyasî partiler realitesi ve bunların devlet idaresinde oynadığı rol anlaşılabilmiştir.

Anayasa Hukuku devlet idaresi için mevcut düzenlemeyi, siyasî bilim ise devlet idaresi sistemini meydana getiren vakıaları tetkik eder; Birincisi, temenniye; diğeri gerçeği ele alır, denmekte ise de bizce bu doğru değildir (1). Anayasa Hukukunu bir fikir spekülâsyonu sanmamalıdır. Prensipler, kurallar hayatın canlı tezahüründe mânâ

(1) Aynı noktai nazar Eisenmann'da.

ve şekil kazanır. Bir düşüncenin kaide haline gelmesi, düzen esası şeklini alması vakıaların tesiri olmaksızın vuku bulmaz. Bizzat kural, hayatın ihtiyaçlarından çıkar. Adetlerin, geleneklerin, alışkanlıkların zamanla hukuk kuralı kıymetini kazanması olayların neticesidir. Anayasa Hukuku olsun, siyasî bilim olsun devletin idare sistemini açıklamak gayretindedirler. Aralarındaki fark siyasî bilimin devlet idaresi kaidelerinin illetlerini araştırmasındadır. Yoksa, her iki disiplin de aynı çeşit hâdiselerle uğraşmaktadırlar. Bu sonuç, siyasî bilimin kazandığı önem sayesinde gerçekleşmiştir. Bu sayededir ki Anayasa Hukuku normatif hareketsizliğinden kurtulmuş ve sosyal bilimlerin geniş kitlelerin kolaylıkla temas haline gelebildiği bir konu hüviyetini almıştır. Bu bakımdan, Anayasa Hukukunun yardımcı bilim dalları arasında en başta geleni bugün siyasî bilimdir. Zira, siyasî bilimin inceleme sonunda ortaya koyduğu neticeler Anayasa Hukuku prensiplerinin kıymetlendirilmesinde en sahih ve sıhhatli miyardır.

METOD MESELESİ :

Anayasa Hukukunun incelenmesinde kullanılması gerekli metoda gelince :

Metod, bilindiği gibi, netice ve prensip çıkarmada tutulan yola, yöneltici düşünceye verilen isimdir. Gerçi, çeşitli fikir sahalarında metoda başka mânâlar verildiğinde tesadüf etmiyor değiliz. Ve meselâ felsefede metoddan söz açıldığı zaman bir takım hakikatlara varmak için fikrî ameliyeler kastedilmektedir. Bazı metodlar veriler elde etmek için uygulanan tekniklerden ibarettir. Bazıları olayların anlaşılması için kullanılan usullerdir. Anayasa Hukukunda gaye, siyasî olayın gerçeğini ortaya koymaktır. Siyasî hâdiseyi tetkik için ona hangi açıdan bakılıyorsa metod odur.

Siyasî olayların, yani Anayasa Hukukunun konusuna giren hâdiselerin incelenmesinde kullanılan başlıca metodlar felsefe, tarih, ekonomi, sosyoloji veya hukuk metodlarıdır. Bazı müelifler bu olaylara ampirik metodu da uygulamaktadırlar. Siyasî bilimler tetkiklerinde kullanılan daha birçok metodlar vardır. Diyalektik, normatif, antropolojik, istatistik, hürriyetçi metodlar gibi.

Felsefede faraza Eflâtun'un Hobbes'un ve Rousseau'nun kullandıklarına şahit olduğumuz felsefe metodu müesseseler nazari mahiyette soyut ana esaslardan hareket edilerek izah olunur. Tarih incelemelerinde müesseseler tarihteki gelişmeleri içinde ele alınmaktadır.

Çeşitli metodlardan, meselâ sosyolojik metod, müesseselerin sosyal menşelerini ve dayandıkları esasları araştırır. Bu usulde siyasî müesseseler sosyal hâdiselerin bütününde içinde mütalâa edilirler.

Hukukî metotta ise metinlerin yorumlanması, yasa organının görüşmeleri, bilim ve yargı içtihatlarının tahlili bahis mevzuu olur.

Münhasıran bir metoda bağlanıldığı takdirde inceleme konusu müessese lâyikiyle anlaşılabilir. Zira, muayyen bir meseleye hâkim olan zihniyetin ne olduğunu bilmemiz lâzımdır. Bu zihniyet çeşitli muhitlerde başka başka olabilir. Onun için incelemelerimizde muhtelif metodlara başvurmakla beraber, çoğu zaman, mukayese, yani karşılaştırma ve ölçüleme metodunu da kullanacağız.

ANA BİBLİYOGRAFYA :

Anayasa meselelerini inceleme çalışmalarımız arasında metodun yanı sıra, tetkiklerimizi kolaylaştıracak yardımcılarımız memleketimizde Anayasa Hukuku sahasında basılan eserlerdir.

Bunların başlıcaları şunlardır:

incelenmeğe çalışılmış, meselelerin derinliklerine inen açıklamalarda bulunulmamıştır. 1950 yılında İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret okulu öğretmenlerinden Sadık Tüzel (Anayasa Hukuku) başlıklı bir kitap çıkardı. Bu kitapta genel esaslar ve Türk devlet sistemine dair izahlar yer almıştır. Bu sıralarda İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Profesörü Hüseyin Nâil Kubalı, bir kitap yazdı ise de Anayasa Hukuku esas bahislerinin tümünü sistem hâlinde bir araya getirmedir (1). Profesör Kubalı, 1955'te «Esas Teşkilât Hukuk Dersleri» adlı çok güzel ve tafsilâtlı eserini yayımladı. Birinci cildi çıkan bu eserde Devlet ve Demokrasi bahislerine geniş yer verilmiştir.

Yine 1955 te Kürsü Doçentimiz bulunan değerli meslekdaşımız Prof. İlhan Arsel «Anayasa Hukukunun Umumî Esasları» başlıklı istifadeli bir eser yayımladı. Bu kitapta mukayeseli Anayasa Hukuku tetkiklerine malzeme teşkil edecek değerli izahlar yer almıştır. Son defa, Doçent Selçuk Özçelik te «Esas Teşkilât Hukuku dersleri» adlı bir kitap yayınlamış bulunuyor. Profesör İlhan Arsel'in «Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları» isimli eseri sahamızın Türkiye'de en son çıkan kitabıdır.

Anayasa Hukukuna ait eserlerimizin listesi aşağı yukarı bunlardan ibarettir. Görülüyor ki, memleketimizde, Anayasa Hukuku'na ait eserler azdır; bununla beraber, dolayısıyla Anayasa Hukuku ile ilgili diğer bazı yardımcı eserlere rastlıyoruz. Prof. Recai Okandan'ın bilhassa Türk Kamu Hukuku bakımından önemli 1. Meşrutiyet ve 2. Meşrutiyet adlı risâleleri bunlardandır. Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından olan (Tanzimat) adlı eser de, Kamu Hukuku ve Anayasa Hukukumuz yönünden, önemli ve faydalı bir yardımcımızdır (1939).

(1) Devlet Anahukuku Dersleri. Cilt : I, Fasikül 1.

Anayasa Hukuku ile ilgili en eski eser olarak Babanzade İsmail Hakkı'nın «Hukuku Esasiye» sini görmekteyiz. Bu eser, zamanımızın Anayasa Hukuku ile ilgili meselelerini aydınlatmak bakımından yeterli olmakla beraber, devri için, hayli ilgi çekici ve değerlidir. Babanzade İsmail Hakkı'nın eseri, 1909 da arap harfleriyle basılmıştı. Bundan sonra Celâlettin Arif Beyin iki ciltlik Hukuku Esasiyesi vardır. Bu eserden sonra İstanbul Hukuk Fakültesi Esasiye profesörü Ahmet Mithat'ın Hukuku Esasiye adlı taş basmasını görüyoruz. Ankara Hukuk Fakültesinde de, Ahmet Ağaoğlu'nun bir taş basması vardır. Cumhuriyet devrinde Anayasa Hukukuna dair çıkan ilk kitap, Haşim Refet'in Hukuku Esasiyesi, dir (1926). Daha sonra Ankara Hukuk Fakültesinde Esasiye Hukuku okutan Yusuf Ziya Özer'in eserini görüyoruz. Bu kitap öğrenciler içindir ve sonradan ikinci baskısı yapılmıştır (1939). Yusuf Ziya Özer'in bu eseri «Mukayeseli Hukuku Esasiye Dersleri» adını taşır. Bu sıralarda Jandarma Subay Okulunda Esas Teşkilât Hukuku dersi okutan ve şimdi ölmüş bulunan Osman Nuri Uman'ın ilk def'a «Anayasa» tâbirini kullandığını görüyoruz. O zamana kadar, bu Hukuk dalı ile ilgili eserlerde bu söze rastlamamaktayız. Jandarma Subay Okulu Öğretmeni'nin eseri, bir ilmî müracaat kitabı olmak karakterini haiz değildir. Anayasa Hukuku ile ilgili meseleler hakkında öğrencilere basit bilgiler vermek kastiyle yazılmış bir eser olduğu anlaşılıyor.

Ali Fuat Başgil'in İstanbul'da neşredilmiş bir fasikülü vardır ki, bu, Anayasa Hukuku ile ilgili ilmî ve geniş bir eserdir. Prof. A. F. Başgil, daha sonra Mülkiye Mektebi Müdürlüğüne gelince, bu fasikülü (Ana Hukuk) adı altında tekrar bastırmıştır. Kronolojik sıra bakımından, Başgil'inkinden sonra, bizim bir eserimiz, (Anayasa Hukuku) gelir. Bu kitapta, Anayasa Hukuku ile ilgili meseleler etraflı, fakat daha ziyâde satıhta kalan bir görüşle

Yabancı batı memleketlerinde, Anayasa Hukuku ile ilgili eserler pek çok olduğu gibi, bu saha için faydalı yardımcı eserler de, sayılamıyacak kadar fazladır. Bunlar için «La Science Politique Contemporaine. Paris 1950» adlı eserde geniş malûmat mevcuttur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAYASA HUKUKUNUN KAYNAKLARI

Anayasa Hukukunda kaynaklar meselesi esas itibariyle, genel olarak hukuktaki kaynaklar bahsinden farklı mütalâa edilmek icap etmez ise de, hukuk dallarından her birinin sevk etmekte oldukları kuralların özellikleri icabı belirli bir hukuk dalı kaynaklarının hukuktaki kaynak çeşitlerinden farklı taraflarını belirtmek mümkündür ve bu hukuk dalına ait meselelerin kavranmasını kolaylaştırmak bakımından faydalıdır.

Bilindiği gibi hukukta kaynaklar meselesi bunların çeşitleri itibariyle klâsik eserlerde üç gurup olarak toplanmıştır:

- a) Örf ve âdet,
- b) Kanun,
- c) İçtihatlar.

Profesör Gény, içtihatlar kaynağı yerine (serbest bilimsel araştırmalar) dan bahsederse de muhteva itibariyle içtihatlarla serbest bilimsel araştırmalar arasında esaslı bir fark mevcut olmadığı söylenebilir.

Anayasa Hukukunda da kaynakları gruplar halinde sıralamak mümkündür. Örf ve âdet kaynağı her devletin kendi siyasal hayatının ayrılıklarına ve gelişme derecesine göre zengin veya kısır olabilir. Türkiye bakımından örf ve âdet kaynağının Anayasa Hukukunda fakir olduğunu ve hattâ hemen hemen hiç mevcut olmadığını söylemek bile mümkündür.

Bundan başka, Anayasa Hukukunun diğer hukuk dallarına nisbetle önemli bir hususiyeti, Anayasa müesseselerinin anlaşılmasında geçmişten gelen bir takım fikir cereyanlarının olgunlaşmış ifadesini teşkil eden ve (Ana Haklar Demeçleri) adı verilebilecek olan vesikaların birinci derecede kıymeti haiz oluşudur. Bunlara Anayasa Hukuku'nun fikrî kaynakları diyebiliriz.

Anayasa Hukuku'ndaki kaynakları bu mülâhazalar gözönünde tutulmak suretiyle belirtmek yerinde olacaktır.

ÇEŞİTLERİ :

Görülüyor ki, Anayasa Hukuku kaynaklarını :

1 — Metinler,

2 — Uygulamalar,

olmak üzere iki guruba ayırmak kabildir.

KESİM I

M E T İ N L E R

Bazı müellifler Anayasa Hukukunu, Anayasa Kanununun Hukuku gibi mütalâa etmişlerdir. Bu görüş tarzının hakikate uyan tarafı yok değildir. Anayasa prensiplerinin bir çoğu Anayasa veya Esas Teşkilât Kanunu denen metinde yer almıştır. Anayasa Hukukunun çalışma sahasının mühim bir parçası da Anayasa Kanunlarıdır. Bu Kanunlar Devlet idare mekanizmasının işleyişine ve ferd hürriyetlerine müteallik esasları koyarlar. Anayasa Hukuku da bu esasları, onların hukukî neticelerini sistemleştirir. Bunun için de, Devletlerin Anayasa Kanunları üzerinde incelemeler yapar. İşte, Anayasaların Anayasa Hukukunun kaynakları arasında mühim bir mevki işgal etmesinin sebebi budur.

Anayasa mefhumunun bir çok bakımdan önemi vardır. Klâsik telâkkide Hukuk Üstünlüğü esasının Anayasa sayesinde temin olunacağı, Anayasanın fertlerin iktidara rızalarını belirten bir sosyal andlaşma meydana getirdiği ve keyfî iktidar davranışlarına karşı hürriyetlerin teminatını teşkil ettiği söylenir.

Marksist telâkkiye göre Anayasa hayat şartlarını yaratmaz, sadece onları aksettirir. Bu anlayışta Hukuk Üstünlüğü yalnız teknik bir esas olup toplum hayatına ahenk getirecek vasıfta değildir. Anayasa, bir sosyal andlaşma da sayılmamalıdır. Zira, toplum hayatı tabiat icaplarına dayanan bir haldir, andlaşmadan meydana gelmemiştir. Gerçek hürriyet teminatı ise Anayasa hükümlerinde aranmamalı, hürriyetin objektif şartlarını yaratacak olan ekonomi sisteminde aranmalıdır. Ekonomik ve sosyal yön, siyasi yönden önce gelir.

Anayasa, Devletin temel nizamı demektir. Bu düzen bir Kanun halinde yazılı olabileceği gibi, herkesçe bilindikleri halde Kanun halini almamış olan esaslardan da meydana gelebilir. Nitekim, İngiltere için durum böyledir. Onun içindir ki, Anayasaları yazılı Anayasalar ve yazılı olmayan veya geleneksel Anayasalar diye ikiye ayırmak âdet olmuştur.

BİRİNCİ PARAGRAF

YAZILI ANASAYALAR

Yazılı Anayasalara sahip Devletlerin temel nizamları şüphesiz birbirinden farklı olur. Bu temel nizamın bir yazılı metne dayanmakta oluşu onun değiştirilmesi bakımından az veya çok zor kılınmış olmasına mâni değildir. Bu yönden de Anayasaları yine ikiye ayırırlar. Bir kısmının değiştirilmesi alelâde kanunların meydana getirilmesi usullerinden farklı esaslara bağlanmıştır. Diğer bir kısmı ise her hangi bir Kanun gibi muamele görür.

SERT ANAYASA :

Değiştirilmeleri alelâde Kanunlardan daha külfetli usul ve şekillere bağlanmış olan Anayasalara «sert» veya «bükülmez Anayasalar» denir. Maksat, Anayasada yer almış olan bir veya bir çok hükümlerin değiştirilmesindeki zorluğu anlatmaktır. Bu çeşit Anayasalarda yazılı hükümler kolaylıkla tâdil edilemezler. Binaenaleyh, bu hükümlerin uygulanacağı ve uygulanmakta devam edeceği hakkındaki garanti, alelâde kanun hükümleri hakkında mevcut garantilerden daha büyüktür.

Farazâ, Türk Anayasası bükülmez Anayasalar içinde mütalâ aedilir. Filhakika, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının (155) inci maddesine göre bu kanunun bir hükmünün değiştirilebilmesi için evvelâ, Türkiye Büyük Millet Meclisinde üye sıfatıyla mevcut kimselerin tam sayısı-

nın en az üçte birinin değişikliği yazılı olarak istemesi ve sonra da, yapılan teklifin ayrı ayrı her iki meclis tam üye sayısının üçte ikisi tarafından kabul edilmesi lâzımdır. Bu suretle, eğer Parlâmentoda altıyüz temsilci varsa bunlardan ikiyüz temsilcinin teklifte bulunmuş olması ve görüşmeleri müteakip dörtyüz tanesinin teklifin kabulü yolunda oy vermiş bulunması icabeder.

Halbuki, aynı altıyüz temsilci bulunan Parlâmentoda alelâde bir kanun için bunlardan sadece bir tanesinin değişiklik teklifinde bulunmuş olması ve Meclis, tam üye sayısının yarıdan fazlası ile muteber toplantı yapabileceğine göre, hazır bulunacak üçyüzbir temsilcinin çoğunluğunun, yâni yüzellibir temsilcinin teklif lehinde oy vermiş olması kâfidir.

Görülüyor ki, teklif bakımından bir yerine ikiyüz'e, ve kabul yönünden de yüz elli bir yerine dörtyüz'e ihtiyaç vardır.

Bir çok Devletlerde Anayasaların bükülmezliği daha da külfetli usullerle pekiştirilmiştir. Meselâ, Fransa'da bir Anayasa değişikliği için ayrıca halk oyu'una (Referendum) başvurulur. Bunun gibi, Anayasa değişikliği için mevcut yasama heyetinden ayrı bir kurucu meclis seçtirerek değişikliği buna yaptıran Anayasalar da vardır. Hattâ bazan bu çeşitli usulleri bir arada uygulayan Anayasalar da mevcuttur.

YATKIN ANAYASA :

Değişmeleri alelâde kanunlardan farksız surette mümkün olan Anayasalara ise, «Yumuşak» veya «Yatkın Anayasa» adı verilir. Bundan da maksat, Anayasanın meydana gelme bakımından diğer kanunlardan bir farkı bulunmadığını anlatmaktır. İngilterede durum böyledir. Bununla beraber bu memlekette bir Anayasa hükmünün kolayca ve sık sık değiştirilmekte olduğu sanılmamalıdır. Devlet organları ve siyasal hayatı kat'î kalıplarına dökül-

müş, istikrar bulmuş ve halkı yüksek bir siyasî olgunluk seviyesine erişmiş Devletlerde Anayasanın yatkın oluşu bir garanti eksikliği meydana getirmemektedir.

Anayasaları diğer Kanunların bunların hükümlerine aykırı hüküm taşımakta olup olmadıklarını kontrol imkânı bakımından da ayırmaya tâbi tutmak kaabildir. Bu bakımdan, Anayasalar kontrollü ve kontrolsüz olmak üzere ikiye ayrılabilir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası veya Amerika Birleşik Devletleri Anayasası kontrollü Anayasalardır. İleride hürriyetlerin teminatı konusunu inceledikçe bu noktaya tekrar temas edeceğimiz için burada uzun boylu izahlarda bulunmak lüzumunu hissetmiyoruz.

GÖRÜNÜŞTEKİ VE GERÇEK ANAYASALAR:

Atina Üniversitesi Profesörlerinden Daskalakis, Anayasaları bir de «Görünüştteki Anayasalar» ve «Gerçek Anayasalar» olmak üzere ikiye ayırıyor.

Görünüştteki Anayasalar şekil itibariyle Anayasa biçiminde olan ve fakat uygulanmalarında taşıdıkları hükümlere mutabakat bulunmayan Anayasalardır. Müellif, gerçek Anayasaları da ikiye ayırıyor. Bir kısmına (Para - Constitution) adını veriyor ki, bunlar hakikatte bir Devlette uygulanmakta olan Anayasanın yanibaşında meydana gelen Anayasa benzerleridir. Diğer kısmına (Counter - Constitution) diyor ki, bunlarda şeklen mevcut olan yazılı Anayasa bir faraziyeden ibaret kalmakta ve uygulanması mevzubahs olmamaktadır. Uygulanan Anayasa hükümleri Anayasa ismiyle mevcut olan kanundakiler değil, bu Counter - Constitution'daki yeni hükümlerdir.

Daskalakis'in görünüştteki Anayasalar ismini verdiği metinler bazan tam olarak, bazan kısmen uygulanır. Meselâ, İsviçre'de tam olarak uygulandığı halde, Almanya'da 1933 - 1936 yılları arasında ve Yunanistan'da Metaksas rejimi sırasında kısmen uygulanmıştır.

Bu Anayasalar özü ve cevheri itibariyle bazan hiç uygulanmazlar. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde olduğu gibi. Bazan da Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi değişik mânâda tatbik edilirler.

TÜRK ANAYASASI :

(Türkiye Cumhuriyeti Anayasası) 157 maddeden ibarettir. Temel görüş ve ilkeleri belirten bir (Başlangıç) ile altı kısımdan meydana gelmiştir.

Birinci kısım dokuz maddeden ibaret olup (Genel Esaslar) adını taşır. Türk Devletinin niteliklerine ve temel müesseselerine burada işaret olunmuştur.

İkinci kısım (Temel Haklar ve Ödevler) başlıklıdır. 10 uncu maddeden 63 üncü maddeye kadar devam eder. Dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde temel haklara dair genel hükümler yer alır (Madde : 10-13). İkinci bölüm (Kişinin Hakları ve Ödevleri) ne dairdir (Madde : 14-34). Üçüncü bölümde (Sosyal ve İktisadî Haklar ve Ödevler) ele alınmıştır (Madde : 35-53). Dördüncü bölüm ise (Siyasî Haklar ve Ödevler) hakkında hükümler koyar (Madde : 54-62).

Üçüncü kısım (Madde : 63, 152) Devletin ana yapısı ile ilgili kurallara tahsis edilmiş olup (Cumhuriyetin Temel Kuruluşu) başlığını taşımakta ve üç bölüme ayrılmış bulunmaktadır. Birinci bölüm (Yasama), ikinci bölüm (Yürütme), üçüncü bölüm ise (Yargı) esaslarını tesbit eder. (Yasama) bölümünde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan, görev ve yetkilerinden, Millet Meclisinden ve Cumhuriyet Senatosundan, bunların toplanmalarından ve teşkilât esaslarından ve kanunların yapılmasından bahsedilmiştir. (Yürütme) bölümünde (Cumhurbaşkanı) (Bakanlar Kurulu) ve (İdare) hakkındaki hükümlerle (İktisadî ve malî hükümler) yer almıştır. (Yargı) bölümünde yargıya dair genel prensipler,

Yüksek Mahkemeler ile Anayasa Mahkemesi hakkında kurallar yazılıdır.

Dördüncü kısım (Çeşitli Hükümler) başlığını taşır (Madde : 153-154).

Beşinci kısım (Geçici Hükümler) e dairdir. (Geçici Madde : 1-11).

Nihayet, altıncı kısım (Son Hükümler) kısmını meydana getirmektedir (Madde : 155-157).

Devlet Hukukumuzun maddî kaynakları arasında Anayasadan başka 30 Mayıs 1961 tarihini taşıyan kanunları, 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi hakkında 304 Sayılı Kanunu, İller İdaresi hakkındaki Kanunu, Köy Kanununu, Belediye Kanununu, 1927 tarihli Büyük Millet Meclisi Dahilî Nizamnamesini, ki 1945 yılı Nisanında Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü adı ile yeniden kaleme alınmış iken 12 Şubat 1954 te bazı maddelerinin değiştirilmesi ile birlikte tekrar Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahilî Nizamnamesi adını almış, 1945 ten önceki metin haline gelmiş ve en son yeniden İç Tüzük adı ile yürürlüğe girmiştir- saymak mümkündür.

Sair kanunlarımızda da devlet hukukumuzun kaynağını teşkil eden birçok hükümlere rastlamak kabildir. Farazâ birçok Anayasalar devletin bayrağı hakkında hüküm koydukları halde, Türk Anayasası'nda böyle bir hükme rastlanmaz. Bayrağa dair hükümler Bayrak Kanunu'nda yer almıştır. Bayrak, devletin sembolünü meydana getirmesi itibariyle Türk Bayrağı Kanunu hükümlerini Anayasal metinleri içinde mütalâa etmek zarureti vardır.

Sonra, öyle metinler vardır ki yürürlükteki Anayasa hükümlerinin ilk kaynağını teşkil etmişlerdir. Memleketimiz için kongreler beyannameleri bu mahiyettedirler.

GELENEKSEL ANAYASALAR

Ortaçağda Batı âleminin bütün devletlerinde devleti Anayasal bir düzene sokmak temayülü görmekteyiz. Modern Anayasa telâkkilerinin gelişmesinin başlangıcı bu temâyül olmuştur. Bunda başlıca âmil Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlığın insan kişiliği anlayışı, ferdi en üstün değer saydığı için fert varlığına bu üstünlüğü tanımak; ferdi, iktidarın keyfî davranışlarına karşı korumak ve bu korumayı sağlayacak tedbirleri almak zarurî görülüyordu. Koruma tedbirleri açıkça belirtilmeli, gerek fertler tarafından, gerek hükûmetlerce bilinmeli idi. Bu da, ferdin haklarının ve koruma tedbirlerinin herkesçe malûm hale getirilmesi ile mümkün olabilecekti. Anayasa bunu yapacaktı. Ortaçağ Batı devletlerinin Anayasa çerçevesine sokulmak istenmesi zarureti buradan doğmuştur.

İNGİLTERE ÖRNEĞİ :

Anayasa düzeni kurmak gayretlerinin en canlı örneği İngilterededir. Anayasa anlayışı burada gelişmiştir. Bu itibarla, gelişmenin seyrini anlayabilmek için İngiliz Devlet Hukukunun Ortaçağdan bu yana geçirdiği istihaleye göz atmakta fayda vardır.

İngiliz Anayasa telâkkilerinin gelişmesinde birinci merhale, siyasî iktidarın kayıtlanması çabasıdır.

İngiltere'de siyasî iktidarın kayıt altına sokulması sağlandıktan sonra ele alınan mesele, devlet idaresinde üstün irade kudretinin kimde olduğunu tâyin etmek işi olmuştur. Bundan sonra da, devlet içinde mevcut iktidarlar arasında ayrılma mevcut olması lâzım geleceğine varan bir gelişme safhası husule gelmiştir.

SİYASÎ İKTİDARIN KAYITLANMASI :

Siyasî otorite elindeki iktidar, ilk defa, hükümdarın şahsında kayıtlanmıştır. Bir taraftan, belli işlerde nasıl hareket olunması gerekeceği tesbit edilmiş; bu suretle, hükümdarın tek başına iş göremeyeceği düşüncesi resmî teyit kazanmıştır. Diğer taraftan, kamu iradesinin devlet kaderini tayindeki rolü belirmeğe başlamıştır.

Devlet cihazını meydana getiren organlar İngiltere'de Fatih Giyom devrinden itibaren safha safha teşekkül etmiştir. İlk olarak Büyük Meclisi görüyoruz.

Bu meclis (Curia Regis, Colloquium) Yüksek Mahkeme vazifesini de ifa etmektedir ve Baronların bir araya gelmesinden vücut bulmaktadır. Bu Baronlar, aristokrasi sınıfı teşkil ederler. Bunlardan Barones Majores'ler şahsen dâvet edilirler; Barones Minores'ler heyet hâlinde dâvet olunurlardı.

XIII üncü asır başında İngiltere tahtına, Arslan Yürekli Rişardan sonra Yurtsuz Con isimli bir kral çıkmıştı. Bu kral geçimsizliğiyle meşhurdur. Yurtsuz Con kötü bir adamdı. Babasına ve kardeşlerine karşı hainlik etmiş, tahta namzet olan yeğenini öldürmüştü. Fransa kralının tâbii olmak itibariyle, Filip Ogiüst kendisini yargılamak istedi ve gıyaben mahkûm oldu. Bunun üzerine Fransa, Con'a ait memleketleri birer birer istilâ etti.

Yurtsuz Con bir taraftan Fransa ile harp halinde iken, diğer taraftan Baronlar'la bozuştı ve kilise ile ihtilâfa düştü.

Bir aralık şöyle bir mesele çıktı. Canterbury Başpiskoposları âdet veçhile Başbakanlık etmekte idiler. Binaenaleyh bunların seçilmesi krala ait olmak lâzım geliyordu. Fakat gerek İngiltere papazları ve gerekse Canterbury rahipleri aynı hakkı iddia etmekte idiler. Bu durum karşısında kral, papazlar ve Canterbury rahipleri

Papaya başvurdular. Papa ise kendi namzedi olan Etienne de Langton'u istedi. Con buna razı olmadı. Bunun üzerine Papa birtakım müeyyideler tatbikine koyuldu. Çanlar çalınmıyor. Ölümler dinî merasim görmüyordu. Din-darlar çok müteessir oldular. III üncü İnosan, Con'u afaroz etti. Sonunda, Con, Etienne'i kabule mecbur oldu. Bundan sonra da Fransaya sefer için yardım istedi. Baronlar afaroz edilmiş bir kralın komutasında harbe gitmek istemediler. Bu yüzden Bouvines'de Con mağlûp oldu. Bu hâdise (Büyük Fermanı) hazırlamıştır.

Filhakika, Baronlar 1215 de Diffidatio'da bulundular. Başşehir, âsiler elinde idi. Kral Runnymede'de fermanı imza etti. Runnymede'de yapılan toplantıda tarihin «Magna carta libertatum» diye andığı vesikayı kendisine kabul ettirdiler. Biz buna Büyük Ferman diyoruz (12 Haziran 1215). Bu vesika o devrin hürriyet anlayışını meydana koymak itibariyle çok mühimdir. Ancak, Büyük Ferman XVI ncı asra kadar halk tabakaları arasında yayılmamıştı. Zira, ilk olarak bu devirde aslında yazılmış olduğu Lâtineden İngilizceye tercüme edilmiştir.

Görülüyor ki, ilk defa olarak Büyük Ferman hükümdarın, yani siyasî otoritenin haiz bulunduğu iktidarı kayıt altına sokmuş ve hükümet iktidarını çeşitli sınıflar arasında taksim etmişti.

Bu başlangıcın zaman içinde ortaya koyduğu esas iktidarın frenlenmesi zarureti olmuştur.

Büyük Ferman 63 maddedir. Bir çok hükümleri evlenmeye, mirasa, borç münasebetlerine, Belediye nizamlarına, memurların tâyinine dairdir. Bizi ilgilleyen hükümleri ise, müktesep hakları teyideden hükümle, vergi ve can ve mal hürriyetine taallük eden hükümlerdir. Ferman şöyle demektedir: Devlet içerisinde Devletin Kanunları ve topluluğa ait haklar vardır. Kral bu haklara riayete mecburdur. Şâyet bunlara riayet etmeyecek olur-

sa kendisine karşı gösterilmek icabeden sadakat, bir vazife olmaktan çıkar ve tabaanın ayaklanmağa hakkı olur.

Bundan başka, 39 uncu madde can ve mal hürriyetini teminat altına almakta ve: «Kendi akranlarının memleket kanunlarına göre verilmiş bir kararı bulunmadıkça hiç bir hür insan hapsedilemez, sürülemez ve asılamaz.» demektedir.

Vergi hakkında, Fermanın 12 nci maddesi «temsilsiz vergi olmaz» kaidesini koymaktadır.

Ferman, Krallık makamından şikâyeti olanların dâvalarını tetkik ve bir hükme bağlamak üzere 25 kişiden mürekkep bir de heyet kurulmasını hüküm altına almakta idi. 61 inci madde bu meseleyi tanzim etmektedir.

Yurtsuz Con, kendisinden zorla koparılmış olan bu Fermanı tatbik etmek istemiyordu. Lâkin bir sene geçmeden günün birinde çok miktarda şeftali yemek ve fazla ca şarap içmek yüzünden ölüverdi.

11 Şubat 1225 de Kral Henri III., 37 maddelik bir Büyük Hat ile eski hakları teyidetti.

Bu devrin fârik vasıflarından biri olarak siyasî hayatta yeni yeni guruplar teşekkül etmekte oluşu Anayasa Hukuku yönünden ayrıca önemlidir. Bunlar, taşra beyleri, yâni şövalyeler ve şehirlerdir. Diğer taraftan, XIII üncü asırda İngilterede millî duygu yükselme halindedir. Memlekette mevcut tek mil hakikî kuvvetler Krallık makamı elindeki iktidarı tahdit etmek istemektedirler. Parlâmento bu arzu ve temayülden ortaya çıkmıştır. Parlâmento tâbiri ilk defa 1230 da kullanılmıştır. Konuşmak fiili anlamına gelir. Ve o devirde Büyük Meclisin bir müzakeresi demektir.

Con'un ölümünde dokuz yaşındaki oğlu Henri III. kral olmuştu. 1227 de Kral, erginlik çağına girdi. Kraliçenin amcaları Kralı daima tesirleri altında tutuyorlar, bu yüzden Baronlar memnun bulunmuyorlardı. Bundan başka, Kral, Papaya son derece tâbi kalıyor ve bu yüzden İngilteredeki kilise toprakları hep İtalyan papazlarına veriliyordu.

Henri III Büyük Fermana da riayetkâr değildi. Üstelik, Papadan Sicilya Krallığını kabul etti. Fakat bu Krallık için gidip harbetmek lâzım gelmekte idi. Baronlar yardımda bulunmayı reddettiler. Oksford'da toplandılar ve idarenin ıslâh komitesine bırakılmasını istediler. Kral bunu yapacağına yemin etti. Lâkin, akabinde, Papa mârifetiyle yemininden döndü. Aradaki anlaşmazlık Fransa Kralı Saint Louis'nin hakemliğine sunuldu. Kral ve oğlu Amiens'e gidip haklarını hakem huzurunda müdafaa ettiler. Karar kendilerine hak vermekle beraber Fermanı teyit ediyordu. Fakat yeni bir siyasal parti hakem kararının birbirine zıd hükümler taşımakta olduğunu iddia etti. Bu partinin başında Simon de Monfort vardı. Bu zat Kralın hemşiresi ile evlenmişti. Krala karşı harb açtı. Kral kuvvetlerini yendi. Kralı esir etti.

Simon de Monfort, Kralı hapsedince Kral namına 1264 de ilk Parlâmento'yu toplantıya çağırıldı. Her kontluktan dörder şövalye Parlâmentoya iştirak ediyordu. Ertesi yıl meşhur 1265 Parlâmentosuna kontluklardan ikişer şövalye, şehirlerden de ikişer burjuva, temsilci olarak geldiler. Bunların vazifeleri yine intişarî mahiyette idi. Speaker, yâni Meclis Başkanı, reylerini meclise bildiriyordu.

PARLÂMENTO ÜSTÜNLÜĞÜ :

Parlâmento, hakikî şeklini Birinci Edward devrinde almıştır. Bu devirde (1272-1307) muhtelif topluluklar (Communes) mümessillerine danışmak artık bir âdet ha-

line gelmiştir. Bu danışma sayesinde bir taraftan, yapılacak iş hakkında cemaatlar mümessillerinin önceden fikirleri sorulmuş oluyor; diğer taraftan, dolayısıyla millette, yapılmış işler hakkında hesap veriliyordu.

Parlâmentonun bu devirdeki başlıca yetkileri şunlardır: 1 — Vergi işleri, 2 — Petition'ları (Kral tarafından havale edilmiş dilekçeler) tetkik ve bu münasebetle kanun teklifi.

Krala gelince, onun da başlıca iki yetkisi vardır: 1 — Fermanlar çıkarmak; 2 — Muayyen kimseleri bir kanunun hükümünden istisna etmek.

Edward I devri İskoçya meseleleri ile uğraşma içinde geçmiştir. Oğlu ikinci Edward karısı marifetile tahttan indirildi ve yerine oğlu, üçüncü Edward adı ile tahta çıktı. Üçüncü Edward'ın devrini bir karışıklık devresi tâkibetti. İhtirasların çarpışması içinde bir tek cesaret kaynağı kalmıştı: O da, Avam Kamarası idi. Kamarada iki yüz şehir temsilcisi ve yetmiş dört şövalye vardı.

Üçüncü Edward'ın ölümünde Richard II kral oldu. Bunun zamanında köylü isyanları vukua geldi. Bir müddet sonra Richard istibdada başladı. Kamaraları toplamaz oldu. Bundan sonra Tudor'lar devri, İngiltere için bir ilerleme ve feyiz çağı olmuştur.

VIII. Henry ve Elizabeth, Baronların ve kilisenin imtiyazlarını ortadan kaldırmak istedikleri için tacirlerden mürekkep orta tabaka XVI. yüzyılda Tudorların mutlakiyetçiliğini desteklemişti.

İngiliz Devlet Hukukunun tekâmülünde ehemmiyetli bir devir olmak üzere XVII nci yüzyılla başlayan saltanat devresini ele almak muvafıktır. 1603 de Krallık makamında bulunan birinci James Stuart, Ortaçağ filozoflarının telâkkisine uygun olarak, iktidarı Allahtan aldığı

fikrinde bulunuyordu. Bu telâkki İlâhî Hukuk telâkkisi-
dir ve ifadesini şu formülde bulmuştur: «Rex est lex»,
yâni, «Kral, kanun demektir».

Birinci James müsrif bir adamdı. Kendisinin sık sık paraya ihtiyacı oluyordu. Yine böyle paraya ihtiyacı bulunduğu bir sırada Parlâmentoya vâki müracaatını Parlâmento reddetti. Bunun üzerine, James de Parlâmentoyu fesheyleti (1611). Lâkin, hâdiselerin tesiriyle nihayet halefi Birinci Charles'a 7 Haziran 1628 de tarihçe meşhur olan (Haklar Dilekçesi Petition of Rights) verildi ve kral bu vesikayı tasvip etti. Bu vesika dahi İngiliz Devlet Hukuku hayatında çok ehemmiyetli bir vesika olup 11 maddeden ibarettir. Ve umumî iradenin Krallık iktidariyle mücadelesinin bir zaferini meydana getirir.

Filhakika, Haklar dilekçesine göre, vatandaştan vergi istenebilmesi için daha önce Parlâmentonun buna dair bir kanunu kabul etmiş olması lâzım geleceği ilân olunuyordu.

Bundan başka, yargılanmak, yakalanmak ve tutulmak konularında fertler Büyük Fermanda yazılı garantilerle himaye edileceklerdi.

Bu suretle, Razi olunmayan vergi ödenmez ve kişi hürriyetine dokunulamaz esasları hukukî şekil almış oluyordu.

İktidar kayıt altına alınınca üstün iradenin kimde olduğu meselesinin halli lâzım gelmiştir. Buna da İngilizler, Üstün İrade Kanundadır, cevabını vermişler ve böylece Kanun Üstünlüğü telâkkisi ortaya çıkmıştır. Gerçi, kanun iradesinin bütün diğer iradelere üstün olduğu hayli müddet kanunu yapan makam olan parlâmentonun üstünlüğü şeklinde anlaşılıyordu. Lâkin, İngilizler iktidarın kayıtlanması lüzumunu o derecede mutlak anla-

line gelmiştir. Bu danışma sayesinde bir taraftan, yapılacak iş hakkında cemaatlar mümessillerinin önceden fikirleri sorulmuş oluyor; diğer taraftan, dolayısıyla millette, yapılmış işler hakkında hesap veriliyordu.

Parlâmentonun bu devirdeki başlıca yetkileri şunlardır: 1 — Vergi işleri, 2 — Petition'ları (Kral tarafından havale edilmiş dilekçeler) tetkik ve bu münasebetle kanun teklifi.

Krala gelince, onun da başlıca iki yetkisi vardır: 1 — Fermanlar çıkarmak; 2 — Muayyen kimseleri bir kanunun hükümünden istisna etmek.

Edward I devri İskoçya meseleleri ile uğraşma içinde geçmiştir. Oğlu ikinci Edward karısı marifetile tahttan indirildi ve yerine oğlu, üçüncü Edward adı ile tahta çıktı. Üçüncü Edward'ın devrini bir karışıklık devresi tâkibetti. İhtirasların çarpışması içinde bir tek cesaret kaynağı kalmıştı: O da, Avam Kamarası idi. Kamarada iki yüz şehir temsilcisi ve yetmiş dört şövalye vardı.

Üçüncü Edward'ın ölümünde Richard II kral oldu. Bunun zamanında köylü isyanları vukua geldi. Bir müddet sonra Richard istibdada başladı. Kamaraları toplamaz oldu. Bundan sonra Tudor'lar devri, İngiltere için bir ilerleme ve feyiz çağı olmuştur.

VIII. Henry ve Elizabeth, Baronların ve kilisenin imtiyazlarını ortadan kaldırmak istedikleri için tacirlerden mürekkep orta tabaka XVI. yüzyılda Tudorların mutlakiyetçiliğini desteklemişti.

İngiliz Devlet Hukukunun tekâmülünde ehemmiyetli bir devir olmak üzere XVII nci yüzyılla başlıyan saltanat devresini ele almak muvafıktır. 1603 de Krallık makamında bulunan birinci James Stuart, Ortaçağ filozoflarının telâkkisine uygun olarak, iktidarı Allahtan aldığı

fikirinde bulunuyordu. Bu telâkki İlâhî Hukuk telâkkisi-
dir ve ifadesini şu formülde bulmuştur: «Rex est lex»,
yâni, «Kral, kanun demektir».

Birinci James müsrif bir adamdı. Kendisinin sık sık
paraya ihtiyacı oluyordu. Yine böyle paraya ihtiyacı bu-
lunduğu bir sırada Parlâmentoya vâki müracaatını Parlâ-
mento reddetti. Bunun üzerine, James de Parlâmentoyu
fesheyledi (1611). Lâkin, hâdiselerin tesiriyle nihayet ha-
lefi Birinci Charles'a 7 Haziran 1628 de tarihçe meşhur
olan (Haklar Dilekçesi Petition of Rights) verildi ve kral
bu vesikayı tasvip etti. Bu vesika dahi İngiliz Devlet Hu-
kuku hayatında çok ehemmiyetli bir vesika olup 11 mad-
deden ibarettir. Ve umumî iradenin Krallık iktidariyle
mücadelesinin bir zaferini meydana getirir.

Filhakika, Haklar dilekçesine göre, vatandaşın ver-
gi istenebilmesi için daha önce Parlâmentonun buna dair
bir kanunu kabul etmiş olması lâzım geleceği ilân olunu-
yordu.

Bundan başka, yargılanmak, yakalanmak ve tutul-
mak konularında fertler Büyük Fermanda yazılı garan-
tillerle himaye edileceklerdi.

Bu suretle, Razi olunmayan vergi ödenmez ve kişi
hürriyetine dokunulamaz esasları hukukî şekil almış olu-
yordu.

İktidar kayıt altına alınınca üstün iradenin kimde
olduğu meselesinin halli lâzım gelmiştir. Buna da İngi-
lizler, Üstün İrade Kanundadır, cevabını vermişler ve
böylece Kanun Üstünlüğü telâkkisi ortaya çıkmıştır. Ger-
çi, kanun iradesinin bütün diğer iradelerden üstün ol-
duğu hayli müddet kanunu yapan makam olan parlâmen-
tonun üstünlüğü şeklinde anlaşılmıştı. Lâkin, İngilizler ik-
tidarın kayıtlanması lüzumunu o derecede mutlak anla-

makta idiler ki, aynı zarureti parlâmento yetkileri için de varit gördüler ve parlâmentonun selâhiyetleri de mahduttur, demekte tereddüt etmediler. Parlâmentoyu hareketlerinde ve kararlarında kayıtlayan tabiî haklar idi. Bütün İngiliz Hukuku (Tabiat Hukuku) na tâbi idi. Tabiatan gelme haklar parlâmentonun yaratacağı kanunlarla ihlâl edilemezdi. Bacon bunu açıkça ifade ediyordu. Tatbikatta da Cromwell keyfî iktidara karşı müeyyide aranıyordu.

Parlâmentonun yetkilerinin kayıtlı olduğu fikri XVIII. yüzyıl sonuna kadar sürüp gelmiştir.

Anayasa meselesinin gerçekten ele alındığı devir Cromwell devri olmuştu. Cromwell, kullandığı iktidarın bir müeyyideye ihtiyacı olduğunu hissediyordu. Bir taraftan da, Locke, şöyle yazmakta idi: «Hiç kimse, hiçbir insan gurubu korunması ihtimamını bir başkasının mutlak iradesine ve hâkimiyetine tamamen terketmek yetkisine sahip olmadığı için, bu insanlar köle haline getirilmek istendiği takdirde, vazgeçmek yetkisini haiz olmadıkları şeyi daima muhafaza etmek hakkına mâliktirler.»

İngiltere'de en mühim esaslardan biri bu kanunun üstünlüğü esası olmuştur ve olmakta devam etmektedir. Tabiî hukukla parlâmento kanunları arasında bir münasebet görülüyordu.

Parlâmentonun kanunları yanında mahkemelerin yarattığı hukuk da vardı. İngilizler buna (Judge-made law) derler. Hattâ, Bentham yargıçların bu yetkilerine karşı, kanunun ancak parlâmentonun vücuda getirebileceğini şiddetle müdafaa etmişti.

Parlâmentonun ilk devirlerde faaliyeti, mevcut kanunun ne olduğunu söylemek olmuştur. Ancak XV. yüzyıldan bu tarafa kanun yapmağa başlamıştır.

Cromwell hâdiselerinden sonra 1685 de Krallık makamında bulunan İkinci James, katolik mezhebine sâlikti. Memleket ise protestan bir Kral istiyordu. Bu bahane ile İkinci James'î tahttan uzaklaştırıp yerine Giyom Doranjı getirmeyi düşündüler, ve Giyom'u dâvet ettiler. Bütün İngilterede bu sırada carî olan parola: «Serbest Parlâmento ve Protestanlık» parolası idi. Giyom, İngiliz topraklarına ayak basınca James kaçmaya mecbur kaldı, ve böylece İngilterede bir hanedan değişikliği vukua gelmiş oldu.

Giyom'un Krallığı ortaya şöyle bir mes'ele çıkardı. İngiltere'de bu devirde iki siyasî parti vardı: Birisi Whig partisi, diğeri Tory partisi. Bunlardan Whiglere göre, Krallık, Milletle Kral arasında bir sözleşmeden meydana gelmiştir. Toryler ise, Giyom'un tek başına Krallığa geçemiyeceğini ve binaenaleyh, Devletin Niyabet usulünde idaresi icabedeceğini iddia etmekte idiler. Münakaşayı bir neticeye vardırabilmek için nihayet şöyle bir hal yolu bulundu: Meri ve Giyom birlikte iktidarı kullanacaklar ve hakikatte Giyom Krallık vazifesini ifa etmiş olacaktı.

Bu hal şekli o zamana kadar İngiltere'de hâkim olmuş olan İlâhî Hukuk telâkkisinin iflâsını ifade eder.

İhtilâl mücadelesi Birinci James'den William ve Mary'ye kadar sürüp gelmiştir. Bu devre zarfında teknil siyasî sistem çeşitleri ortaya atıldı. Hobbes'un mutlakiyetçiliğinden tutun da anarşiye kadar. XVIII. yüzyılda Avam Kamarası hükûmet iktidarının gerçek mihrakı haline gelecektir. Bu hal, diğerk memleketlerde mutlakiyetçilikten yaka silkenlerin İngiltere'ye gıpta ile bakmalarına sebep oldu. İngiliz örneği o kadar eşsiz idi ki, Montesquieu, eserinin mimarisini baştan başa İngiltere ile Fransa arasındaki tezat üzerine kurmuştur.

İngiltere'nin servet ve kudreti de aynı devrede yükseldiği için mutlakiyetçilik etrafındaki eski fikirler gitgide artan bir şüphe ile karşılanmıştır.

Giyom Hollanda'lı olmak itibariyle, Krallık vazifesini ifa sırasında, her hangi bir suiistimalde bulunmamasını ve binaenaleyh İngilizlere ait haklara ve hürriyetlere riayetkâr kalmasını temin için, kendisinden bir beyanname çıkarması istendi. Bu beyanname 1688 tarihli «Haklar Demeci» olmuştur. İngiltere tarihinde Bill of Rights adıyla anılan bu demec 13 Şubat 1689 da ilân edilmiştir. Ancak, beyannamenin kabul tarihi 30 Şubat 1688 olduğu için ona 1688 Demeci adı verilmesi âdet olmuştur.

Bu demec 13 maddeden ibarettir. Bir kısım hükümleri Krala bir takım mükellefiyetler yüklemekte, diğer bir kısım hükümleri ise vatandaşlara ait hakları teyid etmektedir. Bu hükümler sırasıyla şunlardır:

Kanunların tatbikini menetmemek. Hiç kimseyi kanundan istisna etmemek. Hiç bir istisnaî mahkeme kurmamak. Zalimane cezalar koymamak. Herkes için tarafsız bir jüri temin etmek. Kanunsuz vergi almamak, Parlâmentonun rızası olmadıkça ordu bulundurmamak. Parlâmento seçimlerinde hürriyet ve tarafsızlığı temin etmek. Parlâmentoyu muntazam surette toplantıya çağırarak. Vatandaşların Krala istida vermek hakları. Protestanların silâh taşımak salâhiyetleri. Parlâmento üyelerinin söz hürriyetleri. Parlâmentoyu toplamak.

Bu demecin Giyomdan istihsal edilmesi de göstermektedir ki, Sir John Fostescue'nün daha 1470 yılında dediği gibi, İngilterede siyasî bünyenin dimağına ve tek mil uzuvlarına can veren biricik hayat kaynağı Millet'in iradesi olmuştur.

İktidarın, yani hükümdar otoritesinin frenlenmesi aslında Avam Kamarasının eseridir. XVIII. yüzyıl başla-

rına kadar devam ihtilâl mücadelesi, daha önce de söylediğimiz gibi, her çeşit siyasî sistemi tecrübe etmişti. Sonunda, uygun görülen, iktidarın kral, beyler ve Avam arasında paylaştırılması şeklinin paydaşlarından Avamı temsil eden Avam Kamarası seçmenler topluluğunu temsil ettiği için hükümdar yetkilerini de bilfiil tahdit eden müesseseler olarak belirmiştir. Krallar halk tarafından seçilmediklerinden halkın seçtiği ve halkı temsil eden siyasî müesseselere ve onların liderlerine karşı koyamamışlar, onlarla rekâbet ve mücadele edememişlerdir. Meşru hükümetin temeli bu suretle halk çoğunluğu olmuştur. Parlâmentonun desteği olmaksızın herhangi bir kimse siyasî iktidarı kullanamaz ve kuvvetler birbirlerinden ayrılırlar.

Giyom, 1702 de öldü. Tahta namzet olan Anna'nın çocukları yoktu ve kendisinin yaşı itibariyle bundan sonra çocuk sahibi olabilmesi çok zayıf bir ihtimal içinde idi. Tahta çıkabilecek diğer erkek varisler hep katolik idiler. Binaenaleyh, tahta çıkmak kaidelerinde değişiklik yapılması zarurî görülmekte idi. Bunun teminen 12 Haziran 1702 de Act of Settlement çıkarıldı. 8 maddeden ibaret olan bu kanuna göre, Hanovralı Sofi tahta çıkabilecekti. İşte bu tarihten sonra İngilterede Krallık makamına kadınların dahi çıkabilmeleri temin edilmiş oluyordu. Bu kanunla artık İngiliz Devlet kuruluşunun başlıca organları son şeklini almıştır. Parlâmento kat'î olarak kurulabilmiştir.

Görülüyor ki, İngiltere Parlâmentosu başlıca üç tesirin birbirleriyle karşılaşması sayesinde kurulabilmiştir: Krallarının hissi selîmi, beylerin kudreti ve şehirlerin mukavemeti.

XVIII. yüzyılda kanun yapmak ve kanunu yürütmek iktidarları yekdiğerinden sarîh bir şekilde ayrılmıştı. Bu neticenin başlıca âmillerinden biri Locke olmuştur. Fil-

vaki, Parlâmanter Hükûmetin ve en nihayet Kabine Hükûmetinin inkişafı 1740 ile 1940 arasında geçen iki asır değildir. Her ne zaman bir siyasî partinin hâkimiyeti muayyen bir devamlılık göstermekte ise kuvvetler ayrılığının zayıflamasına şahit olmaktayız. Nitekim, İngiltere'de hükûmet bir parlâmento üstünlüğüne doğru gitmiştir.

Başlangıçta Kralın bir Hükûmet âleti olan Parlâmento, sonraları Baronların ve daha sonra da Milletin bir kontrol vasıtası haline geliyor. Bu suretle menşesinde bir adâlet divanı olan Lordlar Kamarası ve yine menşesinde gizli bir Meclisten başka bir şey olmayan Avam Kamarası bu kontrol vasıtasının başlıca cihazını teşkil etmiştir.

Burke'un dediği gibi, İngiliz Anayasasının Büyük Fermandan Fransız İhtilâline kadar geçen devrede değişmez politikası İngilizlerin atalarından tevarüs ettikleri ve gelecek nesillere nakledecekleri hürriyetlerini ilân ve teyit etmek olmuştur.

Bu zamanda kabinenin parlâmento önünde sorumlu olduğu hakkındaki kaide inkişaf ettiği için artık mahdut yetki prensibi yavaş yavaş ehemmiyetini ve mânâsını kaybetmeğe başlamıştır.

İngiltere'de kurulan hür müesseseler huzmesi bilhassa XVIII. yüzyılda diğer memleketlerde çok büyük alâka uyandırdı. Avam Kamarası hükûmet iktidarının gerçek kaynağı haline gelince İngiltere, mutlakiyetten nefret edenlerin ümit güneşi haline gelmişti.

UYGULAMALAR

Bir Anayasanın uygulanmasında tutulan yollar o Anayasada yer alan kurallardan daha önemlidir. Uygulamalar tâbiri ile isimlendirdiğimiz Anayasa Hukuku kaynağı bir çok müelliflerin kaleminde (Örf ve Âdet), (Teamül), (Âdetler) şeklinde de ifade edilmektedir. Uygulamalar tâbiri ile bizim kastedtiğimiz mânâ muayyen durumlarda Anayasanın büsbütün sakit olduğu veya hükümlerinin eksik, müphem, vuzuhsuz bulunduğu hallerde belli bir şekilde hükme bağlanması halidir. Esasen, âdet veya teamülün Anayasa Hukukunun bir kaynağını teşkil edip etmediği hususunda hukukçular müttelik değildirlir. Bir kısmı âdet yolu ile Anayasanın yazılı hükümlerinin dahi değişebileceğini kabul ettiği halde; diğer bir kısmı böyle bir değişikliğe imkân görmemektedir. Kanaatimizce, mesele bir hükmün alışkanlık ve tekrarlanma yolu ile değişebileceğinin kabulü halinde Anayasa esaslarının teminat altında kalıp kalmadığı ve meydana gelen âdetin Anayasa hükmüne aykırı olması takdirinde bu noktanın kontrolünün mümkün olup olmadığıdır. Âdetlerin Anayasa Hukukunda vasfı, diğer Hukuk sahalarından farklı olarak, mahkemelerce müeyyide altında bulundurulmamaları, sadece uygulanan usul haline gelmiş olmalarıdır. Onun içindir ki, âdetler yerine uygulamalardan söz açmağı daha uygun buluyoruz.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Türk Anayasa Hukukunda bu kaynak zengin bir kaynak değildir. Tatbikat-

ta tesadüf ettiğimiz en göze batan örnek, Anayasanın 93 üncü maddesinde mevzubahis olan haldir. Bu hal evvelce, 1924 Anayasasının 35 inci maddesinde bahis mevzuu idi. Devlet Reisinin T.B.M.M.'ince kabul edilmiş olan ve kendisine ilân edilmek üzere gönderilmiş bulunan bir kanunu tekrar görüşülmek üzere Parlâmentoya geri göndermek yetkisidir.

Türkiye Cumhurbaşkanları kırk yıllık Devlet hayatında bu yetkilerini hiç bir zaman kullanmamışlardır. Bugüne kadar vaki tatbikata bakılacak olursa bundan sonra da kullanacak değildirler. Bu suretle, kanunun açık bir hükmünün yanında onun uygulanmasını gerektiren bir Anayasa Hukuku âdetinin meydana gelmiş olduğundan bahsedilebilirse de, bize kalırsa, günün birinde Devlet Reisinin bu yetkisini kullanmasına hiçbir engel tasavvur edilemezdi. Nitekim, Devlet Başkanı son defa bu yetkisini kullanmıştır. Demek oluyor ki, bir uygulama ortaya çıkmış olmakla beraber, bu halin yeni Hukuk kaidesi teşkil etmekte olduğu iddia edilemez. Hakikî bir âdetten bahsedebilmek için mevcut yazılı Hukuk kaidesinin yerini âdet kaidesine terketmiş olması ve bundan böyle ancak âdet kaidesinin uygulanabilmesi icabederdi.

Bazı hallerde belli bir meesle için Anayasada açık bir hükme rastlanamaz. Bu takdirde uygulanan hüküm yazılı bir Hukuk kaidesi olmamakla beraber yine bir uygulama meydana getirir. Buna misal olarak Anayasanın 106 inci maddesinde temas etmekte olduğu bakanlıklar kurulması ile ilgili bir durumu ele almak kaabildir. 102 nci maddenin 3 üncü fıkrası hükmüne göre, Hükûmeti kurmağa memur edilen Başbakan diğer Bakanları kendi seçer. Bunların kaç tane olacağı Anayasada gösterilmiş değildir. Gerçi, 1 Aralık 1937 tarihli ve 3271 sayılı kanuna göre Bakanlar Kurulunun kaç Bakandan tereküp edeceği hususu Devlet işlerinin gerektireceği

ihitiyaçlara göre Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onaması ile belli olacaktır. Fakat, bu hükümde bir katiyet mevcut değildir. Hükümet Reisi lüzumlu gördüğü miktarda Bakanlık kurulmasını teklif edebilir. Devlet Reisi ekseriya bu teklifi kabul etmek durumundadır. Böylece, halihazırda olduğu gibi, müteaddit Devlet Bakanlıkları teşkil edilmesi imkân dahilindedir. Parlâmentonun böyle bir kuruluşu tasvip etmemesi halinde yapabileceği yegâne iş, bütçe görüşmeleri sırasında yeni kurulan Bakanlıklar için ödenek vermemektir. Yeni Anayasaya kadar Hükümet Reisinin sayısı üç'ü geçmemek üzere Devlet Bakanlığı ihdas edebileceği uygulama yolu ile hukukî mahiyet iktisap etmişti. Yeni Anayasa tatbikatında ise partilerarası denge kaygısı ile üç tane başbakan yardımcılığı ihdasına gidilmiştir.

1924 Anayasasının 14 üncü maddesinde Büyük Millet Meclisinin kendiliğinden toplanma zamanı Kasım ayı başı olarak gösterilmişti. Burada Kasım ayının kaçınıcı gününü toplanılacağı hakkında bir sarahat mevcut değildi. Böyle olmakla beraber, uygulama, toplanmanın Kasım ayının birinci günü yapılması şeklinde ortaya çıkmıştı. Kasım ayının ilk günü bir tatil veya Bayram gününe rastlasa da Meclis, toplantısını yapmaktaydı. Yeni Anayasasının 83 üncü maddesi kendiliğinden toplanmanın her yılın 1 Kasım gününe rastlayacağını tasrih etmiştir.

Geçmiş zamanda uygulanmış belli bir Anayasa adetin ne olduğu açık ve kesin olarak söylenebilir. Lâkin, içinde yaşadığımız devrin belirli bir meselede uyguladığı âdet kuralından söz açmak zordur. Zira, herhangi bir alışkanlık ve tekrarlanma terk olunabilir veya henüz Anayasal denemeyecek bir usul takip edilmekte bulunabilir.

İngiliz Anayasasının unsurlarından biri The Law and Custom of Parliament denilen kurallardan meydana gelmiştir. Bu kurallar bir statü içinde ifade olunmuş de-

gillerdir. Bazan, bunların eski sicillerdeki kayıtlarına raslanır. Bunlar hakkında hassaten ve sarahaten alınmış bir karar yoktur. Meclisin veya Speaker'in (Meclis Başkanı) bir kararından çıkarılmaları mümkündür. İngiltere'de Anayasal esasların bükülmezliği diye bir şey mevcut olmadığı için bu çeşit uygulamalar büyük önem taşır. Nitekim, kabine ile muhalefetası münasebetlerin bağlı bulunduğu prensipler bu yoldan yerleşmiştir. İngiliz Anayasasının en dikkate değer özelliklerinden biridir bu. Orada, parlamenter rejimin işleyişi bu çeşit kural sayesinde mümkün olmaktadır. Bunlara Anayasal Conventions'lar denir. Bu örfler, kanun ve yerleşmiş mahkeme içtihadı bulunmayan konularda belirir. Uyulması mecburî sayılan örneklere dayanır. Parlemtentonun feshi, kabinenin siyasî sorumluluğu, hükümdarın parlemnto tarafından kabul edilmiş bir kanunu tasvip etmesi, muhalefetin varlığı, bir lordun Başbakanlığa getirilememesi, Lortlar Kamarasının kabineyi düşürememesi gibi kurallar hem convention yolu ile ortaya çıkıp yerleşmiştir. Bazan, kanunun bu yoldan kurulmuş bir örfü tanıdığı olur. Bu halde, örf, kanunlaşmış olur. Başbakanlık müessesesini kuran 1917 ve 1938 tarihli kanunlar bunu yapmışlardır. Bu takdirde, örf, yazılı hukuk kuralı (Law) haline gelmiş olacağı için yargı teyidinde de mazhar olmuştur. Avam Kamarası ile Lortlar Kamarası arasında bir kanun üzerinde görüş ayrılığı bulunduğu zaman Avam Kamarası noktaî nazarının tercihi gerekeceği hakkındaki örf, Parliament Act (1911) ın çımasından önce de mevcuttu.

Convention denilen âdet kuraları o derece kuvvetlidir ki, bunlara uymayan bir hükümetin iktidardan çekilmesi icabedeceği kanaati umumidir. İngilizlere göre, bu prensipleri ve uygulamaları kamu oyu tarafından benimsedikleri müddetçe değiştirmeye ve hatta bunlara dokunmağa imkân yoktur.

ANAYASA HUKUKUNUN

TEMEL PROBLEMLERİ

mağa başlanmıştı. İngilizler bunu «State» olarak kullanırlar. Shakespeare'in meşhur dramında prens Hamlet «Danimarka Devletinde çürümüş birşey var», diyor (In the State of Denmark). Almanlar «Staat» terimini kullanırlar. Fransızlar «Etat» diyorlar. Bu kelime Fransızca da eskidenberi vardı. Yalnız, mânâsı devlet demek değildi. Bir şeyin veya bir kişinin hali, durumu demekti. Bu devirlerde zamanımızda devlet dediğimiz mefhum karşılığında kullanılmış olan terim «Seigneurie» (beylik) terimidir. «République» kelimesine de rastlanır. Fransızlar ancak XVIII inci yüzyılda «Etat» tabirini kullanır olmuşlardır.

DEVLET TELÂKKİSİ :

Siyasî telâkkiler bakımından batı tefekkürü üzerine en mühim tesiri icra eden iki âmil görüyoruz: Biri, Aristo felsefesi; ikincisi, hristiyanlık.

Ancak, zamanımızda Aristo ile modern siyaset arasında bir takım aykırılıklar görmekteyiz. Bu aykırılıklardan ikisini Carl J. Friedrich (1) esasî ehemiyette telâkki eder. Evvelâ, felsefe yönünden, devlet mefhumu rönesansta şekillenmiş ve onu takip eden mutlakiyet çağında siyasî nazariyenin mesnedini vücuda getirmiştir. Ezcümle, Hobbes ve Pufendorf düşüncelerini bu zaviyeden izah etmişlerdir. Daha sonra, bu tarz izahın en mükemmel örneğini Hegel'de buluyoruz. Bu mütefekkirler Yunan'ın (polis) telâkkisine göre şekillendirilmiş olan devleti beşerî kültürle temsil olunan tekmil kıymetlerin canlı örneği, el ile tutulur ifadesi olarak ilâhlaştırmışlardır.

Tarihte bir müddet uyusuk kalmış olan devlet fikri X uncu yüzyılda İslâmiyet Dünyasında yeniden belirmiştir.

(1) La Démocratie Constitutionnelle. Paris 1958 s : 1.

Devlet tabiri mutad kullanılışında dahi tereddütlü bir tabirdir. Bazıları, devlet tabiri ile bir toplum şekli kasederler. Bazıları ise, devleti, onun unsurunu meydana getiren iktidar ile aynı şey sayarlar.

Devlet sözü XVI ncı ve XVII nci yüzyıllarda kat'i kalıbını buldu. Dünyevî kudretler mutlak iktidarı elde etmek istiyorlar, bunun için de Kihseye karşı ortaya sürebilecekleri bir sembol arıyorlardı.

Devletin, yani hükûmetin bu suretle ilâhlaştırılması Aristo'nun (polis) telâkkisinin kabaca bir biçim değiş-tirmesi idi. (Polis) de devlet makamları din makamları ile karışma halinde idi. Bu itibarla, (polis), bir devlet olduğu kadar bir kilise oluyordu. Devlet ve kilise arasında karışma vatandaşın dinî ve siyasî bağlılığını da aynı şey haline getirmişti.

Bu duruma göre, mevcut genel fikirlerini monarşik idareciler hükûmeti içinde tatbik eden devlet ve egemenlik mefhumları yaratıcıları Aristo felsefesini başkalamışlar ve totaliterliğe imkân hazırlamışlardır. Devlet sözünün ortaya çıkması ile Aristo'nun (polis) inden modern hükûmete uygulanabilecek pek az şey kalmıştır.

Saniyen, Aristo olsun, Eflâtun olsun, statik sınıflama meseleleri ile alâkalanıyorlardı. Hükûmeti iki esasa göre tasnif ediyorlardı: İdare edenlerin sayısına göre ve hükûmet gayesinin muayyen manevî kıstaslarına göre. Onlar indinde her türlü değişiklik özünde kötüdür. Halbuki, zamanımızda, meselelere dinamik yönden bakılmaktadır.

Hıristiyanlık, düşünceleri ve mefkûreleri yüceltti. Batılı mütefekkirlerin tarihe ve dünya tekâmülüne alâkaları, fikirlerin inkişafını araştırma üzerinde teksif etti.

Modern devlet anlayışı batının kilise telâkkisinden doğmuştur. Zira, devlet anlayışı mutlak monarşi lehine

siyaset nazariyecileri tarafından ortaya konmuştu. Bodin ve muakkipleri kral hükûmetine kiliseninkine muadil bir kişilik vermek istiyorlardı.

Devletin tarif edilmesine gelince, meşhur ekonomici Bastiat diyor ki: «Devlet kelimesinin açık bir tarifini yapacak olana beş milyon lira verileceği vadolunmalıdır.» Scelle'de, hiçbir devlet tarifi bilimsel bakımdan doyurucu değildir, demektedir.

İtiraf etmek lâzımdır ki, devleti tarif güç bir iştir. Evvelâ, devletin çeşitli anlaşılış şekillerine bir göz atalım. Bossuet'ye göre devlet demek, hükümdar demektir. Nitekim, XIV üncü Louis, «devlet benim!» demiştir.

Faşist telâkkiye göre, «devlet, her şeydir».

Marksist görüş ise, devlete «burjuvazyanın çıkarlarını garanti altında tutan icra komitesi» olarak bakar.

Devleti iki açıdan görmek temayülü vardır:

1 — Sosyolojik açıdan. Bir toplum olarak, bir arada yaşayış şekli olarak.

2 — İktidarın düzenlenişi olarak.

Ancak, devlet iktidarı toplum dışında düşünülemediğinden her iki telâkki yekdiğerine muhtaç ve birbirini tamamlayıcıdır. Filhakika, devleti bir toplum olarak düşündünüz mü bir insan topluluğunu ele alıyorsunuz. Bu topluluğun belli sayıda insandan meydana gelmiş olması lâzımdır, diyenler de vardır.

Vaktiyle Atina'da nüfus en kalabalık devrinde beş yüz bini geçmemiştir. Bunun da yalnız onda biri kadarı siyasî faaliyete katılan vatandaşdır. Zamanımızda devlet karakterini taşıdıkları halde nüfusu çok düşük olan kuruluşlara devlet damgasını vurmaktan kaçınıyor. Andor altı bin, Lihtenştayn on iki bin, San Marino on dört bin, hatta Monako yirmi iki bin nüfuslu topluluklardır.

Bir zamanlar, 300.000 nüfuslu Lüksemburg'un Milletler Cemiyetine kabul isteği reddedilmişti. Diğer taraftan, belli sayıda insandan kurulu bir siyasî toplumu yeryüzünün belli bir bölgesinde düşünmeye de mecbursunuz. Toprağa bağılılık daima rastlanan bir haldir. Vatikan kurulurken Papa mutlaka bir ülkenin, tâyin olunmasında ısrar etmişti.

Devletin ne olduğunun tarifi onun menşeinin, nasıl meydana gelmiş olduğunun izahına bağlıdır.

DEVLETİN MENŞEİ :

Devletin menşei problemi hukuku tanıtacak, onu kabul ettirecek vasıtanın araştırılması meselesidir.

Devletin menşeiini izah eden teorilerin en eskisi onu aileden meydana gelmiş sayan görüştür. Konfüçyus, Aristo, Çiçero bu fikirdedirler.

Bir diğer teori, kuvvet teorisidir. Kuvvetlinin zayıfı yenip hükümü altına sokmasından devletin vücuda geldiğini söyler. Nazariyenin son tanınmış müdafii Oppenheimer'dir.

Üçüncü bir izah tarzı biyolojik esaslara dayanır. Devlet, biyoloji kanunlarına göre vücut bulmuştur, denir. Eflâtun bu fikirdedir. Nazariyenin asıl mümessili sayılanlar Bluntschli ve Spencer'dir.

Marksist görüş tarzına gelince, devlet, ekonomik menfaatleri çatışma halinde bulunan toplumsal gurupların belirmesinden ortaya çıkmıştır. Bu teoriye göre, devlet, insanın insanı sömürme vasıtasıdır. Marx ve Engels nazariyenin başlıca müdafileridir.

Devletin menşeiini izah bakımından ortaya sürülmüş teorileri iki çeşit olmak üzere toparlayabiliriz:

- 1 — Devleti bir vakıa olarak telâkki eden görüşler,
- 2 — Devleti insan iradesinin eseri telâkki eden görüşler.

I — VAKIA TEORİLERİ :

Birinci gurupta devleti biyolojik bir vakia şeklinde gören teori ile onu sosyal veya tabii bir vakia sayan nazariye yer alır.

Görüldüğü üzere, devletin menşeyini izah eden fikirler çeşitlidir. Bunlardan, biyolojik teoriyi bir yana bırakmak yerinde olur. Zira, biyolojik teori, devletin biyoloji kanunlarına göre kurulmuş olduğunu iddia eder. Devlet, bir tabiat hâdisesidir, der. Nasıl, insan bir tabiat hâdisesi ise devlet de öyledir. Devletin de bir bedeni, uzuvları, fonksiyonları, hayatı vardır.

Bu teorinin üzerinde durulacak tarafı devletin zaruretini kabul etmekte oluşudur. Yoksa, biyolojik varlık iddiası bir benzetişten ileri gidemez.

A — SOSYAL VAKIA TEORİSİ :

Devleti sosyal bir vakia olarak izah eden teorinin önemli tarafı, sosyal tekâmüller içinde onu tetkike imkân verişidir. Filhakika, bu teori zamanımız devletine gelmek için ilkel toplumdaki hareket eder ve sırasıyla çeşitli toplum tiplerinden geçerek devlete varır. Tekâmül seyrini sosyal gelişmelerle izah eder. Ancak, sosyal gelişme yalnız başına devletin menşeyini anlatmağa yetmez. Gelişmenin nasıl olup ta devlete vücut verdiği sorusu açıktadır. Buna verilecek cevap ise, insan iradesinin devlete vücut vermiş olduğudur.

B — TABİAT OLAYI TEORİSİ :

Devleti bir tabiat hâdisesi veya bir ilâhi hâdisesi gibi insan iradesi dışında gören müellifler, hukukî bir izah yapmış olmuyorlar. Bazıları, Devletin ilkel toplumlarda bir grup insanın diğerlerine hâkim olması neticesinde

meydana geldiğini söylerler. Bunlara göre, Devlet, gruplar arası çatışmadan doğmuştur. Duguit, bu telâkkinin mümessili sayılabilir. Bu görüşe (çatışma teorisi) adını verenler vardır (1). Duguit de devleti bir vakıa olarak görüyor. Bu vakıa siyasî farklılaşmadır. Bir kuvvet hâdisesi neticesidir. Bu görüşe göre, Devlet sadece bir vakıadır, tabii bir olaydır. Positivistler bu noktada şöyle bir mantık ileri sürüyorlar: Hukuku devletten öncesinde aramakta mânâ yoktur. Hukuk, ancak devlet içinde olur, devlet kudretinin mahsulüdür. Hukuk devletten sonra olduğu için devletin meydana gelişini hukukla izaha kalkışmak beyhudedir (2).

Bu görüşe karşı yapılan tenkit, Anayasayı inkâra varışıdır. Nazariyenin doğru tarafı, devletin idare edenler ve idare edilenler farklılaşması ile husule geldiğidir. Bir tarafta emredenler, öte yanda itaat edenler olmadan Devletin de olamayacağıdır.

Ancak, farklılaşma hâdisesi devletin ortaya çıkması ile müteradif ise de, devleti husule giteren bir unsur değildir. Devleti sadece bir vakıa olarak görür.

Mesele, Devletin hangi ihtiyacı karşılamak üzere zarurî olarak meydana çıktığını araştırmaktır. Devletin çatışmadan meydana geldiğini kabul etmek onu başlangıcında bir hukukî müessese saymamak demek olur.

Devlette farklılaşma inkâr edilemeyecek olmakla beraber, her hâkimiyet iktidarından devlet husule gelebileceğini unutmamak lâzımdır.

Tabii vakıa, siyasî iktidarın mevcudiyeti vakıasıdır. Devlet kudreti ise, bu siyasî iktidarın özel bir mahiyet almasıdır. Bu çeşit özellik taşıyan bir siyasî iktidarın mevcudiyeti bir hukukî tasarrufla meydana gelmiştir.

(1) Burdeau-Traité. C. II, s : 13.

(2) Carré de Malberg. - Contribution à la théorie Générale de l'Etat C. I, s : 61.

böyle bir iddiada bulunmamaktadırlar. Bizce, yapmak istedikleri şey, devletin varlığı bir realite olduğuna göre, bu realitenin insan içgüdülerine ve akla uygun olarak varlık hikmetini izah etmektedir. Bu nazariyeye karşı: Böyle bir anlaşmanın varlığı isbat olunamaz, itirazı yapılabilsen de, taraftarları böyle bir itirazı, anlaşmanın varlığını ispata ihtiyaç olmadığı, mevcut hale ve devletten istihali arzu olunan neticelere göre aklen bu izah tarzının kabulünde isabet bulunacağı suretinde karşılayabilirler.

Hakikat şudur ki: Devletin menşeyini tayin bakımından ileri sürülen fikirlerin çoğu onu başlangıçta belli bir kalıp içinde dondurmağa müncer olmaktadır. Öte yandan, inkâr olunamaz bir gerçektir ki, devlet, dinamik, mütemadiyen oluşma gösteren bir varlıktır. Yeni ihtiyaçlar, yeni zaruretler devletin fonksiyonlarında, organizasyonunda, telâkkisinde değişmeler yaratmaktadır. Zamanımızda meydana gelen devletler, çeşitli tesirler sebebiyle ortaya çıkıyorlar. İsrail, zulüm gören insanların eziyet ve işkenceden kurtulmak emelerinin mahsulü olmuştur. Siyah Afrika devletleri insan haysiyetinin istismarla mücadelesi zaferinden doğuyorlar.

TOPLUMSAL ANLAŞMA TEORİSİ :

Devletin menşeyini, yani, meydana gelişini izah eden teorilerin en önemlisi toplumsal anlaşma teorisidir. Ancak, bu fikir inşasını incelemeyden önce menşe izahı maksadiyle ileri sürülmüş olan diğer görüş tarzlarına kısaca dokunmakta fayda vardır. Böylece, toplumsal anlaşma teorisinin kıymet ve önemi daha açık şekilde belirmiş olacaktır.

Toplumsal anlaşma teorisinin çeşitli izahları yapılmıştır. En önemlileri Hobbes'un, Lorcke'un ve Rousseau'nun görüşleridir.

Devlet bir tabii vakia diye düşünülecek olursa kendisine itaat duygusunu nasıl yaratabildiği anlaşılamaz. Gerçi, insanlar arası siyasî farklılaşma kuvvete boyun eğilmemesi hususunu izah edebilir. Lâkin, devlette yaşayan insanlarda yalnız kudrete tâbi oluş değil, bir de mükellefiyet duygusu, hukukî vecibe duygusu vardır.

Biyolojik teori veya organisist teori devleti organizmaya benzetir, insan vücuduna teşbih eder. Bluntschli, Comte, Spencer bu nazariye taraftarı olmuşlardır.

İRÂDE TEORİLERİ :

Kuvvet teorisi, aile teorisi, Marksist teori ve anlaşma teorisi insan iradesinin devleti meydana getirmiş olduğu sonucuna varırlar.

Devlet, iktidara meşruiyet verme ihtiyacından doğmuştur. İlk şeklinde kuvvetli aile devleti meydana getirmiş olabilir. Ancak, bu görünüş siyasî kuruluşun ilk şeklidir. Buna devlet demek caizmidir, değilmidir, ayrıca düşünülmelidir. Kuvvet teorisini aile teorisi ile birleştirmekte fayda görürüz. Zira, kuvvet teorisinin dayanmakta olduğu guruplaşma mücadelesi ilk şeklinde yine bir aile veya aileler zümresi ile bunun dışında kalanlar arasında meydana gelmiş olabilir.

Marksist telâkkide de bâriz karakter keza mücadeledir. Lâkin, mücadele bizatihi devleti meydana getirmez. Devlet mücadele sonunda çarpışan taraflar arasındaki anlaşma ile kurulur. Bu anlaşmanın şeklinin bir ehemmiyeti yoktur. Bütün mesele, bir kuvvet üstünlüğü vakiasına meşruluk verilmesi zaruretinin karşılanmasından ibarettir.

Toplumsal anlaşmanın devlet kurulurken fiilen tanzım edilmiş olduğuna dair herhangi bir delil mevcut değildir. Esasen, toplumsal anlaşma nazariyesi taraftarları

HOBBS :

Hobbes, tasavvur ettiği devlete Léviathan adını vermiştir. Bu devlet korkudan husule gelmiştir. Korkuyu dağıtmak için de düzen koymuştur. Hobbes'a göre, devleti doğuran unsur, ferttir. Siyasî hey'eti o yaratmıştır. Hukuk, hürriyet demektir. Hürriyet ise, dış engel yokluğudur. Ferdin hakkı, muktedir olabildiği şeydir. Herkes aynı hakka sahip olunca fertlerin birbirleri üzerindeki hakları da aynı olur. Her fert tek mil diğer insanlarla savaş halindedir. İnsan, insanın kurdudur (Homo Homini Lupus).

Bu felâketten kurtulmak için bir çare aranmıştır. O da, Devlet olmuştur (Cive, diyor, Hobbes). Devlet bir güvenlik ve asayiş âletidir. Devleti meydana getiren de toplumsal anlaşmadır. İnsanlar, aralarındaki savaştan vazgeçmekle bu anlaşmayı yapmışlardır! Anlaşma, anarşiyi önlemiştir ve devlet kurulmuştur.

LOCKE :

Locke'un toplumsal anlaşma telâkkisi ise şöyledir: İnsan, tabiaten hürdür. Bu hürriyetten fedakârlık etmesi ancak devlet toplumunun yükleyeceği vecibelere katlanmakla olur. Zira, maksat, herkese iyilik, güvenlik ve barış sağlamaktır. Bundan zarar gelmez. Böylece insanlar bir birlik veya hükûmet kurmağa razı oldular mı birbirlerine tâbi olurlar ve bir tek siyasî hey'et meydana getirirler. Her fert, toplumun diğer fertlerine karşı, çoğunluğun kararına uymağa razı olmuştur. Topluma bu anlaşma ile dahil olmuştur. Siyasî topluma vücut veren hür insanların buna razı oluşudur. Meşru bir hükûmeti doğurabilecek yegâne sebep bu rıza ve muvaffakattır.

Rousseau'yu özetlemek lâzım gelirse diyebiliriz ki: Rousseau, görüşünü (Du Contrat social ou Principes du Droit Politique) adlı eserinde şöyle izah etmiştir. Bu kitap şu cümle ile başlar: «İnsanları oldukları gibi ve kanunları olabilecekleri şekilde ele alarak devlet hayatında yazılı ve güvenilir bazı idare kuralları bulunup bulunamayacağını araştırmak istiyorum.»

Birinci bölümde meseleyi ne şekilde düşündüğünü şöyle anlatıyor: «İnsan hür doğmuştur. Lâkin, her taraftan zincirlerle bağlıdır. Kendisini başkalarının efendisi sanan kimse onlardan daha az köle değildir. Bu değişiklik nasıl oldu? Onu bilmiyorum. Bu değişikliği ne meşru kılabilir? Bu soruyu halledebileceğimi zannetmiydim.»

CONTRAT SOCIAL :

Rousseau'ya göre insanlar başlangıçta tabiat halinde yaşıyorlardı. Tabiat halinde yaşayan insan serbest hareket eder. Gerçi, tabiat halinde de eşitsizlik vardır. Fakat tabii eşitsizlik bugünkü eşitsizlikten çok farklıdır. Çünkü bugünkü eşitsizlik yapma bir eşitsizliktir.

Bunu izah etmek için de Rousseau, ilk siyasal topluluk olan aileyi ele alıyor, ve diyor ki: «Bütün toplumların en eskisi ve yegâne tabii olanı aile toplumdur. Burada bile, çocuklar, yaşamak için kendisine muhtaç oldukları müddetçe babaya bağlıdırlar. Bu ihtiyaç sona erdiği anda, tabii bağlılık ortadan kalkar. Babalarına karşı göstermeye mecbur oldukları itaattan sıyrılan çocuklar, ve çocuklarına karşı göstermeye mecbur bulunduğu ihtimamdan kurtulan baba yeniden bağımsızlıklarına avdet ederler. Şâyet bağlı kalmakta devam ederlerse, bu hal

tabiat icabı olmayıp, istektedir. Böylece bizzat aile, ancak anlaşma sayesinde yaşamaktadır.»

Demek oluyor ki, insanlarda hürriyet dediğimiz bir vasıf mevcuttur. Çocuklar babaya karşı hürriyetlerini, yine kendi menfaatleri için, feda etmektedirler. Lâkin, bu hürriyet müşterek bir hürriyettir ve «insan tabiatının bir neticesidir.» Yoksa, tabiaten hiç kimsenin diğeri üzerinde bir eğemenliği mevcut değildir. Zira, «Kuvvet hak doğurmaz, ve ancak meşrû kuvvetlere itaat etme hürriyeti vardır.»

Rousseau, eserinin birinci kitabının dördüncü faslında da şu satırları yazıyor: «Madem ki hiç bir insanın benzerleri üzerinde tabii bir nüfuzu yoktur; ve mademki kuvvet hiç bir hak meydana çıkarmamaktadır, şu halde insanlar arasındaki teknil meşrû iktidarların temeli olarak yalnız anlaşmalar kalıyor.» İşte, Contral Social nazariyesinin anahtarı buradadır: İnsan tek başına karşı koyamayacağı engellerle savaşabilmek için anlaşma yolu ile topluluk yaratmak zorunda kalmıştır.

Rousseau birinci kitabın altıncı faslında da şöyle demektedir: «İnsanlar yeni kuvvetler yaratmadıklarından ve ancak mevcut kuvvetleri birleştirip kullanabileceklerinden, yaşamak için, birleşme suretiyle mâniayı yenebilecek bir kuvvetler toplayı teşkil etmekten, bu kuvvetleri bir tek saikle işletmekten ve bundan sonra, müştereken kullanmaktan başka çâreleri yoktur.

«Bu kuvvetler toplayı ancak bir çoklarının birleşmesinden çıkabilir. Lâkin her insanın kuvvet ve hürriyeti kendini muhafaza etmesinin ilk vasıtaları olduğuna göre, kendisine zarar vermeksizin ve nefsinin karşı göstermeğe mecbur olduğu ihtimamı bir tarafa bırakmaksızın bu kuvvet ve hürriyeti nasıl verecektir?

«..... Müşterek kuvvetler her ortağın şahsını ve mallarını müdafaa ve muhafaza edecek ve herkesin di-

ğerleriyle birleştiği halde, yine ancak kendi kendisine boyun eğeceği ve evvelce olduğu kadar hür kalacağı bir cemiyet şekli bulmak...»

Contrat Social'ın hal yolunu gösterdiği ana mesele işte budur. Her ortağın bütün haklarıyla birlikte kendisini teknil topluluğa devretmesi lâzımdır. Böylece, Contrat Social adını verdiğimiz anlaşma meydana gelmiş olur. İnsan, topluluğa girerken haklarından vazgeçmemiştir. Bilâkis, bu haklarla beraber toplumun üyesi olmuştur. Zira «herkes kendini herkese vermekle, hiç kimseye vermemektedir.» Bundan dolayıdır ki, egemenlik yine topluk üyelerinde, yani Halktadır.

Kanuna gelince, kanun, Halkın kendi hakkında karar vermesinden başka birşey değildir.

Rousseau neticede insanların tabii hale yaklaşmaları lâzım geleceğine ve hattâ oradaki eşitsizliği dahi yok etmeleri icabedeceğine işaret ediyor.

Hülâsa edecek olursak, Contrat Social'dan maksat şudur: «İnsanlar (cemiyet haline) geçmeye karar verdiler. Bu geçişi kendi haklarıyla birlikte topluma girmek suretiyle yaptılar. Bu da zımnî bir sözleşmedir. İşte buna «Contrat Social» diyoruz.

Bütün bu tetkiklerden çıkarılacak netice şudur: Devletin bir tabiat hâdisesi telâkki edilmesinden totaliter devlete imkân hazırlanmıştır. Bu telâkkiye istinad eden devlet anlayışı siyasî nazariyeciler tarafından mutlâk monarşiyi meşru göstermek gayesiyle kullanılmıştır.

Devleti iradî bir vakıa olarak telâkki eden teoriler ise, insanı en üstün kıymet diye kabul etmiş ve hürriyetin değerinin belirmesine sebep olmuştur.

Devletin yapılacak tarifinde bu görüşlerden birine veya diğerine üstünlük verilmesi, varılacak neticeyi değiştirecektir. Devlet, totalitarizme namzet olabilecek veya hürriyetlerin bir koruma vasıtası sayılacaktır.

TARİF :

Devleti tarifte hangi noktai nazardan hareket edilmekte olduğu da mühimdir.

Hali hazırda, devleti iki açıdan tarif etmek temayülü görülür: Bir toplum olarak, ve bir iktidar olarak. Bizce, iki temayülü birleştirmekte isabet vardır. Filhakika, insan topluluğu olmazsa devlet de olmaz.

Bu topluluğun bir takım özellikleri vardır. Devletin malzemesini teşkil eden insan topluluğu birlik halindedir. Evvelâ, ehemmiyetli sayıda bir insanlar birliği görürüz. Bundan başka, birleştirici faktör, gaye beraberliğidir. Bu gaye, kamu iyiliğini gerçekleştirmek gayesidir. Gaye ortaklığı ile birlik teşkil eden toplulukta maksada ulaştırıcı vasıta otoritedir. Otorite olmaksızın birliği yürütmek imkânı olmaz. İşte, siyasî iktidar, bu otoritedir. Müsterek gayeyi gerçekleştirmek işi ona verilmiştir. Bunun için de, iktidar fertlere hareket kaideleri emreder. Emirler itaatı sağlamak için de zor kullanır. Bütün bunları yaparken bir takım kurallara uyar. Zira, mesele, iktidarın hukuku saydırmasıdır. Şu halde, iktidar kimde olmalıdır ki hukuku saydırabilelim? Bu sorunun cevabı (Devlet) olmuştur. Devlet, hukuku saydıracak olan en üstün kuvvettir, denmiştir. Bizzat kendisi hukuka hürmetkâr olduğu nisbette hukuku tanıtmak şansına sahip olacaktır.

Bu telâkki imperium düşüncesine dayanır.

Devleti toplum olarak ele alan teori, Fransız Kamu Hukukunun klâsik hale getirdiği bir görüştür. Ekser Fransız Anayasacıların tariflerinde devletin (Millet)'in bir istahalesi olduğu fikri vardır. Bir kısmı, milletin kişileşmesinden (Esmein ve Bonnard); bir kısmı, milletin siyasî organizasyon haline gelmesinden (Hauriou ve Bert-

hélemy); diğerk bir kısmı, milletin hukukî şekil almasından (Renard), veya milletin egemenlik kudretinden (Barthélemy ve Duez) bahsederler.

Modern Fransız müellifleri ise, ağırlık noktasını (iktidar) üzerinde teksif etmektedirler (Burdeau).

Görülüyor ki, telâkkilerde ittirad yoktur. Bu aykırılıkları gereği gibi anlamak için devletin bilhassa XIX uncu yüzyıldan bu yana geçirdiği istihaleyi gözden geçirmek faydalıdır.

Geçen asırda devlet sadece zabıta yetkilerine sahipti. Fertlerin hürriyetlerine hürmet ettirmeğe gayret eder ve onlara ait hakları muhafazaya çalışırdı. Hiç kimsenin komşusunun haklarına müdahale etmemesine dikkat ederdi. Böylece, bir asayiş düzeni kurmuş olurdu. İşte, bu devlete (Jandarma-Devlet) adı verilmiştir. Bu telâkkide karşılıklı anlaşma her şeye tekaddüm eder. Fert faaliyetlerinde yegâne kayıtlama sınırı tarafların anlaşmasıdır. Devletin yasama fonksiyonu adetâ silinmiş, hukuk kaidesi vatandaşların kendi aralarında yapacakları anlaşmalardan meydana gelir olmuştu. Hak, iradenin muhtariyetine dayanıyordu. Fertler haklarını serbestçe tartışılmış anlaşmalarla yaratıyorlardı. Ferdin hukuk dünyası kendi eseri idi. İktisadî liberalizm en yüksek mertebesine varmıştı. Lâkin, liberalizmin uygulanış şeklinde mühim bir aksaklık görülüyordu. Akid serbestisi, haki-katte kudretli olanlar için mevcuttu. Kudretliler karşılardakileri iradelerine râm ediyorlar, onlara istedikleri mukaveleleri kabul ettiriyorlardı. (İltihakî mukaveleler) denilen anlaşma çeşidi böyle doğmuştu. Neticede, liberalizm, devletin müdahalesini gerektirmiştir. Maddeten kuvvetli olanların iradelerinin kanun haline geldiğini gören devlet, hürriyetin mütemmimi olan insanlar arasındaki eşitlik esasına dayanarak hürriyet namına husule gelen muvazenesizliği kaldırmak üzere mukavelelere mü-

dahaleye başladı. Bir takım mukavele hükümlerinin butlânını ilân etmek zorunda kaldı. Böyle hareket etmekle saymak ve saydırmak istediği hürriyeti kayıtlamış oluyordu. Lamennais bu hali şöyle anlatıyordu: «Kuvvetli ile zayıf, zengin ile fakir arasında ezici olan hürriyet, kuratıcı ise kanundur.» Devlet, seyirci mevkiinden düzenleyici durumuna geçmiştir.

Bir taraftan da devlet sosyal yardımı ele alıyordu. Artık, sadece hukuk kuralını uygulayan bekçi ve jandarma değil, lâkin, hukuk kuralı nasafete aykırı düştüğü zaman zayıfları korumak için onu istediği gibi değiştiren bir hâmi haline geliyordu. Devlet, jandarma-devlet iken zayıfa yardımcı (koruyucu devlet) olmuştu (1).

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte devletin çehresi daha da değişmiştir. Harpler, mahrumiyetler ve bundan doğan sefalet devleti de düşkün kılmıştı. İktisadî hayatın kurtuluşu ekonominin tanzimi ve belli istikamette sevki ile mümkün olabilir, dendi. Ekonomide (dirigisme) adı verilen sistem ortaya çıktı. Güvenlik, strateji, iktisaden kuvvetli kalma zarureti gibi sebepler bu müdahale tarzını her devlette lüzumlu göstermekte idi. Devlet, ana sanayi şubelerini kendine maletti. Millileştirmeler yaptı. Şirketlere girdi ve güdücü devlet belirmiş oldu. Böylece, (Müdahaleci devlet) le karşılaştık. Bu müdahalenin bir diğer görünüşü de (kollektivizm) olmuştur. Filhakika, devlet, sadece denetleme, ruhsat verme gibi kendisinin haricî bir unsur kaldığı sistemden de ayrılarak bu defa bizzat ticarî faaliyetlere girişmeğe başladı ve kollektivizm sistemi ile tekmil istihsal vasıtalarını kendi eline aldı.

Devletin geçirdiği bu istihale toplum telâkkisinden iktidar telâkkisine geçişi anlatır. Devletin tekâmülü iktidar faktörünü birinci plâna çıkarmış oluyordu.

(1) Morin - La loi et le contrat.

İktidarı, evvelâ, bir kuvvet görünüşü olarak mütalâa etmek lâzımdır. Silâhlı Kuvvetler, iktidarın elindedir. İkincisi, iktidarı ancak meşru olarak düşünmelidir. İktidarın emirlerine itaat olunacak. Niçin? İktidar bu hassayı nereden almaktadır?

Bu hususda iki izah şekli ile karşılaşırız : Biri, Hobbes'un izah şeklidir: Hobbes, iktidarı otorite tesisi için kullanılan bir vasıta olarak görür. İtaat, bu vasıtanın kullanılması zaruretinden çıkar. Diğer görüş, Locke'un görüşüdür. Buna göre, iktidar, insanlar arası bir münasebettir. İki grup insan, müşterek gayeler tahakkuk ettirmek için münasebet halindedirler. İktidarı kullananlar müşterek gayelerin elde edilmesi için diğerleri üzerinde zorlamada bulunurlar. İdare olunanlar ise, müşterek gayeye erişebilmek için iktidara razı olmuşlardır. İktidarın meşruiyeti bu rıza ve muvafakattır.

Bütün bu söylediklerimizden sonra devleti şöyle tarif edebiliriz:

Devlet, yerleşik bir topluluğun kamu iyiliği uğruna siyasî iktidarın kullanılma vasıtası sayılmasına rıza gösterdiği hukuka uymakla mükellef varlıktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN VARLIK ŞARTLARI

Verdiğimiz tarife göre, Devlet, ancak yerleşik bir toplulukta bahis mevzuu olur. Bunlar olmadan devlet olmaz. Devlet, her şeyden önce, bir insan topluluğudur. Bu toplum ilkel bir toplum değildir. Scelle'in tabiri ile, «üst üste gelmiş bir ünite» dir. Bundan başka, devlet bir kitle hâdisesidir. Nüfus öyle bir maddedir ki buna şeklini verdirecek olan devlettir. Bir de, devlet münhasıran bir mekân olayıdır. Binaenaleyh, devletin varlık şartları :

1 — Topluluk,

2 — Yer'dir.

Bunlar, devletin malzemesidir.

Bundan başka, yine yaptığımız tarife göre, devletin devlet olarak meydana gelebilmesi için varlık şartlarının, yani topluluk ile yerin bir unsur ihtiva etmeleri lâzımdır ki, o da, iktidardır.

Devlet iktidarında:

a — Rıza gösterilmiş olmak,

b — Topluluğun iyiliği gayesine hizmet etmek, ve

c — Hukuka uygun hareket etmek mükellefiyeti vasıfları mevcut olmalıdır.

Şimdi, bunları inceliyelim.

BİRİNCİ PARAGRAF

TOPLULUK :

Devlete vücut veren topluluk, halk veya millet adını alır. Bu topluluğun millet vasfında olması gerektiği söylenir. Millet ne demektir?

Bir takım insanları birlikte yaşama iradesinde birleştirici bir dayanışma duygusu olmayan yerde millet de yoktur.

Devletin varlık şartlarından biri olan milletle bizzat devlet arasındaki münasebetin tayininde de iki ayrı görüşle karşılaşmaktayız.

İKİ TELÂKKİ :

Bunlardan, İngiliz telâkkisi, milleti ve devleti ayrı ayrı mütalâa eder. Dominyonları örnek göstererek millet ile devletin yekdiğerinden ayrı şeyler olduğunu anlatır. Millet, kültür sahasının bir değeridir, der. Bu telâkkiye göre, şayet devlet ile millet karıştırılacak olursa, devlet otoritesinin kültür değerlerini ezmesi tehlikesi belirir.

Diğer telâkki, Fransız görüşüdür. Buna göre, devlet ile millet aynı şeydir. Bu doktrinin menşei 1789 prensiplerindedir. Devletin özel kudreti demek olan egemenliğin millette olduğu söylenmekle milletle devlet aynı şey demek olmaktadır.

Klâsik Fransız nazariyesi, Devletle milleti birleştiren dayanışma derecesini, bu iki mefhumu aynı şey telâkki edecek kadar ileri götürmüştür. Büyük İhtilâl hukukçuları Devlete ait imtiyazların bizzat millete ait haklardan başka bir şey olmadığını söylemişlerdi. Büyük İhtilâl düşüncesine göre, millî egemenlik esası, Devletin milletten ayrı bir varlık olarak düşünülmesine mânidir; zira egemenlik hem millete ve hem de başka bir varlık sayılacak Devlete ait olamaz.

Bu telâkki tenkitlere uğramıştır (1).

Filhakika, bu nazariye iki şeyi, egemenlik ve Devlet kudreti mefhumlarını birbirine karıştırıyor. Millet, Dev-

(1) Meselâ bakınız: Burdeau - Manuel, 5 inci bası, s. 14.

let mevcut olmazdan önce de var olduğunu unutuyor. Sonra, bir Hukuk varlığı olan Devletin hakikî mahiyetini inkâr etmiş oluyor; zira, Devlet ülkeden ne kadar ayrı ise, milletten de o kadar ayrıdır. Millî Heyet, Devlet rejiminin kendisine tahsis edilmiş bulunduğu varlık olup Devletin cevheri değildir.

Bir Devletten bahsedildiği vakit her şeyden önce bir insan topluluğu hatıra gelir. Lâkin, şüphe yoktur ki her insan topluluğu Devlet olamaz. Mesele, Devletin nasıl bir insan topluluğu olduğunu tayin etmektedir.

Devlet dediğimiz insan topluluğu belli bir yerde yerleşmiş olarak görülmektedir. Binaenaleyh, müşahedemizi ileri götürerek diyebiliriz ki, Devlet, belli bir yerde yerleşmiş bulunan bir insan topluluğunun varlığını gerekli kılar.

MİLLET VAKIASI :

Fakat bu kadarı kâfi gelmez. Çünkü, falan köy de belli bir yerde yerleşmiş bulunan bir insan topluluğu olduğu halde, bir Devlet değildir. Şu halde, Devlet dediğimiz belli yerde yerleşik topluluğu diğerlerinden nasıl ayırmalıyız?

Devlette bir insan topluluğu görürüz. Topluluğu meydana getiren insanlar, birer kişidirler. Tabiatları icabı hürdürler. Devlet bu vasıfta insanlardan kurulmuştur. Bunun için, sayı lâzımdır. Gerçi, bazı devletlerde nüfus kalabalık; bazılarında insan sayısı azdır. Bununla beraber, devlet için oldukça önemli sayıda insana ihtiyaç vardır. Eski Yunan, kendi kendine yetecek ehliyetteki bir nüfusun devleti meydana getireceğini ileri sürüyordu. Bu telâkki zamanımız devletine uygun gelmez. Devletlerarası alış verişin hali hazır durumunda ve beşeriyetin ilerleme zarureti karşısında böyle bir kıstasa dayanmak mümkün olamamaktadır.

Fertlerin muhtelif devletler arasında dağılışı ekseriya ayrı milletler meydana getirmeleri ile izah olunur. Başka deyimle, fertlerin devletler arasında dağılışı millet kıstası ile izah edilebilir.

Bir topluluğa millet demek için fertlerini birbirine yaklaştıracak bazı vasıflara ihtiyaç olduğu gibi, onları diğer milletler fertlerinden ayıracak farkların tesbiti de lâzımdır. Bunun için biyolojik, tarihî, psikolojik ve sair âmillerin lüzumundan bahs olunmuştur. Devlet telâkkisi değıştikçe âmillerden birine veya diğerine ehemmiyet verilmiştir. Bugün kabul edilen telâkki, ortaklaşa bir arada yaşayan arzusudur. Bu, dayanışma ile olur. İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri bunun delilidirler.

Millet tabiri aynı millî harekteri taşıyan kuşaklar mensuplarının bütünüdür. Böylece millet, aynı millî karakter ortaklığı şeklinde beliren sosyolojik bir vakıdır. Bu hali ile henüz teşkilâtlanmış değildir. Bazan, millî duygu millet mensuplarını millî devlet haline gelmeğe sevkeder. Türk millî devletinin meydana gelişi buna güzel örnektir.

MADDİ UNSUR ÖLÇÜSÜ :

Devleti incelemiş olan müelliflerden bazısı onun (maddî unsur) u ile (manevî unsur) unu ayırmaktadırlar. Aslında, maddî unsur adını verdikleri şeyler millî topluluğun taşıdığı fikirlerdir. İrk, dil, din gibi şeyler hakkındaki düşüncelerdir. Meselâ, ırk efsanesini ele alırlar.

Almanların hayat sahası nazariyesi olsun, Fransızların tabii hudutlar nazariyesi olsun realiteye tekabül eden şeyler değildir. Sadece millî tesanüdü takviye için icad edilmiş efsanelerdir. Bugün ise, iki mühim vakıya tesbit edilmiş bulunuyor: Biri, millî tesanüdü dinî tesanüde üstünlüğü. Diğer de, bazı memleketlerde sınıf veya par-

ti tesanüdünün çok sayıda vatandaş indinde milli tesanütten üstün tutulmakta oluşu.

Milletin objektif kıstaslara göre tayini telâkkisinden (Milliyetler Prensibi) denilen bir anlayış zuhur etmiştir. Bazılarının (Ahalinin kendi kaderini bizzat çizmesi) doktrini ile bir tuttukları bu nazariye objektif unsurlara bakarak milleti tayin eder.

Milletin ayırıcı vasfını, siyasî birtakım maksatlarla (ırk) ta görenler de aynı şekilde hareket etmektedirler.

Bu anlayışa göre, millet teşekkül edebilmek için bazı dış unsurların varlığına ihtiyaç vardır. Bu unsurlar: Irk, dil ve dindir. Bu anlayış taraftarlarına göre, millet bunların birliğinden meydana gelir.

MİLLİYETLER PRENSİBİ :

Buna Milliyetler Prensibi adı verilmiştir. Milliyetler prensibi milletin objektif telâkkisine delâlet eder. Bu prensip filozof Fichte'nin fikirlerinden mülhem olmuştu. Fichte, menşe ırkıdan bahsederken bunun dış belirtisinin (Dil) olduğunu söylemişti.

Objektif millet telâkkisinin asıl mücidi bir Fransız yazarı olan Comte de Gobineau'dur. Gobineau, Ondokuzuncu yüzyıl ortasında (İnsan ırklarının eşitsizliği üzerine deneme) adlı bir kitap yazmıştı. Devrinde bir çok tesirler uyandıran bu eser bilhassa Almanya'da meşhur olmuştur.

Gobineau'nun tezi şu idi: Üstün ırklar ve aşağı ırklar vardır. En üstün ırk beyaz ırkın ârî ırk dalının Cermen koludur.

Daha sonra, XIX. yüzyıl sonunda, yine bir Fransız, Vacher de Lapouge, diyordu ki: kafatasının şekline bakmalıdır: Dolikosefal kafatasına sahip sarışınlar efendi ırktırlar; brakisefal esmerler uşak ırkı meydana getirirler.

Bu müelliflerin fikirlerinden Alman millet telâkkisi vücut buldu.

Alman telâkkisine göre: «Millet, bir oluşun neticesidir. Bu oluşta fertlerin ve binaenaleyh gurupların iradele-ri tamamiyle ehemmiyetsiz bir rol oynar... Milliyet ölçü-sü şuurda meknuz değildir; milliyet bilâkis gayrı şuurî hâdisenin en mükemmel nümunesidir. Ölçüleri ferdin dışındadır; bu ölçüler toprak, nüfusun tecanüsünü sağ-layan fizyolojik farika, dil, ve nihayet milletin tarihî olu-şunu temadî ettiren zaruretlerdir.» (1). Görüldüğü üzere, bu telâkki toprak ve kan gibi unsurların mahiyetine da-yanmaktadır.

MİLLİYETÇİLİK :

Alman Millet telâkkisi sonradan çok daha umu-mî bir isim altında (Milliyetçilik) diye anılmağa başlan-mıştır. Milliyetçilik görüşü milletin geniş, müsamahalı ve yatkın telâkkisi yerine sert, dar ve müteassıp izah tarzını getirmiştir. Daha mükemmel bir insanlık gelece-ğine ulaşmak için insanların barış içinde elbirliği ile kar-deşçe yaşamalarını sağlayacak iyiniyet ideali yerine bir milletin diğerleri üzerinde üstünlük, kudret ve onları ra-metme iradesini ikame etmiştir.

Hoyratlık, kaba kuvvet ve intikam yeni telâkkiyi besleyen unsurlar haline gelmiştir.

Aslında ırkçılık ve onun doğurduğu Pan-Cermanizm, Pan-Slavizm, Pan-Turanizm gibi hareketler, sonunda Ya-hudî aleyhtarlığına müncer olmakla milleti ırk unsuruna dayanmak suretiyle izah etmek isteyen görüşün Aldolf Hitler'in icraatı ile hürriyetçi değerlere karşı bir müca-dele ve Büyük İhtilâlin getirdiği telâkkileri imhaya ma-tuf bir hareket olduğunu açıkça ortaya koydu.

(1) Ruysen - Les minorités nationales. 1924, s. 235 ;
Delos - La Nation c. 1, s. 99 da zikrediyor.

1789 sonrası Fransa'sında olsun, onu örnek tutan diğer memleketlerde olsun, millî şuurun uyanmasında ırk duygusu hiç bir rol oynamış değildir. İhtilâller ırk hakları uğruna meydana gelmemişler, insan haklarını talep ederek keyfi idarelere karşı vukubulmuşlardır.

Delos, bu halin «devrimizin en önemli hâdiselerinden biri» olduğunu söyler (1).

İrk unsurunu esas alma gayretleri başlangıçta siyasi neticeler vermediği için zarar verici olmamıştı. Fakat, Alınan telâkkisinden siyasî bakımdan neticeler ortaya çıkmaya ve bu neticeler tek mil insanlık için büyük tehlikeler doğurmağa başlayınca iş değişti.

İrk mevzuunda insan kütlelerinin kapıldığı vâhimenin hayalî neticelerinin giderilmesi, ilmî hakikatın ortaya konması bir zaruret oldu.

Filhakika, 1933 de Almanya'da iktidara gelen Naziler ırk nazariyesine dayanan bir seri kanun kabul etmişlerdi. Nürenberg Kanunları adı ile tanınan bu kanunlarda ırkçılık nazariyeleri uygulanmakta idi. Yeni hükümlere dayanılarak Museviler türlü muamelelere maruz bırakıldılar. İnsanlar kısırlaştırılmağa başlandı.

İlk büyük endişe Çekoslovakya'da belirmişti. Çek Profesörü Zollschan, Alman idarecilerinin yanlış ve ilim yönünden ciddi bir esasa dayanmayan telâkkilerinin mahiyetini umumî efkâra anlatmak zarureti ileri sürerek kendi memleketi Cumhurbaşkanı Masaryk'e başvurdu. İrk mevzuunda milletlerarası bir ilim münakaşası açılmasına önyak olmasını istedi.

Başkan Masaryk bu teklifi yerinde bulmuş ve bir konferans toplanması için «Prag Bilimler Akademisi» ne müracat etmişti. Bir taraftan da, (Milletler Cemiyeti) teşkilâtına bağlı (Milletlerarası Fikrî İşbirliği Enstitüsü) ne Çekoslovakya Devleti adına başvuruldu.

(1) La Nation, c. 1, s. 46.

Böylece, mesele Devletlerarası alana intikal ediyor ve dünya halk efkârına bildirilmiş oluyordu. Bu sıralarda Papa ölmüş ve yerine halefi Kardinal Pacelli seçilmişti. Yeni Papa XII. Pius, Çekoslovakya tarafından girişilen teşebbüsü Hıristiyanlık namına tasvip etti. Avrupa ilim kurulları ve meşhur Carnegie tesisi de hareketi desteklediler. Bu alâka karşısında Milletler Cemiyetinin Devletlerarası bir toplantı yapılmasına karar vermesi bekleniyordu. Lâkin, Milletler Cemiyeti böyle bir toplantı yapılmasının kendi üyelerinden bulunan Almanya'ya hakaret teşkil edebileceğini düşünerek tasavvurdan vazgeçti. Bilâhare, İkinci Dünya Harbinin patlak vermesi için bütün suya düşmesine sebep oldu.

İkinci Büyük Harpten sonra, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Komisyonu, U.N.E.S.C.O. teşkilâtından ırk konusundaki yanlış telâkkileri ortadan kaldıracak çalışmalar için bir program hazırlamasını istedi (1949).

Tanınmış Antropoloji ve Sosyoloji mütehassıslarından müteşekkil bir komisyon kuruldu. Aynı zamanda, bir çok memleketlere mensup âlimlerin düşünceleri soruldu. Neticede, mütehassıslarla bilginlerin müşterek kanaatlerini ifade eden 18 Temmuz 1950 tarihli (Irk meseleleri hakkında Demeç) adlı vesika ortaya çıktı.

Bu vesika şudur: (Tarafımızdan tercüme olunmuş ve şimdiye kadar yayınlanmak üzere yalnız merhum değerli fikir adamı Hasan - Âli Yücel'e verilmiştir):

DEMEÇ :

1 — Beşeriyetin bir bütün teşkil ettiği ve insanların aynı cinse, (Homo Sapiens) cinsine mensup oldukları hususunda âlimler umumiyetle mutabık bulunuyorlar.

Bütün insanların bir asıldan neşet ettikleri de umumî olarak kabul edilmektedir. Muhtelif insan gurupları arasında mevcut farklar, irsiyeti tayin eden maddî cüzümlerin durumundaki değişikliklerle bu cüzümlerin bünye

tebeddülâtı, tabiî istifa ve bir erkeğin başka cinsten bir dişi ile birleşmesinden mütevellit istihaleler gibi ayırıcı tekâmül unsurlarından tevellüt etmektedir.

Bu suretle az çok müstakar ve az çok farklı guruplar teşekkül etmiştir. Bu guruplar ayrı maksatlarla muhtelif şekillerde tasnif edilmiştir.

2 — Biyoloji bakımından, Homo Sapiens cinsi, birbirinden bir veya müteaddit hususiyetlerle ayrılan bir kaç guruptan tereküp etmektedir. Fakat irsî ayrılıklara sebebiyet veren bu hususiyetler, insanın yaratılıştaki teşekkülünde görülen umumî vasıflara ve bütün insanlarda göze çarpan müşterek unsurlara nazaran çok azdır. ve bu, bütün guruplar için böyledir. Hülâsa, insanlar arasındaki benzerlikler, farklardan daha büyüktür.

3 — Biyoloji bakımından bir ırk, Homo Sapiens cinsini teşkil eden gurplardan biri olarak tarif edilebilir. Bu guruplar birbirleriyle kaynaşabilirler. Fakat mazide bunları birbirinden az çok tecrid etmiş olan mâniler yüzünden bazı fizik farklar arzetmektedirler. Bu ayrılıklar, gurupların biyolojik tarihlerinde görülen hususiyetlerden neşet ediyor. Bunlar, aynı eserin çeşitli şekillerinden başka bir şey değildir.

4 — Hülâsa, ırk kelimesi bir gurubu adlandıрмаğa yarar. Bu gurupların bariz vasıflarını fizik karakterlerin dağılışı veya birleşmesi tayin eder. Zamanla beliren bu karakterler tahavvülâta uğrar ve hattâ coğrafi veya kültürel ayırıcı unsurların tesiri ile kaybolur.

Muhtelif halk topluluklarında görülen bu karakterlerin mütehavvil tezahürlerini her gurup başka türlü hisseder. Müşahadelerimiz peşinen verilmiş hükümlerin geniş ölçüde tesiri altında kaldığından muayyen bir gurupta vukua gelen her değişikliği keyfî ve yanlış olarak tefsire mütemayil bulunuyoruz. Bu değişikliklerin, gu-

rupları birbirinden kat'î surette ayıran esaslı farklar olarak kabul edilmesi bundan ileri geliyor.

5 — İlmî gerçekler (Faits) bunlardır. Fakat, ekseriya «ırk» kelimesi maalesef yukarıda izah edilen muayyen mânadâ kullanılmıyor. Bir çok kimseler, her hangi bir insan topluluğuna indî bir şekilde «ırk» diyorlar. Bu suretle bir çok millî, dinî coğrafi veya kültürel topluluklar, bu kelimeye verilen çok yanlış mâna yüzünden, «İrk» diye vasıflandırılıyor. Halbuki, gayet açık bir hakikattir ki Amerikalılar, İngilizler, Fransızlar veya her hangi bir millet bir ırk teşkil etmedikleri gibi, Protestanlar, Katolikler, Müslümanlar ve Yahudiler de bir ırkı temsil etmezler. İngilizce veya her hangi başka bir dil konuşanlara falan ırka mensup denilemeyeceği gibi İzlandada, İngilterede veya Hindistanda yaşayan insanlar da bir ırk teşkil etmezler. Bunun gibi, Türk veya Çin kültürüne, yahut her hangi başka bir kültüre mensup olanlara da muayyen bir ırkının fertleri gözü ile bakılamaz.

6 — Milliyet, din, coğrafya, dil veya kültür bakımından guruplar teşkil eden insan topluluklarının mutlaka bazı ırk guruplarına tekabül etmesi de lâzım gelmez. Bundan başka, bu gurupların kültürel tezahürlerinin ırka has karakterlerle, isbatı kaabil hiç bir irsî münasebeti de yoktur. İrk kelimesinin halk dilinde kullanılması ile hasil olan vahim hatâlar gözününe alınarak bu tâbirin tamamen terkedilmesi ve «insan cinsi» inden bahsedileceği zaman etnik gurup tâbirinin kabul edilmesi çok şayanı temennidir.

7 — İnsan cinsinin bugün kabul edilen büyük gurupları hakkında âlimlerin mütalâası nedir? Antropoloji bilginleri insan ırklarını muhtelif şekillerde tarif etmektedirler. Fakat hâlen bunların ekseriyeti insan cinsinin büyük çoğunluğunu üç büyük gurupa taksim etmek hususunda mutabık bulunuyorlar:

Mongoloid gurubu, Negroid gurubu, Kokazoid gurubu.

Bu tasnifte tebellür eden biyolojik hâdiseler, sabit (Statique) değil, harekî (Dynamique) bir karakter arretmektedir. Bu guruplar, vaktiyle, bugünkü gibi değillerdi. İleride daha da değişeceklerine hükmettirecek bir çok sebepler vardır.

8 — Bu tasnife tâli etnik guruplar ilâvesi için çok defa gayret sarfedilmiştir. Fakat bu tâli taksimatın sayısı hakkında mutabakat hasıl olamamıştır. Bunların çoğu henüz incelenmemiş ve taayyün etmemiştir.

9 — Bir antropoloji bilgini ne şekilde bir tasnif ile ri sürerse sürsün, hiç bir zaman zihnî karakterleri dik-kate almaz. Bugün umumiyetle kabul edildiğine göre yalnız psikolojik yoklamalar (Test), bir taraftan fitrî istidatları, diğer taraftan muhit, eğitim, öğretim gibi âmil-lerle diğer her hangi bir unsurun tesirlerini gereği gibi ölçmeğe kâfi gelmiyor.

Fizik ve sosyal muhit şartlarının doğurduğu fark-ları bertaraf etmek mümkün olan hallerde, testler muhtelif insan gurupları arasındaki fikrî karakterlerin büyük benzerliğini ortaya koymaktadır. Başka bir şekilde ifade etmek lâzım gelirse denilebilir ki, eğer kültürel muhit muhtelif millî guruplara mensup insanlara, kaabiliyetlerini göstermeleri hususunda eşit imkânlar sağlayabilirse bunlar, ortalama olarak, birbirine yakın, kabili mukayese neticelere ulaşabilirler. Şu halde, son yıllarda yapılan ilmî araştırmalar Konfüçyus'un sözlerini teyit ediyor demektir (Milâttan önce 551-478): «İnsan tabiatı (mayası) aynıdır. Onları ayıran âdetleridir.»

10 — Bugünkü ilmî veriler, muhtelif halk topluluk-larının veya etnik gurupların kültürleri ve medeniyet eserleri arasında görülen farkları intaç eden sebepler meyanında irsî yaradılış farklarının (Différences généti-

ques héréditaires) çok mühim bir unsur teşkil ettiği hakkındaki nazariyeyi teyit etmiyor. Bilâkis, bu ayrılıkların her gurubun kültür tarihi ile izah edilebileceğini gösteriyor. İnsanın fikrî tekâmülünde hâkim bir rol oynayan unsurlar, öğrenme ve intibak (plasticité) hassalarıdır. Bu çift kabiliyet bütün insanlarda mevcuttur. Bu, Homo Sapiens cinsinin hakikî karakteridir.

11 — İnsan gurupları arasında yaradılıştan gelme mizaç farklarının mevcudiyeti, kat'î olarak, hiç bir zaman isbat edilmemiştir. Buna mukabil, guruplar arasında görülebilecek yaradılış farklarının mahiyeti ne olursa olsun, bunların fertlere has ve muhitten gelme farklarla geniş ölçüde silindiği muhakkaktır.

12 — Ne şahsiyet, ne de karakter «ırk» a bağlı değildir. Bütün insan guruplarında şahsiyet ve karakter bakımından birbirinden çok farklı tiplere rastlanmaktadır. Bu bakımdan, bazı insan guruplarının diğerlerine nazaran daha üstün olduklarına hükmettirecek hiç bir sebep yoktur.

13 — Irkların birleşmesi hakkında toplanabilen bütün bilgiler bu birleşmelerin en eski zamanlardanberi vukubulmakta olduğunu gösteriyor. Filhakika, ırkların teşekkülünü, inkırazını ve birleşmesini intaç eden başlıca hâdiselerden biri, başka ırklara veya etnik guruplara mensup erkeklerle dişilerin birleşmesidir. Irk birleşmelerinin zararlı biyolojik tesirleri görüldüğü hiç bir zaman isbat edilememiştir. Elverişsiz bedenî veya ruhî karakterlerin (bedenî âhenksizlik ve zihnî tereddidi gibi) melezlerde tezahür edeceği hakkındaki nazariye vakıalarla hiç bir zaman isbat edilememiştir. Binaenaleyh, muhtelif ırklara mensup fertler arasında evlenmeyi menettirebilecek biyolojik hiç bir sebep yoktur.

14 — Biyolojik bir vakıa olan ırk ile bu konudaki ırk efsanesini yekdiğerinden ayırmak lâzımdır. Hakikatte ırk, biyolojik bir hâdise olmaktan ziyade içtimâî bir

efsanedir. Bu efsane içtimâî ve ahlâkî sahada muazzam fenalık (tahribat) yapmıştır. Daha son zamanlarda sayısız insan hayatına malolmuş ve yine sayısız ıztıraplara sebebiyet vermiştir. Milyonlarca insanın normal bir şekilde gelişmesine mâni olmakta ve medeniyeti, yaratıcı unsurların işbirliğinden mahrum etmektedir. Etnik gruplar arasındaki farklara dayanılmak suretiyle cemiyet dışı etmek veya müşterek tedbirler almak doğru olamaz. Esas, biyolojik ve sosyal bakımdan insanlığın bir bütün teşkil etmekte olmasıdır. Bu vakıayı kabul etmek ve binnetice hattihareketini ona göre tanzim eylemek zamanınız insanının ilk vazifesidir. Bu, meşhur bir biyoloji âliminin 1875 de yazdıklarını kabul etmekten ibaret basit bir vazifedir:

«Medeniyet inkişaf ettikçe ve küçük kabîleler daha büyük topluluklar halinde birleştikçe, en basit bir sağduyu her ferde şu gerçeği kabul ettirecektir: Herkes sosyal insiyaklarından ve iyi niyetinden bütün millet efradını faydalandırmağa mecburdur. Hattâ bu milletin efradını şahsen tanımasa bile... Bu merhale aşıldıktan sonra, tekmil milletlere ve bütün ırklara mensup insanları bu hâreketten menedebilecek şey, ancak sun'î engeller olabilir.» İşte, Ch. Darwin «İnsanın menşei» adlı eserinde böyle söylüyordu (1).

Filvaki, bütün insanlık tarihi işbirliği insiyakının insanda tabîî bir temayül olduğunu göstermekle kalmıyor, bu insiyakın diğer bütün hodbince temayüllere nazaran, daha derin kökleri olduğunu isbat ediyor. Zaten başka türlü olsaydı, yüzlerce ve binlerce yıl insan topluluklarının daima daha büyük teşkilâta doğru, devamlı olarak tekâmül ettiği görülebilir miydi?

15 — Bütün bu mülâhazaların insanlar arasındaki eşitlik meselesi üzerinde görülen tesirlerini tetkik ede-

(1) İkinci tabı, 1875, sayfa 187 - 188.

lim. Evvelâ, gayet kat'î bir ifade ile belirtmek lâzımdır ki, ahlâkî bir prensip olarak ele alındığı takdirde, eşitlik bütün insanların aynı derecede kabiliyetli olduğu yolundaki görüşe hiç bir veçhile istinat etmemektedir. Filvaki, her etnik gurubun içindeki insanların istidat bakımından birbirlerinden çok farklı oldukları âşikâr bir hakîkattir. Bununla beraber, insan gurupları arasındaki ayırıcı farklar hakkında o derece mübalâğalı davranılmıştır ki eşitlik prensibinin inkârına kadar gidilmiştir. Bu sebeple, ilmî bir şekilde tesbit edilmiş olan fertler ve guruplar arasındaki farklar meselesini kat'î bir şekilde izah etmeyi faydalı buluyoruz:

1 — Antropoloji bilginleri, yalnız fizik ve fizyolojik karakterlere istinaden ırkları tasnif edebilecek durumda değildirler.

2 — Bugünkü bilgilerimiz dahilinde, ister zekâ, ister mizaç ele alınsın, insan guruplarının birbirinden ruhî vasıflarla ayrıldığı hakkındaki tez de hâlen isbat edilmiş değildir. İlmî araştırmalar gösteriyor ki fikrî istidatlar seviyesi, bütün millî guruplarda hemen hemen aynıdır.

3 — Muhtelif Homo Sapiens gurupları arasında mevcut sosyal ve kültürel ayrılıkların tayininde irsî (génétiques) farkların ehemmiyeti olmadığı yolundaki düşüncüyü (opinion) tarihî ve sosyal tetkikler takviye (teyit) etmektedir. Muhtelif guruplarda görülen sosyal ve kültürel tahavvüleri, umumiyetle irsî teşekkülün değişiklikleri ile alâkalı değildir. Öyle büyük içtimaî istihaleler görülmüştür ki ırkî tipde vukua gelen tahavvüllere hiç bir veçhile tekabül etmemektedir.

4 — Melezleşmenin, biyolojik sahada fena neticeler verdiğini isbat eden hiç bir delil yoktur. İçtimaî alanda müşahade edilen iyi veya fena neticeler sosyal unsurlardan tevellüt ediyor.

5 — Normal her ferd müşterek hayata katılmağa, karşılıklı vazifelerin mahiyetini idrake, mütekabil taahhüt ve mükellefiyetlere riayete kabiliyetlidir. Muhtelif millî guruplara mensup insanlar arasında görülen biyolojik farklar, siyasî veya içtimaî teşkilâtı, normal hayatı ve sosyal münasebetleri asla ihlâl etmez.

Nihayet, biyolojik araştırmalar cihanşümül bir kardeşliğin mevcudiyetini ortaya koymuştur. Zirâ, insan fitrî bir temayül neticesi olarak işbirliğine şitap etmek zordur ve bu insiyak tatmin edilmediği takdirde fertler ve milletler bundan aynı derecede zarar görüyorlar. İnsan, tabiatı itibariyle sosyal bir varlıktır. Bu varlık, şahsiyetinin tam inkişafını benzerleri ile mübadelelerde bulunmak suretiyle sağlayabiliyor. İnsanlar arasındaki bu sosyal rabıtayı inkâr etmek parçalanmayı intaç ediyor. Bu itibarla her insan, kardeşinin koruyucusudur. Her ferd, çözülmaz bir surette bağlı bulunduğu beşeriyetin bir cüz'üdür.

Demeçte imzaları bulunan bilginler şunlardır :

Prof. Ernest Beaglehole (Yeni Zelanda), Prof. Juan Comas (Meksika), Prof. L. A. Costa Pinto (Brezilya), Prof. Franklin Frazier (Amerika Birleşik Devletleri), Prof. Morris Ginsberg (Büyük Britanya), Dr. Humayun Kabir (Hindistan), Prof. Claude Lévi - Strauss (Fransa), Prof. Ashley Montagu (Sözcü, A.B.D.).

Bu metin isimleri aşağıda yazılı şahsiyetlerin telkinleri üzerine Profesör Montagu tarafından gözden geçirilerek kat'î şeklini almıştır :

Hodley Cantril, E. G. Conklin, Gunnar Dahlberg, Théodosius Dobshansky, L. C. Dunn, Donald Hager, Julian Huxley, Otto Klineberg, Wilbert Moore, H. J. Muller, Gunnar Gyrdal, Joseph Needham.

Bu demeç ortaya çıktıktan sonra ilmî hakikatın ne olduğu ve ırk denilen şeyin şuurla hiç bir alâkası bulunmadığı anlaşıldı.

Son defa, 1 Şubat 1963 tarihinde Birleşmiş Milletlerin «Azınlıkları koruma ve ayırıcı tedbirlerle mücadele alt komisyonu» tarafından oybirliği ile kabul edilen deklarasyonda da şöyle denilmektedir:

«İrkların farklılığı ve üstünlüğü konusundaki her çeşit doktrin bilimsel bakımından yanlış, ahlâkî bakımdan takbihe değer, toplumsal bakımdan haksız ve tehlikelidir. Ne nazariyede ne de pratikte, ırk ayırımını haklı gösterecek hiç bir dayanak yoktur.»

Ayrıca, ırk ayırımının Dünya barışını tehlikeye düşüren bir telâkki olduğu da belirtilmektedir.

SÜBJEKTİF TELÂKKİ :

Milletin gerçek mânasını Ernest Renan tayin etmiştir. Renan'ın telâkkisine milletin subjektif telâkkisi adı verilir. Her ne kadar bu telâkkinin esaslarına İtalyan Mazzini'de tesadüf edilmekte ise de, bunun sistemli izahını yapan Renan olmuştur.

Renan, millet nedir? Sorusunu cevaplamakla millet fikrinin muhtevasını da tayin etmiş oluyordu. Bu soru, kendisinin 1882 de Sorbonne'da verdiği meşhur konferansın adıdır.

Renan'a, göre millet bir ruhtur, ruhî bir esâstır. Millet, ferdî varlığımızın en mahrem dokularına bağlı bir duygudur. Bu duygu, fertleri bir arada yaşamak iradelerinde birleştiren bir dayanışma duygusudur. «Milletin var oluşu, her gün tekrarlanan bir plebisittir.»

Daha önce, Mazzini şöyle diyordu: «Vatan, her şeyden önce vatan şuurudur. Bastığımız toprak, tabiatın sizin toprağınızla başkasının toprağı arasında çizdiği sınır ve toprağınızda akseden güzel lisan vatanın sadece görünen şekilleridir. Fakat hayatımızın şuur adını taşıyan o mabedinde vatanın ruhu çırpınmıyorsa bu şekil, hareketsiz bir cesede benzer... Vatan, vatana olan imandır.»

Filhakika, milletin subjektif telâkkisinde başta gelen unsur bir iman, bir irade, bir şuurdur, bir duygudur.

Millette ruha ve duyguya dokunan psikolojik bir hususiyet görmemek mümkün değildir. Toplu bir halde yaşama isteği ile bir araya gelmiş insanlar milleti teşkil edeceklerdir. Toplu bir halde bulunma isteği ise, topluluk fertleri arasındaki tesanüt duygusunun neticesidir. Bu duygu da, pek tabii olarak, bir ruh ve fikir işidir.

TÜRK MİLLET ANLAYIŞI :

Türk millet telâkkisine gelince, bizim millî devlet devri adını verdiğimiz zamanımız düşüncesini açıkça anlayabilmek için meseleyi biraz evvelinden ele almak icabeder.

1908 Meşruriyeti dahi kanaatimizce bir «Türk Milleti» duygusunun yerleşmesini temin edememiştir. Osmanlı Meclisi Mebusanında bu zamanda «Benim Osmanlılığım Osmanlı Bankasının Osmanlılığı kadardır» diyen mebuslara (Milletvekili) (Serfiçe mebusu Boşo efendi) tesadüf etmekteyiz. Parlâmentoyu terkip eden milletvekillerinin çoğunluğunu Türk olmayan temsilciler teşkil etmektedir. Bu muhtelif unsurları birleştiren müşterek bir bağ yoktur. Bizzat Türk unsur, hele Arap olana karşı, bir aşağılık duygusu içindedir. Ziya Gökalp, Türküm diyen herkesi Türk tanımak lâzımdır, derken buna işaret etmek istemiş olsa gerektir.

Gerçekten, Gökalp'a göre, milletin ırkla bir ilgisi yoktur. Millet, aynı terbiyeyi almış olan insanlardan terakkübeder. Bu insanların millî mefkûre sahibi olmaları kâfidir. Gökalp, (Millî mefkûre) ile Renan'ın ortaklaşa istikbal tasavvurunu (rêve d'avenir partagé) kastediyor.

Şayet İstiklâl Savaşı olmasaydı millet telâkkisi de meydana gelemezdi. Türkiye'nin insanları ilk defa vatan kurtuluşu dâvası karşısında müşterek bir millî ideale

bağlanmışlardır. Teşkilâtı Esasiye Kanununun gerekçe-
sinde aynen şu satırları görüyoruz: «Devletimiz bir Dev-
leti Milliyedir. Beynelmilel veyahut fevkalmilel bir Dev-
let değildir. Devet, Türkten başka millet tanımaz. Mem-
leket dahilinde hukuku mütesaviyeyi haiz başka ırktan
gelme kimseler bulunduğundan bunların ırkî mübaye-
netlerini mâni millet tanımak caiz olamaz... Her yeni
millet gibi Türk milleti de aynı ırktan gelmiyen efracı
muhtevi olabilir. Ancak Türklük camiasıdır ki bütün
urûku (ırkları) cemetmek kabiliyetini haizdir.»

Burada ifade olunan esaslar Türk Anayasa düzenin-
de milletin subjektif telâkkiye göre ele alındığı, Türk mil-
letinin yeni bir topluluk olduğu, devletin varlık şartla-
rından birini vücuda getiren topluluğun millî karakterde
olması lâzım geleceği hususarıdır. Esasen, XIX uncu yüz-
yılıda ortaya çıkan millî devlet doktrini bu neticeye ulaş-
mayı kolaylaştırıcı bir telâkki sayılmalıdır. Zira, millî
devlet doktrinine göre, milletin bağımsız hale gelmesi
devleti doğurur. Zamanımızda da bu telâkkinin hakîm
olduğu söylenebilir. Afrikada yeni devletlerin kurulmak-
ta oluşu buna bir misaldir.

Millî Mücadelenin ilk safhasını teşkil eden kuvayi
milliye vakıası ile muhitimizin fertleri arasında bir şuur
birliği husule gelmiş; (Kuvayi Milliye) nin teşkilâtlanma-
sı, toplum fertlerinin bağımsız bir vatanda yaşamak ira-
desi ve kararı, birlik meydana getirme şuurunu belirt-
miştir. Bu şuur, bir arada yaşama arzusunun ifadesi ol-
muştur. «Türkten başka millet tanımamak» tan kasıt bu-
nu anlatmaktadır. «Devletimiz bir devleti milliyedir», den-
diği zaman anlatılmak istenen budur.

Türk Anayasa telâkkisine göre, devletin insan top-
luluğu şartında millî şuurunu aramak lâzımdır. Milletler
üstü toplulukların teşekkül unsurlarına ve meselâ sınıf
mensubiyeti gibi sıfatların araştırılmasına mahal yoktur.

Filhakika, millî devlet tefrikinin karşısında bir de sınıf kıstasına göre ahalisi bulunan devletten, (Sınıf Devleti) nden bahsolunur. Bu çeşit devlette ferdin bir millete mensubiyeti aranmaz. Muhim olan, bir sınıfa mensup oluşudur.

Bu telâkki 1848 de Komünist Beyannamesi ile şekillenmiştir. Sınıf devletinde burjuvazyaya sınıfına yer verilmemiştir. Asıl olan mücadele halidir. Maksat, sınıfların yok edilmesidir. Bunun neticesinde bizzat devlet de ortadan kalkacaktır. Zira, devam edeceği kabul olunursa ancak proletaryayı boyunduruk altında tutmaktan başka bir işe yaramıyacaktır. S.S.C.B. Anayasasının birinci maddesi bu telâkkiyi aksettirir: «S S.C.B., işçilerin ve köylülerin sosyalist devletidir».

Türk milliyet anlayışı, millet fertlerini hali hazır tehlikelere karşı ve gelecek üzerinde düşünce ve emellerinde birleştirici vasıfta bir topluluk olarak anlar.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Türk milliyetçilik anlayışını belirtmiştir. Anayasamıza göre, Millet sübjektif unsurlarla tavsif olunan bir topluluktur. Her şeyden önce, ortaklaşa yaşama şuurunda müşterek fertlerin topluluğudur. Zira, milleti terkip eden fertler «Kaderde, kıvançta ve tasada ortak» dırlar. Milletin fertleri «Millî şuur ve ülküler» de birleşmiştir.

Türk milliyetçiliği bu ortaklık ve beraberlik içindeki sosyal topluluğu, yâni Türk Milleti denilen varlığı «Millî Birlik ruhu içinde daima yüceltmeği amaç» tutan telâkkidir.

Görülüyor ki, Türk milliyetçilik anlayışının karakteri «ilerici» bir anlayış oluşundadır. İlerici olmayan Türk milliyetçiliği olamaz. Bu iddiada olanlar milliyetçi değildirler. Türk Milleti ancak bu milliyetçilik anlayışı saye-

sinde «Dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi» kalabilir (1).

Türk milliyetçiliğinin «ilerici» olma vasfından önemli neticeler çıkacaktır. Milleti «Daima Yüceltme» amacı Anayasanın ideal diye tespit ettiği bir esastır. Bu gayenin zıddına davranışlar, tutumlar ve düşüncüler Anayasaya aykırı kalmağa mahkûmdur.

Türkiye devleti bu anlayışa göre kurulmuştur. 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanununda olduğu gibi Anayasa da belirtilmiş olan esaslar da bu telâkkiyi aksettirmektedir. Anayasanın 2 nci maddesindeki ««Türkiye Cumhuriyeti... Millî... Bir hukuk devletidir» hükmü bunu anlatır. Öte yandan, Türk Anayasası devletin vatandaşını tayin ederken de böyle düşünmüştür. Anayasa, milleti Nürenberg Kanunlarının tamamen zıddına anlamıştır. 54 ncü maddenin ilk fıkrası: «Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür»; 12 nci madde ise: «Herkes dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.» hükümlerini koymuştur. Vatandaşları birlik halinde tutan şey, idealleridir. İdealleri, hür insanlar olarak bağımsız bir topluluk halinde yaşamak ve kendilerine mes'ut bir gelecek hazırlamaktır. Daimi gayeleri ve menfaatleri bundan ibarettir. İktidarı da bu maksat için meşru görmüşlerdir.

TARİF :

Bu izahlardan sonra, milleti tarif etmek istersek,

(1) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası - (Başlangıç) kısmı. Kanun numarası : 334, Tarih : 20 Temmuz 1961 ; Resmî Gazete, sayı : 10859.

onun bağımsızlık içinde yaşamasına herhangi bir engel çıktığı takdirde tepki gösterebilme şuurundaki insan topluluğu olduğunu söyleyebiliriz.

Verdiğimiz millet tarifinin esas vasfı bağımsızlık olmaktadır. Bize göre, bağımsızlığın bulunmadığı yerde milletten bahsedilmez. Bağımsızlık, hiç şüphe yok ki, devlette egemenlik meselesini ortaya çıkarır.

Bağımsız olan milletin kurduğu devlet, yalnız kendi egemenliği altında yaşamakta olan devlet demektir. Diğer taraftan, iktidara rıza gösterilmiş olmasından çıkan önemli bir netice de devletin dünya işleri alanında en müttekâmil toplumu teşkil ettiği, yani devlet hayatına dahil tekml fertlerin tabi oldukları bir topluluk meydana getirmekte olduğudur. Bütün vatandaşlar devletin üstün iradesine tabidirler. Anayasa Hukukunda buna (Egemenlik Prensibi) denmektedir.

EGEMENLİK :

Gerçi devleti egemenlik dışında mütalâa eden müellifler yok değildir. Lâkin, bu hal, egemenlik mefhumunun varlığına ve incelenmesine engel teşkil etmez.

Devletin egemenliğine (Hükümranlık) adı da verilir.

Devlette, devlet faaliyetlerine hakim olan üstün bir irade vardır. İşte, egemenlik bu iradenin taşıdığı vasfıdır. Egemenliğin sahibi olan organ devletin en yüksek organıdır.

Devletin vasfı, ileride görüleceği üzere, iktidar veya siyasi otorite sahibi oluşudur. İktidar olmadıkça toplum düzenini sağlamak mümkün olmaz. Aynı zamanda, devletin yanbaşı bu çeşit bir kudrete sahip başka varlık bulunmamalıdır. Ancak bu sayede devlette bağımsızlık

mevcuttur, diyebiliriz. Burada mevzubahis olan kudret egemenliğe vücut verir. Yani, devlette egemenlik dediğimiz şey bu kudrete dayanır. Bir kısım müellifler bu konuda toplumsal bir zaruretin varlığını kabul ediyorlar. Aksi halde, diyorlar, anarşiye düşmek tehlikesiyle karşılaşılır. Duguit bu fikirdedir. Diğer bir kısım müelliflere göre, devlet tabiaten bu hakka sahip bulunmaktadır. Bu mânâda egemenlik kudretin hukukî bakımından ifadesinden başka bir şey değildir.

Egemenlik, devletin üstün emretme imtiyazıdır. Siyasî topluluk içerisinde en üstün emri verecek olan, yani egemen olan organı tayin etmek icabeder. Bu mesele, devlet içi egemenliği meselesidir. İktidar organlarının belirlenmesi Anayasaya ait olduğu için meselenin hallini mümkün kılacak elemanları Anayasada bulmak kabildir. Devlet içi egemenliğini ifade eden organlar hangileri olursa olsun üstün emretme bizzat devletin elindedir. Devletler millî devlet hüviyetini muhafaza ettikleri müddetçe en yüksek kudreti temsil etmekte devam edeceklerdir. (Dabin aynı fikri ileri sürer (1).

Üstün emretme kudretinin vasfı demek olan egemenliği «yetki yetkisi» şeklinde tarif edenler olmuştur (Carré de Malberg). Devlet, kendi yetkisi içine giren hususları bizzat tayin etmek yetkisini haizdir. Bunu yapabildiği için de egemendir, denmiştir.

DOKTRİNLER :

Egemenlik hakkının kime ait olduğunu tayin hususunda üç doktrin ile karşılaşırız :

1 — Patrimonyal devlet doktrinine göre, egemenlik hakkının sahibi, kudreti fiilen elinde bulunduran şahıs veya hey'ettir. Bu telâkki mutlâkiyetçiliğe götüren bir düşüniştür.

(1) L'Etat ou le Politique, s : 239.

2 — Büyük İhtilâlden gelme millet egemenliği doktrini, egemenlik hakkının sahibi millettir, der. Millet bu hakkı bizzat kullanmaz, onu kendi adına kullanacak olan kimselere devreder.

3 — Alman doktrini (Jellinek), egemenlik hakkının sahibi bizzat devlettir, idare edenler devletin organlarıdır, der. Bunlar üstün emretme yetkisini devletin organı olmak sıfatıyla icra etmektedirler. Devlet adına hareket ederler ve devlet hangi maksatlar için kurulmuşsa o gayelere göre bu yetkiyi kullanırlar.

Kullandıkları kendi zati kudretleri değil, devlete ait olan kudrettir. Bu kudret devlet dahilinde mevcudiyeti zarurî bulunan otoritenin tezahürüdür. Yoksa, topluluk üzerinde bir otorite tesisi için tanınmış bir kudret demek değildir.

Egemenlik millet veya halka ait olamaz. Milletın veya halkın fertleri zorlamak hususunda hiçbir sıfatları yoktur. Sayı çokluğu böyle bir cebretmeye hak veremez. Hiç bir kuvvet emretme sıfatını haiz olamaz. Onun içindir ki, Dabin şu izahı yapmaktadır : Halk veya millet dendiği zaman teşkilâtlı siyasî topluluk anlaşılmalıdır. Millet veya halk devlet dahilinde gruplanmış haldedir. Siyasî hey'et, devlettir. Egemenlik adı verilen emretme üstünlüğü bu siyasî hey'ete, yani devlete aittir (1).

Egemenlik, devletin varlığında meknuz bir hassadır. Devlet müessesesinin mevcudiyet şartıdır (2). Egemenlik devletin cevherindedir. Binaenaleyh, devlet tabiatı icabı egemendir. Tekmil vatandaşların ortaklaşa iyiliğine hizmet eden yüksek toplum olmak sıfatı itibariyle egemendir. Emredecek olanlar ise, ancak kamu iyiliği uğruna hareket eden meşru idare edenlerdir. Egemenlik, bir hizmet, bir görev demektir. Her hizmet ve görev gibi ege-

(1) Op. Cit. s : 248.

(2) Renard - Théorie de l'institution.

Gerçi, devleti, egemenliği nazara almaksızın tarif eden hukukçular da vardır. Laband, Rosin, Jellinek böyle yapmışlardır. Lâkin, devlet iç hayatında, yani Anayasa Hukukunda, devleti egemenlik mefhumu dışında tasavvur etmek, iktidar vakiasını inkâr etmek demek olur. Anayasa Hukukunda egemenlik, devlet hayatının hukuk düzenini tayin eden en yüksek irade demektir. Kendisinden üstünü bulunmayan kudret demektir.

Devletin dışı karşı durumu söz ve yazı dilinde kullanmak alışkanlığında olduğumuz bağımsızlık halinden başka birşey değildir ki buna, devletin hükümlerliliği da denmektedir. Bu mânâsı ile egemenlikten bağımsızlık olmadıkça bahsedilmez.

Devlet iç hayatında, yani Anayasa Hukukunda, devleti egemenlik mefhumu dışında tasavvur etmek iktidar vakiasını inkâr etmek demek olur. Anayasa Hukukunda egemenlik, devlet hayatının hukuk düzenini tayin eden en yüksek irade demektir. Kendisinden üstünü bulunmayan kudret mânâsıdır.

Ortaçağ'da tabir bugünkü mânâsı ile değil, fakat üst ve mafevk mânâsında ; meratip silsilesi anlamında kullanılmakta idi. Bu zaman, emretme, bugünkü anlamı ile egemen vasfını taşımamaktadır. Her emir merciinin daima bir üst mercii vardır.

Hudutsuz, nihai ve imtiyazlı bir otorite fikri kiliseden çıkmıştır. Filhakika, o devir siyasî hayatı Papa'nın egemen durumundan örnek almakta idi. Ancak, XVII nci yüzyıl başında hükümdar egemenliği kendisine üstün irade tanımayan bir otorite şeklinde telâkki edilmekle beraber üç noktadan tahdit görür, deniyordu. (1) İlâhi kanunlar, tabii haklar ve Anayasa esasları. Hükümdar bunlara aykırı hareket edememeli idi.

(1) Loyseau-Traité des Seigneuries, 1609 s : 9.

menlik de bir gaye yararına mevcuttur. Bu gaye kamu iyiliğidir. Devlet denilen topluluk bu gaye için kurulmuştur. Ondandır ki herkes devlete itaat ile mükellef tutulur.

EGEMENLİĞİN BÖLÜNMEZLİĞİ :

Egemenlik, maliyeti icabı tektir ve bölünmez. Devletin gayesi fertlerarası düzen ve ahengin sağlanmasıdır. Bunun gerçekleşmesi için devlette üstün ve rakip tanımayan bir yönetim ve karar yetkisi bulunmak şarttır. Devlet bu yetkisini yasama, yargı ve idare faaliyetleri ile kullanacaktır.

Hauriou üç çeşit egemenlikten bahsetmiştir. Ona göre iktidar hükümet egemenliği demektir. Hürriyet ise, tabiiyet egemenliğidir. Nihayet, düzen ve asayiş devlet fikri egemenliğine delâlet eder. Bu telâkkiye nazaran, devlet, zorlama hakkına sahip bir hükümet, devlete razı olan bir hür insanlar topluluğunu ve kamu iyiliği gayesini gerektiren bir varlıktır.

Hauriou'nun muhakeme tarzındaki isabet aşikâr olmakla beraber, bu düşünce tarzının egemenliği üç ayrı çeşit halinde mütalâaya varması zarurî değildir. Bilâkis, egemenliği tek görmekte egemen iktidarın yalnız ve ancak devlete ait olacağını ifade bakımından fayda mevcuttur.

Görülüyor ki, egemenlik, emir almaksızın emredebilme yetkisine delâlet eder.

Bu egemenliği devletin diğer devletlerle giriştiği veya devletlerarası hayatta karşılaştığı münasebetlerdeki durumu anlatmak için kullanılan aynı tabir ile karıştırmamak lâzımdır. Barthélemy ve Duez, bunu anlatmış olmak için egemenliği (Devletin içinde egemenlik) ve devletlerarası hayattaki duruma işaret maksadiyle de (Devlet egemenliği) diye ikiye ayırıyorlar.

Daha sonra, hükümdarın dinsiz olması halinde, tek-
mil hakların devlet tarafından yaratılmış olduğu kabul
edilmiş ve egemenlik millete maledilerek bu tahditlerin
de önemi kalmamıştır.

Egemenliğin klâsik telâkkisi devletin üstünde bir otorite
tanımaz. Ancak, bu telâkki bir taraftan metafizik bir
esasa dayanır, (a Priori) lerden hareket eder. Diğer taraf-
tan da devletin diğer camialar üzerinde fiilen haiz oldu-
ğu üstünlüğü ele alır.

XX nci yüzyılın ilk yarısında devlet egemenliğinin
bu mutlâk karakteri zayıflamaya başlamıştır. Buna sebep
devletlerarası hayatın zaruretleri olmuştur. Hele, 1945
den sonra bazı Anayasalar devletlerarası anlaşmaların
kanunlara üstünlüğü fikrini açıkça ifade etmişler ve Kore
Harbi, NATO Teşkilâtı, Süveyş Kanalı hâdiseleri gibi hu-
suslar dolayısıyla devletlerarası polis kuvveti teşkili
olayları klâsik egemenlik telâkkisinin artık terki icap et-
tiğini ortaya koymuştur.

Hukuk fikri itibariyle mühim olan kimin emir al-
maksızın emredebileceği noktasıdır. Buradan, egemen-
lik teorileri çıkmıştır: Halk egemenliği, millet egemenli-
ği, proletarya egemenliği gibi. İktidarın meşruiyeti bu
egemenlik telâkkisine göre izah olunur. Böylece egemen-
lik telâkkileri iktidara itaatı mantıki olarak meşru gös-
termek için bulunmuş fikir inşalarıdır. Bunların hakikata
uygunluğu isbat olunamaz.

Anayasanın 4 üncü maddesine göre: «Egemenlik, ka-
yıtsız şartsız Türk milletindedir.» Egemenliğin millette
oluşu, her Devlette görülen bir şey değildir. Burada me-
seleyi insan toplumlarının tarihleriyle ilgili görmek şart-
tır. Türk Anayasası bu prensipten sık sık bahsetmiştir.
Meselâ, 77 nci maddesinde T.B.M.M. üyelerinin parlâ-
mento önünde nasıl and içeceklerini tesbit ederken Mil-
let egemenliğini ileri sürdüğü gibi, 96 ncı maddesinde

Cumhurbaşkanının andiçme formülü için aynı esası koymuştur. Millet egemenliğı meselesi, Devlet içerisinde kimin son sözü söyleyeceğı meselesidir. Bunu aydınlatmak için fikirlerin tarih içerisindeki gelişimine göz atmak lâzımdır. Millet egemenliğı, modern anlayışına gelinceye kadar başlıca üç devrede incelenebilir.

1 - Contrat Social'a kadar: Roma'da egemenlik (imperium) mutlaktı ve ferağ olunamazdı.

Hıristiyanlık, egemenliğı Tanrı vergisi saymıştır. Saint Thomas'ya göre, bu egemenliğı, Tanrı halka vermiştir. Fakat, halk, tecrübesiz olduğundan onu başkasına verir. Bu nakletmenin en mükemmel yolu da seçim tarzıdır.

Fransa'da millet egemenliğı fikri XIV üncü yüzyılda müdafaa edilmeğe başlandı. XV inci yüzyıl sonunda Philippe Pot: «Krallık Kral için değil, kral krallık içindir» diyordu. XVI ncı yüzyılda Suarez'i görüyoruz. Suarez, tabii hürriyeti kabul eder. Ona göre, iktidar ancak bir toplumsal sözleşmeden çıkabilir.

Bu devirlerde iki nazariye çarpışmaktadır. Biri, Monarkomakların görüşü ki, egemenliğin başlangıçta halkta olduğunu ve kullanılmasının krala bırakılmış bulunduğunu müdafaa eder; diğeri de, mutlak egemenlik görüşüdür. Mutlak egemenlik görüşüne bağlı olanlardan bir kısmı; meselâ Bodin, bu mutlaklığı Tanrı hukukuna dayandırmakta idiler. Diğeri, halkın bir tâbiyet sözleşmesi (Pactum subjectionis) ile egemenlikten vazgeçmiş olduğunu ileri sürerler. Hobbes'un görüşü budur. Başka hukukçular kralın zamanaşımı ile egemenlik hakkını kazanmış bulunduğunu söylerler (Loyseau).

XVII nci yüzyılda Tabii Hukuk Mektebi Suarez'in görüşünü tekrar ele aldı. Grotius bu hareketin başına geçmiştir. Tabii Hukuk Ekolu bir millet egemenliğı teorisini ortaya koymuştur.

2 - Rousseau'nun görüşü : Rousseau'ya göre, tabiat halinde hürriyet vardır. Böyle olunca, acaba ferдин devlet iktidarına tâbi oluşu nereden çıkabilir? Aile, sınıf üstünlüğü, fetih, kölelik bu tâbiyet halini izaha yetmez. İktidar tabiatından gelme değildir. Ancak, bir anlaşmada ortaya çıkabilir. Her ortak bütün haklarıyla kendisini tamamiyle topluluğa vermiştir. Burada herkes eşit şartlar içindedir. Birleşmeden Devlet meydana gelmiştir. Bu Devlet egemenliğe sahiptir. Egemenliğin temeli de genel iradedir. Genel irade, «fertlerin ortaklaşa iyiliğe tatbik edilen değişmez iradesidir.» İrade parçalanamayacağından egemenlik de bölünemez. Aynı zamanda, ne başkasına verilebilir, ne de zamanla elde edilebilir. Egemenlik ya tamamen vardır, yahut da hiç yoktur.

Büyük İhtilâl, milletin kişilik sahibi bir varlık olduğunu teyit ve egemenlik hakkını ona izafe etti. Bu telâkinin tatbikî bir önemi olmuştur. Zira, kralın egemenliği yıkılmak isteniyordu. Krala karşı dikilecek kişi de ancak millet olabilirdi.

3 - Modern telâkki : Rousseau'nun tesiri ile Büyük İhtilâl, egemenliğin tek mil vatandaşlara ait olduğunu ilân etmişti. Vatandaşların kâffesinin de dahil bulunduğu kalabalık, teşkilâtlanmış bir kütle değildi. Halbuki, millet teşkilâtlanmış omadıkça egemenliğin teessüsünden bahsetmek doğru olamazdı.

Zira, halli lâzım gelen hukuk meselesi iktidara bir mesnet bulmak idi. Hakikat şu idi ki: millet bir hükümet iktidarına tâbi bulunmaktadır. Bu tâbi olmayı izah etmek lâzımdır. Bunu izah için uzun zaman iktidarın Tanrıdan geldiği ve egemenliğin ilâhî bir hak olduğu ileri sürülmüştü. Hakikatte, Tanrı nazariyelerin anlatmak istedikleri şey milletin bir hükümet iktidarına tâbi olmasının tabiat nizamına uygun düştüğünü belirtmekti.

Bunun içindir ki, mümessilleri Profesör Maurice Hauriou olan bir ekol millet egemenliği ile milletin hükümet iktidarına tâbi oluşu hallerini birbirleri ile uyuşturmak istemiştir ve bu maksata hükümet organlarına sahip olmıyan, yâni teşkilâtlanmamış millette egemenlik olamayacağını söylemiştir. Bunlara göre «egemenlik milletindir» demek, «egemenlik organize olmuş milletindir», yâni devlettedir, demektir.

Büyük İhtilâlden klâsik Fransız nazariyesi doğmuştu. Buna göre, millet ve Devlet egemenlikleri aynı şeydir. Bu nazariye çoğunluğun iradesi ile genel iradeyi bir tutmuş ve millet egemenliğinin bu genel iradeden ibaret bulunduğunu kabul etmiştir.

Zamanımız devletlerinde millet, belli bir yerde bağımsız yaşamak iradesindeki teşkilâtlı topluluk olunca, millet hayatının temini için üzümlü şartlar da mevcut olmak lâzımdır.

Millet, yaşamak ister. Hayatı düzenlenecektir. Bu düzenlemeyi hangi esaslara göre yapacağız? İşte, asıl mesele budur. Meselenin hallinde millet egemenliği fikri düzenleyici esas olarak alınabilir.

Millet egemenliği rejimi genel iradeye dayanır. Genel iradenin ortaya çıkması için yeni fikirler üzerinde tartışmalar yapılmasına ihtiyaç vardır. Bunun için de, belli fikirlerin açık olarak görüşülmesi icabeder. Bu da hürriyet rejimini zarurî kılar. Binaenaleyh, ilk esas olarak diyebiliriz ki: Millet egemenliği rejimi hürriyetsiz olamaz. Bundan başka, millet egemenliği, milletin kendi kendisini idare etmesini icabettirir. Binaenaleyh, Millet egemenliği demokrasısız olamaz. Zira, demokrasinin ideali insan haklarına saygıdır. Bu da, Devlet iç hayatında milletinkinden başka egemenlik tanınmaması ile sağlanabilir.

Demokrasinin hayat unsuru halktır. Bunun içindir ki demokrasiye, Lincoln'un formülü ile: Halk tarafından,

halk için halk hükümetidir, derler. Halk, bir fertler topluluğudur. Bu topluluk bir bütün teşkil etmelidir. Bu da düşüncede ve duyguda dayanışma ile olur. Bize göre, demokraside ayırıcı vasıf olarak, vatandaşların hürriyetlerine sahip oldukları Devlet rejimi vasfını görmek lâzımdır. Hürriyet olmıyan yerde demokrasi de yoktur. Binaenaleyh, demokrasi dâvası, her şeyden önce bir hürriyet dâvasıdır.

Hauriou'ya göre, demokratik hürriyet ve millî egemenlik, milletin münavebe ile (idare eden) ve (tâbi) olmasını gerekli kılar. Şayet millet idare eden mevkiinde olmazsa millî egemenlikten de bahsedilemez. Aynı şekilde, millet, tâbi durumunda değil ise, egemenlik bir hâkimiyet iktidarı olduğu için ve bu iktidar bir tâbiyeti zarurî kıldığından, bittabi yine egemenlikten bahse imkân olamaz. Binaenaleyh, milleti hem egemenliğe sahip ve hem de bir iktidara tâbi olarak ele almak icabeder.

Ancak, millet hem idare eden ve hem de aynı zamanda ve aynı anda tâbi olamayacağından Hauriou şöyle bir izah yapıyor. Diyor ki: Milletin iradesi iki şekilde gözükür: Aktif irade, yâni idare eden milletin iradesi; ve pasif irade, yâni tâbi milletin iradesi.

Pasif millî irade (genel irade) dediğimiz şeydir. Bu irade, meselâ memleketimiz bakımından, tek mil Türk vatandaşlarını ilgililer. Aktif millî irade ise, hükümet iktidarlarının heyeti umumiyesidir. Bu, ancak milletin bir kısmını, siyasî olgunluğa sahip olan fertlerini ilgililer. Bu takdirde seçmenler topluluğu bir hükümet organı durumundadır. Milletın heyeti umumiyesi ise tâbi durumda bulunmaktadır.

Memleketimiz bakımından, millet egemenliği esas her şeyden önce, keyfî idarenin, saltanatın ortadan kaldırılmış olduğunun delilini meydana getirir. 1924 tarihli T.E.K. muz B.M.M. de görüşülürken Kanunu Esasî En-

cümeni Mazbata Muharriri şöyle demektedir: «Encümenimizin faaliyetinde daima kendisine rehber ittihaz ettiği umde şudur: «Hâkimiyet, milletindir.»

Acaba nçin böyle olmuştur? Buna, Atatürk cevap veriyor. B.M.M. de 1923 te söylediği bir nutukta diyor ki: «Heyeti içtimaiyede en yüksek hürriyetin, en âli müsaraaat ve adaletin temini istikrarı ve mahfuziyeti, ancak ve ancak tam ve kat'î mânâsiyle Hâkimiyeti Milliyenin müessesesi bulunmasıyla daimdir. Binaenaleyh, hürriyetin de, müsavatın da ve adaletin de noktai istinadı Hâkimiyeti Milliyedir. Heyeti içtimaiyemizde, Devletimizde hürriyet bîpayandır. Ancak onun hududu, onu bîpayan yapan hududu esasın mahfuziyeti ile kaim ve mahduttur.» Ve yine bundan dolayıdır ki: «... her şeyimiz için behemehal en kıskanç hislerimizle ve bütün kuvvetimizle Hâkimiyeti Milliyemizi muhafaza ve müdafaa edeceğiz.»

Mustafa Kemal bunu her fert için lüzumlu telâkki ettiği gibi, kendisi de aynı gaye uğrunda and içmiştir.

Millet egemenliği ile Devletin egemenliği aynı şey değildir. Fakat aralarında bir bağlantı vardır. Milletten egemen olması sayesinde Devlet idaresinde tutulması gerekli istikameti tayin mümkün olacaktır; Devlet egemenliği ise. Devlete, dış bakımdan, kendisi gibi Devlet vâsfinda bulunan sair teşekküller karşısında bağımsız bulunabilmek; ve iç bakımdan, kendisinden başka her hangi bir zor kullanma iddiasında bulunacak kuvvetlere karşı üstünlük temin etmek kabil olacaktır. Bu noktadan Devlet egemenliği Devlete kayıtsız şartsız ve rakipsiz zorlama yetkisi bahşeder. Zorlama yetkisi sayesinde Devlet, Hukuku hâkim kılacaktır.

Devlet egemenliğinin kendisinden gayri Devlet nizamları karşısında durumunun ne olduğu meselesi bir Anayasa Hukuku meselesi değildir. Anayasa Hukuku,

Devlet içinde egemenlik meselesi ile uğraşır. Burada da egemenliğin kime ait olması lâzım geleceği suali ile karşılaşırız. Egemenliği kullananlar idare edenerdir. Şu halde, idare eden kim olmalıdır? Yâni egemenliğin kullanılması kime bırakılmalıdır?

Bu suale verilecek cevap hükûmetin de nev'ini ve şeklini tayin eder.

Tarih boyunca bu mevzuun başlıca üç hal sureti ile çözüldüğünü görüyoruz. Bu konuyu ileride Hükûmet şekilleri bahsinde ayrıca ele alacaksak ta, şimdiden başlıca klâsik şekilleri saymakta fayda vardır :

1 — İdare eden bir tek kimsedir (hükümdar). Bu çeşit devletin hükûmeti monarşiktir. Monarşi veya hükümdarlık idaresi tek şahıs idaresidir. Filhakika, monarşi tâbiri (Monos=tek başına, yalnız, ve arkhein=emretmek) kelimelerinden meydana gelmiştir.

2 — İdare edenler bir gurptur. Buna oligarşi diyoruz (oligos=çok olmıyan). Burada idare bir sınıfın elindedir. Meselâ, Aristokrasi ve Plutokraside durum böyledir.

3 — Demokrasi idaresinde, egemenlik, millete aittir. (Demos =halk; kratos = kudret).

İKİNCİ PARAGRAF

ÜLKE

Milletin üzerinde yaşayacağı belli yere hukuk dilinde (Ülke) diyoruz.

Ülke, yeryüzünün bir parçasıdır. Bu bakımdan, toprak; onun üzerindeki sular, yani göller ve nehirler; deniz kıyıları ve bütün bu yeryüzü parçaları üzerindeki hava tabakası devlet ülkesidir. Bugünkü günde bir devlete ait olmayan yeryüzü parçası kalmamıştır.

Görülüyor ki, ülke, toprak, su ve hava unsurlarını ihtiva eder. Ülkeden bahsedebilmek için bunun sınırlanmış olması lâzımdır. Zira, ülke belirli olmalıdır.

İnsan topluluklarını çizili sınırlar içine sokmak düşüncesi nisbeten yenidir. Meselâ, eski Yunan'da, hattâ Roma'da hudut sabit değildir. Yüzey halindedir. Sınırın modern telâkkisi XVI. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bugünkü görüş sınırın çizili olması gerektiğidir.

Sınır çizilmesinde tabiat arızalarından (dağ ve nehirler gibi), farazi hatlardan (karasuları mesafesi yahutta Koredeki otuz sekizinci paralel gibi) veya tesislerden (köprüler, Türkiye - Suriye arasındaki demiryolu gibi) istifade olunur.

Sınır çizilmesinde büyük münakaşa deniz ülkesinin tayininden çıkmıştır ve hâlâ sürüp gelmektedir (Türk karasularında Yunan balıkçı gemilerinin avlanması, Fransız karasularına Sovyet gemilerinin sokulması, NATO manevralarında Sovyet balıkçı gemisinin dolaşması hâdiselerinde görüldüğü gibi). Hele son zamanlarda devletin deniz ülkesinin toprak altında petrol yatakları yüzünden mühim meseleler ortaya çıkmıştır.

Deniz ülkesinin sınırlanması problemi denizin ayırıcı bir unsur sayılmaktan çıkıp bilâkis birleştirici bir âmil haline gelmesi ile birinci plâna geçti. Bilhassa XVI. yüzyılda İngiliz deniz hâkimiyeti iddiaları (Kapalı deniz) telâkkisi şeklinde belirmişti. Devrin büyük denizci devletlerinden biri olan Felemenk (bugünkü Hollanda) bu telâkkiye karşı idi. Grotius yazdığı eserde (D Jure Belli Ac Pacis) mes'eleye ayırdığı bölümde (De Mare Liberum) aksi tezi savunuyordu. Bu görüş XVIII. yüzyıl sonlarında umumiyetle kabul edilmiş ve bugün cari olan esas açık denizin serbestliği esası olmuştur.

Bununla beraber karasularının genişliği hususunda devletler mutabık bulunmamaktadırlar. Evvelce uygulanması ileri sürülmüş olan (görüş mesafesi) veya (Top menzili gibi) ölçüler yerine, deniz mili ile ifade olunacak

bir genişlik tercih edilmekle beraber, bunun ne ölçüde olması gerektiğinde anlaşma yoktur. İngiltere gibi devletler üç mili uygun bulur. Kendilerini denizden korumak güçlüğündeki devletler ise çok olmasını isterler. Devlet Hukuku Komisyonu tarafından hazırlanmış projede üç ilâ on iki mil tavsiye olunmaktadır. Genişliğin iki had arasında gösterilmesi mes'elenin kat'i hal şekli bulamamış olduğunun delilidir. Lozan Antlaşması üç milden bahseden hükümler taşımakta ise de, Türk Genel Kurmayı tatbikatta bu genişliği birkaç misli olmak üzere mülâhaza eder. Bu mes'eleyi dolayısıyla ilgilleyen hükümleri koyan kanunlarımızda bir ittirat yoktur. Bazısında üç, bir kısmında dört milden söz edilir.

Genel olarak, Türk tatbikatı üç mildir.

1963 yılı başında hükümetçe T.B.M.M. ne bir kanun tasarısı verilmiş ve kara sularının altı mil, balık avı alanının ise on iki mil olarak tesbiti istenmiştir. Dışişleri Bakanının ifadesine göre (Cumhuriyet 1 Şubat 1963), hazırlanmış olan «Karasuları kanunu tasarısı» Deniz Hukuku Konferansında kabul olunan sözleşmelere uygundur. Tasarı kanunlaşınca Türk karasuları mesafesi altı mil olarak tesbit edilmiş olacaktır. Altı mil ölçüsü diğer bazı Akdeniz Devletlerince de uygulanan ölçüdür.

Hava ülkesine gelince, havayı ülkeden saymayan müellifler mevcut olmakla beraber, hava ülkesinde nazara alınan esas, devletin egemenliğidir (1919 Paris Antlaşması). Atmosfer ve troposfer tabakaları için münakaşa yok ise de, stratosfer ve ötesinde durum vazıh değildir. Sovyetler havanın bu kesimlerinde de egemenlik iddiasındadırlar (Hüküm giyen pilotu sonradan bir Sovyet casusu ile mübadele edilen düşürülmüş Amerikan uçağı hâdisesinde olduğu gibi).

Devletin ülke üzerindeki hakkının mahiyeti konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Devlet ülke üzerinde yerleşiktir. Ancak, coğrafi bir netice değildir. Jeopolitik, coğrafi imkân ve şartların mevcut olduğu yerde devlet vardır, demekte ise de, devlet coğrafi değil, siyasî bir kuruluştur. Ülke bir taraftan iktidarın tabii görev sahası; diğer taraftan, iktidarın maddî vasıtalarından biridir. Bu bakımlardan devlet varlığının zaruri bir şartını meydana getirir.

Bir zamanlar ülkesiz devlet olup olamayacağı münakaşa mevzuu olmuştu. İtalyan Birliğinin kuruluşundan sonra Roma şehri yeni devletin ülkesine dahil olduğu için Papalık Devleti ortadan kalkmıştı. Sonradan, 1929 da faşist İtalyan rejimi Latran Anlaşması ile Vatikan arazisini Papa'ya terketti. Bu suretle, bir Vatikan Devleti meydana gelmiş oldu. Buna rağmen, bazı müellifler, bugün dahi, Papalığı bir devlet telâkki etmiyorlar. Ülkesinin darlığını (440 dönüm), nüfusunun azlığını (1000 kişi radde-sinde) ve dünya işleriyle meşgul olmayışını devlet vasfını almasına engel sayıyorlar. Diğer bir kısım müellifler, Vatikan'ı kendine özge bir devlet addetmektedirler.

Devlet ülkesi bazan muhtelif parçalar halindedir. Pakistan devletinde olduğu gibi.

Devletin ülke üzerindeki hakkının mahiyeti konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Devletle ülke arasındaki hukukî münasebetin mahiyeti bakımından çeşitli teoriler vardır. Hatta, Kelsen gibi hukukçular devletle ülke arasında bir hukukî münasebet aranmasına mahal olmadığını söylemişlerdir.

Süje-ülke görüşüne nazaran, devlet ile ülke aynı şeydir. Buna ayniyet teorisi de diyebilir. Bizde «Adalet Mülkün Temelidir» (Eladlü Esasül Mülk) tabiri devlet yerine mülk dediğine göre aynı telâkkinin cari olmuş olduğu hatıra gelebilir.

Bu teori devletin ülke üzerinde bir hakkı bulunmadığını söyler. Ülke, sadece devletin bir unsudur der. Ratzel, Jellinek, Carré de Malberg bu fikirdedirler. Bu teoriye organik teori adı da verilmiştir. Buna sebep, nazariyede ülkenin devlet kişiliğinin bir organı telâkki edilmesidir.

Diğer bir görüş, otoriteye, devletin iç egemenliğine dayanan bir görüştür. Bu telâkkinin ilk şekli devletin ülkesi üzerinde bir mülkiyet hakkına sahip olduğudur. Egemenlik, devletin bir hakkıdır. Bu hakkın objesi, taallük ettiği şey ülkedir ve binaenaleyh ülke devlet için mülkiyet konusudur.

Teorinin mümessili Laband olmuştur. Laband, devletin ülke üzerindeki hakkının üstün bir aynî hak olduğunu ifade eder. De Villeneuve ve Devlet Hukuku'nun klâsik müeliflerinden Fauchille aynı fikirdedirler. Son zamanlarda bu teoriyi ıslâh eden Jean Dabin'dir. Dabin üstün aynî hak yerine müessevî aynî haktan bahseder. Burdeau da bu tezi savunur (1).

Dabin'e göre, devletin ülke bakımından özge bir hakkı (Droit Propre) vardır. Bu özge hakkın nev'ine gelince, hakkın mevzuu birşeydir ve bu şey, ülkedir. Bizatihi hakka, ülke hakimiyeti demek doğru olmaz. Zira, hakimiyet emir vermeyi gerektirir, emir ise yalnız kişilere verilebilir. Halbuki, bahis konusu hak doğrudan doğruya ülkeye ilişkindir. Bu itibarla da bir imperium'dan değil, dominium'dan bahsetmek daha doğrudur. Devlet bu dominium hakkına dayanarak kamulaştırmalar yapar. Demek ki, burada bir nev'i aynî hak vardır. Yalnız, bu aynî hak mülkiyet hakkı değildir. Devletin ülke üzerindeki hakkı, muhtevası ve gayesi bakımlarından kayıtlıdır. Devlete istisnâ kullanma yetkisi verir.

(1) Traité. C: II, s. 81.

Anayasanın 115 inci maddesinden anladığımızı göre, ülkeye memleketimiz bakımından «Türkiye» adı verilmektedir. Mes'ele, devleti meydana getiren topluluğa açık ve belirli olarak tabii çevresini vermek ve iktidarın mekân yönünden yetki alanını belirtmektir. Zira, ülke, merkeziyetin husule geldiği temeldir. Kamu kudretinin vüs'at ve hudutlarını o tâyin edecektir.

Devlet, kendi ülkesi üzerinde, hukuken, teknil diğer devlet otoritelerini bertaraf eder. Devlet, hukuk kurallarının meydana getirilmesinde ve zorlayıcı kuvvetin kullanılmasında ülkesi içinde tek olmalıdır. Toplum maddî bakımdan düzenleme ülke çerçevesi dahilinde yalnız devletin tekelinde olacak ve hukuk kaidesi koyma fonksiyonu bu alanda icra edilecektir.

Aslında sahip olabileceği bütün mallar kamu hizmetine tahsis edilmiştir. Binaenaleyh, devlet ülkeyi kamu yararına kullanmak zorundadır ve kullanışı kontrole bağlıdır, yani hukuka uygun olmalıdır.

Bu teoriye, ülkeyi devlete ait bir hakkın objesi telâkki ettiği için Obje-Ülke nazariyesi denir.

Üçüncü bir görüş tarzı yetki alanı teorisidir. Buna göre, ülke herşeyden önce bir alandır. Coğrafya bakımından devlet yetkilerinin kullanılacağı sınırlandırılmış bir ortamdır.

Duguit ülkeyi, idare edenlerin işlemleri alanlarını çizen çerçeve diye tavsif eder. Verdross ve Scelle gibi Devletler Hukuku bilginleri de bu fikirdedirler.

Başlıcalarını sıraladığımız bu telâkkilerden ülke üzerinde devletin müessesevî bir aynî hakka sahip bulunduğunu savunan görüş halen rağbette olanıdır. Kanaatımızca da, hukukî münasebeti en isabetli olarak inceleyen teori odur.

TÜRKİYE :

Türkiye devletinin yer yüzünün hangi parçasını kaplamakta olduğunu tesbit etmek için bazı Devletlerarası vesikaların gözden geçirilmesi icabeder. Bu sayede ülke sınırları belirmiş ve devlet yetkilerinin yaygınlık alanı çizilmiş olacaktır.

Memleketimizin Batı sınırı 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ile çizilmiştir. Bunun gibi, Yurdumuzun diğer sınırları da hep birer devletlerarası vesikayla tayin edilmiş bulunmaktadır.

Lozan barış andlaşmasına göre (Madde 2):

BATI SINIRLARI BAKIMINDAN :

a) Yunanistan ile :

Oradan, Arda ve Meriç nehirlerinin birleştiği noktaya kadar;

Meriç mecrası:

Oradan, Arda menbana doğru bu nehir üzerinde Çörek köyün hemen civarında olmak üzere arazi üzerinde tayin edilecek bir noktaya kadar;

Arda mecrası:

Oradan, cenubu şarkî istikametinde Bosna köyün bir kilometre munsap cihetinde Meriç üzerinde kâin bir noktaya kadar.

Bosna köyünü Türkiyede bırakan hissolunacak derecede müstakim bir hat.

Çörek köyü, beşinci maddede zikredilen komisyon tarafından ahali ekseriyet itibariyle Türk veya Rum olarak tanılacağına göre Türkiyeye veya Yunanistana verilecektir. 11 Teşrinievvel 1922 tarihinden sonra bu köye hicret eden ahali bu hususta hesaba alınmayacaktır.

Oradan Adalar Denizine kadar Meriç mecrası.

«Madde 12 — İmroz ve Bozca adaları ile Tavşan adalarından gayri Bahrisefit adaları ve bilhassa Limni, Semendirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerinde Yunan hâkimiyetine dair 17 - 30 Mayıs 1913 tarihli Lozan Muahedenamesinin 15 nci maddeleri ahkâmına tebean 13 Şubat 1914 tarihli Londra Konferansında ittihaz edilip 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükûmetine tebliğ edilen karar, işbu muahedenamenin İtalyanın hâkimiyeti altına vazedilen ve 15 nci maddede mezkûr olan adalara müteallik ahkâmı mahfuz kalmak şartıyla, teyid edilmiştir. Asya sahilinden üç milden dün mesafede kâin adalar, işbu muahedede hilâfına sarahat bulunmadıkça, Türk hâkimiyeti altında kalacaklardır.»

b) İtalya ile :

«Madde 15 — Türkiye, zirde tadat olunan adalar üzerindeki bilcümle hukuk ve müstenidatından İtalya lehine feragat eder. Elyevm İtalyanın tahtı işgalinde bulunan Astampalya, Rodos, Kalki, Skarpanto, Karoz, Piskopis, Misiros, Kalimnos, Leros, Patmos, Lipsos, Sombeki ve İstanköy adaları ile bunların tevabiinden olan adacıklar ve Meis adası».

KUZEY BATI SINIRLARI BAKIMINDAN :

Bulgaristan ile :

Rezvaya munsabından Türkiyeye, Bulgaristan ve Yunanistana ait üç hududun Meriç üzerinde kâin noktai iltisakına kadar;

Bulgaristanın elyevm tahdid edilmiş olduğu şekilde cenup hududu.

KUZEY SINIRLARI BAKIMINDAN :

Yurdumuzun Kuzey sınırını bir taraftan Karadeniz, diğer taraftan Sovyetler ile aramızdaki andlaşmalar tesbit eder.

16 Mart 1921 tarihinde Devletimizle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında Moskova'da imzalanmış olan andlaşmaya göre, «Türkiyenin şimali şark hududu» Karadeniz kıyısında Sarp köyünden başlar. Buradan, He-dis - Meta dağı ile Vavşet dağının hattı taksimi miyahı, Kani dağı, Ardahan ve Kars'ın idarî hudutları, Arpaçay ve Aras suları, Karasu olmak üzere devam eder.

Buradan itibaren sınır çizgisi Türkiye ile Sovyet Rusya'nın Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan Devletleri arasında ortaklaşadır.

Bu parçayı tesbit etmiş olan vesika, 13 Ekim 1921 tarihli Kars Andlaşmasıdır ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hkmetiyle, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan Sosyalist şralar Cumhuriyetleri Hkmetleri arasında hududu muahedenin 3 numaralı ekinde gösterildiği şekilde çizmiştir. Bu muahedenin 4 üncü maddesine göre Moskova muahedesiyile tesbit olunan hudut teyid olunmuş ve beşinci maddesinde Ermenistan ve Azerbaycan şraları Hkmetleriyle Türkiye arasında hududun muahedenin 3 numaralı ekinde gösterildiği yazılmıştır. Bu üç numaralı ekte sınır çizgisi şöyledir: Rumiye köyü, Arazdayan istasyonu, Taşburun dağı — Cehennem deresi, Yakarsik dağı — Bulak — Kömürlü dağı — Sayat dağı — Gamsur dağı — Gkdağı — Eski Nahcvan kazasının idarî hududunun şark kıyısı.

DOĞU SINIRLARI BAKIMINDAN :

Türkiye ile İnan arasındaki sınır, 23/Ocak/1932 tarihli Tahran andlaşması ile çizilmiştir.

Bu hudut, Aras nehri ile Karasu ırmağının birleştiği noktadan başlar. Borolan glne gider. Küçük Ağrı isti-kmetinde devam eder. Oradan Tcik tepesine uzanır ve Top mevkiine gelir. Oradan Salep civarına iner. Ayubey dağlarından geçerek Yarımkaaya gelir ve Çukurrehe gi-

der. Karagüney tepesinden geçer. Kızılyazet tepelerine gelir. Sarıçimen dağlarından ve Hızırabadan geçer. Kanireh vadisine iner, Molla Mehmet dağına uzanır. Kuç dağını bulur. Oradan Suravu dağına iner. Bu dağdan Kotul dağa kadar gider ve Alader dağına uzanır. Bu dağdan da Garaşın dağına gelir ve 99 numaralı hudut taşında biter.

«Saniyen - Irak ile :

Türkiye - Irak arasındaki hudut 9 ay zarfında Türkiye ile Büyük Britanya arasında sureti muslihanede tayin edilecektir.

Tayin olunan müddet zarfında iki Hükûmet arasında itilâf husule gelemediği takdirde, ihtilâf, Cemiyeti Akvam Meclisine arz olunacaktır.» Bu Muahedenamenin yukarıdaki hükmü icabınca, 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara'da Türkiye - İngiltere ve Irak Hükûmetleri arasında aktolunan bir hudut muahedenamesi imza edilmiştir. Ankara Andlaşmasının birinci faslı Türkiye - Irak hududuna dairdir ve Brüksel hattı adı verilen çizgiyi hudut itibar etmiştir. Bu hat şöyle tarif edilmektedir:

Dicle nehriyle Hâbur çayının birleştiği noktadan Hazil çayına kadar; buradan Siyomezden geçen çay kolu havzasının şimalindeki tepeye kadar, oradan Bilâkis dağına kadar; bu noktadan itibaren Bayco çayının Robozaktaki kolu kaynağı - bu çayla Robozakın şark - cenubu şarkisindeki 6834 râkımlı tepeden şimal - şarkı şimalisindeki boğaz, Boğazdan inen küçük çay talveginin Hâbur çayı ile birleştiği yere kadar; Hâbur çayı munsabına doğru bu çayla Arûş ve Ceramus bölgesinden inen bir çayla iltisakına kadar; bu çayı takiben Kâşureden gelen çayı şimalde bırakarak birincisi Ceramustan, ikincisi Arûtan inen iki mühim kolun yekdiğeriyle telâkisine kadar; bu rada bu iki kol arasındaki su taksim hattı üzerinde 6571 râkımına şarka doğru giden vâdi talveği; evvelkinin şarkında kâin 6063 râkımına kadar bu hattı müstakimi mi-

yah ve sonra Lizen çayı havzasının cenup tepesiyle Cera-
mustan gelen kol havzası ve tepesinin noktai telâkisine
kadar; oradan inen Zap çayı kolu havzasının şimal tepe-
leri boyunca bu sonuncu tepe hattı; Uzkiyanın tahminen
iki kilometre şimâli garbîsindeki tepesine kadar; Uzkiye
yakınında ve şimali şarkîsinde kâin bu tepeden Zap kolu-
nun kaynağına kadar; Zap çayına kadar bu kol; Zap ça-
yını munsabına doğru takriben Bayçukanın bir kilomet-
re cenubunda kâin bu noktaya kadar; Beyhinin cenu-
bundan ve Çalın şimalinden geçen çay havzasına kadar
şark istikameti; Boricandan geçen Zap kolunun cenup
hattıbâlâsı boyunca uzanan ve Şilukun garp - cenup gar-
bında Avmarekin kaynağına yakın bulunan noktaya ka-
dar; buradan bu kaynağa kadar; bu kaynaktan Avmare-
kin garp kolu, Kesrik ve Nervek arasındaki boğaza inen
Küçük çay müntehasına kadar; bu küçük çay kendi kay-
nağına kadar; mültekası Nervek şimalindeki Avmarekin
şark kolundan çıkan suya kadar; bu su kendi munsabı-
na kadar; bu mültekadan Avmarek ile Rudbarişin sula-
rının ayrıldığı hattı bâlâyâ; bu hattı bâlâ Şeh Muammer
yakınında ve şimalinde bu çaya akan Rudbarişin kolu
kaynağına en yakın noktaya kadar; bu kaynağa kadar
doğru bir hat; yukarıdaki kol Dehin cenubunda ve çayın
munsabına kadar munsaba doğru akan Rudbarişindir.

Bu çay kendi munsabına kadar; bu kaynaktan Rud-
barişin ve Herkinin şarkı ve yakınındaki Şemsidinan ko-
lu sularını ayıran hattı bâlâyâ kadardır; buradan o kolu
besliyen en yakın çaya; bu çay ve kol Şemsidinan suyu-
na kadar; buradan Şimsidinan suyu havzasının cenup
tepesine; bu tepe Boyahın şark ve yakınından geçen Ha-
cibey çayı ve kolu arasındaki zirve hattı ile birleştiği ye-
re kadar; Hacibey çayına kadar uzayan bu tepe hattı;
Hacibey çayı menbâna doğru İran hududuna kadar.

GÜNEY SINIRLARI BAKIMINDAN :

Suriye ile memleketimiz arasındaki hududa gelince, Lozan Andlaşması yine üçüncü maddesinde şöyle demiştir:

«Evvelâ - Suriye ile :

20 Teşrinievvel 1921 tarihinde akdolunan (ki bu vesika Ankara İtilâfnamesi adı ile meşhurdur) Fransa - Türkiye İtilâfnamesinin 8 inci maddesinde musarrah ve muayyen hudut»;

Burada bahsi geçen 8 nci madde şudur: «Madde: 8 — Hattı hudut İskenderun körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen cenubunda olmak üzere intihap olunacak bir noktadan başlayacak ve takriben Meydanı Ekbeze doğru gidecektir. (Şimendifer istasyonu ve bu mevki Suriyede kalacaktır). Oradan hattı mezkûr Marsuva mevkiini Suriyeye ve Karnaba mevkii ile Kilis şehrini Türkiyeye bırakmak üzere cenubu şarkıye doğru meyledecektir. Oradan Çobanbey istasyonunda demiryoluna mülâki olacaktır. Badehu, Bağdat demiryolunu takibedecek ve demiryolunun platformu Nusaybine kadar arazisi üzerinde kalacaktır. Oradan Nusaybin ile Cezirei İbni Ömer arasındaki eski yolu takibederek Cezirei İbni Ömer ve Dicleye vâsıl olacaktır. Nusaybin ve Cezirei İ b n i Ö m e r mevkileri ile yol Türkiyeye kalacaktır. Bu yoldan istifade hususunda her iki memleket aynı hukuka malik olacaktır. Çobanbey ile Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve mevkileri demiryolu platformunun aksamından addedilerek Türkiyeye kalacaktır.»

Ankara İtilâfnamesinin yedinci maddesi İskenderun mıntakası için hususî bir idare kurulacağını söylemekte idi. Bu hükme istinaden 29 Mayıs 1937 tarihinde Cenevrede Türkiye ile Fransa arasında (Sancağın tamamiyeti mülkiyesini tekeffül eden muahede) adı ile bir senet im-

za edilmişti. Bundan sonra, 23 Haziran 1939 da Türkiye ile Fransa arasında Ankara'da bir anlaşma imza edilmiştir. Bu anlaşmanın birinci maddesi ile, Fransa, Hududun Karasu'yun eski hududu kestiği noktadan itibaren 230 numaralı hudut taşına kadar uzanacağını, 419 numaralı hudut taşından Askoran'a ve Kocakayran'a imtidat edeceğini, oradan güney doğuya 1010 râkımlı tepeye ve Karaduran deresini takiben denize ulaşacağını kabul etmiştir.

Bundan sonra da Türkiye Devleti 11 Temmuz 1939 tarihli ve 3711 sayılı Kanun ile Hatay vilâyetini kurmuştur.

Türkiye ülkesinden bahsederken hususî bir rejim altında bulunduğunda şüphe olmıyan bir yerden daha bahsetmek lâzım gelir ki bu da Caber kalesidir. Caber kalesi kuzey Suriyede Fırat nehrinin orta mecrasının sol sahilinde bir kale harabesidir. Burada «Türk mezarı» adı verilen bir mezar vardır. Rivayete göre, Süleyman Şah Fıratı geçerken boğulmuş ve buraya gömülmüştür. İkinci Abdülhamit zamanında buradaki mezar yeniden yaptırılmıştır.

1919 sonbaharında burasını İngilizler işgal ettiler. Milletler Cemiyeti Suriyeyi Fransız mandası altına verince kale de Suriye hudutlarına girdi.

20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile akdeylediğimiz Ankara İtilâfnamesinin 9 uncu maddesinde bu kalenin Türkiye hududundan 100 kilometre uzakta olmasına rağmen Türk toprağı sayılacağı ve burada muhafızlar buldurmak ve bayrak çekme hakkının Türkiyeye ait olduğu yazılmıştır.

İtilâfnamenin 9 uncu maddesi şudur: «Madde: 9 — Sülâlei Osmaniyenin müessisi Sultan Osmanın büyük pederi Süleyman Şahın Caber kalesinde kâin ve Türk Me-

zarı namıyla maruf Merkadi, müştemilâtiyle beraber Türkiyenin malı olarak kalacak ve Türkiye orada muhafızlar ikame ve Türk bayrağı keşide edebilecektir.»

Memleketimiz için, çerçevesini yukarıda gösterdiğimiz ülke, modern devletlerde görülen bir unsurdur. Bugün bile ülke için, Devletin faaliyetlerini icra ettiği muhittir, diyenler çoktur. Bunlara göre ülke Devletin bir unsuru sayılmamalıdır. Esasen Bodin'e ve Kant'a gelinceye kadar yapılmış olan Devlet izahlarında ülkeden bahsedildiğine raslamamaktayız. Lâkin bugün için medenî devletlerde hiç şüphe yok ki, ülke bir unsur teşkil eder (Cadre de compétence - Yetki çevresi: Burdeau). Çünkü, Maunier'nin de dediği gibi, medeniyet, her şeyden önce, bir coğrafya olayıdır. Kaldı ki, bugünkü Devlet anlayışı bakımından ülkenin ehemmiyetini Jeopolitik adı verilen bilgi dalı ispata kâfidir. Ülke olmadıkça, ne devletin yurt koruma meselelerinden, ne de devlet içerisinde toprak mülkiyeti rejiminden bahsedilememek lâzım gelir. Bu bakımdan, ülke, devlette iktidarın bağımsızlığı şartını meydana getirdiği gibi millî topluluğun da bir âmili sayılır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DEVLETİN UNSURU

SİYASÎ İKTİDAR

BİRİNCİ PARAGRAF

SİYASÎ İKTİDARIN MAHİYETİ

MESELE :

Siyasî iktidar meselesi, siyasî bilimin ana meselelerinden biridir. Nitekim, bu bilimin esas gayesi iktidarın mahiyetini anlamaktır, derler. Aynı zamanda bu mesele siyasî bilimin en çetin konularından birini teşkil eder.

İktidar, sadece maddî bir vakıadan ibaret değildir. Aynı zamanda fikirlere, inanışlara, müşterek telâkkilere sıkı surette bağlıdır.

Maddî vakıa olarak iktidar kuvvetle, zorlama ile izah edilir. Bağlı bulunduğu telâkkiler itibariyle ise, hukuk fikri en önemli yeri işgal eder.

Zorlamadan kasit ferdi idare edenlere uymağa mecbur eden her türlü dış tesirdir. Silâhlı kuvvetler, hapisler, ölüm cezaları, propagandalar, siyasî partiler, sendikalar, tehditler, para ve menfaat, dinî baskılar, görenek ve âdetler gibi.

Gördük ki, hukukî bakımdan, devlet, sosyolojik mânâdaki toplum ile aynı şey değildir. Halk da, millet de devlet demek değildirler. Devleti ülke olarak telâkki et-

mek de kabil olamaz. Gerçi, devlet olmak için ahaliye olduğu kadar ülkeye de ihtiyaç vardır. Fakat, ahali ve ülke devlete vücut vermeğe yetmez. Ahalinin belli ülkede muayyen bir durumda yaşaması gerekir. Devleti tavsif eden bu muayyen durumdur. Devlet içinde toplumsal yaşayışı düzenleyen kuralları koyacak ve yürütecek olanlar belirtilmeli, bunların yetkileri tesbit olunmalı, kabul edilmiş kurallara uyulmaması halinde ne netice-ler doğacağı söylenmiş olmalıdır. Bütün bunlar siyasî iktidar ile ilgili meselelerdir.

İZAH :

Tekmil toplumlarda topluluğa dahil olanların bir takım davranışlarına şahit olmaktayız. İnsanlar bir takım durumlarda belli bir tarz veya şekilde hareket etmektedirler. Belli tarz veya şekilde hareketleri ekseriya kendi isteklerinden, fakat bazan da arzularına rağmen, husule gelir. Onları muayyen hareketlerden veya davranışlardan ayrılmamağa sevkeden âmil bu biçim davranmaların emredilmiş oluşudur. Bu emrin çıktığı kaynağa iktidar diyoruz. Gerçekten siyasî hayatın bariz ve her zaman görülen vasfı bir emretme, bir emir verme halidir.

Tekmil insan gurplarında böyle bir iktidara raslamaktayız. Oyun oynamakta olan bir çocuk grubu içinde, bir okul sınıfında, bir sokak gösterisinde, ailede, dernekte, spor kulübünde, otobüs içerisinde, köyde, kasabada, şehirde daima bir otorite mevcuttur, her zaman bir iktidar vardır.

Devlette de böyledir.

Sosyolojik bakımdan devlet, bir iktidardan istikamet alan insan topluluğudur. Filhakika, devlet toplumu siyasî iktidar olmaksızın var olamaz. Devlet inşasını gerçekleştiren iktidardır.

İKTİDAR VE OTORİTE :

Otorite sadece kaba, maddî kuvvet demek değildir. Zor görmenin yerine manevî bir unsurun, bir iç inanışın kaim olması, güven duygusunun geçmesi lâzımdır. Filhalka kudret, siyasî iktidarı belirtmeye kâfi gelmez. Aynı zamanda hukuken iktidardan gayri emretmek imtiyazına sahip olan bulunmamalıdır.

Maddî bakımdan, devlet kudreti bütün diğer kuvvetlerin üstünde olmakla devletin mevcudiyeti için bir takım hükümlerin varlığı gereklidir. Yani, devlet hukuka dayanmalı ve hukuk tarafından yaratılmış olmalıdır, ki bu hadiseye (müessesleşme) diyoruz. Böylece, idare edenlerin kudreti genel, gayri şahsi ve objektif kurallara uygun olarak kendini gösteriyor. Devlet iktidarı kaidelelere uygun olarak kullanılan bir iktidardır.

Gerçekten, otoritenin daimi ve değişmez bir varlığa ait olması zaruridir. İktidarı kullananlar iktidarın kendisi demek değildirler. Şu veya bu şahıs, yahut ta hey'et iktidarı kaybedebilirler. Lâkin, iktidar yine mevcut olmakta devam eder.

Devlet iktidarının, diğer iktidar şekillerinde her zaman raslanmayan hususiyeti, emretme yetkisinin dalga dalga uzanarak kaynağını millette buluşundadır.

Devlet hayatında mütemadiyen iktidarın kullanılmasına tesadüf ederiz. Hatta bunun içindir ki, klâsik Anayasa Hukuku müellifleri devleti, milletin teşkilâtlanmış şeklidir, diye tarif etmişlerdir. Maksatları, siyasî iktidarın teşkilâtlanmış bulunduğu insan topluluklarının devlet meydana getirdiğini anlatmaktır.

Zamanımızda, Anayasa Hukuku mütehassısları daha da ileri giderek devleti, iktidarın kullanılmakta olduğu çerçeve olmak üzere mütalâa ediyorlar.

Fiiliyatta devlet, içerisinde iktidarın kullanılmakta olduğu esasî çerçevedir. Nitekim, (Hükûmet-Devlet) anlayışı bunu ifade eder. Filhakika, devlet tabirini birbirinden ayrı iki şekilde anlamak mümkündür: Hükûmet organizasyonu olarak ve muayyen insan topluluğu olarak. Bu ayrı anlayıştan birincisine (Hükûmet-Devlet), diğere (Millet-Devlet) telâkkisi tekabül eder.

Bu suretle iktidar adeta bir tabiat olayı gibi görünür.

Siyasî iktidarı ifade etmek için çeşitli tabirler kullanılır. İdare edenler, hükûmet, otorite veya egemen otorite, kamu kudreti, devlet kudreti tabirleri bunlardandır.

Aslında, her toplum bir otoritenin varlığını gerektirir. Devlet siyasî toplumu da otoritesiz tasavvur edilemez. Toplum devlet haline getiren unsur iktidardır. Devletten söz açıldı mı derhal iktidar akla gelmelidir.

Devletin, siyasî toplum olarak bir gayesi vardır ki, bunu gerçekleştirecek olan iktidardır. Zamanımızdaki hakim telâkki budur.

TAHLİL :

Burdeau, iktidarı aynı zamanda bir kuvvet olarak mütalâa eder. Bir toplumun yaşaması ve tarihî gerçek haline gelmesi için lüzumlu hareketi doğuracak bir kuvvette ihtiyaç vardır. İşte, bu kuvvet siyasî iktidardır. Toplumun bir arada yaşamak arzusu bu kuvvetle gerçekleşmiş olur. İktidar, düzenin bir şartıdır. Hürriyet de ancak düzen varsa mevcuttur. Binaenaleyh, iktidarın otoritesi ile hürriyeti karşı karşıya koymamak icabeder, der.

İktidar, toplumsal bir olaydır. Bir taraftan idare eden veya idare edenlerdir; diğer taraftan, toplum yaşayışını tanzim eden bir kudrettir. Onu bu iki yönü ile ele almak lâzım gelir.

Yine Burdeau iktidarı şöyle tarif eder: «Toplumsal iradeden doğan, topluluğu müşterek iyiliğe doğru sevk etmekle vazifeli ve icabında emrettiği davranışı mensuplarına kabul ettirmeğe muktedir bir kuvvettir.» Bu tarife göre de iktidarda iki unsur görmekte, bir kuvvet ve bir de fikir unsuru bulmakta ve iktidar üçlü bir hâdisedir; hukukîdir, psikolojiktir ve tarihlidir, demektedir.

Bu telâkki Locke'dan gelmektedir. Locke, iktidarı (Siyasî iktidar) olarak tasrih etmeğe önem vererek onun «mülkiyeti (yani hayatı, hürriyeti ve malı) sırf kamu iyiliğine olmak üzere düzenlemek ve korumak amacı ile kanunlar yapmak hakkı» olduğuna ve bu hakka yapılan kanunları yürütmek hakkı ile kamu kuvvetini kullanmak hakkının da dahil bulunduğuna işaret ediyor. Burada muayeyn gaye, fikri, yani kamu iyiliğini, kanunu yapmak ve icabında kuvvet kullanarak yürütmek de kuvveti anlatır.

Keza, (Hükûmet üzerine iki inceleme) adlı eserin ön sözünde Locke bu kitapla hükümdarın «sıfatını halkın rızasına dayandırmak» istediğini söyler. Locke'a göre, «siyasî toplumun doğuşu fertlerin bir toplum teşkil etmek için birleşmeye razı olmalarına dayanır.» (2)

Devlet, halkın iltihakına muhtaçtır. Nitekim Dabin, devletin zaruri bir birlik olduğunu ve insanların onu meydana getirmek ödevinden kaçınamayacaklarını yazıyor (3). Hauriou, iktidara razı olmanın tıpkı âdet kaynağından çıkma bir hukuk kuralının meydana gelişi gibi mütalâa edilmesi gerektiği fikrindedir (4).

(1) Essai sur le pouvoir Civil. Paragraf 3.

(2) Essai sur le pouvoir civil Par. 106.

(3) L'Etat ou Le Politique. s. 204.

(4) Précis de droit constitutionnel s. 94 ve sonrakiler.

İktidar, topluluğu varlığının şuuruna eriştiren iradi bir fiildir. Topluluk taşıdığı hukuk fikri sayesinde kendi içinden çıkan iktidarı tanır.

Esasen, mühim olan, topluluk içinde beliren siyasi iktidarın tanınmasıdır. Bu suretle fert, iktidara razı olduğunu belirtmiş olacaktır. İktidara rıza, zaman zaman tekrarlanan bir ameliyedir. Genel seçimlerin maksadı budur.

İktidara razı olma keyfiyeti ile ilgili bir çok mesele mevcut ise de, bilhassa üzerinde durulması icabeden nokta, iktidarın halkın rıza gösterdiği hükûmet şeklini ve devlet idaresi tarzını değiştiremeyeceğidir. Meşru hükûmetlerin dayandığı temel budur. Baskıya karşı koyma, meşruiyetini buradan alır, ihtilâl teorisi bu ana fikre dayanır.

İKTİDARIN VASIFLARI :

Biz, iktidar hâdisesinde Burdeau gibi üçlü vasıf görmek yerine onu hâdise karakterinin yanında ve onun üstünde devletin bir unsuru olarak ele almak taraftarıyız. Burdeau'nun iktidarda gördüğü hukukî, psikolojik ve tarihî hâdise olma hususiyetleri yerine de iktidarda kendisine rıza gösterilmiş olmak, topluluğun iyiliği amacına hizmetkâr olmak ve hukuka uygun hareket etmek mükellefiyetini taşımak vasıflarını ortaya koymağı tercih ediyoruz.

Bu suretle karşımıza çıkan soruyu cevaplamak mümkün olabilecektir. İktidarın emirlerine neden dolayı ve niçin itaat edilmektedir? İktidara muvafakat edilmiş olduğu ve kamu iyiliğini gerçekleştireceği için.

İktidarın meşru kalması zaruretinin izahı ise, onun hukuka uygun hareket etme mükellefiyetinden çıkmaktadır.

İKTİDARIN CEVHERİ :

İlk önce halli lâzım gelen nokta, iktidarın cevherinin ne olduğudur. Bu noktayı araştırmakla iktidarın vasıflarından biri olan (İktidara muvafakat) hususunu aydınlatmış olacağız. Bu sayededir ki, iktidar meşruiyet kazanabilecektir. De Jouvenel buna, iktidarın kendisine itaat ettirmek hassasıdır, diye cevap verir. İktidarda böyle bir hususiyet mevcut olduğunda şüphe yoktur. Zira, her kim iktidarı elinde bulunduruyorsa, aynı zamanda bir madde zorlayabilme vasıtasına da sahiptir. İktidar sahibine itaat edilmekte olması onun en kuvvetli oluşundandır.

İktidara itaatin sebeplerini hukukçular şöyle izah ederler: Her insan topluluğunda müşterek bir şuur, müşterek bir ruh vardır, müşterek bir irade mevcuttur. Bu müşterek iradeyi ortaya koyan bir de cihaz görürüz ki topluluk için iş görür. Bu hükûmetir. Hükûmet, topluluk iradesini izhar ettiği için temsil ettiği insan cemiyeti neticede kendi kendisine itaat ediyor demektir.

İKTİDARA MUVAFAKAT :

Mesele, toplumda herkesin tabi olacağı düzen kuralını kimin koyacağıdır. İşte, iktidar bunun cevabı olmuştur. Hattâ, iktidarı siyasî toplumun iradesi telâkki edenler bile vardır (1). Kural, emredek. Bu emre uyulacak. Emre itaat çok muğlâk, adeta sihirli bir iştir. Vaktiyle, XVI ncı Louis'nin nazırı Necker, bütün bir topluluğun nasıl olup da bir iki adamın emirlerine uyduğuna şaşmanın mümkün olmadığını söylüyordu. Şüphesiz, bu esrarlı hâdisenin izahı vardır, ve bu izah, halkın iktidara razı oluşundadır.

(1) Michel Debré-La République et son pouvoir.
s. 83.

Her insan tabiattan hürdür. Hür insanı bir iktidara tâbi kılabilecek tek şey ancak bu tâbi olmağa rıza göstermesi olabilir.

Locke diyor ki: Bir takım insanlar bir cemaat veya bir hükûmet vücuda getirmeğe razı oldukları zaman artık birbirlerine tâbi hale gelirler ve bir tek siyasî heyet meydana getirirler. Bu siyasî heyette çoğunluğun değerlerini idare etmek ve mecbur kılmak yetkisi vardır. Bu halin mümkün oluşu herkesin, kendi rızası ile, çoğunluğun iradesine bağlanmış olmasıdır.

Ancak, bu siyasî heyet için, yani bir arada Devlet halinde yaşamak isteyen insanlar için bir Hükûmete ihtiyaç vardır, bunları idare edecek biri lâzımdır. Siyasî cemiyetin doğuşu ferdlerin rızasına dayandığı gibi, meşru bir hükûmete vücut veren keyfiyet de yalnız ve yalnız rıza gösterme halidir.

Bu itibarla, siyasî iktidar, her insanın tabiat halinde sahip bulunup da topluma devrettiği bir iktidardır. Toplum, bunu kendi seçtiği idare edenlere tevdi eder. Bu tevdi ediş şarta bağlıdır: İdare edenler, iktidarı toplum üyelerinin iyiliğine, yani hürriyetlerinin korunması için kullanmağa mecburdurlar.

HIRİSTİYANLIKTA :

Locke'dan evvel Kilise hukukçuları toplumun iktidarı elinde bulunduranlara tâbi oluşunu «Tanrı iradesi böyle istemiştir de ondan.» diye cevaplamışlardı.

Hıristiyanlık, Tanrıya bağlanan bir iktidar anlayışı ortaya koymuştur. Saint Paul, «Omnis Potestas a Deo», her iktidar Tanrıdan gelmedir, diyordu. Saint Paul'a göre: «Mevcut iktidarlara Allah tarafından tesis olunmuştur. Öyle ki, iktidara karşı gelen, Tanrının istediği düzene karşı gelmiş olur.»

Daha sonraları, Saint Thomas bizatihî iktidarla onu elinde tutan insanların iktidarı arasında bir ayırma yaptı. O da Saint Paul gibi her iktidarı Tanrıdan geldiğini söylüyordu. Bizatihî iktidar, soyut olarak, yâni emretme ve itaat etme esası olarak Tanrının iradesinden çıkmadır. Lâkin, uygulanan şekli ile, yâni onu elinde bulunduranlar yönünden, iktidar, Tanrıdan gelme değildir. Tanrı, falancanın emretmesini, hükümler olmasını, Kral ve Diktatör olmasını istemiş değildir. Allah, iktidarın sahibini tayin etmez. Bunu halk yapacaktır. Saint Thomas bunu anlatan formülü de şöyle ifade etmiştir: «Omnis Potestas a Deo sed per Populum.»

ZAMANIMIZDA :

Zamanımızda iktidar meselesine temas eden müellifler arasında onu bir nevi teşebbüs olarak, bir nevi işletme gibi mütalâa eden müelliflere dahi rastlamaktayız. Belçikalı Wigny bunlardan biridir. Bu müellife göre (1), iktidar demek, Devlet İdaresi İşletmesi demektir. İşletme tâbirinden maksat, devamlı surette emretmedir. Yâni, iktidar yalnız kudret demek değil, fakat aynı zamanda bir görev, bir «Fonksiyon» demektir.

Bu fonksiyon, kanaatimizce, bir çok fikir ve telâkilerin, hattâ inanışların tesiri altında muayyen bir gaye gerçekleştirme fonksiyonudur. İktidar, gerçekleştireceği gayenin dayandığı bu fikirlere tâbi kaldığı müddetçe iktidardır.

Gerçi, bir kuvvet, bir kudret olmak bakımından iktidar zorlayabilme vasfını haizdir. Ve binaenaleyh, polis, jandarma, ordu, cezalar, para ve menfaat, propaganda, tehdit, âdetler ve görenekler, din baskıları ve hattâ siyasî partiler ve sendikalar hep ferdleri idare edenlere itaate mecbur eden dış tesirlerdir. Ancak, bu dış tesir-

(1) Droit Constitutionnel, s. 106.

lerin hangi maksat için kullanılacağı ve bu kullanmanın hangi fikre dayanması lâzımgeleceği bilinmek zaruridir.

Locke'un da belirtmiş olduğu gibi, maksat, müşterek iyiliğin sağlanmasıdır. İktidarı ellerinde bulunduranlar onu ne kendi zatî menfaat ve gayeleri için ve ne de bir gurubun, bir sınıfın, bir siyasî teşekkül veya partinin, yahut ta bir zümre veya hizbin çıkarına kullanamazlar. Kullanacak olurlarsa iktidar tesis edilmiş bulunduğu maksattan, hikmeti vücudunu teşkil eden gayeden uzaklaşmış olur. İktidarı kullananlar ise, yetkilerini kötüye kullanmış olurlar ve bundan istibdat doğar.

İktidarı kullanmanın bağlı olduğu fikir Hukuk fikridir. Hukuk olmasa iktidar da olmaz. Çünkü kullanılamaz hale gelir. Filhakika, iktidarı kullanma imkânını bahşeden şey, onun organlarıdır. Bu organları sağlayan, vücutta getirip düzenliyen ve yaşatan Hukuktur. İktidarın tek mil faaliyet tarz ve çeşitleri hukukîdir. Bu faaliyetleri başara bilmek için iktidarın düzenlenmesi, kaidelere bağlanması, teşkilâtlanması şarttır. Bundan dolayıdır ki, bazı Hukukçular bizzat Hukuk için, İktidarın Müesseseseleşmesidir, demektedirler. Böylece, iktidarın Hukuktan önce olduğunu da anlatmış olmaktadırlar. Nitekim, Duverger de (1) iktidarın en mükemmel ifade tarzı Hukuk kaidesidir, demekte, ve yazılı Hukukun bizatihî iktidar demek olduğunu söylemektedir.

Bunun gibi, Hukuk Devletinden bahsedildiği zaman anlatılmak istenen de hukuka tâbi iktidardan başka bir şey değildir. İktidar Hukuka uygun hareket etmiyorsa, elindeki kudreti kendisine tâbi olan idare edilenler topluluğunun müşterek iyiliğine kullanmayıp kendi menfaatine kullanıyorsa, Kanuna saygı göstermeyip keyfince

(1) Droit Constitutionnel et Institutions Politiques,
s. 47.

hareket ediyorsa, verdiği emirle kendi ihtiraslarını tatmini hedef tutuyorsa, yani iktidar Hukuk dışında kullanılıyorsa, istibdat var demektir. Bunun içindir ki, biz istibdadı, iktidarın Hukuk dışında kullanılmasıdır, diye tarif ederiz.

İstibdada mâni olmak için iktidarın faaliyet sahaları ayrılmış, her bir saha için lüzumlu kuvvetler tefrik edilmiş, yetkiler bölünmüştür.

Kanunları, yâni uyulması gerekli hareket kurallarını meydana getirmek işi; bunları yürütmek, yâni Devlet hayatını bu kaidelere göre düzende bulundurmak, bunlara uygun hareket edilip edilmediğini kontrol etmek ve uygunsuzluk varsa müeyyide görmesini istemek işi ve bir de; kurallara uygunsuzluğu tesbit ve bu halin müeyyidesini uygulamak, yâni Kanunu saydırmak işi ayrı ayrı ellere bırakılmıştır.

Esasen, sayılan bu faaliyetler iktidarın tekmlil yetki sahalarının da hududunu meydana getirir.

Aslı aranırsa, iktidarın ağırlık merkezi Hükûmettir. Her şeyi o yapacaktır. Baş otorite odur. Yâni, hakikatta, iktidar = Hükûmettir. Fakat, Hükûmetin tabii olarak sürüklenebileceği ifratları önlemek için kendisini iki ayrı ve müstakil otorite ile ihata etmek icabetmiştir.

Bu mesele Hakkın korunmasıdır. Hükûmetin, hakkı ihlâl etmesine mâni olmak için kanun yapma işi ile hüküm verme işi kendisinden alınmış, başka ellere verilmiştir.

TARİF :

De Jouvenel, iktidar hakkındaki mükemmel eserinde (Du Pouvoir) onu şöyle anlatıyor. Anlatıyor, diyoruz. Zira, bu bir tarif değil, bir izahdır. Diyor ki: «İktidar, kendisine itaat alışkanlığında olduğumuz, zorlama maddi

vasıtalarına sahip, haiz bulunduğu kuvvet hakkında taşıdığımız fikirle, emretme yetkisine beslediğimiz inançla ve iyilik getireceğine bağladığımız ümitle desteklenen daimî bir heyettir.»

De Jouvenel'in görüşü devrimizde rastlanan siyasî rejimlerin bir çoğuna uygundur. Lâkin, iktidar, daha doğrusu, iktidarı fiilen kullananlar bir heyet olacak yerde bazan bir tek adam ve bazan da çok mahdut bir zümre olabilir. Bu muhtelif ihtimaller iktidarın alabileceği şekillere tekabül eder.

Bugün iktidarın hikmeti vücudu muayyen bir telâkiye tekabül eden bir toplum meydana getirmek ve bu toplumun hayatını o telâkiye göre idame etmektir. O telâki iktidarın maksadıdır. Ve iktidar bu maksadın şuurunu daima taşımak iztırarındadır.

Toplumun Maksadı Hürriyettir. Milletler bunun için Devletler vücuda getirirler. Şu halde, iktidar, hürriyeti masun bulundurmamak görevindedir.

İktidarın haiz olduğu otoritenin yâni emretme mekanizmasının dayanağı hürriyet esaslarıdır.

Bununla beraber, iktidarı elinde bulunduranların onu şahsî menfaatleri için kullandıkları veya maksadından yâni hürriyeti masun bulundurmamak gayesinden uzaklaştırdıkları hâlen görülmektedir. Tarihin öğrettikleri ve bugüne kadar geçirilen tecrübeler göstermiştir ki, iktidarı iki prensipe bağlamak lâzım gelmektedir. Bunlardan biri, iktidarın bölünmesi, diğeri de millete ait olmasıdır.

Böylece, iktidar Devletin bir vasfı olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet egemenliğine vücut veren, iktidardır. Devlet egemenliği iktidarın haiz olduğu kudrete dayanır. Müelliflerin egemenlik için iktidarın hukukî ifadesidir, demeleri de bundandır. Filhakika, Egemenlik dediğimiz şey, üstün otorite, son sözü söylecek olan iktidar veya hiç bir yerden emir almaksızın emredebilme kudreti demektir.

Bu izahlarda sonra, siyasî iktidarı şöyle tarif edebiliriz:

Siyasî iktidar, bir devlette hürriyetleri koruyucu hukuka bağlı üstün kuvvettir.

KAMU İYİLİĞİ :

Şimdi, kamu iyiliği fikrini inceliyelim.

Her topluluk bir gayeye yönelir. Devlet de böyledir. Zira, devlet, bir gayenin gerçekleştirilmesi vasıtasıdır. Mesele, devletin gerçekleştireceği gayenin ne olduğunun tayinidir.

KAMU :

Bu gayeye (Kamu iyiliği) adını veriyoruz. Bundan maksat ihtiyaçların karşılanması demek değildir. Tabirdeki (kamu) kelimesinin de işaret ettiği gibi, kamu iyiliğinin muhatabı, yani ondan faydalanacak olan, kamudur. Kamu ise, hem halde, hem de gelecektedir. Binaenaleyh, ileriki kuşaklar da bu tabire girerler. Kamu, onu terkibeden fertlerin toplamı değildir. Fertlerin parçalarını teşkil etmekte oldukları bir bütündür. Bu kamu, (Kamu faydası), (Kamu düzeni) tabirlerindeki kamudur. Gerçi, Türkçede kamuyu anlatmak için (Umumi, genel, âmme) gibi tabirlere de raslanır. Lâkin, bunlarla kasdedilen yine kamudur. (Umumi meydan) veya (âmme vicdanı), yahut da (efkârı umumiye) tabirlerinde olduğu gibi. Yine dilimizde (iyilik) anlamına (menfaat) tabirinin kullanıldığına raslamaktayız.

KAMU İYİLİĞİ :

(Devlet iyiliği) ile (kamu iyiliği) ni birbirinden ayırmalıdır. Devlet kamu iyiliğinin hâdımıdır, vasıtasıdır, aracıdır. Kamu iyiliğinin sujesi değil, meydana getiricisidir. Kamu iyiliği, tekmil toplumun iyiliğidir. Devlet bu iyiliğin husulüne elindeki bütün imkânlarla gayret etmek ödevindedir.

De la Bigne'e göre kamu iyiliği mefhumu devlet biliminin temelidir.

Devletin gayesi telâkkisi bir çok safhalardan geçmiştir. Mütefekkirler bu tabir altında birbirinden farklı düşünceler ortaya koymuşlardır. İlkel çağlarda devletin gayesi dinî mahiyette olmuştur. Lâkin, daha Yunanda devlet idaresinin düzenleyici prensibi (kamu menfaati) şeklinde belirlemiştir (to koinon). Ödemonist teori denilen Yunan telâkkisini göre devletin gayesi üyelerinin saadetidir. Eflâ-tun buna ahlâki iyilik; Arsito ise, fazilet ve adalet demişlerdir.

Yunanın kullandığı saadet tabiri subjektif bir mefhumdur. Zira, herkes saadeti kendine göre anlamaktadır.

Hıristiyanlık ta ahlâki cepheye ehemmiyet vermiştir. İlâhiyatçılar ve tomistler beşerî iyilikten veya müşterek faydadan söz açarlar. Saint Augustin huzur ve adaletin sağlanmasını gözönünde tutmuştur. Hukukî telâkki taraftarlarından Bodin de adaletin gerçekleştirilmesini devletin gayesi sayar. Montesquieu'ye göre devletin gayesi vatandaşların hürriyetinin korunmasıdır. Rousseau ise, bu gayeyi (müşterek iyilik) olarak görür ve herkesin iyiliği hürriyet ve eşitliktir, der. Devletin hürriyetçi, yani liberal ve eşitçi telâkkisi buradan çıkmıştır. Kant da, devleti hukuk düzeninin bekçisi sayar.

1789 Büyük İhtilâli, İnsan ve Vatandaş Hakları Demecinde Rousseau ve Kant'ın düşüncelerinden ilham almıştır. Bu demecin ikinci maddesi şöyledir: «Her siyâsî topluluğun gayesi insanın tabîî ve zamanaşımı ile kaybolmaz haklarının muhafazasıdır». Bu suretle, devletin gayesi ferdiyetçilik olmakta idi.

Halihazırda, Delos gibi (La Société Internationale) müellifler, kamu iyiliğini «ferdin dünya saadetine erişmesine imkân veren maddî ve manevî şartların heyeti umumiyesidir» diye tarif ediyorlar. Zamanımız müellif-

leri iki tabiri, müsterek iyilik veya kamu iyiliği tabirlerini kullanıyorlar. Bazıları bu iki tabir arasında hiç bir tefrik gözetmez (1). Birçokları da, aynı tabir içinde bütünü aykırı fikirler ileri sürerler. Bundan dolayı da, kamu iyiliği tabiri düşüncelerde açık bir belirli bir anlam canlandırmamaktadır.

Kamu iyiliği tabirindeki iyilik hem maddi, hem de ahlâkî iyiliktir. Ancak, burada ruhaniyete dokunan bir taraf aramamalıdır. Zira, devletin gayesi dünyevî kamu iyiliğidir.

İyilik, tabii bir eğilimin tatminidir. Her topluluk yeni bir varlıktır. Bu yeni varlığın kendine has menfaatleri vardır. Bunlar meşru oldukça topluluğa iyilik getireceklerdir. Onun içindir ki, topluluk bunları elde etmek gayesindedir.

Fert, toplulukta kendi menfaatlerinden, hürriyetlerinden fedakârlık ediyor. Zira, ferden gerçek iyiliği topluluğun iyiliğine aykırı olmaz. Şayet, ferden bir kaybı varsa bu kayıp yerine daha büyük çıkarlar sağlayacaktır. Toplumun iyiliğinde çok daha mübrem ihtiyaçların karşılandığını görecektir. Bu neticenin elde edilmesi kamu iyiliğinde bulunması zarurî bir unsurla mümkündür. O unsur da, düzendir.

Düzen mefhumunun bir statik, bir de dinamik telâkisi ile karşılaşırız. Düzeni her iki telâkki yönünden ele almakta isabet vardır.

Statik telâkkiye göre düzen, her şeyi yerli yerine koymak demektir. Dinamik telâkkiye göre ise, düzen, vasıtaların ve çarelerin gayeye uydurulmasıdır. Her iki telâkkiden çıkan netice, düzenin bir denklem, bir ahenk olduğudur. Düzeni bu halde kurabilmek onun hem fayda, hem

(1) De la Bigne - L'activité étatique. Paris, 1954. s. 25

de adalet getirmesine bağlıdır. Gerçekleşmesi ise, bir otoritenin varlığı ile mümkün olacaktır. Otoritenin ödevi toplumun iyiliğini savunmak ve geliştirmektir. Fertlerin iyiliği bu sayede, bu vasıta ile korunmuş olacaktır. Ferdî iyilikler yığınının düzenli hale gelmesi ile kamu iyiliği gerçekleşebilecektir. Kamu iyiliği, özel iyiliklerin mükemmel hale gelmiş şeklindedir.

Büyük İhtilâl telâkkilerinin kıstasına göre, yarından bir fazla oyun kararı kamu iyiliğidir. Lâkin, bu görüş rakam tahakkümüne yol açmaktan başka bir şeye yaramamıştır. Hükümetleri taraflı yapmıştır. Devleti hukuka tabi olmamak durumuna sokmuştur. Halbuki, kamu iyiliği huzuru, asayiş ve sükûnu getirecek, kuvveti hakkın hizmetine sokacaktır.

Kamu iyiliğinin isterleri her memlekette değişebilir. Ancak, bir genel yön vardır ki değişmez. Bahusus, zamanımızda devletlerarası temaslar ve teknik medeniyetin her yerde aynı kalan kanunları bu konuda bir insicam ve ittirat yaratmaktadır. Büyük devletlerin ve hele Amerika Birleşik Devletlerinin iktisaden geri kalmış memleketlere ve diğerlerine yardımları bir devlette kamu iyiliğinin gerçekleşmesi için başka devletlerin de elbirliğine ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Kamunun devletten kendi iyiliği için hangi hizmetleri istediğine gelince: Müellifler, umumiyetle, bunları dışa karşı savunma, diğer devletlerle işbirliği, huzur ve güven, adaleti sağlama, özel faaliyetleri ahenkleştirme, fertlere yardım, ihtiyaçları karşılayacak hizmetleri tesis, medeniyeti, kültürü ve terakkiyi geliştirmek gibi esaslarda toplamaktadırlar. Dabin, bunlardan huzur ve güvenliği en lüzumlu unsur olarak görüyor (1).

(1) L'Etat ou le Politique. s. 79.

Devletin mükellef bulunduğu fonksiyonları tek bir fikir halinde ifade etmek istersek diyebiliriz ki; devlet fertlere haysiyetli bir yaşama sağlamak gayesindedir. Bunun sağlanması kamu iyiliğini meydana getirir.

Nitekim, topluluğun iktidara muvafakati insan hürriyetinin korunmasını temin çaresi olarak vuku bulmuştur.

İKİNCİ PARAGRAF

DEVLETİN HUKUKA UYMA MÜKELLEFİYETİ

Devletin hukuka uyması onu başıboş bırakmak, kamu iyiliği gayesini gerçekleştirmek için kurulacak düzeni bozmamasını sağlamak endişesinden doğan bir neticedir. Siyasî iktidar ve binaenaleyh onun sahibi bulunan devlet hukuka uymak zorundadırlar. Devletin hukuka uyması dediğimiz zaman (Hukuk) terimi ile kasettiğimiz anlam, üstün kural anlamıdır. Devletin gayesini gerçekleştirebilmesi için konulmuş ana esas anlamıdır, Anayasa düzenini meydana getiren prensiplerdir. Bu mükellefiyete devletin kayıtlanması veya, daha doğru bir deyimle, devletin sınırlandırılması problemi adları da verilir.

Devletlerin karşılıklı münasebetlerinde bir devlet diğer devletin eşiti olduğundan her ikisi de muayyen bir üstün hukuk kuralına bağlıdırlar. Devletin kendi iç hayatında ise durum aynı değildir. Zira, devlet içi hayatta devletin karşısında fertler vardır. Kamu hukuku alanında bunlarla devlet arasında eşitlik yoktur. Devlet, emirler verecek, bunları gerekirse elindeki kuvveti kullanmak suretiyle uygulayabilecektir. Egemen olması itibariyle başka yerden emir almayacaktır. Bu özellik yönünden bazı yazarlar egemenlik kavramı ile hukuka uymayı birbirine aykırı şeyler gibi görmüşlerdir. Hattâ, Duguît şöyle düşünür :

«Ya devlet egemendir, bu takdirde her zaman sadece kendi iradesi ile karar verdiğinden kendisini sınırlayan emredici bir kurala tâbi olamaz; ya da devlet kendisini sınırlayan emredici bir kurala tâbi olabilir ki, o zaman da egemen olmaktan çıkar.» Böyle bir çıkmaza düşülünce de Duguit egemenliği feda etmeği göze almakta tereddüt etmez.

Modern müellifler meseleyi bir başka hal yoluna sokmuşlardır. Meselâ, Dabin: Egemenliği Duguit'nin yaptığı gibi mutlak ve sınırsız telâkki etmek diye bir mecburiyet yoktur, diyor ve şunları ilâve ediyor : «Beşerî bir müessesе olan devlet bahis konusu olduğuna göre egemenlik mutlâk, sınırsız ve kuralsız hâkimiyet iktidarı anlamına gelemez. Gerçi, egemenlik demek devlet bakımından en yüksek derecede tek başına karar vermek hakkı demektir. Lâkin, her türlü kural dışı karar vermek hakkı demek değildir. Bilâkis, bir kurala göre ve o kuralın uygulanması suretiyle karar verme hakkıdır.»

Böyle olunca kamu iyiliği gayesi egemenliği sınırlayan hadlerden biri olmalıdır. İktidar bu gayeye bağlı olarak mevcuttur. Emirleri bu gayeye uymakta ise kıymet taşıyacaktır. Binaenaleyh, egemenlik de devletin muayyen gayesi sınırı içinde görülmektedir. Devletin egemenliği kamu iyiliği gayesinin gerçekleştirilmesi uğruna kullanıldığı ölçüde düşünülmektedir. Zira, egemenliğini bu gaye uğrunda kullanmak ödevindedir.

HUKUK DEVLETİ :

Diğer taraftan, devlet teşkilâtlanmış bir toplumdur. Her teşkilâtlı toplum gibi bir düzene sahiptir. Bu düzene Anayasa Düzeni diyoruz. Anayasa düzeni devlet organlarının haklarını ve yetkilerini belirtir. İktidar, Anayasada tesbit olunan yetki kurallarına göre işler. Egemenlik dediğimiz şey bu kurallara tâbidir. Zira, kamu iyiliğine hiz-

met gelişigüzel olmaz. Bir takım şekillere, usullere, kurallara uyulmak lâzımdır. İktidarı gereği gibi düzenlemek, organlarını gereği gibi işletmek devletin ödevidir. Devlet iktidarın tesirli olmasını sağlayacağı gibi egemenliği kullananların onu kötüye kullanmalarına da mâni olmak zorundadır. Egemenliğin kurala tâbi olmasını temin edecektir. Böyle olursa o devlet bir hukuk devletidir (s. 160 ve sonrasına bakınız).

Bugünkü Devletin en mühim meselesi Devletin bir Hukuk Devleti olması, Hukuka tâbi bulunması, yâni idare edenlerin haiz buldukları iktidara hudut çizilmesidir. Bir taraftan, idare edenlere, onları görmekle vazifeli kıldığımız işlerin yerine getirilmesi için, imtiyazlar tanımak; diğer taraftan da, yetkilerini ferd hürriyetlerini çiğnemeyecek şekilde kullanmalarını sağlamak zorundayız.

Bu neticeyi elde etmek için düşünülen çarelerle güdülen maksat idare edenlerin hukuk fikrinin isterlerine uygun bulunmasıdır. Siyasî Hukuk Feslefinin ana meselesi daima bu olmuştur. Filhakika, ferd hürriyetinin mevcut olup olmaması bu meselenin bağlanacağı hal şekline göre tâyin edilecektir.

Her devirde Devletin mutlak bir hâkim olmadığı fikri ileri sürülmüştür. Bunu izah için ileri sürülen mütalâalar ise farklı olmuştur.

Başlangıçta, ortaçağ ilâhiyatçıları, devlet, ahlâkî gayelere uygun hareket etmek zaruretindedir; zira, siyasî iktidar ahlâkî gayeye tâbi bir hizmettir; ahlâkî gaye ise kamu iyiliğinin gerçekleştirilmesidir, diyorlardı.

Daha sonra, tabii hukuk görüşü yayıldı. Buna göre, insan, tabiat halinde bir takım haklara sahiptir. Toplum haline, yâni devlet şekline geçişte bu haklar ortadan kalkmış değildir. Devlet, bu haklarla beraber kurulmuştur. Binaenaleyh, onları saymak zorundadır. Ferd, her

zaman bu haklarını Devlete karşı ileri sürebilir. Bu haklar Devlet faaliyetlerinin hem mevzuunu, hem de hududunu teşkil ederler.

Lâkin, çok geçmeden bu nazariyenin bazı mahzurları görüldü. Bir defa ferdî hakları ihlâl etmek korkusu devleti sosyal ilerlemeleri sağlayacak tedbirleri almaktan alıkoymuyordu. Ferdin haklarını kullanabilmesi ve bunlardan faydalanabilmesi için bu hakların düzenlenmesine ihtiyaç vardı. Bunu Devlet yapacaktı. Düzenleme olmadıkça haklardan fiilen istifade mümkün değildi. Binaenaleyh, Devlet faaliyetlerinin ferd hakları ile mahdut olmaması lâzımdı. Bir yandan Devletin egemen olması ileri sürülüyor, yâni hukuk kaidesini Devletin yaratacağı; öte yandan, hukuka tâbi olacağı iddia ediliyordu. Bunu nasıl bağdaştırmalı, nasıl makul bir izaha bağlamalı idi?

KENDİ KENDİNİ SINIRLAMA TEORİSİ :

Alman müellifleri, ve bu arada İhering, kendi kendini sınırlama teorisini ortaya attılar. Dediler ki: Devlet, hukuk ile mahdut ise bunun sebebi, bu hale kendiliğinden razı olduğundandır; Devlet kendi kendini kayıt altına sokmuştur (Selbstbindung). Koyduğu kaideye Devlet kendisi de uymağa mecburdur. Böyle olmıyacak olursa, kaide, hukukî olmaz. Devletin, hukukî bir kaideye uyması kendi kendisini inkâr etmesi demek olur. Fransız müelliflerinden C. de Malberg ve Waline bu nazariyeye taraftardır.

Fakat, bu nazariye de tenkitlere uğradı. Meşhur Duguit, Devlet, kendi kendisine bir mecburiyet yüklediğine göre, dilediği zaman buna uymayabilecek demektir. Böyle olunca, o mecburiyet, mecburiyet olmaktan çıkar, dedi. Duguit'ye göre ancak toplumsal dayanışmaya ve adalete uygun gelen bir düstur hukuk kaidesi olabilirdi. Ferd vicdanları yapılan kaideye iltihak ettiğinden devlet

o kaideden uzaklaşmazdı, onunla kendisini kayıtlı görürdü.

Duguit'nin mükemmel mantığına rağmen, görüşünde sakat bir taraf vardı. Devlet, hukuk kaidesine bağlı kalıp kalmaakta muhtar bırakıyordu. Halbuki, mesele, devletin hukuk kaidesiyle bağlı kalmasını zarurî kılmaktı.

Duguit'nin mükemmel mantığına rağmen, görüşünde devletin hukukla nasıl bağlı kaldığını izah için hukukî bir inşada bulunmağa lüzum yoktur. Çünkü, tabiatı ve bünyesi itibariyle, kuruluşundaki prensip bakımından devlet, hukuka tâbidir (Burdeau). Her iktidar bir hukuk fikrine dayanır ve bu hukuk fikrine bağlı olarak mevcut olabilir. Devlet de siyasî bir iktidar şekli olduğuna göre menşesindeki hukuk fikrine bağlı kaldığı müddetçe devlet olarak mevcut olabilir. Şu halde, devlet, mahiyeti icabı, hukuka tâbidir.

HUKUKA BAĞLILIK TEDBİRLERİ :

Devlet iktidarını kendi kendisi içerisinde frenlemek gayesi ile Anayasa düzenine bazı müesseseler ve cihazlar yerleştirilmesi iyi neticeler vermiştir. Böyle yapılmakla, iktidar, bizzat Anayasa tarafından, henüz düzenlenmesi sırasında, organlarına ait yetkilerin tâyini sırasında sınırlanmış olur. İktidarın kullanılması fonksiyonlar ve organlar itibariyle dağıtılmış olacağından iktidar sisteminde bir muvazene husule gelir. Hauriou buna (devletin kendi kendisini objektif sınırlaması) diyor. Bir Anayasanın bükülmez Anayasa tipinde olması, hükümlerinin üstünlüğünün sağlanacağı hakkında bir teminattır. Kuvvetler ayrılığı esasının Anayasa düzenine hâkim olması keza iktidar mihrakları arasında bir denklem yaratır. Yasama organının çift meclis halinde düzenlenmesi bu organın tahakküm âleti haline gelmesini önleyici bir tedbir olabilir. Hükûmet sorumluluğunun tanzim tarzı da devle-

tin sınırlandırılması sonucunu sağlar. Silâhlı Kuvvetlerin sivil otorite emrinde olması ve yürütme iktidarının düzenleyici tasarruflarının kanuna bağlı kalması esası mühim teminat yollarıdır. Belirli hallerde, ve meselâ Anayasa değişmelerinde ve devlet hayatına geniş ölçüde tesir edecek kanunların konulmasında halkın oyuna başvurulması usulü hukuka bağlılığı sağlayacak tedbirlerdendir.

Diğer taraftan devletin hukuka uygun hareket etmesini temin kontrol yolları ile mümkün sayılmıştır. Bir defa, seçmenler kütlesinin her genel seçim vesilesiyle yaptığı kontrolü görürüz. Seçmen oy sandığı başına gittiği günden önceki seçim döneminde devlet adına iş görmüş olanların, idare edenlerin tutumundan ve düşüncesinden memnun değilse onları tekrar seçmiyecektir. Seçilememek ihtimalinin mevcudiyeti temsilciyi hukuka uygun karar vermeğe sevkeder.

Lâkin, kontrolün fiilen müessir yolu daha ziyade yargı organlarınca yapılacak olanıdır ki, Anayasa Hukukunda buna (Anayasaya uygunluğun kontrolü) demektedir.

DEVLETİN MAHİYETİNDE GELİŞME :

Yukarıdan beri verdiğimiz izahlarla Devletin varlık şartlarını (Topluluk ve ülke), ayırıcı unsuru olan (Siyasî iktidar)'ı ve bu iktidarın vasıflarının neler olması lâzım geleceğini (rıza gösterilmiş ve kamu iyiliği gayesini gerçekleştirmeye memur hukuka bağlı iktidar) kısaca görmüş oluyoruz.

İzahlarımızın bu safhasında belirtmemiz icabeden mühim bir cihet vardır ki o da şudur :

Devlet, mütemadi bir istihale içindedir. Bu değişmelerin bir çok safhaları olmuştur. Site devletten feodal devlete, yâni beylik devletine, ondan bekçi devlete, bekçi devletten koruyucu devlete ve zamanımız devletine ge-

çiftteki bariz karakter, devletin kendi bütünlüğü ile bağımsız varlık olarak telâkki edilmiş olmasıdır. Yaşadığımız çağda ise, devlet, kendi kabuğu içinde mütalâa edilen bir varlık olmaktan çıkmakta, devletlerarası hayatın bir rüknü olma hususiyeti gitgide üstünlük kazanmaktadır. Evvelce en üst kademe, devlet hayatı seviyesinde iken bugün bu seviyenin üstünde bir devletlerarası münasebetler seviyesi görmekteyiz. Kanaatimizce, bu inkişafın sebebi ferde insan olarak atfedilmekte olan değerlerin artışıdır.

Devlet kendi içine çekilmiş bir varlık karakterinde iken vatandaşın hayat sahası da ancak devletin içinde düşünülmekte idi. Devlet içindeki insan cüzü, devlet karşısında bir (idare edilen fert) ten ibaretti. Lâkin, ana hürriyetler ve insan hakları telâkkisi ferdin (İnsan olma) vasfını (İdare edilen fert) olma vasfı üstünde ve öncesinde görmek lüzum ve zarureti belirtmekte gecikmemiştir. Fert, siyasî bir toplumun idare edilenler zümresine mensup varlık olarak bağlı bulunduğu devlette mütalâa edilir. İnsan sıfatı itibariyle ise, beşeriyet ailesinin, yâni tekmil insanlık camiasının bir üyesidir. Binaenaleyh, hangi muhitte ve ne şartlar altında olursa olsun insana ait ana hakları veya temel hürriyetleri ihlâlê uğrayan fert, tekmil beşeriyetin himayesi altındadır. Belli bir devletin hukuk düzeni içinde yaşayan idare edilen fert olarak değil de, insan sıfatı itibariyle bu ana haklarında veya temel hürriyetlerinde zarara uğrayan kişi devletin dışında ve üstünde bir kıymettir. Bu hususiyeti ile de devlet üstü bir korumanın mevzuu haline gelmektedir. Devlet üstü karakterde kontrol makamlarının kurulacağı gün devlet, vatandaşının ana hak ve hürriyetlerine tam bir saygı göstermek zorunda kalacak; bunu yapmayacak olursa, iptal veya tazmin gibi bir müeyyide ile karşılaşması bahis konusu olacaktır. Fert, insan sıfatı itibariyle, vatandaşı bulunduğu devletin muhtemel teca-

vüzü veya temel hürriyetler sahasının çığnenmesi takdirinde dâva yoluna gidebilecektir.

Fert, bugün dahi devletin tahakkümüne karşı korunma imkânları arıyor. Ana hak ve hürriyetlerin masuniyeti devlet üstü merciler tarafından kontrol edilecek ve korunacak olursa ferdin değer üstünlüğü de tanınmış olacak ve devlet kuruluş maksadını teşkil eden gayenin asıl mânasına kavuşmuş bir siyasî organizasyon hüviyetini kazanacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLETİN VASFI

Devletin vasfı onun kişiliğe sahip oluşudur.

Devletin kişiliği olup olmaması ve bu kişiliğin mahiyeti hakkındaki çekişmelerin ehemmiyeti aşikârdır.

Filhakika, devlet kişiliğe sahip olmayacaksa haklara ve borçlara da sahip olamayacaktır. Halbuki, devlete maledilen haklar ve borçlar vardır. Çeşitli şekillerde emirler vermek, vergi almak, akte girişmek hakkı, memurlarına aylık ödemek veya zarar tazmin etmek borcu gibi.

Bir varlığın kişi sayılması için kendisine faydalanabileceği ve kullanacağı haklar tanınmış olması gerekir. Mânevî bir varlığın meşru şekilde mevcut olması ile birlikte kendisine var olma temel hakkından başka, varlığını gerçekleştirmesi ve varlığının sosyal hikmetini tatmin etmesi için lüzumlu tekmil hakların da tanınması icabeder. Bu varlık, o hakları kendi öz hakları olarak kullanmak üzere düzenlenmiş ve teşkilâtlanmıştır. Şayet, devlet bir gerçek olarak, yâni bir gaye için mevcutsa, gerçek bir varlık olma tabiatı bir kişiliği gerektirir. Devlet, üyeleri için mevcut olduğundan haklarını da üyeleri hizmetinde kullanacaktır.

KİŞİLİK :

Kişilik, hukuktaki anlamı ile haklara sahip olma ehliyeti demek olduğuna göre, devletin de haklara ve yetkilere sahip olması şart bulunduğu nazaran, tabiatı ve mahiyeti icabı kişilik olması zarureti ortaya çıkmaktadır. Bir varlığı ve gayesi olan her topluluk gibi devletin de kişiliği vardır. Devlet, bir defa kurulduktan sonra ayrı bir hukuk sujesi, binaenaleyh kişiliktir. Mânevî bir kişi-

liktir. Mânevî kişiliktir, zira mânevî kişi maddî kişinin sahip olduğu hakların aynına sahip değildir. Mahiyetinin ve tabiatının imkân vermediği haklar kendisinde yoktur. Mânevî kişi sadece gayesinin gerektirdiği hakların sahibidir. Çünkü, varlığı bu gaye ile mukayyettir.

Devlet, egemenlik hakkını kullanan varlık olduğundan bir hukuk sujesidir, yâni bir kişi olarak karşımıza çıkması lâzımdır. Ancak, devletin kişiliği konusunda bir çok görüş tarzı vardır ki, biz bunlardan başlıcalarını ele alacağız.

Bu görüşleri şu yolda hülâsa edebiliriz:

DEVLET KİŞİLİĞİ HAKKINDAKİ TEORİLER :

I — Devletin kişiliğini inkâr eden görüş : Duguit'ye göre, devletin kişiliği hakkındaki iddia hakikatlara uygun değildir. Toplumun, fertlerinkinden ayrı bir vicdanı ve iradesi bulunamaz. Hakikat şudur ki, zayıflarla kuvvetliler arasında bir ayrılık vardır. Devlet, asla bir kişi olamaz. Olsa olsa, idare edenlerle idare edilenlerin ayrılmasından meydana gelen bir varlıktır. Ona göre, devlet altı tane olumlu elemandan meydana gelir: Topluluk, idareciler ve idare olunanlar ayrılması, idarecilerin hukuku tahakkuk ettirme borçları, kanunlara itaat borcu, hukuka uygun fiilleri teyit için kuvvet kullanmanın meşruluğu ve kamu hizmetleri.

Devletin bir kişiliğe sahip bulunmadığını ileri süren görüş ancak ferdî insan varlığının kişilik meydana getirebileceği fikrine dayanır. Faraziyeye lüzum yoktur. Faraziye, iğlâk yarattıktan başka tehlikelidir de. Faraziye, gerçeğe karşı gittiği için bilim alanı dışında bir iştir. Kişilik yalnız şuur ve irade bulunan yerde vardır. Devlete kişilik tanırsanız ona subjektif haklar da tanımış olursunuz. Hele, kamu kudreti subjektif hakkı devletin hukuka tâbi

olması prensibi ile bağdaşamaz. (1) Yine bu nazariyeye göre, ancak insan varlığı akıl ve iradeye sahiptir. Devletin iradesi her zaman idare edenlerin ferdi iradeleridir, ayrı bir irade değildir. Topluluk bizzatî bir gaye olmayıp üyelerini terkip eden gerçek kişilerin iyiliğine kurulmuştur.

II — Yapma kişi görüşü : Bu görüş, daha Romalılar zamanında başlamıştır. Romalılar, toplumsal birliklerin birer yapma kişi olduklarını kabul etmekte idiler. Bu birlikleri, yapma kişi görüşüne göre, kanun yaratmıştır. Binaenaleyh, varlıklarını kanundan alırlar.

Devletin kişiliği farazîdir. Bir varsayımdan çıkmadır. Zira, devletin has bir iradesi yoktur. İdare edenlerin iradeleri vardır. Halbuki, hukuk sujesi olmak için irade sahibi olmak lâzımdır. Devlete hukuk kişiliği verilmesi uygun görüldüğü için onu kişi saymakta fayda düşünülmüştür. Mânevî kişiyi meydana getiren kanun iradesidir.

Bu teori devlet kişiliğini izahtan uzaktır. Zira, kişiliği devlete izafe etmiş olan bir kanun mevcuttur. Kanunu devlet yaptığına göre, devlet kendi yaptığı kanundan öncedir. Bununla beraber, yapma kişi görüşünün zamanımızda da taraftarları yok değildir. Meselâ, Esmein bunlardandır.

Ihering de devleti mekanik bir varlık olarak görür. Ona göre, devlet yapmadır ve bir temsil uzvudur. Adetâ, hastalarla üçüncü şahıslar arasındaki hayır kurumlarına benzer. Rousseau'ya göre de devlet, milletin temsilcisidir.

Fransız doktrini (Carré de Malberg, Burdeau) bunu şöyle izah eder : Devlette fertler çokluğu bölünmez bir bütünlük halinde kurulmuştur. Grubun teşkilatlanması

(1) Duguit - Traité. Cilt I, s : 631.

grup içinde bir irade ve kudret vahdeti doğurduğu zaman bir birlik husule gelmiştir. Bu birlik hukuken yeni bir varlıktır. Kendisini terkip eden üyelerden ayrı bir hukuk sujesidir. Fertler uzvî bakımdan birleşmiş bir varlık teşkil ederler. Bu birleşme devletin birliği hukukî olayının ifadesidir.

Devletin kanunları, akdettiği sözleşmeler, yabancı devletlerle yaptığı andlaşmalar fertler kuşaklarını aşip yaşamakta devam eder. Bu hâdiseyi izah için hukuk bilimi kişilik fikrinden sarfınazar edememiştir. Devlet, değişmez ve daimî bir birlik olan millî topluluğun kişileşmesidir, denir.

Devletin kişileştirilmesi idare edenler tarafından topluluk adına yapılmış olan irade fiillerinin topluluğa maledilmesini sağlar. İdare edenler tarafından bu sıfatları ile yapılan muameleler sanki devletin eseri imişler gibi devlete maledilir ve devlet otoritesini ve kudretini ilzam eder.

III — Gerçek kişi görüşü : Bu görüş zamanımızda hâkim olan görüştür. Derler ki, Devlet, gerçekten bir hukuk kişisidir. Zira, tarihî bir gerçeklik olan milletin ifadesidir. Devlet, idare edenlerden ayrıdır ve ebedî bir varlıktır. Ona vücut vermiş olan hayatın kendisidir.

Devlette gerçek kişilik gören teoriler de çeşitlidir. Bunlardan biri, biyolojik kişi görüşüdür. Biyolojik nazariye taraftarlarına göre, devlet fert gibi gerçek bir kişidir. Hükûmeti vücuttaki başa benzetmek kabildir. Ordu ve mahkemeler kollar ve bacaklar gibidir. Memleket içindeki demiryolları sanki devlet vücudunun damarlarıdır.

Bu görüşün başlıca temsilcileri Spencer ve Comte gibi filozoflardır. Bluntschli'ye göre devlet varlığının cinsiyeti bile vardır. Bu müellife göre devlet erkektir; kili-se de onun dişisidir.

Devlet kişiliğinin gerçekliğini savunanlar onun tarifi icabı kendiliğinden bir kişi meydana getirdiğini söylüyorlar. Bunun için de, evvelâ devletin kendisini terkîp eden fertlerin kişiliklerinden ayrı bir gerçek varlık olduğunu ispat ediyorlar. Devletin gerçek oluşu ferdinki nevinden fizikî bir gerçeklik değildir, diyorlar. Gerçeklikler her zaman fizik mahiyette olmazlar. Gerçeklikler arasında fikirler de vardır, eserler ve müesseseler de vardır. Bu fikirlerden çıkan eserler bedenî duygular alanına değil, zekâ alanına aittir. Devlet bu çeşit bir eserdir. Bir kere, insan tabiatının bir eğilimine cevap veren bir fikir, kamu iyiliği fikri mevcuttur. Sonra, bu fikrin beşerî münasebetlerin belirli bir organizasyonuna uygulanması husule gelir. Böylece, devlet topluluk olarak, müessese olarak karşımıza çıkar (Devletin kişiliğinin gerçekliğini müesseseseleşme ile izah - Hauriou).

Devletin kendine has iradesi olmayabilir. Lâkin, hakları vardır ve haklarını kullanır. Bunu yaparken o hakları kullanabilmesi için tesis edilmiş olan beşerî organların iradesi ile hareket eder. İrade, hakkın gerçekleştirilmesi vasıtasıdır. Bu vasıta hukuk sujesinin dışında olabilir. Hak sujesi ile iradenin mutlaka tetabuk etmesi zarurî değildir (1).

Devlette vatandaşların toplamı sayısından ayrı bir şey vardır. «Müşterek bir gaye maksadıyla kendilerini bir arada tutan ortaklıklarından ötürü ortaklar, gayenin gerçekleşmesine lüzumlu ölçüde, hey'ete, kendilerinden, hürriyetlerinden, faaliyetlerinden, mallarından bir parça koymuşlardır. Her ortak diğerleri ile topluluğun üstlendiği esere iştirâk için bu terke razı olmakla topluluk ortakların ferdî kişiliklerinden ayrı, yeni bir varlık haline gelmektedir.» (2)

(1) Burdeau, Cilt 2, s : 294.

(2) Dabin-L'Etat ou le Politique, s : 222.

Görülüyor ki, bu izahta kontra sosyal fikrine dayatılmaktadır. Devlet, fertler olmadıkça meydana gelemez. Zira, maddî bakımdan ortaklığa vücut veren bir araya gelen ortaklardır. Teşkilâtlanmış ve kendine özge gayesi ve faaliyetleri bulunan her topluluk gibi devlet de kendisine vücut veren ortaklarla aynı şey demek değildir. Asıl unsur, gaye unsurudur. Mademki insanlar bir gaye uğruna birleşmekte ve topluluk da bu gayeyi sağlayacak tarzda düzenlenmektedir, o halde sosyal bir varlık ortaya çıkmıştır. Bu olay, gerçek bir olaydır.

Böylece devlet bir kişidir. Bir hak sujesidir. Haklara sahip olur. Borçlar yüklenir. Fertlerle özel hukuk sahası alış verişlerinde özel hukuk hükümlerine tâbi olur. Bu alanda onlarla eşit durumdadır. Lâkin, yine de bir kamu mânevî kişiliğidir.

Yukarıda bahsettiğimiz Hauriou'nun müessesese teorisi ile devletin gerçek kişi olduğunu izah eden görüşün başlıca dayanaklarından biri siyasal organizma haline gelişidir.

Siyasal organizma haline gelişini Hukukçular eskiden beri toplumun iktidara rıza göstermesi şeklinde izah etmişlerdir. Locke'da bunun sistemli bir inşasına rastladığımız gibi zamanımız müelliflerinde de ve meselâ Burdeau'da (Traité de Science Politique. C: II) bu noktanın ehemmiyetle ele alındığını görmekteyiz.

Bizim kanaatimiz şudur: Topluluk iktidarı kabul etmedikçe, onun varlığına razı olmadıkça Devletin meydana gelemez. Aynı şekilde, topluluğun bir iktidarı tasvip ettiği, ona rıza gösterdiği andan itibaren de - bittabi diğer unsurlar mevcut olmak kaydı ile - bir Devlet ortaya çıkmış olur.

Bize göre, 2 Haziran 1919 da Mustafa Kemal imzası ile Amasya'dan yapılan tamimle birlikte yeni Türk Dev-

leti kurulmuştur. Zira, tamimin talep ettiği şeyi doğrudan doğruya dış baskı altında bulunmayan mahaller yerine getirmişler; parçalarından buldukları Osmanlı Devleti mevcut olduğu halde kurulumak iddiasında olan yeni bir iktidara rıza göstermişlerdir.

Bunun gibi, 1956 Ekim ayındaki Macaristan olayları, toplumun fiilî iktidara razı olmamasına delâlet ettiği için bu memlekette hukukî mânasıyla bir devletin varlığından bahsedilemezdi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEVLET ŞEKİLLERİ

İki şeyi karıştırmamak lâzımdır. Devlet şekli ile hükümet şeklini.

Devletin şekli, devletin sahip bulunduğu iktidarın yapısına bağlı olduğu halde, hükümet şekli devlet iktidarını kullanacak kimselerin belirtilmesi tarzına göre taayyün eder.

Burdeau'nun işaret ettiği gibi, devlet şeklinin tâyini iki zaviyeden düşünülebilir: siyasî açıdan devlet şeklini tâyinde devlet iktidarının temsil ettiği ve hâdim bulunduğu hukuk fikrinin mahiyeti, yâni takip ettiği gaye ve ana düşünce nazara alınır. Buna göre, devlet liberal, sosyalist, komünist, korporatif v.s. olabilir.

Hukukî açıdan ise, devlet iktidarının iç bünyesi gözönünde tutulur. İktidarın bir tek veya bir çok kudret kaynağı bulunduğuna nazaran devlet de yekpare veya karma şeklini alacaktır.

İKİ ŞEKİL :

Filhakika, devlet, zamanımızda hukukî bakımdan iki şekil göstermektedir: 1 —Yekpare devlet, 2 — Karma devlet.

Yekpare veya tek devlette bir tek siyaset ve ilca merkezi vardır. Siyasî iktidarın teknil vasıfları ve görevleri bir tek kaynağa bağlıdır. Bu da devlet hukukî kişiliğidir. Bütün fertler tek ve aynı otoriteye itaat ederler, Aynı kanunlarla idare olunurlar.

Karma devletler kendilerini meydana getiren devletler arasında mevcut bağların sertliği derecesine göre farklı bünyeler taşırlar. Bunlar (Toplu veya paçal devlet de denebilir) iki çeşit üzerinden mütalâa edilir : 1) Devletler birliği, 2) Birleşik devlet.

DEVLETLER BİRLİĞİ :

Devletler birliği üç nevi şeklinde karşımıza çıkar : a) Hükümdar birliği, b) Gerçek Birlik, c) Konfederasyon.

Bu tiplere ait örneklerin, denebilir ki, hepsi de tamamıyla tarihe aittir. Bunlar, hemen daima bir andlaşma ile meydana gelirler.

a) Hükümdar birliğinde birden ziyade devlet bir tek hükümdara sahiptir. Bu devletlerin egemenlikleri ayrı hükümdarın şahsında birleşmiş demektir. Yâni, bu birliklerin ayırıcı vasfı otorite birliğidir. Fakat, bu birliklerde birliğe dahil devletlerden her biri kendi kanunları ile idare olunan ayrı organlara sahip birer devlettirler. Bu birliklerde birleşme hükümdarın şahsındaki ayniyetten dolayı olduğu için her zaman geçici bir mahiyet arzeder.

1386 tarihinden 1569 yılına kadar Litvanya ile Polonya; 1714 ten 1837 ye kadar İngiltere ile Hanovra; 1815 ten 1890 a kadar Felemenk ile Lüksemburg; 1885 ten 1908 e kadar Belçika ile Kongo bu şekilde birer birlik meydana getirmişlerdir.

b) Gerçek birliklerde de kral birliklerinde görülen hükümdar ayniyeti mevcut olmakla beraber, bunlarda dış münasebetleri tanzim eden hükümet organı, ordu idaresi ve hazine meselelerinin yürütülmesi hususları müşterek bir idareye tâbi olur. Bu birlikler ârızi olarak meydana çıkmış olmayıp istekle vukua getirilmiştir. Birliğe dahil olan devletlerden her biri dilediği zaman çekilmek suretiyle birliğe son verebilir.

Tarihte bu çeşit devletin iki örneğine rastlıyoruz. Biri İsveç ile Norveç arasında 1815 ten 1905 e kadar devam etmiş olan vaziyet; ikincisi de Avusturya ile Macaristan'ın 1865 ten 1918 e kadar durumları.

Zamanımızda bu birlik için verilebilecek tek misal, Danimarka ile İzlanda'nın durumlarıdır. Bu iki devlet 30 Kasım 1918 tarihli Danimarka - İzlanda birliği hakkındaki kanun (Andlaşma) hükümlerine göre, şef olarak Danimarka Kralını tanımışlardır. Nitekim, bu kanunun birinci maddesi «Danimarka ile İzlanda aynı krala mâlik olmaları dolayısıyla birleşmiş ve serbest iki devlettirler.» demektedir.

c) Konfederasyon da bir devletler birliği olmakla beraber, ayırıcı vasfı şudur ki, konfederasyona dahil bulunan devletler iç ve dış işlerini düzenleme ve yürütme bakımından tamamiyle serbesttirler. Bağımsızlıklarını muhafaza ederler. Müşterek bir (Diyet) meclisleri vardır. Devletlerarası yetkilerden bir kısmı bu meclise bırakılmıştır. Diyet meclisi oy birliğiyle karar verir ve yalnız birlik misakının emrettiği hallerde toplanır. Konfederasyon devletlerarası vasıfta bir birleşmedir.

Tekmil konfederasyonlarda müşterek bir gaye vardır ki o da, bir dış tazyike karşı koymaktır. İsviçre birliği Avusturya ve Burgonya beylerine karşı koymak maksadıyla kurulmuştu. İsviçre'deki Devletler Konfederasyonu Sistemi 1848 Anayasası ile federal bir mahiyete inkilâp etmiştir. Felemenk Birleşik Eyâletleri 1555 ten sonra kendilerini zorla katolik yapmak istiyen İspanya Krallığına karşı koymak maksadiyle tek devlet haline geldiler. Gerek Amerika'da, gerek İsviçre'de başlangıçtaki konfederasyon bütüne şâmil bir hükûmete sahip «Federal Birlik» haline gelmiştir. Konfederasyonların diyet meclislerinde müşterek bir hüküm caridir ki, o da birlik üyesi devletin eşit temsil haklarıdır. Bu eşitlik konfederasyon için ana esastır.

Konfederasyona misal olmak üzere 1778 den 1787 ye kadar Amerika'yı, XIV üncü yüzyıldan 1848 e kadar İsviçre'yi, 1815 den 1871 e kadar Almanya'yı, Pan Amerikan Birliğini ve Milletler Cemiyetini gösterebiliriz.

BİRLEŞİK DEVLET :

Birleşik devlete gelince, bu çeşit devletin nümunesini federal devlet teşkil eder. Federal devlet tipi ilk olarak 1787 de Amerika'da meydana gelmiştir. Bu tipi doğurmuş olan zaruret, kuvvetli bir hükûmete sahip olmak ihtiyacıdır. Nitekim, İsviçre de federal bir devlettir.

Federalizm tâbiri umumiyetle her çeşit muhtar unsurlar birleşimine delâlet edebilir. Bu yönden, federal devlet dediğimiz topluluk kadar, bir devletler birliği veya bir konfederasyon da bu tâbire dahil sayılabilir. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya, Güney Afrika Birliği, Brezilya, İsviçre, Avusturya, Almanya, Hindistan, Britanya milletleri topluluğu ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği gibi devletler hep federatif tipte bünyelere sahiptirler. Birleşmiş milletler olsun, Avrupa Birliği olsun aynı istikamette inkişaf etmektedirler.

Federalizm, Anayasa rejiminde siyasî iktidarlar ayrılmasının ülke üzerindeki uygulanışını ifade etmektedir. Esasen, tekmil karma devlet nümuneleri iktidar ile onun idare etmekte olduğu ülke arasındaki münasebette derece farkları şeklinde karşımıza çıkar. Herbiri başka ölçüde ortaya çıkan bu derecelenmelerin bir ucunda tam birlik ve mukabil ucunda tam ayrılık görürüz.

Aslında, federal bir devletle bir devletler konfederasyonunu sarîh olarak tefrik etmek güçtür. Federal bünyeler muayyen bir birlik ile muayyen bir farklılığı mezcetmeğe çalışmaktadırlar.

Siyasî bir organizasyon şekli olarak federalizm, mülkî bakımdan, yâni bölge itibariyle gayeleri, menfaatları ve gelenekleri farklı olan toplulukların müşterek gaye ve menfaatların takibinde ortaklaşa gayretlerle muvazeneye sokulmasından husule gelmektedir.

Belli bir federal bünyenin daha ziyade tek bir federal hükûmete mi, yoksa müteaddit hükûmetlerin konfederasyonuna mı tekabül etmekte olduğu ilânihaye münakaşa olunabilir. Ayırmayı, hususî gayelerin mi, yoksa müşterek gayelerin mi galip olduğuna göre tesis etmek yerinde olur. Özel mahallî gayeler, memleketin mülkî taksimatını muhtar unsurlar halinde tesis edecek kadar kuvvetli ise siyasî bünye konfederasyondur. Federal organizasyon, yekdiğerine zıt gayeler (yâni, menfaatler, gelenekler, tasavvurlar) muhtar unsurlar idame ettirecek kuvveti kaybetmişse ortaya çıkar. Bu topluluklar kolaylıkla bir şekilden diğere geçebilirler.

Tarihte federal devletler ekseriya konfederasyonlardan meydana gelmiştir. Amerika, İsviçre, Felemenk buna misaldirler. Bu memleketleri veya Milletler Cemiyetini, yahut da Birleşmiş Milletleri ele alırsak daima bir misak veya andlaşma ile karşılaşırız. Bu andlaşmada üç organizasyon unsuru göze çarpar :

1) Bir Temsilciler Meclisi (Bunun görevi andlaşmayı meydana getirmek veya devam ettirmektir.)2) Bir yürütme uzvu. 3) Federasyon üyeleri arasında andlaşmayı yorumlayacak olan bir hüküm veya yargı uzvu.

Devletler hukuku bakımından federal devletin yekpare devletten bir farkı yoktur. İçişler bakımından federal devleti terkip eden devletçiler (ki bunlara «federe devlet» denir) serbestliğe sahiptirler. Federal devlet, iç kamu hukuku mânasiyle karma devletlerdendir.

Medeniyetle birlikte siyasî faaliyet sahaları da gitgide genişlemektedir. Kendi içlerine kapanmış siyasî birimleri biraraya getirme fikri buradan çıkmaktadır. Bu birleşmelerde istikbal endişesi rol oynar.

FEDERAL DEVLET :

Federal devlet kısmen tek bir iktidara tâbi, kısmen de bağımsızlıklarını muhafaza eden devletlerden meydana gelmiş bir birleşimdir. Birleşime katılan devletlerden her biri ademi merkezîyet usulü uygulanan yekpare bir devletin bir il'ine benzer. Federe devleti ademi merkezîyetçi yekpare devletin mülki parçalarından ayıran nokta, federe devletin merkez devletinin iradesinin husulüne katılmakta oluşudur. Yekpare devletteki tekçi hükûmetten merkezîleşmiş hükûmet anlaşıldığı müddetçe federal bir bünyeyi bundan tefrik etmek o derece de müşkül olmayacaktır. Lâkin, tekçi hükûmet ademi merkezîleşmiş olursa (meselâ İngiltere'de olduğu gibi), mesele güçlük getirecektir. Filhakika, ademi merkezîleşmiş bir hükûmetle bir federal hükûmet arasında acaba fark yok mudur? Bu, sadece devletin mülkî terekkübü meselesi midir? Şüphesiz ki hayır! Zira, federalizm, hükûmet iktidarlarının mülkî taksimine anayasal müeyyideler getiren hal suretidir. Ademi merkezîyette ise, bu yoktur.

Federasyonda Anayasa düzeni, iktidarı merkez hükûmeti (Federal Hükûmet) ile muhtelif mahallî hükûmetler (Federe hükûmetler) arasında taksim eder. Hakikatte federe devletlerin inhiraf edemeyecekleri federal bir Anayasa mevcut olduğundan Anayasa hukuku açısından tek bir hükûmet var demektir. Sadece merkez hükûmeti ile mahallî hükûmetler arasında bölüşülmüş iktidarlara karşılaşmaktayız. Bir federasyon muvacehesinde olup olmadığımızı kestirmek için şu cihetleri araştırmamız lâzımdır : 1) Kanunları yapmakla görevli bir temsilci meclis var mıdır? 2) Tekmil federe devletler federal yasama organında eşit olarak temsil edilmekte midirler? 3) Federe devletler federal yürütme organının seçimine katılmaktadırlar. 4) Merkez hükûmeti ile mahallî hükûmetler arasındaki anlaşmazlıkların halline memur bir yargı uzvu mevcut mudur?

Anayasal bir yargı iktidarı herhangi bir federal bün-yenin tamamlayıcı parçasıdır. Filhakika, federalizmin önemli bir hususiyeti kanunların Anayasaya uygunluğu fikrini takviye etmekte oluşudur. Anayasanın alelâde kanunların üstünde bir hukuk ihtiva ettiği fikri federalizmde kuvvet bulmuştur. Yasama vesikalarının yargıç tarafından denetlenmesi İngiltere Anayasa geleneğinden tamamen silinmiş olduğu halde, İngiltere'nin de dahil bulunduğu bir karma devlet olan Britanya Birleşmiş Milletleri topluluğunda bu denetlemenin mevcut olduğunu görmekteyiz. Meselâ, Avustralya'da yargıcın Anayasa esaslarını yorumlaması daha ziyade Amerikan geleneğine benzeyen bir durum ortaya koymuştur.

Amerika Birleşik Devletlerinde Anayasa değişikliği dışında Yüksek Divan en üstün anayasal otoritedir. Bu çeşit bir anayasal yargı iktidarı olmaksızın federalizmin muhafazası pek müşküldür. Federalizm (İktidarın mülki taksimi) ne yardım ederken anayasal düzenin de istikrarını takviye etmiş oluyor. Nitekim, mahallî topluluklar totaliter hükümetlerin tazyiklerine şayanı hayret derecede mukavemetli çıkmışlardır. Mahallî hükümet felâkete karşı merkez hükümetinden daha dayanıklıdır.

Amerika'da Kongre tek mil halkı, Kongre üyelerinden her biri de ferden seçmenlerini temsil ederler. Dış işler, gümrükler, para, posta, millî savunma gibi meseleler daima federal makamlara; eğitim ve kültür, polis, mahallî kamu hizmetleri nevinden işler ise mahallî birliklere, yâni federe hükümetlere verilmiştir.

Federal devlette ve faraza, Amerika Birleşik Devletlerinde veya İsviçre'de Anayasa değişikliği konusunda mahallî birlikler de rol oynamaktadırlar. Amerika'da mahallî yasama meclisleri kongrece teklif olunan değişikliği tasdik etmelidirler. İsviçre'de federal yasama organı ile kantonlar ve seçmenler çoğunlukları değişikliği tasdik etmelidirler.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı federe devletlerdeki çoğunluklar toplamının çoğunluğu tarafından seçilir.

Amerika'da gittikçe kuvvetli bir merkezîyetçiliğe gidüş görüyoruz. Birleşik Krallık ile dominyonlardan tereküp eden Britanya Birleşmiş Milletleri topluluğunda ise, aksine bir gelişme vardır. Dominyonların ayrı ayrı silâhli kuvvetleri ve diplomatik mümessilleri mevcuttur.

Yine federatif tipte bir devlet olan Hindistan'da en karışık bir federal sisteme rastlamaktayız.

Hindistan, İngiliz hâkimiyeti sırasında iki türlü idare olunmakta idi. Eyaletler, merkezîyetçi usule göre ve doğrudan doğruya İngilizler tarafından yönetiliyor. Prenlikler ise, İngilizlerin nezareti altında bulunuyordu. Hindistan federalizmi bu tarihî hususiyeti nazara almıştır. Öyle bir federasyon kurmak gerekiyordu ki bir kısım birlikler, yâni eyaletler ademi merkezîyete, Prenlikler ise birleşmeye kavuşturulmalı idi.

Eyaletler daha 1935 tarihli (İndia Act) ile birliğe sokulmuş ve federe bir hale getirilmişti. Prenliklere gelince, bunlar birliğe ayrı ayrı andlaşmalarla katıldılar.

Hindistan Anayasasında dört çeşit devlet görüyoruz: A Devletleri (Bunlar eski eyaletlerdir. Dokuz tanedirler, tam muhtariyetleri vardır). B Devletleri (600 tane kadar prensliğin dokuz devlet haline getirilmesinden meydana gelmişlerdir. Bu devletlerden her biri bir prensin idaresi altında olup merkez otoritesinin kontrolüne tâbi idiler). C Devletleri ile sayıları iki taneden ibaret olan D devletleri ise merkez hükûmetinden idare olunurlardı.

1956 Ekim ayında yeni bir sistem tekmil devletleri 15 federal birlik ile yedi birlik arazisine ayırdı.

Hali hazır durum hakikî bir federal devlet meydana getirmekten ziyade, evvelki bünyenin karışıklığını giderecek pratik bir usul olarak karşımıza çıkmaktadır. Halen iktidarların merkez hükümetinde yığılması hâdisesine şahit olmaktayız. Kızıl Çin ile Hindistan arasında 1962 sonunda çıkan savaş bu hareketi ayrıca kuvvetlendirmektedir.

İKİNCİ KISIM

DEVLET İDARESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET ŞEKİLLERİ

Yukarıda (s. 92) hükümetlerin klâsik bakımdan üçe ayrıldığına işaret etmiştik. Bunlar: Monarşik, Oligarşik ve Demokratik hükümetler idi. Bu sınıflama hükümet şekillerini yeter ölçüde anlatamaz. Meselenin ayrıca incelenmesi gerekir.

Devlet idaresi, yani genel anlamı ile hükümet faaliyetleri siyasî iktidarın kullanılması ile mümkündür. İşte, iktidarın şu veya bu şekilde kullanılması hükümetin şeklini meydana getirir.

Anayasa Hukukunda Hükümetin mahiyeti yönünden bir tereddüt yoktur. Devletin en başta gelen ödevinin hükümet etmek olduğu münakaşa edilmez. Lâkin, hükümetin gösterdiği şekil her yerde ve her zamanda aynı değildir. Hükümetin bünyesi siyasî iktidarın kullanılması tarzını gösterir ve devletin gayesinin gerçekleştirilmesi yolunu belirtir.

SINIFLANDIRMALAR :

Hükümetler türlü türlü sınıflandırılmıştır. Daha Herodote'ta bir hükümet tasnifine raslıyoruz. Büyük tarihçi, halkçı rejim, aristokrasi ve monarşi olmak üzere üç şekil hükümetten söz açmaktadır.

EFLÂTUN :

İlk mühim ayırmayı Eflâtun yapmıştır. Eflâtun'un tasnifi, siyaseti ahlâka irca esasına dayanır (1). Eflâtun dört şekil hükümet ele alır: Timokrazi veya timarşi, oligarşi, demokrasi, tirani. Bu şekillerin her birinden kendisinden sonra gelenine intikal edilir. Timokraside hâkim olan, itibar ve şeref hırsıdır. İsparta bu durumdadır. Oligarşi, vergi ödeme esasına dayanır. Burada zenginler hâ-

(1)) Devlet, Kitap VIII Par. 545 ve son.

kimdir; fakir, iktidara asla iştirak etmez. Demokraside ise, fakirler zenginlere galebe çalmışlardır. Hükûmeti ortada kalan zenginlerle bir arada ele alırlar. Burada hürriyet tamdır. Canı istemiyen emirlere uymayabilir. Herkes her görevi üstlenebilir. Demokraside her şey mu-bahtır. Devlet hayatı bir anarşiden ibarettir. Bu anarşi içinde demagoglar halkı iğfal eder. Bu yüzden halk bir koruyucu aramağa başlar ve böylece tiran ortaya çıkar. Yani, tirani demokrasiden doğmaktadır, demokrasinin bir reaksiyonudur.

ARİSTO :

Hükûmet şekillerinin klâsik hale gelmiş tasnifi Aristo'nun tasnifidir. Aristo bu konudaki tahlilleri daha ileri götürmüştür. Hükûmetler, ya temiz ve saf kalırlar, ya da bozulmuş olurlar. Temiz kalmış hükûmetler monarşi, aristokrasi ve politeia'dır. Bozulmuş olanlar ise tirani, oligarşi ve demokrasidir.

Aristo, üstadı Eflâtundan farklıdır. Bir hükûmet şeklini diğerine tercih etmez. Muhit şartlarına, ekonomik ve tarihî âmilere, halkın karakterine göre hükûmet şeklinin değişebileceğini söyler. Her hükûmet şekli iyi veya kötü olabilir. Bütün mesele, iktidarı kullananların faaliyetlerini genel menfaate göre icra edip etmediklerindedir. İktidar kullanılırken genel menfaat kaygusu başta geliyorsa hükûmet de saf ve temizdir, şahsî menfaatler gözetilmekte ise, bozulmuştur ve kötüdür.

Aristoya göre, her yerde devletin hükûmeti egemen otoritedir. Demokrasilerde egemen olan halktır (1). Egemen iktidar hür insanlar elinde ise demokrasi vardır (2). Büyük üstada göre, müteaddit nevi demokrasi mevcuttur (3). Aristo diyor ki: «Evvelemirde demokrasiden bah-

(1) Siyaset, Kitap III, Böl. IV, Par. 1.

(2) Kitap VI, Böl. III, Par. 7.

(3) Kitap VII, Böl. I, Par. 1 ve 4.

sedelim ; bu suretle, umumiyetle oligarşi adı verilen onun zıdı hükûmet şekline müteallik olanı açıkça göstermek imkânı hasıl olacaktır.» (Parag. III). Saydığı muhtelif şekil hükûmetleri basite irca ettiği ve sadece iki şekil hükûmetten bahsettiği de oluyor: «İki şekil hükûmet vardır. Demokrasi ve oligarşi ; zira, aristokrasi bir oligarşi çeşidi olarak telâkki edilir ve cumhuriyet denilen şey bir demokrasi-den başka bir şey değildir.» (1). Başka bir yerde, Cumhuriyet, oligarşi ile demokrasinin karışımıdır, demektedir (2). Oligarşide egemen, az sayıda insandır (3). Sayının hâkim olduğu zaman ise, demagoji vardır (4).

Sonra, yine çoklu bir sınıflamaya gidiyor: Demokrasi ve oligarşiden maada hükûmet şekilleri de vardır ve böylece başlıca hükûmet şekilleri monarşi, oligarşi, demokrasi, aristokrasi ve cumhuriyettir (5). diye yazıyor.

Monarşide üstün otorite tek bir şahıstadır. Bu kimse irs yolu ile belli olur, bazan da seçilir. Hükümdar hasletli, faziletli, adalete bağlı ve genel menfaati gözetmekte olan bir şahıs ise, hükûmet de iyi olacaktır. Burada hükümdar kanuna tabidir. Kanunun temsilcisi ve koruyucusudur.

Tirani, siyasî toplum üzerinde despotik iktidar kullanan bir monarşidir (6). Tirani, monarşinin bozuk şeklidir. Tiranide hükümdar kanuna tabi olmaktan çıkmıştır. İktidar mutlâk ve tamamen keyfi hale gelmiştir. Genel menfaatin yerine şahsî çıkar kaim olmuştur. Aristo, tirani

(1) Kitap VI, Bölüm III, Parag. IV ve Bölüm VI, Parag. XV.

(2) Kitap VI, Bölüm VI, Parag. II.

(3) Kitap III, Bölüm IV, Parag. I.

(4) Kitap III, Bölüm V, Parag. V.

(5) Kitap VI, Bölüm V, Parag. IX.

(6) Kitap III, Bölüm V, Parag. V.

şeklinin çoğu zaman demokrasiden veya oligarşiden huse geldiğini de kaydeder.

Aristokrasi, iktidarın tek şahıs elinde olmayıp müteaddit kimseler elinde olduğu hükümet şeklidir. Lâkin, aristokrasinin de bozuk şekli olabilir. O takdirde, hükümet şekli oligarşik hale gelmiştir. Halk, zengin ve fakir olmak üzere iki muhalif cepheye ayrılmıştır. Bunların gelişmesinden ihtilâller doğar.

Aristokraside iktidar en faziletli kimselere tevdi olunmuştur (1). Aristokraside, oligarşide ve demokraside çoğunluğun noktai nazarı hâkimdir. Bununla beraber, aristokrasinin vasfı fazilet, oligarşinin servet, demokrasinin hürriyettir (2).

Demokrasinin Aristoya göre çeşitleri vardır: Demokrasinin ilk çeşidi temeli eşitlik olandır. Burada zenginlerin ve fakirlerin siyasi imtiyazları yoktur (3).

Mevkilerin vergi ödeme gücüne göre verildiği demokrasi ikinci çeşittir.

Üçüncü çeşit demokraside tek mil kusursuz vatandaşlar mekilere gelebilirler. Diğer bir çeşit demokraside tek mil vatandaşların mevki ihraz etmesi mümkündür. Beşinci bir çeşitte keza aynı şartlar mevcuttur, lâkin ege menlik kanunda olacak yerde kalabalık sayısındadır (4).

Bu demokrasi çeşitlerinden kanunun hâkim olduğu ilk dört çeşit demokraside cumhuriyet vardır.

Aristonun hükümet şekilleri içinde bahsettiği (Politieia) tabirini müellifler demokrasi olarak tercüme ediyorlar. Lâkin, bu demokrasi zamanımız demokrasisin-

(1) Kitap VI, Bölüm V, Parag. X.

(2) Kitap VI, Bölüm VI, Parag. 4.

(3) Kitap VI, Bölüm IV, Parag. II.

(4) Kitap VI, Bölüm IV, Parag. III.

den çok farklıdır. Gerçi, Aristo devletin genel menfaate uygun olarak kalabalık tarafından idare edilmesi halinde demokrasi vardır, diyor. Fakat, demokrasi orta sınıf iktidara sahip ise iyidir, diye ilâve ettiği gibi, çoğunluk hükûmetinin kusurlarını da teşrih ediyor.

Politeianın da bozulması mümkündür. O zaman demagoji husule gelir. Kanuna riayet edilmez olur. Halk despot kesilir. Monarşide tirani haline gelme ne ise, demokraside de demagoji haline gelme odur. Demagoglar cumhurun kanaatine hükmetmeğe başlarlar.

SAINT THOMAS :

Daha sonra, skolastikler olsun, Machiavelli, Bodin ve Hobbes gibi müellifler olsun, Aristonun hükûmet tasnifini ele almışlardır. Nitekim, skolâstik çağın büyük bilgini Saint Thomas, Aristonun tasnifine uymuştur. Saint Thomas, doğru ve âdil hükûmetler ile gayri âdil ve çığrından çıkmış hükûmetlerden bahsederek idare edenlerin sayısına göre bir sınıflama yapmış ve ayrıca idare edenlerin müşterek iyiliği gözönünde tutmakta olup olmadıklarına nazaran hükûmetleri ayırmıştır. Müşterek iyilik gözetilmekte ise hükümdarlık, arsitokrazi, politie veya cumhuriyet vardır. Gözetilmemekte ise tirani, oligarşi ya da demokrasi ile karşılaşılır. Saint Thomas demokrasi deyimini daima kötü hali anlatan anlamı ile kullanmaktadır. On göre, en mükemmel rejim hükümdarlıktır. Gayri âdil rejimler içerisinde ise en ziyade tercih edilecek olanı demokrasidir.

MACHIAVELLİ :

Machiavelli mevcut tasnife yeni bir unsur katmıştır. Ona göre çeşitli şekiller arasında muntazam ve mütemadi devreli bir gelişme mevcuttur. Bu itibarla, bizatihi mükemmel olan hükûmet şeklini araştırmak beyhüdedir. Zira, her şekil, bir diğerine inkilâbeder.

MONTESQUIEU :

Montesquieu, âdet haline gelmiş olan monarşi, aristokrasi, demokrasi tasnifini bir yana bırakmıştır. Onun yerine, despotizm, monarşi, cumhuriyet tasnifini koymuştur. Diğer taraftan, cumhuriyet tâbiri altında, demokrasi ile aristokrasiyi ayırmakla hükûmet şekillerini üçten dörde çıkarmış olmaktadır.

Aristokratik cumhuriyet tipi Montesquieu'nün yaşadığı devirde Polonyada ve Venedikte mevcuttu.

Ona göre üç nevi hükûmet, cumhuriyet, monarşi ve despotizmdir. Bunlardan despotizm monarşinin âdil olmayan şeklidir. Filhakika, monarşi «Tek kimsenin sabit ve müstakar kanunlarla hükûmet» etmesi; despotizm ise, «Tek kimsenin kanunsuz ve kuralsız her şeyi iradesi ve hevesleri ile sürüklediği» tarzıdır.

Bu suretle, gerek monarşi, gerek despotizm tek kişi idaresidir. Yalnız, monarşide kanun mevcut olduğu halde, despotizmde bu yoktur. Monarşi ve despotizm aynı şeklin doğru ve eğri görünüşleridir.

Cumhuriyet şeklinde halk ya bütünü ile, ya da bir kısmı itibariyle en üstün kudrete sahiptir. Bir kısım halk iktidarı elinde tutuyorsa aristokratik cumhuriyet meydana gelir.

MODERN MÜELLİFLER :

Zamanımız müellifleri de hükûmet şekilleri problemi ile meşguldurlar. Bunlar, meseleyi ya egemenliğin kullanılma tarzı zaviyesinden, ya da devlet iradesinin teşekkülü noktasından ele alırlar. Faraza, Esmein, keyfi veya despotik hükûmet ve kanunî hükûmet olmak üzere iki şekil mevzubahis ettiği gibi bir de, mutlâk, doğrudan doğruya ve temsilî hükûmetleri ele alır. Temsilî hükûmeti ayrıca sezaryen ve parlâmenter olmak üzere ayırır. Par-

lâmenter hükûmeti de prezidansiyel ve konvansiyonel veya kongresiyonel diye tefrik eder. Meşhur Hauriou (1) parlâmenter hükûmet, Amerikan prezidansiyel hükûmeti, konvansiyonel hükûmet, İsviçre direktoryal hükûmeti diye dördlü bir ayırım yapar. Da la Bigne, bir çok sınıflamaları gözden geçirdikten sonra hükûmetleri meşru olanlar ve olmıyanlar diye ikiye ayırıyor. Meşru olanların vasfı bunlarda hukuka aykırılık görülmeşidir, diyor. De la Bigne (2) şu kıstasları ileri sürüyor: Devlet görevlerinin memleket genel menfaatlarını gözetmekle ödevli tek bir şahısta toplandığı rejim, monarşi; devlet görevlerinin muhtelif kimseler ve kişi gurupları arasında dağılmış bulunduğu rejim ise, cumhuriyettir. Cumhuriyet, üstün otorite çoğunlukta ise Pléonarchie; Kamu kudretine tek mil vatandaşlar iştirak etmekte ise Pantarchie adını alır. Bu müellif, cumhuriyet ve monarşi tefriki yerine hükûmet otoritesinin el değıştirmesi tarzını ele alarak bunun ihraz veya kur'a, irs, ya da seçim yolu ile vukua gelişine göre ayırma yapmalıdır, diye de ilâve etmektedir.

Alman müellifi Jellinek cumhuriyet ve monarşi tasnifini kabul taraftarıdır. Viyana ekolunun kurucusu Kelsen ise, otokrasi ve demokrasi olmak üzere iki şeklin kabulünü tavsiye etmektedir. Barthélemy-Duez demokratik hükûmetleri ele almışlar ve onları sınıflamışlardır. Üç şekil demokratik hükûmet vardır, derler (3):

1 — Sezaryen hükûmet. Bunda egemenlik nazarı olarak halktadır, lâkin itimat ettiği bir kimseye, Sezar'a, terkolunmuştur.

(1) Précis, s. 196.

(2) Traité. C. 2, s. 174.

(3) Traité élémentaire de Droit Constitutionnel, 1926, s. 84.

2 — Temsilî hükûmet. Egemenliğin sahibi olan halk belirli zaman için egemenliği kendi yerine kullanacak kimseleri seçer.

3 — Doğrudan doğruya ve yarı doğrudan doğruya hükûmet. Doğrudan doğruya hükûmette halk, devlet işlerini bizzat görür. Yarı doğrudan doğruya hükûmet ise, temsilî hükûmetle doğrudan doğruya hükûmet arasında bir tarzdır. Temsilci vardır. Ancak, kat'î karar veremez. Vereceği kararın hüküm ifade etmesi için halkın tasvibi şart koşulmuştur.

TASNİF TEKLİFİ :

Sadece başlıcalarına dokunmakla yetindiğimiz bu kadar çeşitli hükûmet şekli ayırımları karşısında bizim de bir vaziyet almamız gerekmektedir. Bize göre, hükûmetleri hukuk üstünlüğü hükûmeti ve otorite üstünlüğü hükûmeti olmak üzere ikiye ayırmak icabeder. Zira, bütün mesele, devlet idaresinin hangi esasa bağlı olduğunu tayindir. Devletin gerçekleştirmekle görevli bulunduğu gaye, vatandaşın haysiyetli bir hayat yaşaması olduğuna göre bu gayenin sağlanması için zarurî şartın hukuk üstünlüğünden gayri bir kavramda aranması beyhudedir. Devletin gayesini otorite üstünlüğü ile sağlamak isteyen devlet idaresi sistemlerine gelince, bunlar apayrı bir çeşit meydana getirmektedirler.

TEMSİL :

Zamanımızda her iki hükûmet şeklinde müşterek olan şey temsil mekanizmasıdır. Onun için, devlet idaresi tarzlarını ele almazdan önce bunlarda müşterek olan temsil hâdisesini incelemek icabeder.

Von Mohl, siyasî temsili şöyle tarif etmiştir: «Siyasî temsil, vatandaşlar kitlesinin -ya da bir kısım vatandaşın- hükûmet faaliyeti üzerinde haiz olduğu etkinin içlerinden az sayıda bir kısmı tarafından temsil edilen-

leri taahhüt altına sokacak surette sarîh kabulleri ile namlarına kullanılması usulüdür.»

Zamanımız temsil anlayışı sorumluluğa bağlıdır. Bir kimse diğerini temsil ediyorsa temsil ettiği kimseye karşı sorumludur. Bu itibarla, temsîlî hükûmet demek, sorumlu hükûmet demektir.

Siyasî temsil rejiminin tatbikî başlangıcı XIII ncü yüzyılda İngilterede görülür. Nitekim, bilimsel menşei de İngiliz filozoflarının eserlerindedir. Hobbes ve Locke temsîlî rejimi iktidarın meşruluğunu araştırma sırasında bahis mevzuu etmişlerdir. Yaşadıkları devre gelinceye kadar iktidarın meşruluğu ilâhi hukuk doktrini ile izah edilmekte idi.

Bu düşüncenin özü Saint Paul'un meşhur (Omnis Potestas a Deo) formülü ile anlatılmıştır: «Her iktidar Allahtan gelir.» Mademki iktidar mevcut idi; demek ki, Allah onun mevcudiyetini istemişti. Şu halde, kâinat düzenindeki her şey gibi ona da boyun eğilecekti. İlâhi iradenin kurmuş olduğu düzene karşı gelinemezdi. Böyle düşünmekle, ilâhi hukuk doktrini otokrasi doktrini olmuş oluyordu.

Hobbes ve Locke bu telâkkiye karşı gelmişler ve ilâhi hukuk doktrini yerine temsîlî rejim doktrinini kurmuşlardır. İktidar, meşruluğunu sadece mevcut oluşundan almaz. Ona meşruiyetini veern tebaanın muvafakattır, diyorlardı. İktidar, meşru olabilmek için kendisine tabi ferdin onu kabul etmiş olması lâzım geliyordu. Bununla fert iktidara tabi olmağa razı olmakta ve egemen kudreti meşru kılmaktadır. Fert kendisi egemen olmayıp egemeni seçmektedir. Yani, egemenlik seçilende, temsîlcedir. Temsilci, seçilenler topluluğunu temsil ediyor ve topluluğun egemenliğini kullanıyor farzedilirlerse de, Hobbes'un ve Locke'un eserlerinde temsilci tâbiri egemen anlamınadır. Temsîlî rejimde iktidarın meşruluğu ferdin rızasına bağlı olmakla beraber, egemenlik, ferdin

elinde değildir. Fert, egemenliği seçeceği kimselere bırakacaktır.

Temsilî sistemin hususiyeti halk egemenliğinin temsilciler lehine devredilmekte olduğudur. Gariptir ki, aynı noktaî nazar mutlâkiyetçi fikirlerin müdafaası sadedinde Hobbes tarafından ileri sürülürken, mutlâkiyetçiliğin zıddı fikirlerin mesnedi olmak üzere de Locke tarafından serdedilmiştir.

Hobbes'un devlet telâkkisi tamamen temsil fikrine istinad eder. «Bir insan kalabalığı tek bir adam tarafından temsil edilmekte ise, tek kişi haline gelir.» «Bu kişiyi tek yapan temsil olunanların tek oluşları değil, temsilcinin tekliğidir.» Devletin vahdetini meydana getirecek yegâne vasıta her ferdin diğerleri ile anlaşp bir kimseyi veya bir hey'eti topluluğun temsilcisi haline getirmek hususunda akdedeceği «Hükûmet Misakı»dır. Maksud, birlik ve düzen tesisidir. Bu birlik, temsilcinin tek oluşu sayesinde sağlanacaktır (Pactum Subjectionis).

Hobbes ile Locke arasındaki farklardan biri, Hobbes'e göre, ferdin muvafakatinin tam ve geri dönülmez oluşunda; Locke'un ise, bu muvafakati kısmî ve şarta bağlı telâkki edişindedir. Hobbes'e göre, egemenlik devri mutlaktır. Locke'a göre ise, sınırlıdır, ve bu sınırlara riayet olunmazsa fert, egemenliği temsilciden geri alabilir. Bu müellifler arasındaki diğer bir fark Hobbes'un egemenlik devrinin tek bir organ lehine vaki olduğunu, Locke'un ise -ki sonradan Montesquieu de kendisine iltihak etmiştir- iktidarın üç ayrı organa devredilğini söylemekte oluşlarındadır.

Daha sonra, Rousseau, egemenliğe aykırı düşeceği için temsili tamamiyle reddetmiştir. Halk mebusları, halkın temsilcisi değildirler. Delegeleridirler. Karar yetkileri yoktur. Kanunun halk tarafından onanması şarttır. Zira, vatandaşların kamu işleri ile bizzat meşgul olmadı-

ği yerde devlet olmaz. Şu halde, egemenlik temsil edilemez. Halk, doğrudan doğruya hükûmet etmelidir.

Rousseau, egemenlik namına temsili imkânsız gördüğü halde, temsili sistem taraftarları bu sistemin esasını millî egemenlikte bulmuşlardır. Hobbes ve Locke'a göre temsili sistemin esası millî egemenliktir.

Millet egemendir. Lâkin, kendi kendine hareket edemez; temsilcilerinden meydana gelen organ marifetiyle hareket edebilir. Hakikî egemenler bu temsilcilerdir.

TEMSİLÎ HÜKÜMET SİSTEMLERİ :

Temsilî sistemleri üç kısımda incelemek âdet olmuştur:

1 — Parlâmenter hükûmet sistemi:

Bu sistemin karakterleri şunlardır: Hükûmet, meclisler karşısında belli bağımsızlığa sahiptir. Bu bağımsızlığı bilhassa meclislerin yeniden seçilmesini sağlamak imkânına sahip oluşunda görürler.

Halkın temsilcisi olmakta hükûmetle meclisler aynı durumdadırlar. Binaenaleyh, eşitlik ve muvazene halindedirler. Hükûmet, meclisler karşısında sorumludur.

2 — Meclis hükûmeti sistemi :

Buna Konvansiyonel sistem de denir. Bu sistemin karakteri, bakanların temsilciler hey'etine tâbi oluşudur. Hükûmet, meclisin emirlerini ve talimatını yerine getirmekle mükellef icra memuru durumundadır.

3 — Başkanlık hükûmeti sistemi :

Bu sistemin bir adı da Prezidansiyel sistemdir. Bu sistemin vasfı, başkanın genel oydan kuvvet alması, yürütme gücünü elinde bulundurması ve hükûmete mensup bakanları azledebilmesidir.

Temsil sistemi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile kabul edilmiştir. Anayasanın 4 ncü maddesinde: «Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir. Millet egemenliğini,, yetkili organlar eli ile kullanır.» demektedir.

dir. Hüküm, Fransa'nın ihtilâl Anayasasından (1791) gelmiştir.

Bu sisteme göre, halk, egemeni seçmek hakkını haizdir. Lâkin, bizzat kendisi egemen mevkiinde değildir. Bu neticeyi değiştirmek için devletler tedricen temsilî rejimden (yarı temsilî rejim) e geçmişlerdir. T.C. Anayasasında da kanunların Anayasaya uygunluğunun kontrolü esasının kabulü (1), Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesini istiyebilmesi (2) sırf temsilî rejimin demokrasi ile uyuşmasına imkân olmayan mahiyetini demokrasi lehine yumuşatmak maksadına dayanır.

Şimdi, hükümet şekillerinin tetkiki ve temsil sisteminin gözden geçirilmesi ile vardığımız sonuçları tesbit edebiliriz.

Hükümet, iyi veya kötü, âdil veya gayri âdil, meşru veya gayri meşru, kanunî veya keyfî olmak üzere şekil alabiliyor. Bütün mesele, iktidarı kullananların hareketlerine bir sınır çizme meselesidir, ferdin hürriyetinin sağlanması işidir. Siyasî iktidar o tarzda kullanılmalıdır ki, idare edenler hürriyetlerin sağlanmasını hedef tutan ana kurallar dışına çıkamasınlar. Buna göre işleyen bir devlet cihazı hukukun üstünlüğünü kendisine hayat düsturu tutmuş demektir. Böyle değil de, iktidarı kullananlar, fiilî durumları itibariyle iradelerini keyfî hale getirebilmekte, kanun adı altında her çeşit baskı tesisine imkân bulmakta iseler, devlet hayatına hukuk kuralı üstünlüğü yerine otorite mülâhazası hâkim ise, otorite devleti ile karşı karşıyayız, demektir.

Şu halde, siyasî iktidarın kullanılma tarzı bakımından iki yol görülür: Hukuk üstünlüğüne saygı yolu, otorite üstünlüğü yolu. Buna göre, devlet de, ya hukuk üstünlüğü devleti, ya da otorite devletidir.

(1) Madde: 8, 147, 152 son fıkra.

(2) Madde: 108.

Milletler Ceza Hukuku ve Usulü hukukunda insan haklarının korunması konulu bir seminer yaptırdı ve burada yine hukuk üstünlüğüne temas edildi.

Milletlerarası Hukukçular Komisyonu hukuk üstünlüğünün esaslarını belirtmek maksadiyle 1959 başında Yeni Delhide bir Kongre tertiplemişti. Hukuk üstünlüğünün çeşitli hukuk sistemlerinde ve birbirinden farklı siyasî, ekonomik ve sosyal rejimlerde muteber esaslarının neler olabileceği araştırılmak isteniyordu. Nihayet, 1961 de Nigeria Kongresi aynı meseleyi ele almıştır. Bu kongre sonunda (Lagos Kanunları) adı verilen bir de- meç kabul ve ilân edilmiştir.

Hukuk üstünlüğü mefhumu ile bir yandan siyasî toplumun erişmek istediği gayeleri teşkil eden temel ülküler, öte yandan, bu ülküleri gerçekleştirmeğe elverişli müesseseler ve usuller kastedilir.

Ancak, herşeyden önce, şu noktalara dikkat etmek lâzımdır: Hukuk üstünlüğü mefhumu, insan hakları mefhumu ile aynı şey değildir. Hukuk üstünlüğü, yazılı hukuktan ve mevcut içtihatlardan da ayrı ve ferdi, hem devlete, hem diğer fertlere karşı himayeyi sağlayan hukukî bir sahadır. Hukuk üstünlüğü kamu iyiliğini, fert hürriyetini ve adaleti temin için mevcuttur. Hukuk üstünlüğü, fert hürriyetine istinad etmekte olup maksadı fert hürriyeti ile kamu düzenini ahenkli halde bulundurmaktır. Adalet mefhumu, değişik bir mefhum olmakla beraber, belli bir zamanda ve muayyen bir yerde şekli pozitivizm ile kamu iyiliği mefhumu arasında muvazene temini lüzumuna matuf adalet kuralları mevcuttur. Hükümet fevkinde bir hukuk üstünlüğü mefhumu ile, genel olarak, toplum içinde hukuk üstünlüğü telâkkisi arasında mühim fark vardır. Batı anlayışında müşterek hususiyet hukuk üstünlüğü mefhumunun ferdin keyfi hükûmete karşı korunması oluşundadır. Komünist telâkkide

hukuk, ferdi hükûmete karşı koruyan bir sistem değil, sosyal disiplindir. Burada ferdin korunması için en mükemmel vasıta bizzat hükûmettir. Hukuk üstünlüğü telâkkisinde ise, hükûmeti hukuka tabi olmağa zorlayacak bazı usullerin mevcudiyeti zaruridir.

Amerika Birleşik Devletlerinde hukuk üstünlüğü karşılığında kullanılmakta olduğunu yukarıda söylediğimiz (Government under Law) veya (Supremacy of Law) terimleri hükûmet otoritesinin kayıtlanmasını belirtmeye yaramaktadır. Hukuk üstünlüğünün geleneksel Amerikan telâkkisi ferdin keyfiliğe karşı korunması ve devlet kudretinin tahdididir. Kauper'e göre, hukukun üstünlüğü, herşeyden önce, mahrem hayatın hukuk kuralına konu tutulmamış olmasıdır.

İngiltere'de hukuk üstünlüğü nazariyede başka, uygulamada başkadır. Bracton bunu bir cümle ile pek güzel ifade etmiştir: «Kral insanlara değil, tanrıya ve hukuka tâbidir.» Bunun mânâsı, devletin keyfi arzulara göre idare olunamayacağı, prensiplere uygun olarak idare edileceğidir.

Hukuk üstünlüğünün batılı ve doğulu telâkkileri arasındaki farkı şu noktada toplamak isteyenler olmuştur (1): Totaliter bir devlette yürütme, yasama üzerinde tam bir kontrole sahiptir. Bu yüzden yasama bağımsız olarak hareket edemez. Bir demokraside, yani hukuk üstünlüğü devletinde ise, yasama, yürütmeyi kontrolü altında tutar.

Batı devletlerinde hukuk üstünlüğünün pozitif bir muhtevası vardır. O da, gerçek bir muhteva olup hukuk üstünlüğünün olagan mahkemelerce sağlanacağı hakkındaki inançtır. Hukuk üstünlüğü yazılı hukuktan önce

(1) Goodhart - Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul, 1959 daki rapor.

İKİNCİ BÖLÜM

HUKUK ÜSTÜNLÜĞÜ DEVLETİ

TERİMİN TERCİHİ :

Hukuk üstünlüğü devleti terimini demokrasi terimi-ne tercih ettik. Bu tercihimizin sebebi, halihazırda dün-ya yüzünde mevcut devletlerin yekdiğerine zıt iki siyasî sisteme göre idare edilmekte olmalarına rağmen, siyasî rejimlerine (demokrasi) adını vermekte oluşlarıdır. Ba-tı olsun, Demir Perde arkası olsun siyasî rejimlerine de-mokrasi adını veriyorlar. Demokrasinin mevcut siyasî sistemler içinde ideal bir şekil olduğunda ittifak mev-cuttur. İki demokrasi tarzını ayırmak için, birine (Fert-ler demokrasisi veya Liberal Demokrasi), diğeri (kitle demokrasisi veya halkçı demokrasi) dendiğine de şahit oluyoruz. Görülüyor ki, demokrasi kelimesinin kullanılı-şı suiistimale uğramıştır. İki çeşit demokrasiyi tefrik maksadiyle kıstaslar konuluyor, ayrılık noktaları belir-tilmeye çalışılıyor. Lâkin, bu kıstasların ekserisi mânevî vasıftadır. Demokrasi terimi yekdiğerine aykırı rejim-leri tavsif için kullanıldığından karışıklık husulünün önüne geçilemiyor. Nitekim, UNESCO Ana Mefhumların Felsefî Tahlil Komitesince hazırlanan 19 Mayıs 1949 tarih-li raporda demokrasi kavramının muayyen bir bulanıklık taşıdığı tesbit olunmuştur. Bundan başka, mevcut bir takım otorite rejimlerinin tasnifi imkânsızlıkları ile de karşılaşılıyor.

Hükümet şekillerini gözönünde tutarak, başka bir deyimle, siyasî iktidarın kullanılmasını, daha doğrusu kamu iyiliği gayesinin gerçekleştirilmesi yolunu esas tu-tarak devletleri ayıracak olursak, (hukuk üstünlüğü dev-leti) ile (otorite üstünlüğü devleti) sınıflaması en uy-gun gibi görünmektedir.

ADLANDIRMA :

İngiltere'de «Rule of Law» denilen ve ilk defa Dicey'nin tahlil etmiş olduğu bu terim dilimize Fransızca (Légalité) tâbirinden naklen (Kanunîlik) diye geçmiş, uzun müddet bu şekilde kullanılmıştır. Bizce, kanunîlik sözü isabetli değildir. Zira, usulüne uygun olarak kanun şeklini almış her kuralı kapsayabilmektedir.

Hukuk üstünlüğü dediğimiz prensibin gerek isimlendirilmesi, gerek ifade ettiği anlam üzerinde ittifak yoktur.

BİRİNCİ PARAGRAF

HUKUK ÜSTÜNLÜĞÜ MEFHUMU

Hukuk üstünlüğü kavramı karışık bir kavramdır. Yer yer, memleketine göre bu esas yekdiğerinden farklı mahiyette prensiplere ve müesseselere alem olmuştur.

İngilizlerin Rule of Law dediklerine Amerikalılar (Government under Law) diyorlar. Hatta, Lincoln'un dilinde bu (Government of Law) diye geçer. Fransızlar iki tâbir kullanırlar: «Principe de la Légalité» veya «Primauté du Droit» Almanca'da kullanılan terim (Rechtsstaat) tır.

Bütün tâbirler altında kastedilen anlam aynı olduğu halde, demir perde gerisi devletlerinde kullanılan «Sosyalist Kanunîlik» telâkkisi bundan farklıdır. Bununla beraber, dünyanın büyük bir kısmındaki hukukçular hukukun üstünlüğü mefhumunun mahiyet ve ehemmiyeti üzerinde az çok mütabakat halindedirler.

1955 de Harvard Hukuk Fakültesinde toplanan bir kongre, hukuk üstünlüğü problemine temas etmişti. 1957 de Şikago'da hukuk üstünlüğünün batılı telâkkisi konusunda bir Colloquium tertip olundu. 1958 de Varşova'da hukuk üstünlüğünün komünist telâkkisi üzerinde bir konferans toplandı. Aynı yıl Filipinlerde Birleşmiş

Milletler Ceza Hukuku ve Usulü hukukunda insanlarının korunması konulu bir seminer yaptırdı ve da yine hukuk üstünlüğüne temas edildi.

Milletlerarası Hukukçular Komisyonu hukuk üstünlüğünün esaslarını belirtmek maksadiyle 1959'da Yeni Delhide bir Kongre tertiplemişti. Hukuk üstünlüğünün çeşitli hukuk sistemlerinde ve birbirinden siyasî, ekonomik ve sosyal rejimlerde muteber esastır. Neler neler olabileceği araştırılmak isteniyordu. Nisan 1961'de Nigeria Kongresi aynı meseleyi ele almıştı. Kongre sonunda (Lagos Kanunları) adı verilen bir karar meç kabul ve ilân edilmiştir.

Hukuk üstünlüğü mefhumu ile bir yandan siyasetin erişmek istediği gayeleri teşkil eden temeller, öte yandan, bu ülküleri gerçekleştirmeğe elverişli müesseseler ve usuller kastedilir.

Ancak, herşeyden önce, şu noktalara dikkat lazımdır: Hukuk üstünlüğü mefhumu, insan hakları mefhumu ile aynı şey değildir. Hukuk üstünlüğü, hukuktan ve mevcut içtihatlardan da ayrı ve ferdi devlete, hem diğer fertlere karşı himayeyi sağlayacak bir sahadır. Hukuk üstünlüğü kamu iyiliğinin hürriyetini ve adaleti temin için mevcuttur. Hukuk üstünlüğü, fert hürriyetine istinad etmekte olup maksad hürriyeti ile kamu düzenini ahenkli halde bulundurmaktır. Adalet mefhumu, değişik bir mefhum olmakla beraber, belli bir zamanda ve muayyen bir yerde şekillenen vizm ile kamu iyiliği mefhumu arasında muvazene ni lüzumuna matuf adalet kuralları mevcuttur. Hukuk üstünlüğü mefhumu ile, hukuk üstünlüğü mefhumu olarak, toplum içinde hukuk üstünlüğü telâkkisi arasında da mühim fark vardır. Batı anlayışında müşterek hukuk üstünlüğü mefhumunun ferdin keyfiyetine karşı korunması oluşundadır. Komünist telâkkisi

hukuk, ferdi hükûmete karşı koruyan bir sistem değil, sosyal disiplindir. Burada ferdin korunması için en mükemmel vasıta bizzat hükûmettir. Hukuk üstünlüğü telâkkisinde ise, hükûmeti hukuka tabi olmağa zorlayacak bazı usullerin mevcudiyeti zaruridir.

Amerika Birleşik Devletlerinde hukuk üstünlüğü karşılığında kullanılmakta olduğunu yukarıda söyledığımız (Government under Law) veya (Supremacy of Law) terimleri hükûmet otoritesinin kayıtlanmasını belirtmeye yaramaktadır. Hukuk üstünlüğünün geleneksel Amerikan telâkkisi ferdin keyfilige karşı korunması ve devlet kudretinin tahdididir. Kauper'e göre, hukukun üstünlüğü, herşeyden önce, mahrem hayatın hukuk kuralına konu tutulmamış olmasıdır.

İngiltere'de hukuk üstünlüğü nazariyede başka, uygulamada başkadır. Bracton bunu bir cümle ile pek güzel ifade etmiştir: «Kral insanlara değil, tanrıya ve hukuka tâbidir.» Bunun mânâsı, devletin keyfî arzulara göre idare olunamayacağı, prensiplere uygun olarak idare edileceğidir.

Hukuk üstünlüğünün batılı ve doğulu telâkkileri arasındaki farkı şu noktada toplamak isteyenler olmuştur (1): Totaliter bir devlette yürütme, yasama üzerinde tam bir kontrole sahiptir. Bu yüzden yasama bağımsız olarak hareket edemez. Bir demokraside, yani hukuk üstünlüğü devletinde ise, yasama, yürütmeyi kontrol altında tutar.

Batı devletlerinde hukuk üstünlüğünün pozitif bir muhtevası vardır. O da, gerçek bir muhteva olup hukuk üstünlüğünün olagan mahkemelerce sağlanacağı hakkındaki inançtır. Hukuk üstünlüğü yazılı hukuktan önce

(1) Goodhart - Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul, 1959 daki rapor.

mevcuttur ve ondan üstün değerlerden meydana gelmiştir.

Anglo Sakson hukuk telâkkisinde müttefikan kabul edilmiş bir tarif mevcut olmamakla beraber, Amerikalılar hukuk üstünlüğünü «Usulü dairesinde yürürlükte bulunan kanunî temel ferdî haklar kaidelerinin heyeti mecmuası ile bunları bilfiil yürütecek usuller» diye anlıyorlar (1).

Fransada yasama organı elindeki iktidarın kanunî bir kayıtlanmasına tesadüf olunmaz. Fransız Danıştay müstemirren kanunun Anayasaya aykırılığı iddiasını incelemeye yetkili bulunmadığını beyan etmektedir. Bununla beraber, yürütme organına mensup tekmil kişilerin fiilleri yargı kontroluna tâbidir. Yürütme organı tasarruflarının Anayasaya uygun olup olmadığı denetlenir.

Çeşitli anlayış tarzlarına göre hukuk üstünlüğünün dört ayrı mânâda tesbit edilmesi mümkündür:

1. Hukuk üstünlüğü ferdî hakların bir telâkki şeklidir.
2. Hukuk üstünlüğü toplum içinde onun kıymetine itibar veren usullerin varlığı demektir.
3. Hukuk üstünlüğü halk içinde kökleşmiş değerlerin bütünüdür.
4. Hukuk üstünlüğü, yürütme yetkilerinin tahdididir.

1957 Şikago kollokyumu batılı devletlerin müşterek anlayışını kanunîlik ve hukukî düzen ihtiyacı temel duygusuna sahip oluşlarında görmüştür.

Hukuk üstünlüğü, sathî mânâsiyle siyasî topluluk mensuplarının üstün makamların yaptığı kanunlara uy-

(1) The Rule of Law in The United States. Lahey 1958, s. 10.

ması şeklinde anlaşılabilir. Nitekim, «Sosyalist Kanunîlik» terimine komünist memleketlerde atfolunan mânâ, «Tekmil kanunlarla hukukî tasarrufların memlekette sağlam bir hukuk düzeninin yerleşmesine müncer olan sıkı ve devamlı surette tatbikidir». Sosyalist kanunîlik prensibi düzen getirmek amacını taşıdığı için bir siyasî toplumu keşmekeş ve anarşiden kurtaracak çarelerden biri gibi görülebilir. Hükûmet faaliyetleri çığrından çıkmış devletlerin sosyalist düzene koşmaları bundandır. Türkiyede de bu istikamette bir temayül görülmektedir. Hükûmetin beklenen düzeni getirememekte oluşu, bilhassa aydın zümrede, sosyalizm arzusunu artırmıştır.

Milletlerarası Hukukçular Komisyonununun 1959 da Yeni Delhi toplantısında hukuk üstünlüğü için kabul ettiği formül şu olmuştur: «Hukukun üstünlüğü demek, her zaman aynı olmadıkları halde, bir çok noktalarda benzerlik gösteren ve dünyanın ekseriya farklı siyasî bünyede ve ekonomik şart içindeki muhtelif devletlerinde yaşayan hukukçuların gelenek ve tecrübelerine göre ferdi keyfî bir hükûmete karşı korumak ve ferde insanlık haysiyetinden faydalanmak imkânını vermek için zarurî oldukları sabit olan prensipler, müesseseler ve usuller demektir.»

Hukukçu, toplumun gayeleri ve kanunların dayandığı ana esaslar hakkındaki kanaatini açıkça ifade edebilmelidir. Bu kanunların münakaşa edilmeksizin, sadece tesirli bir şekilde ve doğru olarak uygulanmakta olduğuna bakıp da, bir devletin kanunîlik prensibi altında yaşadığını kabul etmekte ise, kanaatini açıklama görevini yapmıyor veya yapamıyor demektir. Zira, hukuk üstünlüğü prensibi, hür bir toplumun temel değerlerine dayanır. Hür toplum ise, üyelerinden her birinin hür düşüncesini tam mânâsiyle ifade imkânını bulduğu ahenkli bir ortamdır. Hür toplum, insan kişiliğini en üstün değer tanı-

yan ve başta devlet olmak üzere, tek mil sosyal müesseseleri ferdin hâkimi değil, hâdimi telâkki eden toplumdur.

Hukuk üstünlüğü prensibi fertlerarası ve fert ve devlet arası münasebetlerin kuvvetle değil, hukuk kuraları ile düzenlendiği mânâsını taşır. Ancak, anlamı bundan ibaret değildir. Zira, bu anlaşılışı ile sadece kuvvet münasebetleri yerine hukukî münasebetlerin geçmiş olduğu ortaya konmaktadır. Halbuki, hukuk üstünlüğü dendiği zaman devlet ile onun dallarının, hükûmetin ve idarelerin, tıpkı fertler gibi, hukuk kuralına tâbi olduğu genel bir prensip kastedilir. Bir başka zaviyeden, hukuk üstünlüğünün mânâsı fertlerin devletin haklarından önce gelen ve onlara üstün tutulan haklara sahip olduğu ve devletin bunlara saygı göstermek zorunda bulunduğudur. Bu bakımdan, fert haklarının teminatı ile hukuk üstünlüğü aynı şey olmamakla beraber birbirlerine sıkı surette bağlı meselelerdir.

Hukuk üstünlüğü prensibinin neticelerine gelince, bunların en önemlisi hukuk kuralları arasında husule gelen derece farkları, yani hukuk kurallarının hiyerarşisi meselesidir. İdarenin kanuna tâbi olması esası buradan çıkmıştır. Filhakika, idarenin karar ve işlemleri kanuna aykırı olamaz. Kanun ise, Anayasaya aykırı hüküm sevkedemez. Bu esaslar (Anayasa Kontrolü) ile sağlanmış olmalıdır. Zira, şayet müeyyide yok ise, prensibi bir hukuk kuralı olarak kabul etmeye imkân olmayacaktır. Bize göre, bir devlette ferdin haysiyetli bir hayat yaşaması gayesini hedef tutan prensipler ve bunları gerçekleştiren müesseseler mevcutsa, o devlet bir hukuk üstünlüğü devletidir.

Siyasî iktidarın kullanılması, Anayasa Hukuku yönünden, devlet idaresinin bağlı bulunduğu temel prensiplerin teşkil ettiği sistemdir. Herşeyden önce, bu temel

prensiplerin neler olduğu belirtilmek icabeder. Hukuk üstünlüğü devletinde fert, siyasî iktidarı denetler; gayenin gözetilmekte olup olmadığını kontrol imkânına sahiptir. Aynı zamanda, devlet idaresinde hem teşebbüs, hem de icra yetkilerini haizdir.

Hukuk üstünlüğü devletinde devlet, siyasî iktidarın vasıtasıdır. Burada en üstün değer insandır. İnsan ana hakları ve temel hürriyetler kanunun fevkindedir. İktidar ise, toplulukta, yani halktadır. Fert iktidarı kontrol eder. Bu devlette muhalefet meşrudur ve mevcudiyeti zarurîdir. Anayasaya uyulması kaçınılmaz bir mecburiyettir.

Ancak Hukuk üstünlüğü telâkkisinin temel kıymetlerinin ifadesini bulduğu toplum hür bir toplum olabilir. Hukuk üstünlüğünde meknuz kıymetler onun gerçek muhtevasını meydana getirirler. Hür toplum, birinci plânda, ferde ait haklara saygı göstermek endişesindedir. Ferde ait haklar iki çeşit olarak düşünölmelidir. Mânevî ve siyasî faaliyetlerine devletten gelebilecek her türlü müdahale karşısında hürriyetini iddia etmek hakkı-ki ifadesini din, fikir ve toplanma hürriyetlerinde bulmaktadır- ve mânevî ve siyasî hürriyetinden istifade etmek durumunda bulunmasını sağlayacak maddî vasıtaların asgarisine sahip olmak imkânını devletten elde etmek hakkı.

Muayeyn bir öğretim ve iktisadî güvenlik seviyesi elde edilmiş değilse, din, fikir ve toplanma hürriyetleri daha ziyade nazarî bir kıymeti haiz olurlar. Onun içindir ki, devletten asgarî maddî vasıtaların teminini istemek hakkı bilhassa önem kazanmaktadır. Bu da, bir takım usullerin tesisi ve uygulanması ile mümkün olabilecektir. Hukuk üstünlüğü prensibinin şekli muhtevası bu usullerdir.

Hukuk üstünlüğü prensibi iki ana fikir üzerine kurulmuştur, denebilir:

a) Devletteki tekmlil iktidarlar hukuktan gelmedir ve hukuka uygun olarak kullanılır.

b) Hukuk, insan kişiliğine saygıya dayanır.

1961 Lagos Kanunları hukuku üstün kılmanın çarelerini şöyle sıralıyor:

«Hukukun üstünlüğü dinamik bir esastır. Yani, mütemadî harekiyet halindedir. Toplumun günlük yaşayışı ile ilgilidir. Olaylara hâkim olması lâzımdır. Daima canlı kalmalıdır. Ne nazarîdir, ne de hareketsiz. Halk iradesini üstün kılacak olan bu esastır. Ferdin siyasî haklarının takviyesi ve gerçekleşmesi buna bağlıdır. İnsan kişiliğinin gelişmesine elverişli ve temayüllerine uygun ekonomik, sosyal ve kültürel şartların gerçekleşmesi için hukukun üstünlüğü prensibi hareket haline gelmiş olmalıdır».

«Bir memleketteki hürlük derecesi ne olursa olsun yasama iktidarının kuruluşu halk iradesine cevap vermemekte ise hukukun üstünlüğü gerçek olarak kendini belli etmiş olamaz».

«Yasama organı halk çoğunluğunun samimî ve demokratik bir temsilini meydana getirmekte ise bir hükümet, hukukun üstünlüğünü kabul ettirebilir. Her kim, haklarının devletçe ihlâli yüzünden zarara uğramışsa mahkemelere başvurabilmelidir.»

«Kanunîlik veya kanuna uygunluk prensibi insan kişiliğinin haklarına ve haysiyetine saygıyı temine elverişli gelecek asgarî prensiplerin ve müesseselerin varlığını gerektirdiği için şumulü ve uygulanması bakımından evrenseldir.»

«Kanunlarda yer alabilecek her çeşit ayırım hükmü kanunîlik prensibine aykırıdır.»

Memleketimizde siyasî hayatın gelişmesinde ve tek parti devrinden yarı demokrasiye geçişte Hukuk üstün-

lüğü devleti telâkkisinin mühim rolü olmuştur. Türkçe-
de sadece (Hukuk Devleti) de denilmekte olan bu devlet
idaresi rejimi aslında bir plebisitten başka bir şey olma-
yan 1950 genel seçimleri neticeleri ile Türk halkının uy-
gulanmasını istediği devlet hayatı tarzı olmak üzere or-
taya çıkmıştı.

1950 de halkın iktidara getirdiği Demokrat Parti,
Hukuk üstünlüğü Devleti telâkkisine sırt çevirdikçe mu-
halefet te, umumî efkârın ilerisi için değişmez program
diye bağlandığı bu telâkkiyi gerçekleştirmek amacı ile
faaliyet ve kontrolünü artırmış, o nisbette halk kitlele-
rinde taraftar bulmuş, İdare Mahkemesi tarafından da
zaman zaman teyit görmüştür (1). Öyle ki, 27 Mayıs 1960
arifesinde muazzam bir çoğunluk kitlesi Hukuk Üstünlü-
ğü Devletinin parlâmentoda savunmasını üstlenmiş bulu-
nan muhalefetten yana mevki almıştır.

Anayasa'nın gerek (başlangıç) kısmında, gerek 2 nci
maddesinde yer almış bulunan (Hukuk Devleti) ilkesi bu
millî irade temayülünün ifadesi olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında «Hukuk Devleti»
terimi ile ifade olunan (Hukuk Üstünlüğü Devleti) dir.

İKİNCİ PARAGRAF

İKTİDAR KUVVETLERİNİN DAĞILIŞI

Hukukun üstünlüğü mefhumu etrafında verdiğimiz
izahlardan sonra prensibin tatbikatını dinamik bakımdan
tahlile tabi tutabiliriz.

Bu dinamizm devlet içi iktidarlarının karşılıklı mü-
nasebetlerinden çıkar. Anayasa hukukunda bunun ince-
lenmesi iktidarların ayrılması problemini meydana getir-
mektedir. Bu meseleye «Kuvvetler ayrılığı teorisi» adı
verilmek âdet olunmuştur.

(1) Tahsin Bekir Balta — Kısa İdare Hukuku, An-
kara 1962, s : 10.

İlk fikir Aristo'da görülmektedir. Aristo der ki: Her hükûmette üç kısım vardır. Birinci kısım karar verir. Savaş, barış, ittifak, andlaşma, kanun yapmak, ölüm ve sürgün cezasına karar vermek, müsadere, devlet hesaplarını denetleme buna aittir (1). Devletin gerçek hâkimi bu karar verici heyettir. İkincisi memuriyetleri icra eder. Üçüncüsü adaleti yerine getirir (2).

Gerçek bilimsel ifadesini Locke'da gördüğümüz kuvvetler ayrılığı fikrini Montesquieu bir nazariye halinde inşa etmiştir.

Hukuk üstünlüğü devletin esaslı ayırıcı vasıflarından biri hükûmetin keyfi hareketlerinin kontrolü olduğuna göre, bu devlette siyasî iktidarı belirtici kuvvetler arasındaki münasebetin tayini çok lüzumludur. Bu lüzum temsili rejimle birlikte kendini göstermiş ve iktidarların ayrılması fikri ortaya atılmıştır.

ÜÇ İKTİDAR :

Evvelâ devlet siyasî iktidarının üç ayrı iktidardan meydana geldiği tesbit olunmuştur. Bunlar bugünkü söyleyişle, yasama, yürütme ve yargı iktidarlarıdır. Uzun zaman bilimsel bir mütearife sayılmış olan bu üçlü ayırma bugün isabetli görülmemekte ve klâsik telâkkinin yasama ile yürütme arasında gördüğü zıddiyet varit sayılmamaktadır. Zamanımızda kanunu yapmak ta yürütmek de hükûmet edenlerin işi haline gelmiştir. Ancak, siyasî bilimin en çetin meselelerinden birini teşkil eden iktidarların ayrılması teorisi modern devletin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

(1) Siyaset. Kitap VI, Bölüm XII, Par. 1.

(2) Kitap VI, Bölüm XI, Par. 1.

Bir kısım müellifler «İktidarlar» tâbiri ile iktidar organlarını kastederler (1) ve kuvvetler ayrılığı teorisinin mutlak bir teori olmadığına işaretle buna iktidarların teşkilâtlı işbirliği nazariyesidir, derler.

Kuvvetlerin ayrılması XVIII inci yüzyıl düşüncesinin mahsulü olan bir esastır. Bu fikir Locke'dan gelir. Sistemli izah ve tahlilini ise Montesquieu'ye borçluyuz.

İktidarlar dağılması nazariyecilerinden biri de Rousseau'dur. Ancak, Rousseau, çeşitli iktidarları denkleştirmekten ziyade gerçek bir demokrasi rejimi kurmayı gözönünde tutmuştur. Rousseau'ya göre, tek bir egemen mevcuttur. O da, toplumsal anlaşma neticesi vücuda gelen sosyal hey'ettir. Fertlerden biri iktidarların beceriksizce dağıtılması yüzünden siyasal birliğe girerken devretmiş olduğu tabii hürriyetinden bir kısmını tekrar ele geçirecek olursa, hürriyet mahvolur. Bu itibarla, devlette bir tek iktidar olabilir: Genel idarenin, yani halkın iktidarı. Halk kanunları onaylayacak ve idare edecekleri tayin edecektir. Temsilci seçmekten kaçınacaktır. Zira, temsilciler er vakitte kendi iradelerini halkın iradesi yerine ikame ederler. Halk, hükümeti kanunların yürütülmesine memur edecektir. Onun her zaman denetleyebilecek ve azledebilecektir.

Bu suretle, iktidar dikey istikâmette, yani bütünü içerisinde demokratik bir dağıtımına konu olacaktır. Montesquieu'nün iktidar dağıtımını ise, yüzey istikamettedir, yani iktidarı tek olarak görmez ve monarşik vasfı galiptir.

Devrimizde, Hauriou iktidarları yürütme kudreti, karar kudreti, oylama kudreti diye ayırmıştır.

(1) Pierre Duclos-L'évolution des rapports politiques-Paris, 1950 s. 58 n. 1.

Bugün umumiyetle kabul edilen fikre göre, kuvvetler ayrılığı hukukî bir prensip olmayıp bir siyasî sanattır. Tecrübe ve tedbire taalûk eden bir düsturdur.

Montesquieu'nün maksadı bir kanunîlik rejimi kurmaktır. Devlet organları görevlendirilirken kanun esas alınmak suretiyle görevlendirilmişlerdir. Nitekim, biri kanun yapar, diğeri onu uygular, bir üçüncüsü anlaşmazlıkları kanun ışığında hükme bağlar.

MONTESQUIEU :

Montesquieu'ye göre, devlet içersinde üç kuvvet vardır: Yasama kuvveti, devletler hukukuna giren işleri yürütücü kuvvet, özel hukuka giren hususları yürütücü kuvvet.

Yasama kuvveti sayesinde hükümdar, geçici veya sürekli kanunlar yapar, mevcut olan kanunları değiştirir veya kaldırır. İkinci kuvvet ile, barış veya harp yapar, elçi gönderir ve kabul eder, güvenliği sağlar, dışardan gelecek tecavüzleri önler. Bu, devletin yürütücü kudretidir. Üçüncüsü ile, suçları cezalandırır veya fertlerin anlaşmazlıklarını yargılar. Buna yargı gücü derler (1).

Kuvvetleri böylece tesbit eden Montesquieu, bunların ayrılmasındaki gereklığe de dokunur: «Bir erk'e sahip olan, onu kötüye kullanmaya meyillidir. Bir takım kayıtlamalarla karşılaşınca kadar bu erki kullanır... Kudretin kötüye kullanılmaması için, eşyanın mahiyeti icabı, kudretin kudreti tutması lâzımdır» (2).

Montesquieu diyor ki; «mutedil bir hükümet teşkil etmek için kudretleri ayarlamak, düzenlemek, yumuşatmak, işletmek lâzımdır.» Bunun örneğini de İngiltere'de görüyor.

(1) De l'Esprit des Lois Kitap XI, fasıl 6.

(2) Kitap XI, fasıl 4.

(Kuvvetler ayrılığı) tabirine Montesquieu'nün kaleminde raslamıyoruz. Söylediği şudur: «Aynı kimse, veya aynı eşraf, âyân, ya da halk hey'eti bu üç kuvveti de kullanacak olsaydı her şey mahvolurdu.». «Aynı hükümdarın veya aynı meclisin (Sénat) müstebidâne uygulamak üzere müstebit kanunlar yapmasından korkulur.». Yargılama kudreti «Yasama kudreti ile birleşmiş olsaydı vatandaşların hayatı ve hürriyeti üzerindeki iktidar keyfi olmuş olurdu; zira, yargıç, kanun yapıcı haline gelirdi, yürütücü kudretle birleşmiş olsaydı yargıç, baskı yapmanın kuvvetini haiz olabilirdi.»

Şayet, aynı makam her üç iktidarı da kullanacak olursa bu bir felâket olur. Eğer yasama kuvveti aynı zamanda kanunu yürütür, veya kanunun yürütülmesinden çıkan anlaşmazlıkların yargıç olursa, hiç bir değişmez kanun yok demektir: Yargıç veya Yürütme organı bu halde kanunu değiştirmek kudretine sahip olmakla, şu veya bu halde ondan ayrılmakta hiç beis görmeyecektir. Şayet yürütücü kuvvet, yargı kuvvetiyle birleştirilecek olursa, yürütücü kuvvet, kanunun anlaşmazlıklara uygulanması bakımından her zaman kâfi bir inanç vermeyecektir. Zira, bazı hallerde bizzat kendisi dâvada taraf olacak, veya hiç değilse, kanunun şu veya bu suretle uygulanmasında menfaati bulunacaktır.

Montesquieu'ye göre, bir memlekette kuvvetler birbirinden ayrılmış değilse orada Anayasa yoktur ve binaenaleyh, siyasî hürriyet de mevcut değildir. Şu kadar var ki, hükümet kuvvetleri birbirlerinden işbirliği yapamayacak derecede ayrılmamalıdır. Her birisi bir çok işlere karışmalıdır. Tâ ki, kuvvetler arasında bir karşılaşma olsun ve bunlar birbirlerini durdurarak âhenkli bir surette işliyebilsinler.

Görülüyor ki, Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı prensibi ile kasetmekte olduğu şey, devlet hayatında

düzenleyici bir esas ve hürriyeti teminat altında tutan bir prensip olmak üzere kuvvetler arasında müvazene bulunması dileğinden ibarettir.

Toplumunu despotizm içersinde yaşamaktan kurtarmak için bu üç kuvveti aynı elde toplamamak lâzımdır. Bu kuvvetlerden her birisi ayrı ayrı organların elinde olmalı ve birbirlerini desteklemelidirler. Ancak bu takdirde, üç kuvvetin âhenkli bir şekilde yürümesi sağlanabilir.

Montesquieu'nün ileri sürdüğü kuvvetler, devletin emrine verilmiş bulunan idare kudretleridir. Yürütücü kuvvet, yürütülecek kararlar alma kudretidir. Yasama kuvveti, yasayıcı görüşmelerde bulunmak kuvvetidir. Yargı kuvveti, hüküm verilmek kuvvetidir. Yâni, burada ileri sürülen, daha ziyade psikolojik bir telâkkidir.

Bundan dolayıdır ki, kuvvetler ayrılığını, organlar ayrılığı ile ve ayrıca bir de görevler ayrılması ile karıştırmamak lâzımdır. Çünkü, organlar ayrılığı demek, idare edenlerden irade edebilecek olanların teşkilâtlanması demektir. Görevlerin ayrılması ise, bu organların kendi iktidarlariyle yapabilecekleri işler demektir. Bu görevlerin ayrılması şöyle dursun, bilâkis çeşitli kuvvetlerin aynı görevin yerine getirilmesi için birleştirilmesine ihtiyaç olacaktır.

Kuvvetler ayrılığının esası, çeşitli organlara bırakılması gereken çeşitli iktidarlardır. Lâkin bu çeşitli iktidarlarda o yolda seçilmişlerdir ki, aynı hükümet kararlarına katılmaya mecburdurlar. Zira, aynı karar iradenin çeşitli çalışmalarına tekabül etmektedir.

Montesquieu'nün teorisi, ortaya çıktığı gündenberi, bir çok tenkitlere uğramıştır. Denmiştir ki, otoritenin çeşitli yetkileri birbirinden ayrı olarak kullanılamaz. Çeşitli kuvvetler aynı mekanizmanın parçalarıdır. Bundan başka, kuvvetlerden bir tanesi az sonra ötekilerden üstün bir hale gelmektedir. Nitekim, bazı memleketlerde

kuvvetler ayrılığı prensibinin bu ayrılığı karşılayan bir görevler ayrılığından müstakil olamayacağı düşüncesi hâkimdir. Amerika Birleşik Devletlerinde durum böyledir. Orada, meselâ, yasama ve yürütme kuvvetleri arasında aynı vazifede elbirliği yok gibidir. Bu hale, (kuvvetler ayrılığının bükülmez telâkkisi) denir. Halbuki, parlâmanter hükûmette aynı vazifelerin görülmesinde parlâmento ile hükûmet arasında işbirliği vardır. Bundan başka, Montesquieu'nün yargı kuvveti adını verdiği üçüncü kuvvet bugün artık XVIII inci yüzyıldaki siyasî vasfını kaybetmiştir, diyenler vardır (Hauriou).

Buna bakarak, bazı hukukçular, zamanımız devletlerinde yeni bir siyasî kuvvetin meydana çıkmış olduğunu iddia etmektedirler. Meselâ, Hauriou'ya göre, Montesquieu'denberi ortaya çıkmış olan bu yeni kuvvet, (oylama kuvveti) dir. Oylama kudretinin vazifesi, seçim oyunları ile parlâmentolu temsilin üyelerini belli etmektir.

XVII inci ve XIX uncu yüzyıllarda bir çok filozof kuvvetler ayrılığı teorisine mutlak bir kıymet izafe etmiştir.

1789 insanları, Montesquieu'nün söz konusu ettiği kuvvetlerin egemenliğin birer parçası olduğunu ileri sürdüler. Kuvvetler ayrılığını tamamiyle ve münhasıran millet egemenliği açısından ele aldılar. Büyük İhtilâle göre, temsilcilerini belirten millet, aslında kendisine ait bulunan yasama, yürütme ve yargı kudretlerini -ki bunlar millet egemenliğinin yetkileri sayılmakta idi- ayrı ayrı kişilere ve hey'etlere tefviz eder.

İhtilâlin kuvvetler ayrılığı anlayışı her bir kuvveti diğer ikisine yabancı kılan ve bütün kuvvetleri sert ve kat'î surette ayıran bir telâkki olmuştur. Nitekim, İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci 16 ncı maddesinde şöyle demektedir : «Bir toplum içinde... kuvvetler ayrılığı sağlanmamışsa, orada anayasa da yoktur.» Görülüyor ki, İhtilâlin anlayışında kuvvetler ayrılığı, anayasanın

düzenleyici bir esas ve hürriyeti teminat altında tutan bir prensip olmak üzere kuvvetler arasında müvazene bulunması dileğinden ibarettir.

Toplumunu despotizm içersinde yaşamaktan kurtarmak için bu üç kuvveti aynı elde toplamamak lâzımdır. Bu kuvvetlerden her birisi ayrı ayrı organların elinde olmalı ve birbirlerini desteklemelidirler. Ancak bu takdirde, üç kuvvetin âhenkli bir şekilde yürümesi sağlanabilir.

Montesquieu'nün ileri sürdüğü kuvvetler, devletin emrine verilmiş bulunan idare kudretleridir. Yürütücü kuvvet, yürütülecek kararlar alma kudretidir. Yasama kuvveti, yasayıcı görüşmelerde bulunmak kuvvetidir. Yargı kuvveti, hüküm veerbilmek kuvvetidir. Yâni, burada ileri sürülen, daha ziyade psikolojik bir telâkkidir.

Bundan dolayıdır ki, kuvvetler ayrılığını, organlar ayrılığı ile ve ayrıca bir de görevler ayrılması ile karıştırmamak lâzımdır. Çünkü, organlar ayrılığı demek, idare edenlerden irade edebilecek olanların teşkilâtlanması demektir. Görevlerin ayrılması ise, bu organların kendi iktidarlariyle yapabilecekleri işler demektir. Bu görevlerin ayrılması şöyle dursun, bilâkis çeşitli kuvvetlerin aynı görevin yerine getirilmesi için birleştirilmesine ihtiyaç olacaktır.

Kuvvetler ayrılığının esası, çeşitli organlara bırakılması gereken çeşitli iktidarlardır. Lâkin bu çeşitli iktidarlarda o yolda seçilmişlerdir ki, aynı hükümet kararlarına katılmaya mecburdurlar. Zira, aynı karar iradenin çeşitli çalışmalarına tekabül etmektedir.

Montesquieu'nün teorisi, ortaya çıktığı gündenberi, bir çok tenkitlere uğramıştır. Denmiştir ki, otoritenin çeşitli yetkileri birbirinden ayrı olarak kullanılamaz. Çeşitli kuvvetler aynı mekanizmanın parçalarıdır. Bundan başka, kuvvetlerden bir tanesi az sonra ötekilerden üstün bir hale gelmektedir. Nitekim, bazı memleketlerde

kuvvetler ayrılığı prensibinin bu ayrılığı karşılayan bir görevler ayrılığından müstakil olamayacağı düşüncesi hâkimdir. Amerika Birleşik Devletlerinde durum böyledir. Orada, meselâ, yasama ve yürütme kuvvetleri arasında aynı vazifede elbirliği yok gibidir. Bu hale, (kuvvetler ayrılığının bükülmez telâkkisi) denir. Halbuki, parlâmanter hükûmette aynı vazifelerin görülmesinde parlâmento ile hükûmet arasında işbirliği vardır. Bundan başka, Montesquieu'nün yargı kuvveti adını verdiği üçüncü kuvvet bugün artık XVIII inci yüzyıldaki siyasî vasfını kaybetmiştir, diyenler vardır (Hauriou).

Buna bakarak, bazı hukukçular, zamanımız devletlerinde yeni bir siyasî kuvvetin meydana çıkmış olduğunu iddia etmektedirler. Meselâ, Hauriou'ya göre, Montesquieu'denberi ortaya çıkmış olan bu yeni kuvvet, (oylama kuvveti) dir. Oylama kudretinin vazifesi, seçim oyları ile parlâmentolu temsilin üyelerini belli etmektir.

XVII inci ve XIX uncu yüzyıllarda bir çok filozof kuvvetler ayrılığı teorisine mutlak bir kıymet izafe etmiştir.

1789 insanları, Montesquieu'nun söz konusu ettiği kuvvetlerin egemenliğin birer parçası olduğunu ileri sürdüler. Kuvvetler ayrılığını tamamiyle ve münhasıran millet egemenliği açısından ele aldılar. Büyük İhtilâl'e göre, temsilcilerini belirten millet, aslında kendisine ait bulunan yasama, yürütme ve yargı kudretlerini -ki bunlar millet egemenliğinin yetkileri sayılmakta idi- ayrı ayrı kişilere ve hey'etlere tefviz eder.

İhtilâlin kuvvetler ayrılığı anlayışı her bir kuvveti diğer ikisine yabancı kılan ve bütün kuvvetleri sert ve kat'î surette ayıran bir telâkki olmuştur. Nitekim, İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci 16 ncı maddesinde şöyle demekte idi : «Bir toplum içinde... kuvvetler ayrılığı sağlanmamışsa, orada anayasa da yoktur.» Görülüyor ki, İhtilâlin anlayışında kuvvetler ayrılığı, anayasanın

mevzuunu ve muhtevasını teşkil etmektedir. Bir taraftan da, Rousseau, egemenliği bölünmez bir bütün olarak gördüğü için bunun ayrı kuvvetler halinde tefrik olunamayacağını söylemişti.

İkinci harp sonrası Fransa Anayasası hazırlanırken, Anayasa komisyonu raportörü Pierre Cot şöyle yazmakta idi : «Genel kuralı, yâni kanunu, belirtmek ve bu kuralı özel hallere uygulamak fonksiyonları arasında mevcut farkı bililtizam mübalâğa etmekle «Hükümdarın kudreti» karşısında diğer bir kudret, halkın ve daha doğrusu burjuvazyanın kudreti, meşru kılınmış oluyordu... İktidar ikiliği veya yargı kuvvetine taraftar olanlara göre, üçlülüğü reddedilince, ister istemez, demokratik esas teşkil eden iktidar tekniğine varılmaktadır. Tekmil iktidar halka aittir, halk iradesi egemendir.»

Bir kaç ay sonra, 1946 tarihli Fransa Anayasası raportörlüğünü yapmış olan Coste-Floret kuvvetler ayrılığından değil, görevler ayrımından söz açmakta idi. Amerikalıların denetim ve denge (Checks and Balances) teorisine göre, kuvvetler ayrılığı ile elde edilmek istenen netice muhtelif organların devlet faaliyetlerinin herbiri için müşterek çalışmasıyla elde edilebilir. Bu teoride kuvvetler ayrılığındaki iktidarlar arası zıddiyet yerine ahenk ve iştirâk fikri hâkimdir.

İslâm Hukuk sisteminde -ki buna (Fıkıh) denir- yargı kuvveti başlangıçtan itibaren bağımsız hale gelmek istemiştir. «Şer'i kaza» denilen din esaslarına sıkı sıkıya bağlı hukuk telâkkisinin kıskanç, tekelci ve mütehakkim tutumuna rağmen, «Örfî kaza» adı verilmiş olan lâik hukuk sistemi kurulmakta gecikmemiş ve devlet hayatında kurallarını kabul ettirmiştir. Meselâ, Gazne Türk devletinde devlet endişesi din kaygısından önce gelir. Bununla beraber, iki hukuk anlayışının toplumda aynı zamanda mevcudiyeti yüzünden daimî çatışmalar olmuş ve

bu düalizm Türk devletinde Cumhuriyete kadar devam etmiştir.

Osmanlı Türk devletinin kuruluşundan itibaren hükümdarın bağımsız yargıçlar tayin ettiği görülür. Yargı kuvveti diğer kuvvetlere üstündür. Zira, hukukun kaynağı dindedir. Devlet otoritesi kuvvetli olduğu müddetçe lâik hukuka göre hükmeden yargı organları bağımsız kalabilmişlerdir. Ancak, unutmamak lâzımdır ki, bu devirlerde yargı mercii (Kadı) aynı zamanda yürütme otoritesidir. Nitekim, İslâhat devrinde kurulan «Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye» hem yargı ve hem de yürütme yetkilerini haiz bulunuyordu. Bu zamana gelinceye kadar Türk devletinde bu iki kuvvet birleşmiş olarak görülür. Yargı ve yürütme kuvvetlerinin ayrılması teşebbüsü 1869 da (1284) çıkarılan metinlerde ifadesini bulmuştur. «Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye» yargı işleri ile görevli «Divanı Ahkâmı Adliye» ile yürütme işleri ile uğraşacak «Şûrayı Devlet» dairelerine ayrılarak yeniden kurulmuştur. «Divanı Ahkâmı Adliye» ana tüzüğünün (Nizamname-i Esasî) başlangıç kısmında yargı konularının yürütme organından tamamiyle ayrılması gayesinin gözetilmekte olduğu, umûru hukukiyenin hükûmeti icraiyeden küliyen tefriki) yazılıdır (1).

Görülüyor ki, kuvvetler ayrılığı teorisi tenkitlere uğradığı gibi türlü yorumlara da konu olmaktadır. Bununla beraber, bu teori, hukuk üstünlüğü devleti fikrinin yerleşmesinde gerçek bir tesir icra etmiştir.

Dâva, şu veya bu şekilde veya tarzda aralarında birleşecek olurlarsa hukuk üstünlüğü prensibini kolaylıkla bertaraf edecek olan kuvvetleri yekdiğerleriyle muvazene halinde tutmak, ferdin iktidar tarafından ezilmesine mâni

(1) Apturrahman Âdil - Mahkemei Temyiz. Konsantaniye, 1812 (1896).

olmaktadır. Bunun nazari bakımdan çaresi kuvvetlerin ayrılması, yani iktidar kuvvetlerinin dağılması olmuştur.

REJİMLER :

Kuvvetler ayrılığı prensibinin zamanımızdaki tatbi-katına gelince: İçinde yaşadığımız devrin icapları tek-mil devletlerde -siyasî rejimleri ne olursa olsun- hükü-metlere yetki devri suretiyle yasama faaliyetinde bulun-mak, teknil vatandaşlara uygulanabilecek genel ve mec-burî kurallar koymak zarureti ortayı çıkarmıştır. Bu hal, yasama ve yürütme kuvvetlerinin ayrılığı prensibi-nin zamanın şartlarına uymayışından doğmaktadır.

Bundan başka, yargı kuvvetinin modern devlette ger-çekten bir iktidar tezahürü teşkil edip etmediği bir te-reddüt mevzuudur.

Bagehot, «İngiliz Anayasasının en müessir sırrı, yü-rütme ve yasama kuvvetlerinin sıkı birliğini ve adetâ ta-mamiyle birleşmesini sağlamakta oluşundadır.» demek-te idi.

Kuvvetler ayrılığının yorumlama tarzına göre üç çe-şit devlet idaresi rejimi görmekteyiz: (Parlâmenter re-jim), yasama ve yürütme kuvvetleri arasında dengeyi ve işbirliğini temin ederek kuvvetler ayrılığını sağlamak is-ter.

Kuvvetler arasında denge gözetmeyip temsili mecli-sin hükûmete üstünlüğünü kabul eden sistem (Conven-tionnel rejim) konvansyonel rejimdir.

Şayet, denge, yürütme iktidarından yana bozulmak-ta ise, buna da (Prezidansiyel rejim) adı verilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASÎ İKTİDARIN KULLANILMASI

REJİMLERİ

BİRİNCİ KESİM

HUKUK ÜSTÜNLÜĞÜ DEVLETLERİNDE

BİRİNCİ PARAGRAF

PARLÂMENTER REJİM

Parlâmenter rejim temsilî sistemin bir şeklidir. Ekseriya, parlâmenter rejim, bir parlâmentonun mevcut olduğu rejimdir, denmiştir. Böyle söyliyenerin muhakeme tarzı şöyledir: Mademki parlâmento bir temsil organıdır ve mademki parlâmenter rejim denince temsilî sistem kasdolunur, şu halde parlâmento olan yerde parlâmentarizm vardır.

Lâkin, bu düşünüşte isabet yoktur. Parlâmenter rejimi diğerlerinden ayıran nokta, bu rejimde bir parlâmento mevcut oluşu değildir. Avrupanın demokratik bünyeli devletlerinde bugün cari olan siyasî iktidar kullanılması rejimleri, İsviçre istisna edilirse, hep parlâmenter sistem üzerine kurulmuştur. Bunun gibi, Kanada'da ve Avusturalya'da parlâmenter sistem yürümektedir.

KİSTASLAR :

Parlâmenter rejimi tefrik için ileri sürülen kıstaslar çeşitlidir.

Bazan, bu rejimin bir partiler rejimi olduğu; kimi zaman, çoğunluğun siyasî iktidarı mânâsına geldiği veya parlâmento çoğunluğunun kendi içinden hükûmet çıkarmak imtiyazı demek olduğu (1) ileri sürülmüştür.

(1) Guetzévitch Les Constitutions Européennes. Cilt 1, s. 22 ve sonrakiler.

Parlâmentarizmin siyasî şumulü, halkın seçiminden, kurulan meclis vasıtasıyla hükûmetin seçilmiş bulunmasına kadar gitmektedir. Bu itibarla, parlâmentarizmin ayırıcı vasfı hükûmetin meydana geliş tarzında aranmalıdır. Bu hükûmet, çoğunluğa tabi olacaktır. Çoğunluğun güven oyu vermemesi halinde çekilmek zorunda kalacaktır. Binaenaleyh, parlâmentarizmde hükûmeti terkip edecek bakanların belirtilmesi çoğunluk iradesine göre husule gelecektir. Onun içindir ki, parlâmenter rejimde ayırıcı vasfın parlâmento önünde sorumlu bir kabinenin varlığı olduğu söylenir. Nitekim, geçen yüzyıl Fransasında parlâmentarizm hükûmetin sorumluluğu prensibi şeklinde mânâlandırılmıştır.

Klâsik parlâmentarizmi kuvvetler ayrılığı prensibinin mutlâk gerçekliğine istinad ettirenler de vardır.

Umumiyetle ileri sürülen fikre göre, parlâmenter rejim, yasama ve yürütme kudretlerinin eşitliği üzerine kurulmuştur (Redslob, Burdeau, Duguít). Bu iktidarlardan her biri diğerine karşı bir korunma silâhına sahiptir.

Yasama kudreti, güvenini esirgemek suretiyle hükûmeti devirebilir. Buna karşılık, yürütme kudreti, devlet başkanı marifetiyle yasama organını feshedebilir.

Bu görüş tenkide uğramıştır. Filhakika, bu telâkinin yasama ve yürütme kudretleri arasındaki muvazenenin bir birlik meydana getirmekten ziyade, bir mücadele ve rekabetten doğduğuna dayandığını söylenmiştir.

Diğer bir fikir, parlâmenter rejimde yasama kudretinin bir üstünlüğe sahip bulunduğunu savunur (Carré de Malberg).

Giraud, (1) çoğul şekli ile parlâmenter (rejimler) den söz açıyor. parlâmenter rejimin çeşitleri bulundu-

(1) Le Pouvoir Exécutif dans les démocraties d'Europe et d'Amérique. Paris, 1938 s. 102.

ğunu söylüyor. Bu müellife nazaran, üç çeşit parlâmenter hükûmet vardır: Klâsik parlâmenter hükûmet, meclis üstünlüğüne cevap veren parlâmenter hükûmet, prezidansiyel biçimde parlâmenter hükûmet. Klâsik parlâmenter hükûmetin vasfı, devlet başkanının fesih yetkisidir.

Bütün söylenenlere rağmen bizce hakikat şudur: Kanunu yapan var. Bir de iktidar fiillerini yürüten var. Yürütücü hâkim kılmak arzusundadır. Bu yüzden de iki iradesini hâkim kılmak arzusundadır. Bu yüzden de iki kudret arasında mütemadî bir mücadele mevcuttur. Parlâmentarizm, iki serkeşi bir arada barış içinde yaşatmak maksadıyla ortaya çıkmış bir çaredir.

Parlâmenter hükûmetin vasıflarını Burdeau yasama ve yürütme kudretleri eşitliği, bu iki kudret arasında işbirliği ve kudretlerden her birinin diğeri üzerinde haiz olduğu karşılıklı tesir imkânı olmak üzere üç hususiyet halinde görür (1).

Parlâmenter rejimde devlet başkanı siyasî yönden sorumsuzdur. Hükûmet üyeleri hep birlikte genel politikadan, ferden de kendi bakanlıkları işlerinden sorumludurlar.

Parlâmenter rejimin izahı için İngiltereyi örnek almalıdır.

İNGİLİZ ANAYASASI :

Tocqueville, İngilterede gerçekten bir Anayasa bulunup bulunmadığından şüphe etmiştir. Sir John Simon meşhur İrlanda yılanı hikâyesini anlatıp İngilterenin

(1) Droit Constitutionnel et Institutions Politiques. Paris 1957, s. 118.

Anayasası için de aynı şeyi söylemişti (1). Philip Chesterfield ise Montesquieu devrinde şöyle yazmakta idi: «İngiltere, bir Anayasaya gerçekten sahip olduğu söylenebilecek yegâne devlettir.»

İngiltere devletini başka devletlerden ayıran noktalardan biri hukukunun geleneklere bağlı oluşudur. 1926 konferansının komisyon raporunda şu sözlere raslamaktayız: «Komisyon, Britanya İmparatorluğu için bir Anayasa koymakla hiç bir şey kazanılmış olmayacağı kanaatinde dir.»

İngiltere, tek mil siyasî sistemi Rule of Law'a dayanan bir memlekettir. İngiliz toplumunun kendi kuralları vardır. Bunlar herkesçe malûm ve sayılan kurallardır.

Parlâmentonun görünüşü şöyledir: 1911 den bu yana devlette en üstün kudret Avam Kamarasıdır. Lolme'un meşhur sözü bunu anlatır: «Parlâmento, erkeği kadına kalbetmekten gayri, herşeye kaadirdir.»

Hakiki iktidar kabinededir. Parlâmento kabinenin gösterdiği yoldan gider. Hattâ, bizzat İngiliz müellifleri İngiltere'de kabine diktatörlüğünden bahsetmişlerdir.

XVII inci yüzyılda Uzun Parlâmento devrinde hükümdarlık makamının kendi faaliyet alanına çekilmesi konusunda durumu kifayetli görenler ve tac yetkilerinin daha da kısılmasını isteyenler ikiye ayrılmışlardır. Bu ayrılmadan siyasî partiler doğdu. Biri Wigh, diğeri de Tory Partisidir. Wigh'ler tüccarı ve muhalif kiliseyi tutuyor; Tory'ler ise, büyük toprak sahipleri ile mevcut kiliseyi destekliyordu.

(1) Tabiat tarihi hakkındaki bir eserin İrlanda yılanı başlıklı meşhur bölümü tek bir cümleden ibaretmiş : «İrlanda da yılan yoktur.»

1830 da bu iki parti arasındaki fark şehir ve köy menfaatleri arasındaki aykırılığı ortaya koydu. Çelişmeden Liberal ve Muhafazakâr partiler doğdu. İrlanda meselesi sırasında bu partiler siyasî farklılıklarını kaybetmişler ve Birinci Büyük Harp arifesinde Muhafazakâr parti yayılma ve sömürge birliği fikrinin, Liberal parti ise, memlekette yenilik cereyanının temsilcisi olmuşlardır. Rejimin demokratik hale gelişinde siyasî partilerin rolü ve tesiri birinci derecede önemli olmuştur.

XIX uncu yüzyıl sonlarına kadar siyasî nüfuz servete ve kan asaletine bağlı idi. 1874 e gelinceye kadar Avam Kamarasına işçi mebus girmemişti. İşçi Partisi (Labour Party) 1922 de resmî muhalefet olarak tanınmıştır. Hatta, 1945 e kadar hükümet hep muhafazakârlarla liberaler arasında nöbet değiştirme işi halindedir. 1945 de İşçi Partisinin iktidara gelmesi mutedillerin oyları sayesinde mümkün olabildi. Yalnız, bilmek lâzımdır ki, İşçi Partisini iktidara getirmekle İngiliz seçmeninin maksadı sosyalist ihtilâl başarmak değildir. İngiliz, sadece sosyal münaşebetlerde daha fazla güvenlik, plânlama yolu ile de daha yüksek ölçüde iktisadî refah arzusundadır.

Başbakan Peel zamanındanberi yerleşmiş kaide, iktidardaki siyasî partinin elde tuttuğu iktidarı sırf kendi üyeleri menfaatine kullanmasından neticede bizzat o partinin zarar göreceğidir.

Bugün İngiliz siyasî rejimini «hükümdarlık şeklinde bir cumhuriyet» diye tavsif eden müelliflere dahi raslıyoruz (1).

ÇİFT PARTİ SİSTEMİ :

İngiltere'de parlâmentoya hâkim olan esas, partiler rejimidir. Daha doğru bir ifade ile, (Çift parti rejimi)

(1) A. Mathiot - Le Régime Politique Britannique. Paris, 1955 s. 20.

dir. Hükümet bir parti hükümetidir. Başka devletlerde partiler parçalanma unsuru haline gelebildikleri ve genel menfaat düşmanı kesilebildikleri halde İngiltere'de düzen ve sorumluluk unsurudurlar (Giraud, op. cit.) İç disiplinleri gayet sağlam ve kuvvetlidir. Aralarında büyük bir nezaket hüküm sürer ve en mühimi, nöbetleşe iktidara gelirler. XVIII inci yüzyılda Tories'ler ile Whigs'ler, yani muhafazakârlar ve liberaller vardı. Daha sonra başka partiler de kurulmuştur. XIX uncu yüzyıl sonunda Liberal Partinin yerini İşçi Partisi aldı.

Çift parti sistemi hükümete büyük bir otorite sağlar. Parlâmento aslında kabinenin tekliflerini tasvip eder. Tatil aylarının dışında her gün yedi saat toplanır. Mütemadi tenkit ve gözetim yapar. Temsilciler, seçmenlerin idare nezdinde işlerini takip etmezler. İdareye hiçbir müdahaleleri yoktur. Devlet faaliyetlerini gerçekten düzenliyen ve yürüten kabinedir. Kabine, hükümetin bir parçasıdır. Hükümet çok kalabalık bakanlardan meydana geldiği halde, kabine, bunlardan mahdut bir kısmı ile kurulur. Başbakan cihazın en önemli unsurudur. Graik, başbakan için «Diktatörün alâsı» demektedir. Ekseriya, Avam Kamarasındaki çoğunluk partisi lideri bu görevi ifa eder. İngilizler derler ki: «Kabine, hukukî yetkiye sahip bir yürütme organı değil, belli bir politikayı gerçekleştirmekle ödevli bir organdır.» (Jennings).

İKİTİDAR — MUHALEFET MÜNASEBETLERİ :

Halkın iktidara sahip olup da kullanılmasına az çok katıldığı demokrasi, çoğunluk hükümetidir. Halk ittifak halinde olamayacağına göre çoğunluk esası herkesçe kabul edilebilir. Zira, bu esas önceden hiç kimse lehine değildir ve çoğunluk iradesi vatandaşları sadece geçici zecir altına sokar. Bununla beraber, halk iradesi çoğunluk ve azınlık diye bölünmüştür. Siyasî liberalizm çoğunlu-

ğun yanılabilceğini kabul eder. Muhalefetin, tıpkı çoğunluk gibi vazifeleri vardır. Çoğunluk idare edecekse, muhalefet de tenkit edecek ve, günün birinde, çoğunluk haline gelmeye uğraşacaktır. Bu telâkkide çoğunlukla muhalefet içlerinde birbirinden farklı eğilimlerin belirdiği eşit olmayan ve birbirinden ayrı iki organdır. Millî politika bunlar arasındaki uzlaşmalarla belirecektir. Bütün mesele, hükümet faaliyetinin çoğunluk ve muhalefet ikiliği yüzünden haleldar olmamasıdır. Karşılıklı müsamahaya dayanan bir denge ve bu dengeye saygı göstermek neticeyi sağlayabilir. Çoğunluk gerçek bir çoğunluk olmalı, iktidarının geçici olduğunu bilmelidir. Muhalefet de dürüst olmalı ve rejimi tehdit etmemelidir.

Bütün bu şartlar İngilterede tahakkuk etmiştir. O kadar bariz şekilde tahakkuk etmiştir ki, İngiliz hükümet sisteminin incelenmesi çoğunlukla muhalefet arası münasebetler üzerinde teksif olunabilir.

İngiliz hükümet sisteminde en ziyade göze çarpan şey kabine üstünlüğüdür. Karışık bir siyasî mekanizma içinde muhtelif tesirler ve müesseseler iktidarı kayıt altında tutmaktadır. Kabinenin üstünlüğü seçmenler topluluğunun iradesinden gelir. Çoğunluk partisinin kuvveti yargıların onu desteklemesinden husul bulmuştur.

Bir çok devlet (İsveç, Norveç, Hollanda, Danimarka, Belçika) İngiliz örneğini esas almışlardır.

Parlâmentarizm tabiri hakikaten parlâmento üstünlüğünü veya parlâmentonun kudretini hatıra getiren bir tabirdir. Lâkin, kara Avrupası parlâmentarizmde bariz vasıf, hükümetin yasama organı önünde siyasî bakımdan sorumluluğudur. İngiliz Parlâmentarizmi aynı sorumluluğu tecviz etmekle beraber, bunu meclis huzurundan ziyade seçmenler önünde uygulamaktadır. Parlâmentonun zaman zaman feshi yoluna gidilmesi de bundan-

dır. Seçmenlerin hakemliğine ihtiyaç duyulmasından ve verecekleri direktifi anlamak zaruretindedir. Aynı zamanda, bu sayede parlâmento tahakkümüne mani olmak imkânı da hasıl olmaktadır. İngiltereden gayri memleketlerde parlâmentarizm silik bir durumdadır. Hükûmet sorumluluğu mekanizması İsveç'den ve Belçika'dan mâada yerlerde fazla işlemez. Fesih yetkisi ise, Norveç'de hiç yoktur. Bütün bu memleketlerde hükûmet otoritesi zayıftır. Zira, İngiltere'deki sağlam ve köklü gelenekler burada mevcut değildir. Siyasî partiler lüzumundan fazla parçalanmıştır. Nisbî temsil usulünün uygulanmakta oluşu bu parçalanmayı ufanma haline sokmaktadır.

İngiltereyi hem kendi hüviyetinde, hem de içine dahil bulunduğu devletler topluluğunda mütalâa etmek lâzımdır.

İngilterenin dahil bulunduğu devletler topluluğunu genel çizgileriyle hatırlatalım.

BİRLEŞİK KRALLIK :

«Büyük Britanya Birleşik Milletleri Topluluğu» nun mahiyeti hakkında müellifler çeşitli fikirler ileri sürüyorlar. Meselâ, Dareste'ler «Son derece çapraşık olan bir topluluk...» diyorlar. Rolin'e göre, bu varlık merkeziyetsiz tek devlet tipindedir. Oppenheim, buna «federal devlet» diyor. Fauchille'e göre, konfederasyon şeklindedir. Zimmern ise, onu bir kral birliği gibi görmektedir. Nihayet, Hauriou, «krallı birlik halinde bir konfederasyon» olduğu fikrindedir.

Çoğu müellifler, Birleşik Krallığın kendine göre özellik gösteren bir devlet olduğunu kabul ediyorlar.

Başlangıçta, İmparatorluk mutlakiyet esasına dayanmakta idi. Fakat, Amerika Birleşik Devletlerinin istiklâllerini ilân etmeleri çok acı oldu. XIX uncu yüzyılda Kanada'da birtakım liberalizm denemeleri yapılmış ve bun-

lardan iyi neticeler elde edilmiş ve asrın sonlarında sömürge konferansları toplanmağa başlamıştır. Fakat, gerek bunlardan, gerek 1911 tarihine kadar toplanmış olanlardan önemli bir netice çıkmamıştır.

Birinci Büyük Harp arifesinde dominyonların durumu şöyledir:

1 — Bunların devletlerarası kişilikleri yoktur.

2 — Yaptıkları kanunları Westminster tasdik etmektedir.

3 — Hükümet işlerini sömürgeler Bakanlığı ile Genel Vali kontrol etmektedir.

4 — İç idarelerinde serbesttirler.

5 — Mahkemelerinden verilen kararlar kontrole tabidir.

Birinci Büyük Harpte harb kabinelerine dominyon başbakanları da girmişlerdir. Harb sonunda sulh müzakerelerin sömürgelerin de birer mümessili bulundu. Harpten sonra, bunlar Milletler Cemiyetine üye olarak girdiler.

Büyük Britanya milletlerinin hukuk durumlarını belli eden 1926 konferansı olmuştur. Şu kadar var ki, bu konferans neticesinde ortaya sadece bir rapordan başka bir şey çıkmamış ve bu raporda bazı tavsiyeler yazılmıştır. Komisyon raporunda şöyle denmektedir: «Britanya imparatorluğunun cihanın dört bucağına dağılmış olan parçaları birbirlerinden pek farklı ayırıcı vasıflara malik ve tekâmüleri çok çeşitli durumlarda bulunmaktadır; diğer taraftan, bir topluluk olarak ele alınacak olursa, imparatorluk herhangi bir sınıflamayı reddetmekte ve halen mevcut yahut şimdiye kadar denemesi yapılmış olan herhangi bir siyasal kuruluşla hiçbir yakın benzerlik göstermemektedir.»

1926 konferansından beri İmparatorluk milletleri serbestçe birleşmiş bulunuyorlar ve bu birlik içerisinde her birisi eşit haklara sahiptirler. «Büyük Britanya ve dominyonları, statüleri itibariyle eşit, krala karşı müşterek bir biatla birleşmiş oldukları halde, iç ve dış işlerinin herhangi bir alanında birbirlerine bağlı bulunmayan Britanya milletleri topluluğunun üyeleri olarak serbestçe birleşik bulunan Britanya İmparatorluğu içinde muhtar topluluklardır.»

Bu rapora göre, Umumi Vali müstakil olmakta idi. «Bir dominyon umumi valisinin bu dominyondaki durumunun kralın Büyük Britanyada haiz olduğu durumun her hususta aynı olmasını ve kralın temsilcisi veya memuru olmamasını Britanya milletleri topluluğu üyeleri arasındaki statü eşitliğinin esaslı bir neticesi olarak saymak lâzım gelmektedir.»

Binaenaleyh, merkezle dominyonların temaslari başbakanları vasıtasıyla cereyan etmektedir.

Dominyonlar tek başlarına antlaşma akdedebilirler ve yabancı memleketlere siyasal temsilciler gönderebilirler.

Bundan sonra, 1931 yılında «Westminster statüsü» adıyla anılan bir kanun kabul edildi.

Bu kanuna göre:

Krallık, Büyük Britanya Milletleri Commonwealth'i üyelerinin serbest birliklerinin timsalidir.

«Büyük Britanya Milletleri topluluğu» terimi içerisinde ilk önce İngiltere, sonra bağımsız İrlanda «Eire», daha sonra da dominyonlar kastedilmek istenmiştir.

İngiltere, Gal, İskoçya, kuzey İrlandası ve İngiltere denizi adalarından meydana gelir.

İngiliz Anayasasının bariz hususiyeti yeni bir siyasi duruma kolaylıkla uygulanabilmesidir. Mr. Attlee, «baş-

ka memleketlerin iç boğuşmaları ve kan dökülmeleri arasında yapabildiklerini bizim, seçim sandığının sükûn meziyeti ile yapmamız demokratik Anayasamızın şerefidir.» demişti. Bu da gösterir ki, İngiliz Anayasası yatkın veya yumuşak Anayasa dediğimiz cinstendir.

Belli bir devrede muayyen bir hususta memleket Anayasasında mevcut esasın ne olduğunu söylemek güçtür. Zira, bir Anayasa uygulaması her an terkedilmek üzere olabilir. Kuvvetler ayrılığı prensibinin Montesquieu tarafından İngiliz Anayasasının temel parçalarından biri olarak gösterilmiş olmasına rağmen, yasama ve yürütme kuvvetleri arasında çok dar bir işbirliği meydana gelmiş ve bu hal kabine hükûmetinin hususiyetlerinden biri olmuştur.

İngilizler Anayasaları için, bedenimize göre biçilmiş, eskimek bilmeyen bir kaftandır, onu ölünceye kadar giymekte devam edeceğiz, derler.

PARLAMENTARİZM :

Parlâmentarizm dendiği zaman gözönünde ilk canlanan şey, diğer kuvvetler karşısında üstün olan kudretli bir parlâmentodur.

Hakikaten de İngiltere'de bu, böyledir. Nazarî olarak, en yüksek otorite parlâmentodur. Yalnız, unutmamalıdır ki, İngiliz parlâmentosu sadece seçim suretiyle teşekkül etmiş tek bir meclisten ibaret değildir.

Parlâmentarizm, devlet faaliyetlerinin tek organ lehine yığılmasına imkân vermeyen bir sistemdir. Aynı zamanda, kuvvetlerin dengeli işbirliğine dayanan rejimdir.

Yasama ile yürütme arasındaki eşitlik daha ziyade nazarîdir. Parlâmentarizm ekseriya yasamanın üstünlüğü istikâmetinde inkişaf göstermektedir. Meclis hükûmetine varacak olan bu hali mantikî gönürlük ve şöyle izah

ederler: Kabine, parlâmentodan türemiş teşekkül olarak parlâmento kadar temsil kabiliyetinde değildir. Son söz, seçimle kurulmuş meclise aittir.

Parlâmentarizmde yürütme üstünlüğü husulü de kabildir. O takdirde, devleti idare eden, hâkim politikayı uygulayan, parlâmento çalışmalarını sevkedен kabinedir. Bu hali de şu yolda izah ederler: Kabine de seçimlerden çıkmadır. Nasıl ve kimlerden kurulması lâzım geleceğini genel seçimler belirtmiştir. Takım halinde kişiler halkın güvenini kazanmışlardır. Parlâmento çoğunluğu bunları destekler. Zira, bunlar halk iradesine dayanmaktadır. Halk, kabine olmaksızın seçmenlere yapılmış olan vaadlerin yerine getirilemeyeceğini bilir.

Parlâmenter rejimin vasıfları olarak sorumsuz bir devlet başkanı, parlâmento önünde siyasî bakımdan sorumlu bir kabine ve parlâmentoyu fesih hakkı müesseselerini gösterirler.

Rejimin bariz hususiyeti hükûmetle kamu oyu arasında daima mevcut bulunması gereken uyuşmadır. Kamu oyu genel seçimler esnasında doğrudan doğruya izhar edilmiş, iki genel seçim arasında da parlâmento vasıtasıyla ortaya çıkmakta bulunmuştur. Kabinenin siyasî sorumu belirli ehemmiyette bir mesele dolayısıyla halk ile veya parlâmento ile kabine arasında çıkan uyuşmazlığın netice ve müeyyidesi olduğu kadar halk veya parlâmento ile yeni bir hükûmet arasında kurulacak uyuşmanın da şartıdır.

İngiltere Anayasa sisteminin başlıca hususiyeti parlâmento üstünlüğündedir. Parlâmento, hükûmete memleketi keyfinin dilediği gibi idare etmek hakkını veren bir kanunu dahi yapabilir. Hukuken herşeyi yapmakta serbest olan parlâmento ise de, siyasî bakımdan halkın Anayasa duygusu her türlü keyfi temayüllere manidir. Esa-

sen, tatbikatta parlâmentonun hükûmete verdiği yasama yetkisi parlâmento üstünlüğünü sadece bir görünüşten ibaret kılmıştır.

PARLÂMENTONUN GELİŞMESİ :

Eski bir âdet icabı hükümdar mühim meselelerde memleket ileri gelenlerine danışmak mecburiyetinde idi. Norman ümerasının «Colloquium» adını verdikleri bir meşveret toplaması lâzım geliyordu. İşte, parlâmento bu toplantılardan çıkmıştır. (Geleneksel Anayasalar bahsi-ne bakınız).

Orta Çağ'da, hükümdar Concilium meclisini toplamakla hür insanların müzaharet ve muvafakatini elde etmeyi hedef tutuyordu. XIII üncü yüzyılda, sonradan Lortlar Kamarası adını alacak olan Meclise vücut veren ve Baronlarla din ülemasından meydana gelen Magnum Concilium'a şövalyeler ile şehirler temsilcileri de katılmışlardır. Hükümdar, bunları da meclise almakla otoritesini kuvvetlendirmeyi düşünüyordu. «Great and Model Parliament» (1295) bu çeşit toplantıların ilk mühim olanıdır.

Parlâmentonun iki meclis haline gelmesi de tamamiyle gelenekten çıkmadır. Bu devirde parlâmento dört unsurdan tereküp ediyordu. Baronlar, din adamları, sancak beyleri ve şehir temsilcileri. Bu gruptan her biri kendi aralarında da toplanmakta idiler. Baronlarla din adamları birlikte toplanmağa başladılar. Sancak beyleri ve şehir temsilcileri de müşterek vasıfları seçimle gelmiş olmak olduğu için aralarında yakınlık duyup bir araya geldiler. 1351 de bunları ayrı bir meclis halinde toplanmış buluyoruz. Çift meclis buradan çıkmıştır.

İngiliz Anayasasının temel prensibi şudur: Hükümet idare edenlerin rızasına dayanır ve bu rıza serbest tartışma ile belirir.

O tarihte, memleket (Shire) denilen sancaklara ayrılmıştır. Bunların idaresi kralların (Sheriff) ismini verilen memurlarına aittir. Hükümdar bunlara emirler yollar, kendileriyle mütemadi yazışma halindedir. Bunun için de, usul ve âdetleri bilen memurlar kullanır.

Hükümdar bir husus hakkında bilgi almak istediği zaman Sheriff'e bir emirname gönderir. Sheriff de bir jüri toplar ve verilecek cevabı tesbit edip bir raporla bildirir. Bu neticeyi daha kolay olarak temin için Sheriff'lerden merkeze temsilci göndermeleri istenmiştir. Bunların görevi Colloquium görüşmelerini dinlemektir. Bu toplantılara parlâmento denmiştir. Parlâmento, Lort sıfatını taşıyan mensupları bakımından irsî, sancaklardan ve kasabalardan seçilmiş üyeleri itibariyle de, temsilî bir meclistir.

XV inci yüzyılda vukua gelen (İki Gül Harbi) adlı iç savaş sonunda iki netice ortaya çıktı. Birincisi, Tac, parlâmento ve mahkemeler birbirinden ayrı faaliyet sahalarına sahiptirler ve biri diğerinin sahasına müdahale edemez. Ancak, mahkemelerin bir kısmı hükümdara tâbi idi. Bunlar, umumî mahkemelere müdahale ediyorlardı. Avam Kamarası bu hale karşı koymağa başlayacaktır.

İkincisi, kan asaleti ortadan kalkmıştı. Tudor'lar görev üzerine dayanan bir aristokrasi kurdular. Bu yeni sınıfın mensupları Avam Kamarası üyelerinin seçildiği sınıf içinden alınmıştır.

Tudor'lar devrinde İngiltereyi kral ile meclisi idare etmektedir. Kral Meclisi bir kaç hey'etten meydana gelmekte idi: Meclisi hâs, Yıldızlı Sofa Divanı, Kuzey Meclisi ve Gal Eyaleti Meclisi.

Kral Mahkemelerinin umumî mahkemelere müdahalesinden husule gelen hoşnutsuzluk bir asıra yakın de-

vam edip gelmiş; nihayet, 1689 da hükümdarlık makamı yargının dokunulmazlığını tanımağa mecbur kalmıştır.

Diğer taraftan, yine XIII üncü yüzyıldan itibaren bir taraftan tac ile baronlar arasında; diğer taraftan, meşverete girenlerle kral memurları arasında anlaşmazlık sürüp geliyordu. Bu ayrılık keza 1689 da kabine müessesinin kurulması ile izale edilebilmiştir.

XVII inci yüzyıl süresince tac ve parlâmento hep mücadele halindedirler.

XVIII inci yüzyılda tac ile parlâmento arasındaki münasebetler artık tayin edilmiştir. Kral, nazırlarının reyini almadan hareket etmez. Onları parlamentonun güvendiği kimseler arasından seçer. Parlâmento hakimiyeti doktrini kabul olunmuştur.

XIX uncu yüzyılda ise parlâmento ile millet arasındaki münasebetler düzenlenmiştir. Genel oy meselesi olsun, gizli oy olsun hal suretine bağlanmıştır.

KANUN YAPMAK :

Halihazırda parlâmentonun başlıca görevi kanunları yapmaktır. Evvelâ, olayları tesbit eder; sonra, neticeleri çıkarır ve bunları ele alarak bir kanun taslağı meydana getirir. Ayrıca, kanunun nasıl işlediğini izler ve gerekiyorsa değişiklik yapar. Parlâmento bir kanunu oyladımı artık hiç kimse onun meşruiyetinden şüphe etmez.

HÜKÜMDAR :

Parlâmento kanun yapma görevinde hudutsuz yetki sahibidir. Yapamayacağı tek şey, kendisinden sonra gelecek olan parlâmentoyu bağlamaktır. Yoksa, nazarı olarak her şeyi yapmağa kadirdir. Ancak, bu nazarı ihtimalin değil tahakkuku, tasavvuru bile mümkün değildir. Zira, parlâmento denilen mekanizma üç parçadan kurul-

muştur ve bu parçalar hep birlikte kendilerine düşeni yerine getirmediğçe cihaz işlemez. Bir kanunun meydana gelmesi için her üç parçanın rızalarına ihtiyaç vardır. İngiltere devletinin hangi kanununa baksanız baş tarafında şunları yazılı görürsünüz: «Parlâmento halinde toplanan ruhanî ve cismanî Lortlar ile Avam Kamarası üyelerinin yetkilerine binaen vaki rızaları ile ve buna dayanılarak pek asil haşmetpepnahlarınca karar verilmiş olduğu üzere».

Tekmil kanunlar hükümdar adına çıkarılır.

KARARNAME USULÜ :

Bugün hükümdarın muvafakati artık bir formaliteden ibarettir. Bir bakıma, Lortlar Kamarasının durumu da buna yakındır. Hakikatte kanun yapmak yürütme organının görevi haline gelmiştir. Zira, hükümet sadece yürütme organı olmaktan çıkmıştır. Halkın uygun gördüğü bir siyaseti gerçekleştirmek için görevlendirilmiş çoğunluk partisine mensup bir hey'ettir. Gerçekleştirecek program bir takım kanunlar yapılmadan veya mevcutlar değiştirilmeden başarılamaz. Nitekim, kanun tasarılarının yüzde 90 dan fazlası hükümetten gelir. Fazla olarak, yetki devri mekanizması mütemadiyen işler halindedir. Kabine, parlâmento araya girmeksizin yasama faaliyetlerinde bulunmaktadır. Yetki devri yolu ile yasamanın zamanımızda büyük inkişaf görmüş olması bunu kolaylaştırmaktadır. Yasama ve yürütmenin ayrılığı prensibi artık devrimiz devletinin isterlerine uygun düşmüyor. Yarım asrı aşkın bir zamandan beri hükümetlere kanun kuvvetini haiz kararnameler yapmak yetkisi verilmektedir. Bazan yürütmenin yapacağı kararnameler bir kanunla onaylanmaktadır. Lâkin, ekseriya yasamanın bir itirazda bulunmamış olması veya sadece kararnamenin yayınlanması kanun kuvvetini taşımasına kâfi geliyor.

Bu tarz pek çok tenkitlere uğradı. Bunu «Yeni bir despotizm» sayanlar bile vardır. Ancak, yetki devrinin zarureti de umumen kabul edilmekte olan bir haldir. Mesele, halen de üzerinde ehemmiyetle durulan bir konudur. 1946 da çıkarılan (Statutory Instruments Act) parlâmentonun hükûmet tarafından tevdi olunan kararnameyi kırk gün içerisinde vereceği bir kararla hükümsüz kılabileceğini derpiş etmiştir.

Yetki devri usulü memleketimizde de tenkitlere ve münakaşalara sebep olan bir usuldür.

LORTLAR KAMARASI :

Lortlar Kamarasının muvafakatının da formalite mahiyetinde oluşunda İngilterenin yüksek ikinci meclislerin zamanımızda şahit olduğumuz itibar ve ehemmiyetten düşmesi ceryanının öncüsü oluşu da rol oynamıştır. Yüksek İkinci Meclisler artık sadece bir noktai nazar hey'eti haline gelmişlerdir.

1911 tarihine kadar Lortlar Kamarası bütçeyi, üzerinde değişiklik yapamamakla beraber, reddedebiliyordu. 1911 kanunu Lortlar Kamarasının malî kanun mahiyetini haiz bütün tasarılar üzerindeki yetkilerini kaldırdı. Herhangi bir kanunu reddetmek veya değiştirmek hususundaki yetkilerini de kayıt altına soktu. 1949 tarihli Parliament Act'a göre ise, Lortlar Kamarasının herhangi bir kanuna karşı vetosu, Avam Kamarasının üst üste iki toplantı yılı içinde bertaraf edilebilmektedir. Bu sebeple de, Lortlar Kamarasının kanun yapma faaliyetinde gerçekten müessir bir role sahip olmadığı düşünülebilir. Ancak, İngiltere'de usul, başka memleketlerden farklı olarak, kanunun en ince teferruatında hazırlanması ve yürütme görevi mensuplarına uygulama sırasında teferruatta ait hususları tâayın işinin bırakılmamasıdır. Bu usul tercih edildiği için kanunun büyük bir titizlikle

hazırlanması ve en ince noktalarına kadar hükümler taşınması gerekmektedir. Lortlar Kamarası bu gayeyi teminen kendisine gelen metinlerde lüzumlu tashihleri yapan merci haline gelmiştir ve denebilir ki, yasama görevindeki rolü bugün için bundan ibarettir.

AVAM KAMARASI :

Avam Kamarasına gelince yasama iktidarının hakiki sahibi bu meclistir.

Kanun tasarısı veya teklifi evvelâ, sırf bir formalite olmak üzere, bir kere okunur. Kanuna konu teşkil eden tedbirin genel şumulü izah edilir ve projenin ikinci bir defa okunması teklifi oya konur. Muhalefet, burada düşüncesini bildirebilir. İkinci defa okuma kabul edilince proje Komisyona havale olunur.

Komasyonların en önemlisi (Genel Komasyon) dur. Genel Komasyon, tekmil meclis demektir. Yalnız, bu takdirde, meclis, Avam Kamarası olarak değil, inceleme hey'eti sıfatiyle toplanır. Binaenaleyh, başkan, mevkiini terkeder. Toplantıda resmîyet gözetilmez. Üyeler istedikleri kadar söz alabilirler.

Proje, komisyonda kabul edilince Kamaraya sunulur. Metin düzeltilir ve üçüncü bir okumadan sonra Lortlar Kamarasına gönderilir. Burada da kabulü müteakip hükümdarın tasvibine yollanır.

Görülüyor ki, İngilterede, kanunu oylama diye ayrıca bir ameliye cereyan etmez. Projenin okunması hakkında verilen kararlar neticeyi sağlamağa yetmektedir.

Avam Kamarasının, her haftalık gündemini hükümet kararlaştırır. Perşembe veya Cuma birleşiminde muhalefet lideri bir sonraki haftanın programının ne olduğunu sorar ve bu soruyu başbakan cevaplandır. Görüşmeler ekseriya bakanlardan sorularla başlar. Sorular bir

gün öncesinden verilmiştir. Cevapları ilgili bakanlıklar hazırlar. Verilen cevaplardan bir takım ek sorular çıkar. Uygulamaya göre, cevap belli bir sıraya göre verilir. Meselâ, başbakan daima sırada kırk beşinci soruyu cevaplandırır. Sorulara ayrılmış olan zaman zarfında hükümetin faaliyetleri ve hatalı hareketleri incelenir.

KABİNE :

Fiiliyatta parlâmentoyu sevk ve idare eden kabinedir. Trevelyan, parlâmento çoğunluğunun iktidardaki kabineye mutlak güveni İngiliz Anayasasının sırrıdır, der. Bütün tarihi yürütme kuvvetinin üstünlüğüne karşı mücadele ile geçmiş ve bu mücadeleyi zafere ulaştırmış bir memlekette bugün yine yürütme üstünlüğünün cari olduğunu görmek çok gariptir. İngilizlerin bu neticeden memnun oluşları kabinenin Avam Kamarasının bünyesinden meydana gelen bir teşekkül olmasından ve Avam Kamarasının kamu oyunu gerçekten temsil eden bir kuruluş meydana getirmesindedir. İngilterede rejimin demokratik hâle getirilmesi hükümetin kuvvetlendirilmesini gerektirmiştir.

Parlâmentarizmin vatanı İngilterede bugün gördüğümüz iki realite vardır ki, bunlardan biri kabine, diğeri de seçmenlerdir. Parlâmento olsun, hükümdar olsun arka plâna itilmişlerdir.

Kabinenin menşei hükümdarın bir itiyadındadır. Kral, etrafına müşavirlerini toplardı. Maiyetindeki memurlardan başka bir de (Privy Council) adlı bir hey'eti vardı. O hey'et erkenden iki teşekkül halinde ayrılmıştır. Biri, yıldızlı sofa divanı adı ile yargı faaliyeti görmeğe başlamış, diğeri de hükümdarın görüşme meclisi haline gelmiştir.

Yıldızlı sofa divanı, 1641 de kaldırıldı.

Diğer hey'et ise, zamanla değişiklikler gördü. Kral, bu hey'et içinden itimat ettiği kimseleri ayrı toplantılara

çağırmağa başladı. Ayrı toplantı halinde birleşen bu küçük hey'ete (Committe of State) veya (Cabinet) adı verilmiştir. Cabinet, hükümdar şahsî iktidarının bir vasıtasıdır. Şimdiki kabine buradan gelmektedir.

Parlâmento, kralın itimadını haiz olan müşavirlerinin kimler olduğunu öğrenmek istiyor, hükümdara yaptıkları tavsiyelerin alenen sorumluluğunu taşımalarını arzu ediyordu.

Siyasî iktidar fiilen kabine dedikleri bu bir ekip insan elindedir. Kabine, menşesinde hükümdar Meclisi Hâsının bir komitesidir. Bir hey'et halinde oluşu kralın bir tek kimseye veya az sayıda Meclisi Hâs üyesine güvenememiş olmasındandır. Hükûmet tecanüsü ve sorumluluğu Meclisi Hâs üyelerinin hükümdara yapmış oldukları tavsiyelerin Avam Kamarası huzurunda hep beşâber hesabını vermek için anlaşmak zorunda bulunmalarından doğmuştur. İlk önce, sorumluluğu sırf ceza sorumluluğu şeklinde mevcut olan kabine XVIII inci yüzyıl sonunda İmpeachment'den kaçabilmek için çekilmeyi ehven bulduğu zaman siyasî sorumluluğa da tabi olmağa başlamıştır.

Başbakan aynı zamanda hazine birinci Lordu ünvanını hazidir. Adalet nazırı yetkilerine benzer yetkilere sahip Şansöliye Lordu, Lordlar Kamarası Başkanı ve Meclisi Hâs Yargı Komitesi başkanıdır.

XVII inci yüzyılda Kral hem saltanat sürmekte, hem de devleti idare etmek idi. Gerçi, müşavirleri vardı. Lâkin, onların reyî ile hareket etmeğe mecbur değildi. Kararı kendisi veriyordu.

Ancak, karar yetkisi sorumu gerektirir. Kamu oyu hükûmeti denetleme ihtiyacında idi. Hükûmet işlerinde karar veren hükümdar oldukça siyasî bakımdan sorununun ortaya atılması ihtilâle müncer olacaktı. Onun için,

şöyle bir yol tutuldu: Krala parlâmentonun desteğini sağlayan bazı müşavirler, yani Meclisi Hâs üyelerinden bazısı git gide ehemmiyet kazanmağa başladı. Hazine Birinci Lordu, Kral ile çoğunluk arasında aracı vazifesi görür oldu. Kral da, Hazine Birinci Lordu Parlâmentonun güvenini haiz bir lider durumunda olduğu için, onun tavsiyelerine uygun hareket etmeği münasip bulmuştur. Esasen, kraliçe Ann devrinde mühim kararlar hükümdarın başkanlığı altında toplanan başlıca nazırlar tarafından alınmakta idi. Bu yüzden aralarında bir dayanışma husule gelmişti.

Hanovra Hanedanı tahta çıkınca hükümdar, İngilizce bilmediği için, kabine toplantılarına katılmaz oldu ve nazırlar kendi aralarında toplanmağa başladılar.

Bu usulün yerleşmesi ile hükümdar, kararları bizzat vermek durumundan çıkmış ve memleket politikasının sorumu sırtından kalkmıştır. Siyasî iktidarın fiilen kullanılması bu sayede kabineye geçmiştir.

Görülüyor ki, kabine, hükümdar yetkilerini kullanan organ olmuştur.

Kabine, parlâmento üyesi kimselerden kurulur. 1937 tarihli (Ministers of the Crown Act) a göre, Şansölye Lordundan maada üç Lordlar Kamarası mensubunun kabineye yer alması gerekir. Kabine, halk tarafından meydana getirilmiş bir parti hükümetidir. Parlâmento ile hükümet arasında tam bir birlik vardır. Kabinenin kuvveti de buradan gelir.

Kabine ile hükümet arasında esaslı fark vardır. Hükümet, parti dayanışması icabı çoğunluğun iktidarda iken güttüğü politikadan parlâmento önünde sorumlu olan hey'ettir ve hayli kalabalıktır. 80-90 kişiyi bulduğu olur. Bunlar ayrı bir hey'et halinde toplanmazlar. Memleketin politikasını tayin eden de bunlar değildir. Yalnız, başbakanın etrafında mühim bir kuvvettirler.

Kabine ise, hükümet denilen bu hey'etin içinde bir topluluktur. Önemli bakanlıkların nazırlarını bir araya getirir. Hükümet cihazının ana parçası kabinedir. Üye sayısı mahduttur. İkinci Büyük Harp esnasında beş ilâ on kişiyi geçmemiştir.

Kabineye dahil olacak bakanları belirtmek başbakana aittir. Kabinenin toplanmasına, çalışmasına, hatta yetkilerine teallük eden hiçbir kanun yoktur. Hükümet cihazının temel unsuru başbakandır. Arkadaşlarının çekilmesini isteyebilir. Parlâmentoyu fesih hakkını kullanabilir. Uygun gördüğü zaman bizzat çekilir.

Başbakan ünvanı ilk defa resmen Berlin Andlaşması (1878) metnine imza koyan Disraeli'nin ismi yanında görülüyor. Mevcudiyetini kanunlaştırmış olan vesika 1937 de çıkarılan kanundur.

Kabine, parlâmento çoğunluğunun yürütme hey'etidir. Bu çoğunluk için kendi liderini desteklemek tabii bir haldir. Başbakanın hükümdardan parlâmentonun feshini istemek imkânına sahip oluşu onun akibetini kendine bağlamaktadır.

Kabinenin görevlerine gelince, her hükümet meselesiyle teferruatında meşgul olmaz. 1918 tarihli bir rapora göre (Machinery of Government Committee) kabinenin başlıca görevleri şunlardır: Parlâmentoya sunulacak politikanın kat'î şekilde tesbiti, parlâmentonun tasvip ettiği politika dairesinde yürütmenin teknil kademelelerinde üstün kontrolü, muhtelif bakanlıkların yetki alanlarını tayin ve faaliyetlerini ahenkleştirme.

Kabine ve başbakan, herşeyden önce, İngilterenin takip edeceği siyaseti tesbit ederler. Genel idarenin teknil faaliyetlerine ait sorumluluk kabineye yüklenir. İdare, tamamen kabinenin siyasetine tabidir. Hükümet yetkileri kabineye veya başbakana aittir. Meselâ, başbakan

bağışlama hakkının kullanılmasına dar meseleleri olsun, tayinleri ve ünvan tevcihlerini olsun ve, en mühimi, par-lâmentonun feshi hususunu olsun Bakanlar Kurulunda müzakere ettirmemektedir. Halen mevcut teammüle göre, bu gibi işleri (Inner Cabinet) denilen ve kabinenin sadece 5-6 bakanından ibaret bir hey'etin mütalâasına sunmaktadır.

İngiltere kabinesi mahdut komite usulüne göre çalışır. Bu usul başbakanın belli meselelerde sadece yetkili kabine üyelerini bir araya getirmek arzusundan doğmuştur ve yüzyıldan fazla bir zamandanberi gittikçe kullanılmakta olan bir usuldür. Gerçi, kabinenin daimi komiteleri de vardır ve zaman zaman özel komiteler kurulduğu da görülür. Ekseriya, bunlara kabineye dahil olmayan bakanlar da katılmaktadır.

Kabinenin bir meselede oylamada bulunması tamamen istisnadır. Eğer oyları saymak zarureti hasıl olursa bu sayma hiç belli edilmeden yapılır.

«MANDATE» SİSTEMİ :

İngiliz demokrasisi temsilî demokrasiden ziyade yarı doğrudan doğruya demokrasiye kayan bir rejimdir. Kabine hükûmeti münhasıran bir efkârı umumiye hükûmetidir. İngilterede hükûmetin temeli, efkârı umumiye-dir. Genel seçimlerin gayesi sadece temsilcileri belirtmek değildir. Avam Kamarası çoğunluğunu belirtmek suretiyle bir hükûmet seçmektir. Her beş yılda bir seçmenler, yekdiğerine zid ve muhalif adaylar ve politikalar arasında bir tercih yaparlar. (Mandate) nazariyesi bunu anlatır. Bu nazariye gereğince hükûmetin millet tarafından seçilmiş kimselere tevdi ve siyasetin milletçe gösterilmiş olan istikamette yürütülmesi lâzımdır. Seçimlerde ifade edilmiş bulunan genel irade bundan ibaretir.

İKİNCİ PARAGRAF

KONVASYONEL REJİM

Egemenliğin sahibi olan millet, bunu, ya doğrudan doğruya; yahut da temsilciler eliyle kullanacaktır. Bazı hallerde bu iki şeklin karmaşık bir sistem halinde yürütüldüğü görülür.

Egemenliğin doğrudan doğruya kullanılması bugün için maddeten mümkün sayılmamaktadır. Gerçi, İsviçre'nin bir iki kantonunda halkın kanunları doğrudan doğruya yaptığı görülmektedir. Ezcümle, Appenzell, Glaris, ve Unterwald kantonlarında böyledir. Lâkin, zamanımız devlet bünyeleri doğrudan doğruya hükümet tarzına elverişli bulunmaktadır.

Temsilci eliyle egemenliğin kullanılması, yani temsilî hükümet ise, İkinci Dünya Savaşına gelinceye kadar umumiyetle uygulanmış hükümet şeklidir. Temsilî hükümet fikri, daha önce de söylediğimiz gibi, Rousseau'dan ve Montesquieu'den geliyordu. Buna göre, millet sadece egemenliğin kullanılmasını vermektedir. Temsilcinin yaptığı iş bizzat temsil olunan millet tarafından yapılmıştır. Verilen vekâletin konusu temsilciye millet adına söz söylemek imkânını verir. Seçilen kimse vekâletini millettten almaktadır. Binaenaleyh, milleti temsil eder. Zira, egemenlik bölünmez bir şekilde millette-dir.

Anayasamızın 76 ncı maddesi bu hukukî telâkkiyi ifade etmektedir.

Vekilın muameleleri tasdike ihtiyaç göstermez. Vekil, hiç kimseye hesap vermez, sorumsuzdur. Çünkü, yetkilerini kendisini seçenlerden değil, millettten alır. Bunun neticesi olmak üzere, emirli vekâlet caiz ve muteber değildir, denir.

Rousseau'nun muakkipleri (Konvansiyonel Hükümet)e taraftar olmuşlardır. Bunların düşüncesi şöyledir: Egemenlik halktadır. Genel irade temsile elverişli değildir. Sadece halkın vekil edeceği kimseler bulunabilir. Bunlar ise, gerçek temsilci değildir. Halka gelince, o ancak kendi iradesine tâbidir. Kendi kendisine itaat eder. Nitekim, fert te yalnız kendi kendisine itaat ettiği zaman hürdür.

Emirli vekâlet Rousseau'ya göre zaruri idi. Bugün de bu sistem Marksist devletlerde uygulanmaktadır. İsviçre'de ise, caiz görülmemiştir.

Temsil fikri ile saf demokrasiyi mezceden sistem yarı doğrudan doğruya hükümet usulüdür. Bu usulde millet hem temsilcilerini seçer, hem de bilhassa kanun işlerinde bizzat karar verir. Bunu da bazı müesseseler vasıtasıyla yapar ki bunlar da: Referandum, halk teşebbüsü ve halk vetosu müesseseleridir.

Konvansiyonel rejim adını verdiğimiz bu tip hükümet örneğini İsviçreyi incelemek suretiyle tanıyabiliriz.

İSVİÇRE ÖRNEĞİ :

İsviçre'nin insan elemanı büyük bir hususiyet gösterir. Türlü kaynaklardan gelmiş ve ayrı diller konuşan, ayrı din inanışlarına sahip insanlar, topluluğun gevşemesine ve dağılmasına sebep olacak yerde, bir muvazene ve birlik unsuru teşkil etmektedirler. İsviçre siyasi hayatının ilk düsturu azınlığa saygıdır.

İsviçre, federatif devlet olarak iki unsurdan meydana gelmiştir: Halk ve kantonlar. Devletin yüksek organının teşekkülünü bu iki unsur sağlar.

İsviçre'de dört resmî dil kabul edilmiştir: Almanca, Fransızca, İtalyanca ve 1938 denberi bir de Romanş dili (Yüzde 1). Ahali, protestan ve katolik dinlerine mensuptur. Musevi sayısı binde iki raddesindedir.

İsviçre, bir çok kantonlara ayrılmıştır. Bu ayrılma derebeylik devrinden kalmadır. O devirde Romalıların eski Helveçya'sı hemen hemen müstakil malikânelere ayrılmış bulunuyordu.

TARİHÇE :

XIV üncü yüzyıl başında kendilerini elbirliğiyle korumak için Uri, Schwyz ve Unterwald kantonları birleşmişlerdi. Bunlar, kendilerini hâkimiyeti altına sokmak isteyen Habsburg hanedanından Albert'e karşı ayaklandılar.

Albert'in ölümünden sonra, 1315 de oğlu Leopold üç kanton tarafından yenildi. Lüsern, Zürih, Zug, Glaris ve Bern Kantonları da bunlara katıldılar. Daha sonra, beş kanton daha bunlar arasına girdi. Böylece, meydana gelen onüç kantonlu konfederasyonu 1648 tarihli Vestfalya Andlaşması tanımış oldu.

1798 de Konfederasyon tek devlet haline gelmiştir. 1798 Anayasası yirmi iki kanton kurmakta idi. Bunlar ayrı ayrı devletler değil, sadece idare bölümlerinden ibaretti. 1803 de Bonapart'ın aracılık senedi bütün kantonları eşit duruma soktu ve İsviçre yeniden bir konfederasyon haline geldi. 1815 de ise, İsviçre'nin tarafsızlığı ilân edilmiştir.

1848 de yeni bir Anayasa çıkarıldı. Konfederasyonun yerine Federal bir devlet geçiyor, referandum sistemi kabul ediliyordu. Bu anayasa 1874 de tümünde değişikliğe uğrayarak 9 Mayıs 1874 tarihli «İsviçre Konfederasyonu Federal Anayasası» haline gelmiş, bugüne kadar da zaman zaman değişiklik görmüştür.

ANAYASA :

1874 Anayasası Federal devlete «İsviçre Konfederasyonu» adını vermektedir. Birinci maddesi kantonları sayar. Anayasanın sınırlamadığı işlerde kantonların egemenliği vardır.

Anayasanın incelenmesinden anlıyoruz ki, İsviçre' de Devlet bir vasıttan ibarettir. Gerçekleştirmek istediği amaç bağımsızlık, emniyeti ve asayişi temin, vatandaşların hürriyetlerini korumak ve refahlarını artırmaktır.

Her kantonun ayrı bir Anayasası vardır. Kanton Anayasaları Federal Anayasaya aykırı olamazlar. Her birinin halk tarafından kabul edilmiş olması lâzımdır. Kantonlar kendi aralarında ittifak akdedemezler (Madde 7).

Harp ilânı, barış yapmak, andlaşmalar imzalamak, federal devlete aittir. Bunun gibi, askerlik ve lüzum görülecek bayındırlık işleri hakkında karar vermek, buğday stokları vücuda getirmek, su kuvvetlerinden faydalanmak, demiryolları yapmak ve işletmek, posta ve telegraf işleri, hastalık, kaza, ihtiyarlık sigortaları kurmak, para basmak gibi işler hep federal devlet tarafından yapılabilir.

SİYASÎ REJİM :

İsviçre'nin gerçekten kendine has bir siyasi rejimi vardır. Asırlar boyu karşılıklı müsamaha ile yoğrulmuş, birbirlerine tahakküm iddiasından uzak insanların işlettiği bu sistemin dünyanın başka yerlerinde varlığına raslamak imkânsızdır.

İsviçre'de demokratik teşkilât nümunesi komündür. Komün, dar bir saha olduğu için doğrudan doğruya demokrasi tatbikatına uygun gelmiştir. Vatandaş burada topluluğu ilgilleyen bütün kararlara iştirak eder.

Kantonlarda da durum bundan farksızdır. Esasen, kanton hakikî bir devlettir. Anayasası, kanunları, hükümeti mevcuttur. İsviçreli, karşısında hükümet olarak kanton hükümetini bulur. Bu tertip sebebiyle İsviçre merkeziliğe karşı bir memlekettir.

İsviçre'nin Anayasa hukuku bakımından en dikkate değer özelliği doğrudan doğruya demokrasi rejimini uygulamakta oluşudur. Cumhur halinde toplanan halk yasama kudretini kullanır ve idare edenleri seçer. Landsgemeinde denilen bu toplantılar XIII üncü yüzyıldanberi devam etmektedir. Bugün de bazı kantonlarda (Appenzell, Glaris, Unterwald) görülür.

Kanton Anayasa kuruluşunda (Landrat) adı verilen ve dört yıl için seçilen bir yasama meclisi vardır. (Regierungsrat) ismini taşıyan ve (Landammann) başkanlığında bir de hükümet görülür. Bu, üç yıl için seçilmiştir.

İsviçre Konfederasyonu her biri ayrı ayrı egemen yirmi iki kantondan meydana gelmiş demokratik bir cumhuriyettir. Memleket iç politikasına, sistemin federatif şeklini koruyan bir muvazenenin bu egemenlikler arasında devamı lüzumlu hâkimdir.

İsviçre sistemi bir taraftan da temsili bir rejimin ifadesidir. Meclisler halkın denetimi altındadır. Zira, yapılan kanunların muteberliği ve yürürlüğü halkın iradesine tabidir. Şayet otuzbin vatandaş referandum isteyecek olursa kanunun kabulü veya reddi hakkında karar vermek bizzat halka aittir. Bundan başka, meclisler halktan ilham ve işaret alarak Anayasa hükümlerine dokunabilirler. Ellibin vatandaş Anayasanın kısmen veya tamamen değişmesini veya Anayasaya yeni bir hüküm eklenmesini isteyebilir. Kantonlarda kanunlar için de aynı şey mümkündür.

Herhangi bir kanun yasama organı tarafından olandıktan sonra kendiliğinden yürürlüğe giremez. Kanunun yürürlüğe girebilmesi için doksan günlük bir süre içinde o kanun için halk oylaması istenmemiş olması lâzımdır.

İsviçre siyasî müesseseleri arasında doğrudan doğruya demokrasi sisteminin mevcut oluşu Anayasa ile olağan kanunlar ve federal kararnameler arasında açık bir farklılık bulunmasına imkân vermemektedir. Bu nokta, İsviçre yasama sisteminin bir hususiyetini teşkil eder. Anayasa kuralı ile kanun veya kararname hükmü mahiyet bakımından fark göstermez. Yalnız, yapılışlarında ayrılık vardır. Anayasa hükmü ancak halk teşebbüsü yolu ile meydana gelir. İsviçre'de kararname, hükûmetin meydana getirdiği bir metin değildir. Kararnameleri de meclisler yapar. Bu isim andlaşma onanmalarına ve belirli müddetli kurallara tahsis edilmiştir. Geçici olarak veya belirli bir müddet için konulmakta olan hükümler genel mahiyeti haiz iseler, kararname şeklinde olmalarına rağmen, parlâmento tarafından kabullerinden sonraki doksan gün içinde otuz bin vatandaş talebedecek olursa kabul veya red için halk oyuna sunulur. Şayet kabullerini takip eden doksan gün içinde herhangi bir talep olmamışsa yürürlüğe girerler. İkinci Büyük Harp arifesinde olaganüstü halleri karşılayabilme amacı ile Anayasanın 89 uncu maddesi değiştirilmiş ve kararnamelerin derhal yürürlüğe konabilceği kabul edilmişti. Harp sonrasında bu hüküm tekrar değiştirildi ve bu tarzda yürürlüğe konulmuş bulunan kararnamelerin bir yıl içinde halk tarafından onanmamış olmaları halinde hükümsüz olacaklarını ve yeniden yürürlüğe sokulamıyacaklarını tesbit eden bir esas kabul olundu.

Görülüyor ki, İsviçre'de, sair devletlerde olduğu gibi halk egemenliği devredilmiş değildir. Burada (doğrudan doğruya demokrasi) vardır. Devlet organlarını seçmekle iktidarı devretmiş olan halk, bu iktidardan büsbütün vazgeçmiş değildir ve temsili organın her tasarrufu dolayısıyla kendi iktidarını referandum veya teşebbüs yolları ile kullanmak imkânına sahiptir. Böylece, yasama cihazını daimî ve müessir bir kontrol altında tutmaktadır. Yasama

faaliyetine her vatandaşın fiilen katılışı İsviçre demokratik rejiminin önemli hususiyetidir.

FEDERAL MECLİS :

Anayasa sistemi yasama organı üstünlüğüne dayanır. Hükûmet ona tabidir ve ona hesap verir. Yasama kudreti (Federal Meclis) tedir. Bu organ iki meclisten meydana gelmiştir. Biri, halkı temsil eden (Millî Meclis), öteki de, kantonlara vekâlet eden (Devletler Meclisi). İkisi bir arada toplanmakla Federal Meclis kurulur. Millî Meclis ile Devletler Meclisi terekküp itibariyle Amerika Birleşik Devletleri Meclislerine benzerler. Millî Meclis her kantonun seçmen sayısı oranında temsilciden; Devletler Meclisi ise, tıpkı A.B.D. Senatosunda olduğu gibi, kanton başına iki temsilciden kurulur. Biri diğerinin faaliyetini denetler (Çift Meclis Sistemi).

Her iki meclis de aynı haklara ve yetkilere sahiptir. Bir arada toplanmaları nadirdir. Millî Meclis üyelerinin dörtte biri, yahut da kantonlardan beş tanesi istiyecek olursa, hükûmet, Federal Meclisi olaganüstü toplantıya çağırır.

Millî Meclis, yabancılar da dahil olmak üzere, tekmlî nüfusun her yirmi iki bin kişisine bir temsilci olmak üzere seçilir. Bir kantonun nüfus sayısı bundan düşük de olsa bir temsilci seçmeye hakkı vardır. Millî Meclis üyeleri gizli oyla ve nisbî temsil usulüne göre belirtilir. Her kanton bir seçim bölgesidir. Millî Mecliste iki yüz civarında üye bulunur. Bunlar dört yıl için seçilmişlerdir. Din adamı olmayan her seçmen Millî Meclise üye seçilebilir.

Millî Meclis kendine bir yıl için bir başkan seçer. Bir yıl nihayetinde başkan çekilmeye mecburdur ve yeniden seçilemez. Meclis üyeleri muayyen bir ödenek almazlar.

Devletler Meclisinde kırkdört temsilci vardır. Bunların nasıl belirtileceğini kantonlar tesbit etmiştir. Bazı kan-

tonlarda, halk tarafından seçilirler. Bir kısmında, Kanton Büyük Şûrasınca tâyin olunurlar. Devletler Meclisi her yıl kendine bir başkan seçer.

Her iki meclis yılda dört defa bir arada toplanır.

Bir kanunun meydana gelebilmesi her iki meclisin mutabakatına bağlıdır. Kanun teklifini her meclis ayrı ayrı görüşür. Birinin kabul ettiğini diğeri değiştirecek olursa bir temsilciden veya kantondan gelmiş olan teklif yeniden ilk defa görüşme yapmış olan meclise gider. Meclisler arasında mutabakat husulüne kadar kanunun gidip geldiği olur. Meclisler görüşlerinde direnirlerse tasarı düşer.

İsviçre sistemi emirli vekâlet telâkkisi ile bağdaşamayacağından Federal Meclis üyeleri kendilerini seçmiş olan hey'etlerin talimatı ile bağlı değildirler. Meclislerin hem yasamal, hem idarî, hem de yargısal yetkileri vardır. Her iki meclisin bir araya gelmesi ile kurulan Federal Meclis yasama yetkisine sahip değildir.

FEDERAL HEY'ET :

Yürütme işleri İsviçre'de bazı müellifleri (Direktorial sistem) dedikleri usule göre (Federal Heyet) tarafından yerine getirilir. Devlet başkanı diye bir kişi yoktur. Bu sistemin dünya yüzünde bir başka örneğine raslanmaz. SSCB sistemi buna bir ölçüde benzer. Yasama organının üstünlüğü icabı Millî Meclisin yenilenmesi halinde hükûmet görevini ifa eden hey'et de baştan başa yenilenir. Hükûmet hey'eti, kendisini seçmiş olan Millî Meclis hukuken ortadan kalkınca, kendiliğinden yetkisiz hale girer.

Yürütme gücü tamamiyle bu hey'ete aittir. Zatî unsura yer verilmez. Bir işi yapan şahıs yoktur, işi görmekte ödevli bir hey'et vardır. Siegfried, bu hale «Alçak gönüllük saltanatı» diyor.

Denebilir ki, Federal Hey'ete karşı gösterilen itimat siyasî denetlemeyi lüzumsuz hale getirmiştir. İsviçre'de parlamento kontrolü daha ziyade idarî ve malî sahalarda görülür. Bir defa, hükûmetin düşmesi diye bir mesele bahis mevzuu olamaz.

Soru müessesesi idare faaliyetleri hakkında bilgi almak gayesi ile işler. Meclis soruşturması müessesesi yoktur.

En önemli ve tesirli denetleme yolu hükûmetin yıllık raporu üzerine açılan görüşmelerdir. Yürütme organı olarak Federal Hey'et, Federal Meclis tarafından dört yıl için seçilen yedi vatandaştan meydana gelir. Bu üyelerin her biri eşit durumdadır, ve başbakan diye bir kimse yoktur. Hiçbir kantonun federal hey'ette birden ziyade temsilcisi bulunamaz. Federal hey'et hem hükûmet, hem de devlet başkanı görevlerini ifa eder.

İsviçre Anayasası yürütme iktidarını tabi bir iktidar olarak tasavvur etmiştir. Bununla beraber, fiiliyatta İsviçrede Federal Hey'et bir çok parlâmenter hükûmetlerin haiz olmadığı otoriteye sahiptir. Denetlenemez ve düşürülemez. Fevkalâde istikrarlıdır. Federal Hey'ete seçilen kimse üst üste mütemadiyen seçilir. Vaktiyle, ilk olarak 1912 de Federal Hey'ete üye seçilmiş olan meşhur Motta 1940 a kadar görevde kalmıştır. Federal hey'et, meclisler önünde siyasî sorumluluk taşımaz. Binaenaleyh, azınlıkta da kalsa çekilmez. «Güven oyu» İsviçrede Anayasaya tamamiyle yabancı bir müessesedir. Hükûmetin fevkalâde istikrarı bundandır.

Federal Meclisin Millî Meclisi fesih veya kanunları veto yetkileri de bahis mevzuu değildir. Federal Hey'etin halk tarafından seçilmesi iki defa teklif olunmuşsa da bu teklifler referandum yolu ile reddolunmuştu.

Bu sistem şahsiyetlerin sivrilmesine imkân vermeyen bir sistemdir.

Federal Meclisin her yıl Konfederasyon başkanı ile başkan vekili seçmesi bir şekilden ibarettir. Nitekim, hükümete, yani Federal Hey'ete başkanlık eden Konfederasyon başkanının hiçbir hususiyeti mevcut değildir. Daha doğrusu, Federal Heye't başkanı aynı zamanda Konfederasyon başkanı sıfatını taşır. Konfederasyon başkanı «eşitler arasında ilk gelen» (Primus İnter Pares) dir.

Federal Hey'et, kararlarını, İngiliz kabinesinde olduğu gibi, hey'et olarak verir. Karar, oy birliği ile verilmiş olmasa dahi tekmil hey'etin kararıdır.

Federal Hey'etin yasamal ve yargısal yetkileri de vardır, dedik. Bu da gösterir ki, kuvvetler ayrılığı esaslı tam olarak uygulanmaz. İsviçre, siyasetle idareyi ve memurla politikacıyı birleştirmiştir. Hükümet üyelerinin özel kalem büroları yoktur. Sabahtan akşama kadar hizmetin görüldüğü yerde işlerinin başındadırlar. Herkes gibi tramvaya binip vazifelerine giderler ve her kim isterse hükümet mensubunu herhangi bir zamanda hiçbir merasime bağlı olmaksızın gidip görebilir.

Anayasanın 106 ncı maddesine göre, «Federal meselelere ait yargılama işleri için bir Federal Mahkeme kurulmuştur.» Bu mahkeme üyelerini Federal Hey'et seçer ve Millî Meclise üye olabilecek her yurttaş buraya seçilebilir. Federal Mahkemenin ödevleri anayasanın 110-114 üncü maddelerinde yazılıdır.

Başka memleketler ahalisi siyasî oylamalarda sadece belirli insanlara, programlara, veya fikirlere ve prensiplere oy verdiği halde, İsviçreli seçmen aynı zamanda yapılacak işe oy vermek imkânına sahiptir. Filhakika referandumlarda yalnız işin mevzuu nazara alınır. Halk kendi seçmiş olduğu temsilcilerin kabul ettiği bir kanunu reddedebilir.

DOĞRUDAN DOĞRUYA DEMOKRASİ :

İsviçre anayasa sisteminin kendine mahsus bir vasfı da doğrudan doğruya hükûmet usulünü uygulamakta oluşudur. Doğrudan doğruya demokrasi müesseseleri bilhassa referandum ve halk teşebbüsü usulleridir.

Federal kanunlar otuzbin yurttaşın veya sekiz kantonun isteği üzerine halk oyuna sunulur. Bu hususda 17 Haziran 1874 tarihli Referandum Kanunu yürür. Her kanun (Federal Dergi) de çıktığı günden itibaren doksan gün içinde halkın oyuna sunulabilir. Talepte bulunacak otuzbin yurttaş veya sekiz kanton Federal Meclise yazı ile başvururlar. Referandum memleketin her yanında aynı günde yapılır. Yirmi yaşını bitirmiş yurttaşlar referanduma katılırlar. Kanun yurttaşların çoğunluğunca kabul edilirse onaylanmış sayılır. Değilse, kanun olmaz. Referandum neticelerinin her halde ilân edilmesi şarttır.

Referandum, mecburî veya ihtiyarî olabilir. Bazan, Anayasa bir kanunun mutlâka halk oyuna sunulmasını emreder. Bu takdirde, mecburî referandum vardır. Meselâ, Anayasa değişmelerinde durum böyledir. Bazan ise muayyen sayıda vatandaşın talebi ile kanun referanduma sunulur ki bu halde de ihtiyarî referandum mevubahis olur. Bunu talebedecek vatandaş sayısı kantona göre değişir. Bu usulde kanunun meydana gelebilmesi için kanunu yapanın iradesine halk iradesinin eklenmesi lâzımdır.

Halk teşebbüsü, milletin, temsilcilerinden bir kanunun yapılmasını, tadilini veya kaldırılmasını istemesini temin eder. Bu suretle, halk, kanun yapanın yerine geçmiş olur.

Anayasanın bir parçası değiştirilmek istenirse bunu ya meclislerde, yahut da halk teşebbüsü ile yapmak kabildir. Halk teşebbüsü demek, Anayasanın 121 nci mad-

desine göre «Oy hakkına malik olan ve gerek yeni bir Anayasa maddesinin kabulünü, gerek yürürlükteki Anayasanın belli maddelerinin kaldırılmasını veya değişmesini isteyen ellibin yurttaşın istekleri» demektir. Değiştirilen Anayasa hükümleri vatandaşlar çoğunluğu ile kantonlar çoğunluğu tarafından kabul edilecek olursa değişiklik yürürlüğe girebilir.

Anayasanın tümü değiştirilmek istenirse buna meclisler yetkilidir. Tarihte bir defa, 1874 de bu hal vuku bulmuştur. Belli hükümlerin değiştirilmesine gelince, hemen hemen her yıl bir değişikliğe raslamak kabildir.

İsviçre Anayasası devlet organlarının yetkilerini belirten ana esasların kanunu olmaktan ziyade devletin fikrî temelerini ifade eden kutsal bir vesikadır. Anayasada yer alan 123 madde halindeki hükümler tatbikî mahiyette kurallardır. Başka devletlerde ayrı kanunlara konu olan hususların İsviçre'de Anayasa ile düzenlenmiş olduğu görülür. Faraza, 35 inci madde, kumarhane açılması ve işletilmesi yasağı hakkındadır. Bu çeşit hükümlerin Anayasada yer almasını halkın isteğine tekabül etmekte oluşlarına ve halk teşebbüsü yolu ile kanunlaştıklarından bu yolun sadece Anayasa hükümleri alanına mahsus bulunuşuna hamletmek lâzımgelir.

Anayasanın teferruata ait hükümler taşımakta oluşu bu hükümlerin zaman içersinde yeni şartlara uygulanması zaruretini ortaya koymakta ve binaenaleyh, değiştirilmelerini gerekli kılmaktadır. Esasen, Anayasada hüküm değiştirilmesi usulü mümkün merteye basit hale sokulmuştur. Bir defa, şayet ellibin vatandaş belli bir maddenin değiştirilmesini, kaldırılmasını veya konulmasını isteyecek olursa bu istek halk oyuna sunulacaktır. Öte yandan, Federal Meclis de bir değişiklik kabul edip yeni metni halkın onayına sunabilir.

Görüldüğü üzere, Anayasada değişiklik için vatandaş oylarının çoğunluğu yetmez, kantonlar çoğunluğunun da buna razı olması gereklidir.

Meclislerden biri Anayasanın baştan başa değiştirilmesine karar verir de, diğeri buna razı olmazsa, yahut da ellibin vatandaş Anayasanın büsbütün değiştirilmesini istiyecek olursa (Evet) veya (Hayır) şeklinde oy vermesi için halka başvurulur.

Bir de halk vetosu vardır ki, bunda, bir kanunun yayınlanmasından sonra muayyen bir müddet içinde halk oyuna sunulması bahis konusudur. Bu ihtimalde, referandumda olduğundan farklı olarak, kanun mevcuttur. Yalnız, uygulanması ertelenmiştir. Yani, hukuken, halk vetosu mevcut kanunu bozan bir usuldür.

ÜÇÜNCÜ PARAGRAF

PREZİDANSİYEL REJİM

Prezidansiyel Rejimi izah edebilmek için tutulacak en isabetli yol, bu rejimin tipik bir örneğini ele alarak incelemektir. Bu rejimin en canlı örneğini Amerika Birleşik Devletlerinde bulabiliriz.

Amerika Birleşik Devletlerin hükümet sistemi prezidansiyeldir.

Bir zamanlar (1887) Başkan Wilson A.B.D. Kongresinin hâkimiyetini belirtmiş olmak için bu sisteme «Kongresyonel» vasfını vermiş ve hattâ «Kongresyonel Hükümet» adlı bir eser yazmıştı. Lâkin, Prezidansiyel rejimin karakteri, bu rejimde Devlet Başkanının halk tarafından seçilmiş olması ve yürütme kudretini tek başına elde tutmasıdır.

Bu rejimde Yasama Organı Yürütme Organını iktidardan uzaklaştıramaz; Yürütme Organı da Yasama Or-

ganını feshetmek imkânına sahip değildir. Bu hususiyet dolayısıyla yasama ve yürütme kudretleri arasında hukfî bakımdan eşit durum meydana gelir. Esasen, Amerikalıların kuvvetler ayrılığında anladıkları bu olduğu gibi, «Checks and balances» sistemi de buradan çıkmıştır.

Buna mukabil, Lâtin Amerika devletlerinde rastlanan prezidansiyel rejimlerde genel vasıf yürütme üstünlüğüdür. Bu yüzden, çok defa, rejimin diktatörlüğe kayması pek kolay olmaktadır. Bazı müellifler Lâtin Amerika Devletleri rejimlerine (Prezidansiyel Diktatörlük) adını veriyorlar (1).

Aemirka Birleşik Devletleri siyasî hayatını anlamak için her şeyden önce, Amerikan vatandaşının ruh haletini bilmek lâzım geleceği kanaatindeyiz.

AMERİKAN VATANDAŞI :

Amerikalıda devletin vatandaşı olmak şuuru her yerde olduğundan daha yüksektir. Kamu işlerine karışmak ve katılmak Amerikan vatandaşı için kutsal bir ödevdir. Hiçbir şeyi sırf muhalefet etmiş olmak için tenkit etmez. Hasminin başarısını samimiyetle ve açıkça takdir etmeyi zevkli bir vazife bilir. Centilmen bir sporcu ruhu taşır. Daima iyi niyetlidir. Şüphesizliği yoktur. Bu hususiyetler dolayısıyla de, vatandaşlar kitlesi tam bir vahdet gösterir. Amerikalı, sahip olduğu hakkın kanun yolu ile dahi ihlâl olunamayacağını bildiği için, kanuna kayıtsız şartsız saygı taşır. Federal Anayasa yasama kudretini tevdi ettiği Kongreyi geçmişe dokunabilecek kanun çıkarmaktan menetmiştir. Amerikalı vatandaş kendisini Devletin kanunu ile bağlı sayar. Kanun hükmünden kaçmak aklına gelmez. Vergi makamlarına kazançlarını dosdoğru bildirir; suç işlerse yakalandığı zaman hakikatı olduğu gibi itiraf eder.

(1) J. Barthélemy-Le rôle du pouvoir exécutif dans les républiques modernes.

Amerikalının hayat düsturu hoşgörülük ve insan şahsiyetine saygıdır. Amerikalıya göre herkes kendisine eşittir. Nitekim, Amerika'da insan sınıfları yoktur. Yaşama şartlarına göre tabakalar vardır. Bir tabakadan ötekine herkes geçebilir. İlerleme duygusu her Amerikalının gönlünde kök salmıştır.

Komünist anlayıştaki (çalışmayan ekmeğe yemez) kaidesi yerine, Amerikalı için (çalışma, bir şeref ve insan haysiyeti işidir).

Amerikalı, insana saygılı, hemcinsine yardımcı, dürüst, çalışkan, ilerici bir insandır.

İş hayatında iktisadî teşebbüs kendisinin serbest olduğu duygusunu taşırsa da, Amerika ekonomisi liberal bir ekonomi değildir. Her teşebbüsün hürriyeti geniş ölçüde kayıt altındadır. Bugün, liberalizm, Amerika için sadece bir eyilimden ibarettir.

İş hayatında sendikalar çok kudretlidir. Sendikaya üye olmayanın iş bulması adetâ imkânsızdır. Amerikan sendikacılığının gayesi işçiyi sermayedarlığın nimetlerinden daha geniş ölçüde faydalandırmaktır. Bu sendikacılık ne ihtilâcidir, ne de sosyalist! Sendikacılıkla sermayedarlık çarpışmasında mücadele eşit olarak ve federal hükûmetin nezareti ve hakemliği altında cereyan eder.

Amerika Birleşik Devletlerini bu noktaları gözönünde tutarak incelemek lâzım gelir.

BAĞIMSIZLIK :

Bugünkü Amerika, XVII nci yüzyıl sonunda onüç İngiliz sömürgesinden meydana gelmekte idi. O devirde, bu sömürgelerle anavatan arasındaki münasebetler git-tikçe gevşemekte ve anavatanla sömürgeler arasında sık sık menfaat ihtilâfları husule gelmektedir. Bu ihtilâflar bir doktrin münakaşası şeklinde de kendini göstermiş ve XVIII inci yüzyıl ortasında Amerika ile İngiltere'nin

siyasî münasebetlerini izah eden iki noktaî nazar belir-
miştir.

İngilizlerin tezine göre, anavatan, sömürgelere bir takım fermanlarla bazı imtiyazlar tanımıştır. Bunları Kral kendi arzusu ile vermiştir. Dilediği zaman o imtiyazları geri alabilir.

Amerikalılar ise, şu görüş tarzını müdafaa etmektedirler : İmtiyazlar birer bağit mahiyetindedir. Bağitlar iki tarafın anlaşması ile vücut bulmuştur. Şu halde, yeni bir anlaşma vukua gelmedikçe onlarda bir değişiklik yapılması da mevzubahis olamaz. Kaldı ki, insanların Allah ve tabiat tarafından tanzim edilmiş bir takım hakları vardır. Bunlar hiçbir suretle ortadan kaldırılamaz.

Tatbikî bakımdan bu iddianın başlıca iki neticesi oluyordu: «Vergiye razı olunması» ve «ceza dâvalarında jüri» kararları verilmesi lâzım geldiği. Bu neticelerin aksini kabul etmek hürriyeti inkâr etmek demek olurdu.

Amerikalılar ödemekte oldukları vergiye oy vermiyorlardı. Zira, alâkaları sadece Kral ile idi. İngiliz Parlâmentosunda kendilerinin mümessilleri yoktu. Bu cihetleri ileri sürerek İngiltere Parlâmentosunun koyacağı vergileri ödemiyeceklerini anlatmak istediler.

İngiliz Parlâmentosu 1765 de ordu masraflarını karşılamıya yardım edecek olan bir damga resmi kabul etti. Buna dair olan kanun «Stamp Act» adıyla çıkarılmıştı. Stamp Act yüzünden 1765 yılı Mayıs ayında Amerikalılar Virjinya'da bazı kararlar kabul ettiler. Bunun üzerine, İngiltere Parlâmentosu 1766 Şubatında «Stamp Act» ı kaldırmak mecburiyetinde kaldı. Amerika sömürgeleri 2 Kasım 1772 de Boston şehrinde bir toplantı yaptılar ve Samuel Adams'ın teklifi ile bir demeç taslağı kabul ettiler. Bu vesikada, insanların kendi serbest rızaları ile devlete dahil oldukları, hürriyet ve mülkiyet haklarını kullanmıya ve bunlardan istifadeye ehil buldukları,

vatandaş sıfatı ile de (Magna Carta Libertatum) ile 1689 tarihli «Bill of rights) ın temin ettiği haklardan istifade edecekleri ilân edilmekte idi.

Amerika ile İngiltere arasındaki fiilî mücadele Boston şehrinde 1773 de çıkan ve «Çay İsyanı» adı verilen bir ayaklanma ile başlar.

İngilizlerin (Doğu Hindistan Şirketi) namı ile bir ticaret şirketleri vardı. Bu şirketin işleri iyi gitmemekte idi. Şirketin malî durumunu düzeltmek maksadı ile İngilizler Amerika sömürgelerine gönderilecek olan çaylardan bir miktar vergi alınmasına karar verdiler. Bu karar yeniden vergiye razı olma prensibini ve temsilsiz vergi olmaz esasını ortaya attı.

İngiltere'den Amerika'ya gelen bazı gemiler yüklerini teşkil eden çayları muhtelif Amerika limanlarına boşaltacaklardı. Bir kısım limanlar gemileri geldikleri yere iade ettiler. Boston'da ise, 16 Aralık 1773 de hâdiseler çıktı. Yerli kılığına girmiş Amerikalılar çay yüklü gemilere gizlice tırmanmak suretiyle çay sandıklarını denize attılar. Hâdisi İngiltere'de çok kötü bir tesir husule getirdi ve Boston limanının bu cüretini cezalandırmak maksadıyla 1 Haziran 1774 tarihli (Boykotaj Kanunu) kabul edildi.

Bu kanunun çıkması üzerine diğer sömürgeler Boston limanı ile birlikte hareket edeceklerini söyleyerek ona iltihak ettiler. Sömürgelerin 5 Eylül 1774 de Filadelfiya'da bir toplantı yapmaları karar altına alındı. Filadelfiya toplantısı, müstemlekelerin bağımsızlığına dair bir şey görüşmedi. Bilâkis, bunların Krala bağlılıkları teyit olundu.

Yalnız, bu toplantı sonunda, 14 Ekim 1774 tarihinde ilân olunan demeçte Kuzey Amerika halkının tabiatın değişmez hakları, İngiliz Kanunu Esasîsi ve kendi Anayasası ile tanınmış bir takım selâhiyetleri bulunduğu kabul edildi.

1775 Nisanında Amerika'nın muhtelif yerlerinde anavatan silâhlı kuvvetleri ile halk arasında çarpışmalar oldu. Bunun üzerine, yine Filadelfiya'da ikinci bir kongre toplantısı için sömürgeler temsilci göndermeğe dâvet edildiler. Kongre 15 Mayıs 1776 da toplandı ve sömürge-lerin anavatanından ayrılmasına karar verdi. Bunun için de, sömürgelerden herbirisine kendilerine birer anayasa yapmaları tavsiyesinde bulunuldu. Tavsiyeye uygun olarak sömürgelerden onbir tanesi kendilerine birer Anayasa hazırladılar. İki tanesi de vaktiyle haiz buldukları Fermanları Anayasa olarak kabul ettiklerini beyan ettiler. Pek az bir süre sonra, 4 Temmuz 1776 da, «Amerika Bağımsızlık Demeci» kabul edildi.

Bağımsızlık Demecini kaleme almış olan Thomas Jefferson olmuştur. Demeç : «Aşağıdaki hakikatleri tamamiyle açık ve değişmez gerçekler olarak telâkki ediyoruz» dedikten sonra, tekmil insanların eşit yaratılmış olduklarını, Tanrının kendilerine vazgeçemeyecekleri bazı haklar bahşetmiş olduğunu, bu haklar arasında hayat, hürriyet ve saadeti arama haklarının yer almış bulunduğunu, bunların temini için insanların hükûmetler kurmuş olduklarını, bu hükûmetlerin yasal oluşunun idare olunanların rıza ve muvafakatlerinden husule geldiğini, eğer bir hükûmet şekli bu hakikatleri çiğniyecek olursa halkın o hükûmet şeklini değiştirmek veya ortadan kaldırmak yetkisini haiz bulunduğunu, o hükûmetin yerine kendi emniyet ve saadeti en ziyade temine elverişli olacak bir hükûmet kurmakta serbest bulunduğunu yazmakta idi.

Amerika Birleşik Devletlerini meydana getirmiş olan sömürgeler arasında karşılıklı husumetle mevcut olmakla beraber, bunların hepsi de iki meselede birlik halinde idiler : Kızıl derili tehlikesine karşı ve vergilerin yükseltilmesi teşebbüsleri görüldüğünde. Hele bu ikinci nokta, sömürgeleri ayrılmaz bir şekilde birlik halinde tutmakta idi.

Nitekim, «Bağımsızlık Demeci» bu sayede ilân edilmiştir. Hemen arkasından (Konfederasyon Senedi) bu birliğe resmî adını vermiştir: «Amerika Birleşik Devletleri.»

FEDERAL ANAYASA :

Bağımsızlık Demecinin ilânından bir müddet sonra, 1786 da, beş devlet Annapolis şehrinde toplandılar. Kabul olunan raporda genel bir toplantı yapılması tavsiye edilmekte idi.

Genel toplantı (Convention) ertesi yıl Filadelfiya'da yapılmıştır. Bizzat İngilizler, 1783 de, 13 devletin bağımsızlığını esasen tanımışlardı. Ancak, Filadelfiya'da toplanan (Convention Meclisi) Birleşik Devletler Anayasasını hazırlamıştır. Hazırlık ve kabul safhası bir yıldan fazla sürmüştür. Anayasa kabul edilince altı ay sonra seçimler yapıldı.

Amerika Birleşik Devletleri en mükemmel bir demokrasi devleti örneği teşkil eder. Daha 1836 yılında meşhur bir Fransız kamu hukukçusu olan De Tocqueville şöyle yazmakta idi : «Elli yıldır halk egemenliği ilkesinin gerçek değeri ile takdirine imkân veren, bu ilkenin toplum işlerine uygulanışında fayda ve mahzurlarını düşünen bir devlet varsa o da, hiç şüphe yok ki Amerika'dır.»

Bugün Amerika, demokrasi gayesini dünya ölçüsünde gerçekleştirme yolundadır. Amerikalılar «Kendi hürriyetlerimizin var olması, diğer milletler fertlerinin hür olmalarına bağlıdır» diyorlar. Nitekim, Başkan Roosevelt 6 Ocak 1941 günlü tarihî Kongre Mesajında dört hürriyetten bahsetmiş (Söz, din, sefaletten kurtulma ve korkudan kurtulma) ve bunların bütün dünyada gerçekleştirilmesi lâzım geleceğinde ısrar etmişti.

17 Eylül 1787 tarihli Federal Anayasa şöyle başlar :

«Biz, Amerika Birleşik Devletleri ahalişi daha tam bir birlik teşkili, adaletin kurulması, memleket içi güvenin ve birlikte savunmanın düzenlenmesi, genel refahın

gelişmesi ve gerek bizlere, gerek bizden sonra geleceklere hürriyet nimetlerinin sağlanması gayesiyle Amerika Birleşik Devletlerine işbu Anayasayı veriyoruz.»

Anayasanın 4 ncü maddesinin 4 ncü bölümüne göre, Amerika Birleşik Devletlerinde her hükümetin şekli ancak Cumhuriyet olabilir.

Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının hususiyetlerinden biri, vatandaşlar üzerinde doğrudan doğruya nüfuz sahibi iki hükümeti bir arada üstüste yaratmış olmasıdır: Federal hükümet ve her bir federe devletin hükümeti. Vatandaşların çift vatandaşlığı vardır. 1866 da kabul olunan 14 üncü değişiklik, bu hali resmen teyit etmiştir. Gerek Federal Devlet, gerekse Federe Devletlerin herbiri kendi yetki alanları içinde egemendirler. Şu kadar ki, kendi yetkisi içinde hareket eden Federal Devletin otoritesi Federe Devletlerinkinden üstündür. Bununla beraber, Federal Devletin yetkileri mahduttur.

YETKİ MESELESİ :

Amerika siyasî hayatının gelişmesi içinde iki mühim anayasal problem mütemadiyen ortaya çıkar. Bunların her ikisi de yetki meselesidir: Federal Devletle Federe Devletlerin karşılıklı yetkileri ve Kongre ile Başkanın haiz buldukları yetkiler. Bu meseleler, buhran devreleri tatbikatı sayesinde hal suretleri bulabilmiştir. Buhran zamanlarında Federal Devletin otoritesi artmış ve Anayasa kendiliğinden hürriyetlerle otorite arasında muvazene yaratmak meziyetini göstermiştir. Daha 1789 da «zımnî yetkiler telâkkisi» nin meydana gelişi bunu isbat eder. Bu telâkkiye göre, Anayasanın Federal Hükümete sarahaten tanıdığı yetkinin kullanılabilmesi için gerekli zımnî yetkileri de bu hükümet kullanacaktır (Implied Powers). Bunlar sarîh yetkilerden çıkan yetkililerdir. Bu netice Anayasanın geniş tefsiri sayesinde elde edilmiştir. Federal Devletle Federe Devletler arasında yetki dağılışı Birleşik

Devletlerin başlangıç devresinde en hararetli meselesi olmuştur. Gerçekten, federal tipte devletlerin en mühim hükümet meselesi bu olmak icabeder. 1801 de John Marshall'ın Yüksek Divan başkanlığına gelmesi ile Anayasa hükümlerinin geniş şekilde tefsirine gidilişi değişmez bir hukukî esas olmuştur.

Tekmil federe devletler anayasalarında temel düşünce (Mahdut yetkili hükümet fikridir. Bu fikir Amerikan devlet idaresine iki hususiyet getirmektedir: 1 — (Federal bir hükümet) in mevcudiyeti; 2 — Anayasa üstünlüğü.

Federal Hükümetle federe devletler arasındaki münasebetler Federal Anayasa Hükümlerine ve Kongre kanunlarına tabidir.

Federal Anayasa ile Federal Hükümete bırakılmamış olan yetkiler federe devletlere aittir. Bazı muameleler federal makamlara, diğer bir kısım tasarruflar da federe devletlere menolunmuştur. Bir kısım muameleleri ise, her iki Hükümet te yapabilir. Bu itibarla her zaman çatışmalar meydana gelmektedir.

1934 tarihli bir Federal kanun bir devlet hudutları içinde bir yerden diğer bir yere vaki Telefon, Telgraf ve Telsiz mesajlarının teype alınmasını yasak eder ve bu mesajların bir ceza veya hukuk davasında delil olarak ileri sürülemediğini hükme bağlar. Adam öldürmeden kovuşturulan bir kimsenin suç ortağı ile yaptığı telefon konuşmasının polişe teype alınması halinde bunun mahkemeye sunulup sunulamayacağı mesele olmuştur. Zira Federal Kanuna göre, Polis böyle bir şeyi yapmaktan memnundur. Birleşik Devletler Yüksek Divanı devlet polisinin buna hakkı olmadığını tesbit etti. Bununla beraber, bazı Federe devletler buna müsaade etmişlerdir. Federal devletle Federe devletler arasında bu nevi çatışmalar devam etmektedir.

Anayasa üstünlüğü prensipi bilhassa ana hakların korunması konusunda ehemmiyet kazanır. Tekmil Federe devletler Anayasaları ana haklara dair hükümler taşır. Ayrıca kuvvetler ayrılığına da işaret eder.

Ana haklara dair hükümler bu hakların listesi bakımından bütün Federe devletler Anayasalarında aynı değildir. Fakat, kâffesi de Bill of Rights'a atıfta bulunmaktadır. Bu ana hakların en önemlileri 1791 de topyekûn kabul edilmiş bulunan ilk on Anayasa değişikliğinde yer alanlardır. Diğerleri 1861 - 1865 savaşı sonunda kabul edilen değişikliklerde belirtilen haklardır.

Washington, hükûmetin ferdi ezmemesi için gerekli tedbirler üzerinde durmuştu. Başkanlığa gelir gelmez ilk on anayasa değişikliğini yapmış ve bunlar (Bill of Rights) adı verilen haklar derneğini teşkil etmiştir. Öte yandan, başkanın veto yetkisini ancak kanunun Anayasaya aykırı olması halinde kullanabileceği fikrini savunmuştu. Nitekim, daha John Marshall'ın Yüksek Divan Başkanlığı devrinde Anayasaya aykırı kanunların muteber olmayacağı esası yerleşmişti (Marbury/Madison dâvası - 1830).

Washington bir taraftan da hükûmetin hareketsiz ve âtıl kalmaması için çalışma arkadaşı Hamilton'un «zımnî yetkiler» doktrinini (İmplied powers) hükûmet lehine kabul ettirmiştir. Bu sayede kanun tasarıları yürütme iktidarı tarafından hazırlanmağa başlanmıştır.

Jefferson müdahalecilğe ve otoriter devlet idaresine karşı idi. «En iyi hükûmet, en az hükûmet edendir.» diyordu. Ancak, 1828 de başkanlığa seçilen Jackson zamanında hükûmet telâkkisi değişmiştir. Hükûmet, okullar, hastahaneler, yollar ve tesisler kurarak eğitimi ve refahı sağlayabilmelidir, denmiştir. Devlet hizmetindeki elemanlar bakımından (ganimet sistemi) de bu devirde yerleşmiştir. Ganimet sistemine göre, yeni başkan görev ve memuriyetlere kendi partisi mensuplarını getirir.

BİRLİK KURULMASI :

Devletler arasında yakınlık bulunmayışı 1860 da belli oldu. Amerika başkanlığına seçilen Abraham Lincoln, zenci köleliğinin kaldırılmasına taraftardı. Bu yüzden, devletler arasında ayrılık çıktı. Güney devletleri köleliğe taraftardılar. Bunlardan on tanesi birlikten çekildiklerini söylediler ve ayrı bir konfederasyon kurdular; Jefferson Davis'i başkanlığa seçtiler, Richmond başşehirleri ilân olundu. Nihayet, kuzey devletleri ile savaş başladı ve beş yıl sürdükten sonra güneylilerin yenilmesi ile bitti. Bunun üzerine, Anayasada yeni değişiklik yapılarak tekml birlik devletlerine köleliğin kaldırılması ve deri rengine bakılmaksızın bütün vatandaşlara siyasal haklar eşitliği tanınmaları zoru yüklendi.

Bu tarihten sonra Birleşik Devletlerin birlik temayülleri gitgide kuvvetlenmiş ve büyük ölçüde inkişaf göstermiştir.

1861 de patlamış olan iç ayrılık savaşı Federal İktidarın kuvvetlendirilmesi zaruretini ortaya koymuştu. Lincoln'un Emergency (Buhran devresi) doktrini bu maksatla meydana çıktı. Bu doktrin icabınca, başkan birliği muhafaza uğrunda buhran sıralarında gerekli tedbirleri alabilecektir.

İç ayrılık savaşından sonra yapılan Anayasa değişiklikleri (14 üncü ve 15 inci değişiklikler) vatandaşlar arasında eşitlik duygusunu yerleştirmiş oluyordu. XIX uncu yüzyıl sonunda Federal Hükûmetin otoritesi kat'î olarak teessüs etmiştir.

ZENCİ PROBLEMİ :

Bununla beraber, bugün dahi, zenci meselesine tamamiyle hallonulmuş nazariyle bakmağa imkân yoktur. XVII inci, ve bilhassa XVIII inci yüzyılda zencinin de bir insan olduğu farkedilmişti. Kölelik kuzeyde rağbet görmediği halde güneyde ekonomik bakımdan zarurî te-

lâkki ediliyordu. Yüksek Divanın 1857 tarihinde verdiği Dred Scott kararı meseleye ümit edilen ışığı getirememişti.

1861 de patlayan iç ayrılık savaşının başta gelen sebebi ırk ayrımı olmuştur. Savaş devam ederken, daha 1862 de, Kongre, muayyen bölgelerde köleliği ilga eden kanunlar çıkarmağa başlamıştır. 1865 de kabul olunan 13 üncü Anayasa değişikliği köleliği teknil Amerika'da ilga etti. Bu sırada radikal cumhuriyetçiler Kongreye hâkim olmuşlar ve Güney'e karşı şiddet politikası tatbikine taraftar bulunmuşlardı. Ku-Klux Klan Derneği mukabil şiddet tedbiri olmak üzere kurulmuştur. 1869 da kabul edilen 15 inci Anayasa değişikliği zencilere de oy hakkı tanıdı. 1957 tarihli kamu hürriyetleri hakkındaki kanun da zencilerin oy hakkını teyit etmiştir. Ancak, XIX uncu yüzyıl sonunda Yüksek Divan yine zencilerin hayat şartlarını beyazlarınkinden aşağı görmek temayülünde olmuştur.

14 üncü anayasa değişikliğine göre, federe devletlerden herhangi biri bir kimseyi «yeterli kanunî teminat olmaksızın (without due process of law) hayat, hürriyet veya mülkiyet hakkından mahrum edemez.

Zenciler kamu hizmetlerinde yüksek mevkilere pek nadir olarak çıkarlar. Kongrede sayıları beş on taneyi geçmez. Federal yargıçların ancak yüzde biri zencidir.

Federal Hükûmetin ve sendikaların gayretlerine rağmen, zenciler henüz beyazların durumuna varmış değildir. Gerçi, zenciler, fikrî alanda beyazlardan aşağı durumdadırlar. Lâkin, bunun sebebi, eşit eğitim şartlarından hâlâ lâyikiyle faydalanamadıklarıdır.

Şu kadar var ki, Amerikan işçisinde sınıf duygusu mevcut olmadığı için, zenciler işçi hayatı şartları bakımından eşit durumdadırlar. Esasen, bütün Amerikalılarda insanların eşitliği telâkkisi çok kuvvetlidir.

HÜKÜMET TELÂKKİSİ :

XX nci yüzyıl başında Theodore Roosevelt'in başkanlığı devrinde XVIII inci yüzyılın fert hürriyeti hükûmete karşı temin olunmalıdır, esası yerine, fert hürriyeti ancak hükûmet tarafından temin olunabilir, kaidesi yerleşti.

Wilson, kuvvetli hükûmet taraftarı idi. Kongre ile muaraza haline gelmişti. A.B.D. nin 1917 de harbe girişi Federal Hükûmetin otoritesini artırmıştır. Lâkin, neticede Senato, Versailles andlaşmasını tasdik etmemekle Başkandan intikamını aldı. Başkan Coolidge, «Birleşik Devletlerin işi kendi işleriyle uğraşmaktır.» diyordu. Böyle söylemekle, Versailles andlaşmasını reddetmiş olan Senato gibi düşünüyor ve Başkan -Kongre mücadelesi Kongrenin zaferi ile sona ermiş oluyordu. Bu da, yürütme iktidarının zayıflaması demektir. Hoover ise kuvvetli bir şahsiyetti. Fakat, kudretli bir hükûmete taraftar değildi. Bu bakımdan, ne Kongre, ne de Başkan uzun zaman bir şey yapmadan oturdu durdu.

Hükûmet telâkkisi Franklin D. Roosevelt ile kat'î şeklini bulmuştur. 1933 de Roosevelt başkanlığa seçildiği zaman en önemli mesele ekonomik mesele idi ve halk bunun hallini kendisinden bekliyordu. Nitekim, Başkan «New Deal» (Yeni düzen) e dayanan tedbirler almakta gecikmedi. O zamana kadar hükûmet, fertlere gerçek serbestliği mümkün mertebe büyük ölçüde sağlamak ve rekabeti korumak için (müdahale) lerde bulunurken, bu defa, New Deal tedbirleri ile bizzat teşkilât kuruyor, kontrol tesis ediyor ve ferde genel menfaat icabı elde etmesi gerekeni kazandırıyor. Lâkin, bir müddet sonra, 1935 sonlarında Yüksek Divan, New Deal'i iptal kararı verdi. Kararın isabetli olup olmadığını 1936 seçim neticeleri bildirecekti. Seçimler, Roosevelt'in zaferi ile bitince umumî efkârın arzusu anlaşılmiş oldu. O kadar ki,

1944 de Roosevelt yeniden başkanlığa seçildi. Amerika'nın 1943 sonunda harbe katılması ile hükümet «başkanlık iradesi» prensibine tâbi olmağa başlamıştır. Başkan, (Brain Trust) sistemine göre etrafına toplamış olduğu mütehassıslarla bu prensibi başarılı şekilde yürütmüştür.

Roosevelt'in ölümünde başkanlığa gelen Harry S. Turuman'ın programı da New Deal'in devamı oldu. Bundan başka, Marshall Plânının uygulanmasına karar verilmesi A. B. D. nin dünya siyasetine karışmasını, sefaletten ve korkudan kurtulma hürriyetlerinin tekmil insanlara sağlanmasında liderliğe geçmesini mümkün kıldı.

1952 seçimlerini cumhuriyetçiler kazandı. Bunda, başkan adaylarının İkinci Büyük Harbin muzaffer komutanı General Dwight D. Eisenhower'in oluşu rol oynamıştır. Bir yandan da, halk, Yüksek Divanın son zamanlarda verdiği kararlarla sosyalizme kaymakta bulunduğunu, New Deal'in artık gayelerini gerçekleştirmiş olduğunu ve çalışan zümrenin sağlam bir iş hayatı içinde yeter teminata kavuşmuş bulunduğunu sanıyordu. Eisenhower de «yeni cumhuriyetçilik» programından bahsetmişti. Fakat, kurduğu hükümet zayıf çıktı. 1950 yılında Turuman'ın başkanlığı sırasında başlamış olan Mc. Carty hareketi tahribatına devam ediyordu. Bütün gözler yine Yüksek Divana çevrilmişti. Üstün Mahkeme fert hürriyetlerini korumasını bilmiştir. 1954 de Mc. Carty hareketini mahkûm ettiği gibi, eğitimde ırk ayrımını da caiz görmemiştir.

1956 seçimlerinde Demokrat Adayı Stevenson çoğunluğu sağlayacak görünüyordu. Lâkin, Süveyş ve Macaristan hâdiseleri eski ve büyük askerinin görevde kalmasını zarurî kıldı. Buna mukabil, Kongre seçimlerini demokratlar kazandı. Yürütmenin çıkarmak istediği kanunlara Kongre hep karşı koymağa başladı. Sputnik'in fezaya atılması Amerika'daki bilimsel yetişmenin yetersizliğini gösteriyordu. Gelecek seçimleri Cumhuriyetçilerin kaybetmesi mukadderdi.

1960 seçimlerinde Kennedy başkanlığa getirildi. Me-sele, zayıf düşmüş olan hükûmet kudretinin kuvvetlendi-rilmesi idi. Küba hâdisesi buna imkân vermiştir. Diğer taraftan, hükûmetin fert hürriyetlerini her şeyin üstünde koruması istenir. 1962 Eylûlünde vukua gelen zenci öğ-renci Meredith olayı da bunu isbat etmiştir.

Görülüyor ki, A.B.D. halkı hükûmetten iki şey bek-lemektedir: Biri, kuvvetli olması; diğeri de, fert hürri-yetlerini üstün tutmayı bilmesi. Bu iki temayül A.B.D. hükûmetinin karakterini meydana getirir. A. B. D. hü-kûmeti tesirli bir demokratik hükûmettir.

BAŞKAN :

Yürütme iktidarı organı «Başkan» dır. Anayasa ken-disine çok geniş otorite sağlamıştır. Başkanı seçen seç-menlerin sayısı her devletin Kongredeki temsilcileri sayı-sı toplamındadır. Hamilton -ki Birleşik Devlet kuruluşu-nun en önde şahsiyetlerinden biridir- yürütme iktidarının otoritesi, iyi bir hükûmetin mevcudiyeti için şarttır. Bu-nu da ancak yürütme iktidarı birliği sağlar, demekte idi.

Birleşik Devletler siyasî sisteminin en bariz hususiye-ti federal yürütme yetkisinin Birleşik Devletler Başkanına verilmiş olmasıdır. Diğer demokrasi rejimlerinde Devlet Başkanı ile Hükûmet Başkanı ayrı ayrı kişiler oldukları halde A.B.D. Başkanı hem devlet başkanlığını ve hem de hükûmet başkanlığını şahsında birleştirmiştir. Başlangıç-ta milletın şefi iken sonradan hükûmet reisi haline gelen başkan bir çok yetkilere sahip olmuştur.

Çeşitli buhranlar yetkilerin bir merkezde toplanma-sını gerekli kılmıştır. Bu suretle federal devlet federe devletlere kendini kabul ettirmiş, Başkan da Kongre kar-şısında kendi mevkiini kazanmıştır. Zamanımız meselele-rinin çetinliği, savaş, barış ve ekonomi problemleri Baş-kanın sorumluluklarının ayrıca artmasına sebep olmak-tadır.

Birleşik Devletler siyasî sistemine (Başkanlık Rejimi) adı verilmiş olmasının sebebi bu suretle daha iyi anlaşılmaktadır.

(Başkanlık Rejimi) ni memlekette yerleştirenler Amerika tarihindeki Büyük Başkanlar olmuştur. Başkanlık müessesesinin tekâmülü Amerikan Hükûmeti istikrarını pek güzel anlatır. Siyasî faaliyetin baş şahsiyeti Başkandır. Başkan, milletin yegâne daimî organıdır. Milletın kaderinden daimî surette sorumlu olan yalnız odur. Tekmil yürütme iktidarı Başkanın elindedir. Wilson, «Başkan, hukuken ve vicdanen elinden geldiği kadar kudretli olmakta serbesttir», diyordu. Gerçi, Başkanın yanbaşında bilhassa (Sekreter) adı verilen Bakanları vardır. Lâkin, Başkan bunları dilediği zaman uzaklaştırabilir. Üstün oy ve son söz, yâni karar, Başkanındır. Lincoln'un «Yedi Hayır, bir évet. Evetler kazanır.» sözü meşhurdur. Bununla beraber, Başkanın yasama yetkisi olmadığı gibi, kendisi yargı kontroluna da tâbidir. Verdiği emirleri yargıç bozabilir ve bozmaktadır.

Federal hükûmette (Department) ler vardır. Her birisi bir bakanlığa tekabül eder. Başında Başkana bağlı ve sekreter sıfatını taşıyan zat bulunur. Washington kendi devrinde sekreterlerini kabine halinde toplamakta idi.

A.B.D. nde görülen bariz bir takım vasıflar daha vardır. Bunlardan biri, fert hürriyeti ile müşterek disiplinin bir arada kaynaşmış oluşudur.

A.B.D. nin Bağımsızlık Demecini ilân tarihi olan 1776 ya kadar siyasî hayatı bir sömürge devresi idi. Lâkin, İngiltere'ye karşı sömürge durumunda bulunan Amerika toprakları kendi bünyelerinde, mensupları arasında eşitlik gözeten, ortak işlerini serbest tartışma ile halletmeye çalışan camialardır. Daha o zaman bu topluluklarda bir demokrasi ülküsü teşekkül etmiş olduğu görülür. Hakkaten, XVII nci yüzyıl başından Bağımsızlık Demecinin

ilânına kadar geçen devrede bu ülkeler insanları fert hürriyeti ile topluluk disiplini meczedebilmişlerdir. Nitekim, daha 1789 da kabul olunan ilk 10 değişiklikle (Bill of Rigths) ilân edilmişti.

Diğer bir vasıf, kuvvetler arasında ayrılık bulunması gerektiği kanaatinin yerleşmiş oluşudur. Müellifler, anayasaya hâkim olan temel ilkenin kuvvetler ayrılığı doktrini olduğunu kabul ediyorlar (1).

Her sömürgecinin merkezce tâyin olunan İngiliz bir valisi, bir de yerinde seçilmiş Meclisi vardı. Bunlar arasında mütemadiyen zuhur eden anlaşmazlıklar kanun yapacak merciin onu yürütecek olandan ayrı olması lüzumunu ispat etmişti.

Federal yürütme iktidarı (Amerika Birleşik Devletleri Başkanı) nın elindedir, demiştik. Hakikaten, Federal Hükûmetin temel organı odur.

Başkan iki dereceli seçim usulü ile ve genel oyla seçilir. İlk safhada ikinci seçmenler seçimi yapılır. Sonra da bunlar Başkan seçerler. Her devlet, seçimi liste usulüne göre yapar. Başkanlık ikinci seçmenlerinin aynı partiden olmaları ve kendi partileri adayına oy vermeleri gelenek olmuştur. Bir partinin kazandığı ikinci seçmenlikler sayısı malûm olur olmaz, Başkanın da kim olacağı bilinmiş olur.

Tatbikat şöyledir : Muhtelif devletlerde evvelâ, seçmenlere kimin Başkan adayı olmasını tercih ettikleri sorulur. Bundan sonra, başkan adayını belirtecek olan parti şûrası delegeleri seçilir. Daha sonra, bu delegeler toplanıp başkan adayını belirtirler. En nihayet seçmen topluluğu ikinci seçmenleri seçer.

(1) (Stedman Jr. - Le Travail Parlementaire. Paris, 1955 teki etüd).

Bugün hiç bir başkan sekiz yıldan, veya başkan yardımcısı iken başkanlığa gelmişse, on yıldan fazla başkanlıkta kalamaz. Washington üçüncü defa seçilmeyi reddederek bir gelenek kurmuştu. Fakat, Franklin D. Roosevelt 1944 de dördüncü defa seçilmişti. Bu hal, Anayasanın değiştirilmesini mucip oldu, ve yirmi ikinci değişiklik üstüste ki defadan fazla seçilmeyi yasak etti.

Her Devlet halkı o devletin Kongreye vereceği Senatör ve Temsilciler Meclisi üyesi sayısı kadar ikinci seçmen seçilince belli bir günde oylar verilir. Oy alanların birer cetveli yapılır ve imza olunarak mühürlü zarflar içinde Senato Başkanına gönderilir. Bu zarflar Kongre önünde açılır, oylar sayılır. En çok oy alan A. B. D. Başkanı seçilmiştir. Bu usul, doğrudan doğruya oyların sayısına oranla ikinci seçmenler oyları sayısının çok yüksek olmasına yol açabilmektedir. Devletlerin herbirinde doğrudan doğruya oyların yüzde elli birini almış olan partinin başkan adayı ikinci seçmen oylarının ittifakına sahip olur.

1948 seçimlerinde California, Illinois ve Ohio devletlerinde Truman'ın mensup olduğu Demokrat Parti 5.353.533 oyla 78 ikinci seçmen çıkarmış: Cumhuriyetçi Parti Başkan adayı Dewey için verilen 5.289.163 oya karşılık bu parti hiç ikinci seçmenlik kazanamamıştı. Aradaki 64.370 oy farkı 78 ikinci seçmenlikten hiç birini alamamamağa sebep oluyordu.

Görülüyor ki, ilk seçmenlerce verilen oy sayısının yarısından fazlasını almış olan bir başkan adayı ikinci seçmen oylarının tamamını kazanabilir.

Başkan 20 Ocak'ta göreve başlar. Yüksek Divan Başkanı önünde and içer. Capitole'da, yani Kongre binasında bir nutuk söyler ve Beyaz Saray'a yerleşir.

Ölüm, istifa, iskat veya ehliyetsizlik hallerinde Başkan vekili Başkanın yerine geçer.

YETKİLERİ :

Başkanın, kanunları uygulamak, cezaları bağışlamak, değiştirmek, infazını geciktirmek, Silâhlı kuvvetleri kullanmak yetkileri gibi selâhiyetleri vardır. Bunları :

1. Dış münasebetlerin yürütülmesi,
2. Federal Hükûmetin yönetilmesi,
3. Veto yetkisi,
4. Tayin işleri,

olmak üzere sıralıyabiliriz.

Dış münasebetlerin yürütülmesi işi, Amerika Başkanına, Senatonun fikrini alarak andlaşmalar yapmak yetkisini verir. Bu yetkisini kullanırken Senatonun mütalâasını almak zorundadır. Zira sonradan andlaşmayı Senatonun üçte iki çoğunlukla tasdik etmesi icabeder. Hatırlardadır ki, Başkan Wilson'un kendi hazırladığı ve imzaladığı Versailles Andlaşmasını Senato tasdik etmemiştir.

Bundan başka, Amerika Başkanı yabancı memleketlere Senatonun tesvibi ile elçiler gönderir: yabancı memleket elçilerini kabul eder.

Federal Hükûmetin yönetilmesi bakımından Amerika Başkanı bilhassa harp halinde çok büyük yetkilere sahip olur. Ordulara ve tekmil Silâhlı kuvvetlere komuta etmek kendisine aittir.

Federal Anayasa, Başkanın «Kanunların sadakatle yürütülmesini gözetmek» le yükümlü olduğunu söyler. Bunun için, gerekiyorsa, Silâhlı kuvvetleri kullanabilir. Kanunların sadakatle yürütülmesi maksadıyla kararneler (Executives Orders) çıkarır.

Veto yetkisi Başkanın kanun yapılması işleri bakımından kullandığı bir haktır. Vetoda bulunmak suretiyle Başkan bir kanunun yürürlüğe girmesinin önüne geçer. Kanunun ikinci bir defa görüşülmesini ister. Bu

ikinci görüşmede kanunun üçte iki çoğulukla kabul edilmesi lâzımdır ki kanun haline gelebilsin.

Washington, Başkanlığı sırasında Veto yetkisini sadece iki defa kullanmıştı. Roosevelt'in on iki yıl süren Başkanlığında ise, bu yetki 631 defa kullanılmıştı. Kongrenin Veto edilen tasarımı yeniden üçte iki çoğunlukla oylaması nadirdir. Geri gönderilen tasarıların ancak onda birinin bu suretle kabul edildiği görülür.

Şayet, Başkan kendisine gönderilmiş olan tasarımı on gün içinde imzalamaz veya Veto etmezse, tasarı kanun haline gelir. On günlük sürenin bitiminde Kongre toplantı halinde bulunmuyorsa tasarının imza edilmemiş olması Veto manasına gelir. Buna (Pocket Veto) «Hasıraltı Vetosu» denir.

Toplantı devresinde oylanmamış tasarı düşer. Bir sonraki toplantı devresinde yeni baştan ele alınması gerekir.

Amerikan Başkanının kanun teklif etmesi mümkün değilse de Kongreye gönderdiği mesajlarla kanun haline gelmesini istediği hususları kanun yapapcak mercie bildirmesi kabildir. Başkan yetkilerini kullanmak için kararnameler ve emirler çıkarır.

Yürütme görevini yerine getirmek için Başkan Federal memurlar kullanır. Başkan, Federal idare cihazının gerçek başıdır. Memurların çoğunu bizzat tayin eder. Önemli bir miktarının tayinlerini de Senatoya sunar. Tatbikatta memurları azletmek de Başkanın yetkilerine dahildir. Yalnız, Anaysaya göre görevlerinden uzaklaştırılmıyacak yargıçlar hakkında böyle bir yetkisi bahis konusu olmaz. İdarenin çeşitli hizmet kollarında çıkacak anlaşmazlıkların hakemliğini de Başkan yapmaktadır.

Başkanın görevlerinden biri, «Kongreye zaman zaman Birliğin durumu hakkında rapor vermek ve zaruri ve uygun bulduğu tedbirlerin incelenmesini tavsiye etmek»

tir. Bu rapor uygulamada yıllık mesaj haline gelmiştir. Ocak ayı birleşiminde bir arada toplanan her iki Meclis önünde siyasî programını bizzat okur. Çıkarılmasını muvafık gördüğü kanunlara dikkati çeker.

Başkan, her hafta yaptığı basın konferansları sayesinde efkârı umumiye ile daimî temas halindedir.

Başkanın Anayasaya göre yardımcıları -ki bunlara yürütme kollarının başları denir- sekreterlerdir. Fazla olarak aralarında adalet cihazının başı olan bir Attorney General ve bir de Post Master General vardır. Hepsinin sayısı onu geçmez.

Başkan sekreterleri tâyin etmekte serbest ise de, Senatonun reyini ve muvaffakiyetini alır. Senatonun bir sekreterin tâyinini tasvip etmemesi pek enderdir.

Sekreterler Parlâmento üyeleri arasından seçilmez. Her yönden başkana bağlıdırlar. Başkanın politikasını ve göstereceği hareket hattını takibe mecburdurlar. Aksi halde, Başkan kendilerini azledebilir. Sekreterler Başkana karşı sorumludurlar. Parlâmenter devletlerde ise, sorum, kabineye ait olur. Amerika'da Başkan şahsı bakımından, hükûmet işlerinden sorumludur. Sekreterler bir kabine teşkil etmezler. Sadece her birisi bir devlet sekreterliğinin başındadır. Bir arada toplandıkları zaman çeşitli işlerin müdürleri gibi toplanırlar. Amerika Birleşik Devletlerinde yalnız Başkanın siyaseti takip edilmelidir.

Kongre huzurunda sorumlu olmayan bu sekreterlerin başkana tâbi olmalarına rağmen karar serbestileri pek geniştir. Başkan Truman'ın zamanında sekreterler çok vâsi hareket sahasına sahiptiler.

Yüklendiği ağır sorumluluk ve kullandığı önemli yetkiler sebebiyle Başkan ayrıca bir çok şahsî yardımcı ihtiyacındadır. Roosevelt zamanından beri Başkanın şahsî yardımcıları hakikî bir heyet halini almıştır. Bu, Başkanlık Dairesidir (Executive Office of the President). Baş-

kanlık Dairesinde muhtelif şubeler kurulmuştur. White House Office, Bureau of Budget, Council of Economic Advisers, National Security Council bunlardandır. Bütün bu hizmetler halen kabinenin yerini tutmaktadır, denebilir. (1)

Hemen her alanda Kongre, Başkanı denetler. Amerika Birleşik Devletleri Anayasası ile kurulmuş olan ve denet ve denge sistemi (Checks and balances) adı verilen siyâsî sistem bir federal hükûmet sistemidir. Federal Devlet yasama, yürütme ve yargı iktidarlarına ve bu iktidarlara kullanacak organlara sahiptir.

KONGRE :

Yasama iktidarı «Kongre» de olmakla beraber yetkileri dar görülmektedir. Kongre, iki Meclisten kurulmuştur. Karma devlet tiplerinde çift meclis bulunması zaten zarurîdir. Nitekim, A.B.D. nde de bir yanda devletlerden her birinin nüfus sayısı ölçüsüne göre seçilen kimselerden kurulu bir «Temsilciler Meclisi»; öte yandan da, devletlerin birbirlerine eşitliği esasına göre her biri için ik temsilciden kurulu bir «Senato» görmekteyiz, ki bu heyet daha ziyade bir itidal unsurudur.

Kongre deyimi Amerika için tarihî kıymeti haizdir. Vaktiyle on üç sömürgecinin İngiltere Anavatanına karşı takınacağı tavrı tâyin etmek üzere toplanan delegeler toplantısına verilmiş bir isimdir. Filadelfiya Convention'ı yeni yasama organına aynı ismi vermişti.

Kongre seçimleri çift yılların Kasım ayının ilk Pazartesi gününü takip eden Salı günü yapılır.

Federal Anayasanın birinci maddesinin birinci bölümü hükümlerine göre, yasama kudretini haiz olan kongre «Temsilciler Meclisi» ile «Senato» dan meydana gelir.

(1) A. Tunc-Les Etats-Unis. Paris, 1959 s : 211.

Kongrenin vazifeleri Anayasanın birinci maddesinin sekizinci bölümünde sayılmaktadır. Bunlar, para basmak, vergi koymak, borçlanmak ve borç ödemek, ticareti düzenleme, yurt koruma, genel refahı sağlama, telif haklarına, vatandaşlığa, iflâsa, kalpazanlığa, deniz suçlarına dair kanunlar yapmak, askere çağırma, harp ilânı, posta işleri, ulaştırma işleri, federal mahkemeleri kurmak hususlarıdır.

Kongre daimî bir teşekkül değildir. Yalnız toplantı sırasında çalışır. Senede en az bir defa, 3 Ocak günü öğleyin, toplanır. Buna mukabil, daimî komisyonlar her zaman iş görür.

Meclislerden herbirinde biri çoğunluk ve diğeri muhalefet partisine mensup olmak üzere ikişer tane (Floor Leader) vardır. Bunlar kendi parti politikalarının Meclis içersinde gerçekleşmesini sağlarlar, Gruplar arası çelişmeleri hallederler. Bilhassa, oyları bir araya getirmeğe çalışırlar. Zira Amerikada oy disiplini mecburiyeti bilinmeyen bir şeydir. Partisinin siyaseti temsilciyi ilzam etmez.

Federe devletlerde her iki yılda bir seçilen temsilciler bir araya gelmekle «Temsilciler Mecsili» kurulur. Seçim nüfus sayısını esas tutar. Her üçyüz bin kişiye bir temsilci seçilir. Her devletin en az bir temsilcisi bulunmak şarttır.

Temsilciler Meclisine seçilebilmek için en az yirmibeş yaşında olmak, yedi senedenberi Amerikan yurddaşlığında bulunmak ve seçileceği devlet içinde oturmak lâzımdır. Temsilciler Meclisi vergi alınmasına dair kanun tasarılarını, yani Bill'leri kabul eder (Madde 1, Bölüm 7). Federal Anayasanın birinci maddesinin ikinci bölümünün son fıkrasına göre «İmpeachment» yetkisi de Temsilciler Meclisine tanınmış bulunmaktadır. Bu Meclisin Başkanlığını (speaker) yapar.

Federe Devletler Senatoda eşit olarak temsil olurlar. Onaltı milyonu aşkın nüfusu olan New York ile iki yüzelli bin nüfuslu Nevada'nın temsilci sayısı aynıdır. Senatörlük altı yıl sürer, Senatonun üçte biri her iki yılda bir yeniden seçilir. Senatör olabilmek için otuz yaşında olmak, dokuz senedenberi Amerikan yurddaşı bulunmak ve adaylığını koyduğu memlekette oturmak şarttır (Madde I, Bölüm 3).

Senatoya, Amerika Başkan vekili başkanlık eder. Fakat kendisinin yalnız oylarda başabaşlık halinde oy hakkı vardır. Senato, Amerika Başkanını yargılayacak olursa başkanlığa Federal Yüksek Divan Başkanı geçer.

Senatoda söz süre ile kayıtlı değildir. 1957 Ağustosunda bir senatör fasılasız olarak yirmidört saat ondokuz dakika konuşmuştu.

A.B.D. Kongresinin önemli hususiyetlerinden biri de (Lobby) dir. Lobby, özel menfaatlar hizmetindeki bir takım kimselerden meydana gelmiştir. Bunlar, Meclis koridorlarında faaliyette bulunup Kongre üzerinde tesir yapmağa çalışırlar. Kanun bu şahısların kendilerini tescil ettirmelerini ve kazançlarını beyan etmelerini mecburî kılmıştır.

Bir kanunun meydana gelmesi teşebbüsü iki meclisin herhangi birinde başlayabilir. Yalnız, vergi kanunlarında teşebbüs Temsilciler Meclisindedir. Kanun teklifi hakkı Meclisler üyelerine aittir. Başkanın, yâni hükûmetin, yukarıda da söylediğimiz gibi resmen kanun teklifine hakkı yoktur.

Komasyon sistemi Amerikan Kongresinin temelini teşkil eder. Kanun teklifi gelir gelmez hemen bastırılır ve yetkili komisyona sevkolunur. Komasyon bunu tetkik eder, gerekirse alt komasyon kurar, incelemeye girişir (Hearings) ve bu arada tasarı ile ilgili kimseler ile konunun mütehassıslarını çağırıp fikirlerini sorar. Neticede

bir rapor tanzim eder ve tasarı Meclisteki kanun tasarıları listesine girer. Fakat, gündeme alınması ayrıca Rules Committee'nin reyine bağlıdır.

Tasarı ekseriya görüşme konusu olmaksızın oylanır. Görüşmeye konu olacağı zaman Meclis Komite halinde toplanır (Committee of the Whole). Böyle yapılmakla meclis toplantılarının tâbi olduğu usul kaideleri bertaraf edilir ve bu arada söz müddeti beş dakikaya iner.

Meclislerden birinde oylanmış tasarı diğerine gelir. Burada ya aynen kabul olunur, ya değiştirilir, ya da reddedilir. Aynen kabul halinde imza için Başkana gider. Değiştirilmişse tekrar ilk Meclise gönderilir. Red vâki olmuşsa karma komisyona (Conference Committee) verilir.

Tasarıya kanun vasfını verecek olan Başkanın imzasıdır. İmza ile birlikte metnin tamamı kanun haline gelir. Şayet, vetosunu kullanmışsa metin ilk defa görüşülmüş olduğu Meclise geri gider.

Kongrenin yetkileri mahduttur. Ancak, daha başlangıçta Anayasanın kendisine bahsettiği sarîh yetkiler yanında zımnî yetkilere de sahip bulunduğu telâkkisi ile bu yetki sahası genişlemiştir. Bu sayede A.B.D. Kongresi modern bir devletin yasama organı için lüzumlu tekmil imkânlarla mâlik olmuştur.

SİYASÎ PARTİLER :

A.B.D. Kongresini ve hattâ memleket siyasî hayatını daha vazîh olarak kavramış olmak için siyasî partilere kısaca göz atmakta fayda vardır.

1787 de Amerika'da siyasî parti yoktu. Zira, Rousseau'dan gelme fikre göre fertle iktidar arasında vasıta bulunmamalı idi.

Amerika'da üç tane sosyalist parti vardır. Bir de komünist partisi mevcuttur. Lâkin, Amerikalılara göre komünist olan bir kimse başka şekil bir hükûmet isteyen kimse değildir. Bu arzuyu taşımakla da kanun himayesi dışına

çıkılmaktadır. Hürriyet düşmanlarına hürriyet tanımak ca-
iz değildir.

A. B. D. Siyasî hayatını tanzim eden iki ana parti gö-
rülür: Cumhuriyetçi parti ve Demokrat parti. Kongrede
diğer bir partiye mensup temsilciye raslanmaz. Esasen,
teşekkül eden sair siyasî partiler ekseriya seçimlerden
sonra yok olurlar.

Amerika'da fert, ya Cumhuriyetçi ya da Demokrat bir
aileden dünyaya gelir ve aile duygularına bağlı kalır. Bu-
nunla beraber, Cumhuriyetçi olanın Demokrat adaya, ve-
ya Demokrat seçmenin Cumhuriyetçi namzete oy ver-
diği görülmektedir. Bunun sebebi ferdin partisine kendi-
sini kayıtsız şartsız bağlı telâkki etmemesidir. Onun için
mühim olan değerli ve memlekete faydalı adamı seçmek-
tir.

Partiler gayeleri bakımından ve hattâ gayelerini ger-
çekleştirme bakımlarından birbirlerinden farklı değildir-
ler. Fark, siyasî felsefelerindedir. Gerek cumhuriyetçi, ge-
rek demokrat parti federe devletlerin haklarını ve fert
hürriyetlerini savunurlar. Demokratlar hükûmetin müda-
halesi hususunda tereddüt etmezler. Bu parti zencilerin de
münevverlerin de rağbet ettiği bir teşekkül haline gel-
miştir. Azınlıklar bu partiyi destekler. Aslında demokrat
parti içinde iki grup vardır. Kuzey Doğu ve Batı demok-
ratları zenci meselesinde Güney Demokratları ile birleşe-
mezler. Güneyliler zenciler lehinde bir tutuma taraftar
değildirler. Çoğu vakit Kongrede biri diğerinin verdiği
oyun zıddına oy kullanılır.

İlk defa Jefferson, başkanlıktan ayrıldıktan sonra bir
siyasî parti kurmuştu. Resmî adı Cumhuriyetçi Parti
olan bu teşekkülü hasımları Demokrat Parti diye isimlen-
dirdiler. 1856 seçimlerini (Yeni Cumhuriyetçi Parti) ka-
zanınca bu iki kuruluş Amerikan siyasî tarihinde yerleri-
ni almış oldular. 1854 de kurulmuş olan Cumhuriyetçi
partinin programı köleliğe şiddetle aleyhtardı.

Cumhuriyetçi Parti Lincoln'dan sonra gitgide muhafazakâr bir parti çehresi takınmıştır. Anayasanın geniş tarzda yorumuna taraftar olmuştur. Himayeci ve infiratçı ve hattâ muhafazakâr telâkkidedir. O devirde memleketin kuzey kısmında yaygındır. Daha ziyade münevverlerin partisidir. Halen Cumhuriyetçi Parti Kongrede iki kanat halindedir. Muhafazakâr temayüllüler ile terakkiperverler dikkati çekmektedirler.

Her iki büyük Amerikan Partisinin de hususiyeti partiye intisabın hiç bir merasimi olmayışıdır. Ne kayıt, ne de aidat ödenmesi mevzubahistir. Parti sadece seçmeni kendi politikasına kazanma vasıtasıdır.

FEDERAL YÜKSEK DİVAN :

Birleşik Devletlerde yargı kudreti Federal Yüksek Divana ve diğer alt mahkemelere verilmiştir. Bu mahkemeler kanun çatışmasına, elçi ve konsoloslara ait dâvalara, deniz işlerine, Amirallik dairesini ilgilleyen dâvalara, federal devlete karşı açılan dâvalara, federe devletler arasındaki veya iki federe devlet vatandaşı arasında dâvalara, yabancılar arasında çıkacak anlaşmazlıklara bakarlar. Bundan başka, kanunların Anayasaya uygun olup olmadığını kontrol ederler.

Bütün ceza dâvalarında jüri vardır. Ayrıca, değeri yirmi doları aşan hukuk dâvalarında da jüriler bulunur.

Federal Yüksek Divanın boş yargıçlıklarına, Başkan, yargıç tâyin eder. Bu tâyini Senatonun onaması gerektir. Federal Yüksek Divan yargıçları emekliye çıkmalarını istemiye zorlanamazlar. Zira, Anayasaya göre, ödevleri ömürleri boyunca sürer. Meğer ki, kötü hal içinde yaşınlar. Sonradan kabul edilen bir kanun bu yargıçlara on sene çalışmış olmak ve yetmiş yaşına gelmiş bulunmak şartıyla aylıklarını tam olarak almak ve emekliye çıkmak hakkını tanımıştır.

A.B.D. siyasî hayatında Yüksek Divan ve Mahkemeler pek önemli rol oynarlar. Bir zamanlar Amerika Hükûmetinin bir (Yargıçlar Hükûmeti) olduğu iddia edilmişti. Mukayeseli Hukuk biliminin kurucusu meşhur Profesör Edouard Lambert 1921 de (Yargıçlar Hükûmeti) başlığını taşıyan bir kitap yayınlamıştı (1).

Yargı iktidarı Yüksek Divan (Supreme Court) ile 1789 tarihli yargı kuruluşu kanununa göre District Courts'ların ve istinaf vazifesi gören Circuit Courts'ların elindedir. |

Hamilton'un düşüncesine göre, bir yüksek divan memleket Anayasal sistemini en mükemmel koruma vasıtasıdır.

Bütün mesele yasama kudretini kayıtlamaktır. Çoğunluğun iradesinin ifadesi olacak kanunun tehakkümüne ve (çoğunluk istibdadı) na mani olmaktır. Yargı organı bağımsız olarak kanunu yorumlayabilmeli idi. Esasen, kanunun Anayasaya uygululuğunu denetleyecek bir yargı kuvveti herhangi bir federal bünyenin vazgeçilmez şartıdır (2).

A.B.D. Anayasa sistemine hâkim esaslardan biri olan kuvvetler ayrılığı, iktidarların yığılmasını önlemeyi hedef tutmuştur. Yargı, hükûmet faaliyetlerinin ve kanunların Anayasaya uygunluğunu denetler. Bizzat Yargı'ya ait yetkiler de hudutludur. Federal Mahkemelerin yargı yetkisi kongre tarafından Anayasa ile muayyen yargı yetkisi hudutları içinde tutulduğu gibi, Yüksek Mahkeme de kendi kendini kayıtlamıştır. Faraza, «siyasî» vasfını verdiği veya «yargıya tabi değildir» dediği meselelerin karara bağlanmasını diğer devlet kuvvetlerine bırakmıştır.

(1) Paris 1921.

(2) C. Friedrich - La Démocratie Constitutionnelle Paris 1958 s : 127, 128.

Federal Anayasada değişiklik yapılmak lâzım gelecek olursa Kongre Meclislerinden herbirisinin üyeleri üçte iki çoğunlukla değişikliği teklif etmiş olmalıdır. Bu teklif tekml Devletlerin Yasama Organlarının dörtte üçü tarafından kabul edilmelidir. Bir de, Devletlerden üçte ikisi istiyecek olursa, Kongre, bu iş için seçilmiş bir (Convention) Meclisini toplantıya çağırarak tekilifi ona sunabilir. Lâkin, bunun için de yine Devletlerin dörtte üçünün değişikliğe taraftar olması şarttır.

DÖRDÜNCÜ PARAGRAF

HUKUK ÜSTÜNLÜĞÜ DEVLETLERİNDE MÜŞTEREK KARAKTERLER

Buraya kadar tetkik ettiğimiz devlet idaresi rejimlerinde bazı çizgiler vardır ki bunlar Hukuk üstünlüğü devletlerinin müşterek karakterlerini teşkil etmektedirler. Bu karakterleri: 1 — «Anayasa üstünlüğü» ve, 2 — «İnsan Hakları Telâkkisi» olmak üzere belirtmek mümkündür.

I — Anayasa Üstünlüğü :

Anayasanın tekml diğer kanunlardan önce geldiğini, bütün kanunların Anayasaya uygun hükümler taşıması icabettiğini söylemiştik.

Şayet devlet organları ve resmî merciler Anayasa hükümlerine saygı göstermekte iseler ve Anayasanın ihlâli halinde mahkeme bu ihlâli meydana getiren kanunu veya kararı, ya da emri bozabiliyorsa Anayasa üstünlüğü mevcuttur, denebilir.

Böyle bir neticeyi sağlamak için yapılacak şey, Anayasaya aykırılığın varlığını tesbit edecek mercii tâyin etmektir. Bunun için de, başlıca iki yol vardır: Ya, bir siyasî hey'et bu işe memur edilir; ya da yargı kontrolü bunu yapar.

Anayasa üstünlüğünün sağlanmasını siyasî bir hey'ete bırakmağa taraftar olanlar, kanunun siyasî neticeler doğuran bir yasamal tasarruf olduğunu ve bunu en iyi şekilde ancak siyasî bir hey'etin takdir edebileceğini söylerler.

Tatbikatta bu hal tarzı iyi netice vermemiştir. Büyük ihtilâli takiben Fransa'da Anayasaya aykırılığın tesbiti görevi Senatoya verilmişti. Lâkin, Senato, siyasî bir hey'et olduğu için ve kuruluşu itibariyle fiilen bağımsız olmadığından bu vazifeyi göremedi. Napolyonun tekmil kararları muteber kaldı.

Bugün Anayasa kontrolü mevcut olan devletlerin hemen hemen hepsinde kontrol organı bir yargı merciidir.

Yalnız, bu kontrolün düzenlenişinde devletler aynı tarzı ihtiyar etmezler. Başlıca iki sistemle karşılaşırız: a) İddia sistemi, b) Defi sistemi.

İddia sisteminde, fert, kanunla ilgisi olsun veya olmasın, mahkemeye başvurur ve kanunun Anayasaya aykırılığı sebebiyle iptalini ister. Evvelce, Çekoslavakya'da bu usul yürürdü. 1931 tarihli İspanya Cumhuriyeti Anayasası ile de bu hal tarzı konulmuştu. Halen İsviçrede kanton kanunlarına karşı Anayasaya aykırılık iddialarında Federal Mahkemeye başvurulması aynı sisteme göre yapılmaktadır.

Defi sisteminde ise Anayasaya aykırı kanunun ferde uygulanmış olması lâzımdır. O zaman, fert, ilgili haline gelir ve aykırılığı ileri sürebilir. Bu takdirde, kontrol organı kanunun ilgiliye uygulanamayacağını söyler.

Görüldüğü gibi, defi sisteminde kanunun iptaline karar verilmemektedir. Kanun, yine kanun kalmakta devam etmektedir. Ancak, A. B. D. de olduğu gibi, yürütme organları artık aynı kanunu başkalarına uygulamaktan çekinmekle isabetli bir iş yapmış olurlar.

Bazan, iki sistemin karma bir halde düzenlendiği görülür. Türk Anayasasının tuttuğu yol bu olmuştur. Türkiye'de kanunun Anayasaya aykırılığını yalnız «Anayasa Mahkemesi» tesbit edebilir. Herhangi bir yargı mercii önünde bir kanunun Anayasaya aykırılığı ileri sürülürse, bu merci meseleyi Anayasa Mahkemesine intikal ettirebilir (1). Kanundan gayri bir genel kuralın ve meselâ bir kararnamenin Anayasaya aykırılığını diğer mahkemeler de tesbit edebilirler.

Anayasa Mahkemesince aykırılığın tesbiti, defi sistemidir. Buna rağmen, bizzat Anayasa, 151 nci maddesinin 2 nci fıkrasında Anayasaya aykırılık «iddia» sından söz açmıştır. Maksat, Anayasa kontrolü yönünden iddia sisteminin kurulmuş olduğunu anlatmak değildir. Zira, ferdin, sadece bir kanunun Anayasaya aykırı olduğu iddiası ile, adi mahkemelere müracaatı mümkün değildir. Fertler tarafından aykırılık, ancak başka bir dâva dolayısıyla ortaya atılabilir. Anayasanın «bir dâvaya bakmakta olan mahkeme... taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasını...» hükmünü koymakta oluşu da bunu gösterir (2). Her şeyden evvel, bir dâvanın mevcut olması lüzumu, aykırılığın ancak kanunun kendisine uygulanması bahis konusu olan kimsenin savunmasına taallük eden bir tedbir ve vasıta olduğunu anlatmağa yeter.

Türk Anayasası mahkemelere de kendiliklerinden Anayasaya aykırılık meselelerini Anayasa Mahkemesine iletme yetkisini tanımıştır. Bir mahkeme, dâva sırasında uygulanacak kanunu Anayasaya aykırı görürse, bu konuda Anayasa Mahkemesinden bir karar istiyebilir. Bu tarz, ne iddia, ne de defi sistemidir. Sadece, bütün Türk Mahkemelerinin Cumhuriyet Anayasasının koruyucu-

(1) Anayasa, Madde : 151.

(2) Madde 151.

cusu olduklarını anlatır. Mahkemelerimiz Anayasa üstünlüğünün sağlanması ödevinde oldukları için bu imkân kendilerine verilmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye'de Anayasa Mahkemesine bir kanunun Anayasaya aykırılığı sebebiyle iptali hakkında başvurulması da kabildir. Bu, iddia sistemine tekabül eden bir usuldür. Ancak, bir kanunun bu yoldan iptalini istemek fertlere tanınmış bir hak değildir. Muayyen varlıklar bu yetkiyi kullanabilirler. Anayasanın 149 uncu maddesi bunları sâymıştır. Ayrıca, mezkûr yetkiyi mahdud bir şekilde ve yalnız madde itibariyle tasrih olunan kanunlar bakımından kullanabilecek merci ve teşekküller de belirtilmiştir.

II — İnsan Hakları Telâkkisi :

Hürriyeti İkinci Dünya Harbi başlangıcına kadar mütad sayılan dar mâna ile yorumlamak bugün artık imkânsızdır.

Zamanımızda (Hürriyetler) veya (Ana Hürriyetler) tâbirleri tek başlarına kullanılmaz olmuşlar ve (İnsan Hakları) terimi ile bir arada yazılmaları zarurî görülmüştür. Nitekim, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin başlığı «İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi» olduğu gibi, Türk Anayasası da (Başlangıç) kısmında «İnsan Hak ve Hürriyetleri» nden bahseder. Buna rağmen, Anayasanın İkinci kısmı «Temel Haklar ve Ödevler» adını taşır.

Ana hürriyetler 1789'un hürriyet ve eşitlik anlayışına bağlı idiler. Bu anlayışa göre, hürriyetler olsun, insan hakları olsun, aynı zamanda siyasî bir mâna taşıyorlardı. Fransız İhtilâlinin «İnsan ve Vatandaş Hakları Deme-ci» insanların hür ve hukuken eşit olduklarını, hürriyetin tabîî bir hak olduğunu, zaman aşımı ile ortadan kalkmayacağını; tıpkı hürriyet gibi, insanın refah hakkının, em-

niyet hakkının ve zülme mukavemet hakkının da aynı vasıfları taşıdığını tesbit etmekte idi.

İKİ TELÂKKİ :

İnsan haklarının başlıca iki telâkkisi vardır :

Biri, XVIII inci yüzyıl boyunca Batı Avrupa'da ve Amerika'da klâsik ifadesini bulmuş olan an'anevî telâkki, diğeri, XIX uncu ve XX nci yüzyıllar boyunca husule gelmiş olan maddî ve fikrî değişikliklerin ifadesini teşkil eden telâkki.

Hakikatte, mesele, fikriyat sahasında, Yunan ve Roma ilk çağlarındanberi vazedilmiştir. Lâkin, müsbet hukuk sahasına intikali muhtelif İnsan Hakları Demeçlerinin ortaya çıkması ile başlamış ve bu bakımdan da kısa bir tarihe mâlik bulunmuştur.

Mevcut felsefe telâkkileri arasında hürriyeti hakikati elde etmek için zarurî olan bir kuvvet gibi mütalâa eden idealist ve hattâ ütöpik bir görüş eskidenberi devam edegelmiştir. Bu telâkkiye nazaran, sadece yanlış bulduğunu ifade etmek veya inanmak hür olmak demektir. Saint Augustin ve Marks bu görüşü savunurlar ki bu, ihtilâlcî bir görüştür.

Aristo'dan gelme diğer bir felsefî telâkki hürriyeti iki hareket tarzından birini diğerine tercih ve ihtiyar imkânı olarak görür. Bu telâkkiye göre hürriyet, düşünme ve imtihan, ve hattâ gerektiğinde, bir alâkasızlık sahasındadır. Bu görüş tarzı geleneğe bağlı ve ihtilâl âleyhtarî bir telâkkidir. Bununla beraber hürriyetin mütad ve olagan anlaşılışı bu olmuştur.

Günümüzde hürriyeti mütad ve dar mânası ile tefsir artık imkânsız olmuştur. Nitêkim, Birleşmiş Milletler Antlaşması 62 nci maddesinde iki tâbiri bir arada kullanmıştır: (Ana Hürriyetler) ve (İnsan Hakları) tâbir-

lerini. Buradaki (Ana Hürriyetler) tâbiri ile kastedilen şey Başkan Roosevelt'in «dört hürriyet» idir. Bu dört hürriyetten ikisi hürriyetin yeni bir tefsirini gerektirmiştir. Korkudan kurtulma hürriyeti ve yoksulluktan kurtulma hürriyeti.

İnsan Haklarına gelince, bilindiği gibi XVIII inci yüzyılda İnsan Hakları fikri bir taraftan Büyük İhtilâle ve diğer taraftan Amerikan tefekkürüne bağlı idi. «İnsan Hakları» tâbiri siyasî bir mânâ ve mahiyet taşıyordu.

1789 Demecine göre :

İnsanın tabii bir takım hakları vardır. Bunlar ebedîdirler. Zamanla ortadan kalkamazlar. Bu haklar : Hürriyet, refah, güvenlik ve zulme mukavemet haklarıdır. İnsanlar hukuk önünde hür ve eşittirler, hürriyetten maksat, siyasî hürriyettir ve hürriyet demek, başkasına zarar vermiyecek her şeyi yapabilmek demektir.

Amerikan Bağımsızlık Demecinin dayandığı temel düşünce ise şu idi : İnsan kendi mukadderini bizzat tâyin eder. Bu, Saint Thomas'ın çok daha önce söylediği fikir idi.

SOSYAL UNSUR :

XIX uncu yüzyılda sanayi ihtilâli geliştikçe ortaya proletarya dâvası çıkmış ve hürriyet sadece siyasî zaviyeden ele alınamıyacak bir mefhum haline gelmiştir. Filhakika, bizatihi devlet telâkkisinde değişiklik vuku bulmuş, Jandarma devlet anlayışı terkedilmiş ve bunun yerine koruyucu devlet telâkkisi kaim olmuştur. 1874 de İsviçre Anayasası ilk defa işçiyi korumaya matuf hükümler derpiş etmekle yeni telâkkiyi Anayasa sahasına intikal ettirdi. Sosyal haklardan bahsedilmeğe başlandı. Gerçi, ferdi hürriyetlerde dahi sosyal olan bir taraf yok değildi. Lâkin, sosyal hak tâbiri yeni sanayi medeniyetinin ortaya çıkardığı meseleleri ihtiva eden bir tâbir

idi. Sosyal hak iş gören insanı ilgiliyordu. Bununla devletin ferde karşı muayyen ve müsbet mükellefiyetleri kastedilmekte idi.

Siyasî hürriyet kademesinden sosyal hürriyet safhasına intikal modern insan hakları anlayışını hazırlamıştır.

1918 de yayınlanan (İşçilerin ve sömürülenlerin hakları demeci) sosyal meseleyi tekmil vüzuhu ile ifade etmişti. İnsanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kaldırmak.

EVRENSELLİK :

Zamanımızda artık şekillenmiş bulunan insan hakları telâkkisi İkinci Harp ertesinde kat'î kalıbına döküldü. Bu telâkki gayet vazıhtır. İnsan hakları Evrenseldirler. İnsan, beşer mahlûku olarak, beşer nev'inin bir uzvu sıfatıyla bu hakların sahibidir. İnsan Hakları her yerde ve her zamanda insan olma vasfından çıkar. Zamanın ve mekânın, deri renginin ve cinsiyetin, aile veya muhit tefriklerinin hiç bir ehemmiyeti ve değeri yoktur. Bu haklar, insan haysiyetinin temelleridir. İnsanın tek ve evrensel bir hakkı vardır: Kabiliyetlerini emniyetle, tatminkâr bir şekilde, kendi muhtariyeti dairesinde tamamıyla serbest olarak inkişâf ettirmek hakkı. İşte, insan haklarının cevheri buradadır.

Kazandığı evrensel mahiyet dolayısıyla İnsan Hakları problemi artık tekmil beşeriyetin meselesi olmuştur. Bu itibarla, Devlet kademesi üstünde bir irtifadadır. Anayasa, İnsan Hakları problemini bu devlet üstü irtifadan devlet bünyesi dahiline geçirir. Burada karakteristik olan cihet, üst seviyeden alt seviyeye intikalde İnsan Haklarının her hangi bir mahiyet veya telâkki değişikliği göremeyeceğidir. Bu hususiyet sayesinde fikrî bir kisveye sokulmak istenmiş olan ve hürriyete karşı mahiyetleri tebeyyün etmiş bulunan ırkçılık, müteaassıp milliyetçilik, ve dincilik gibi ifratlardan uzak kalmak da mümkün olabilecektir.

İkinci Harp sonrası Anayasalarına bir göz atılsın. He-
men hepsinde aynı vasıf görülecektir. 1946 Bavyera Ana-
yasası vatandaşın mesken sahibi olmak hakkından ve dev-
letin bunu sağlamak ödevinden bahsediyor. Peron Anaya-
sasını dediğimiz 1949 Arjantin Anayasasında yaşlı kimsele-
rin huzur içinde ömür sürmek ve giyinip kuşanmak hak-
larına dair hükümler görüyoruz.

MUHTEVA :

Görülüyor ki, İnsan Hakları meselesinin yeni telâkki
şekli insana yeni bir takım haklar tanınmasını gerektir-
miştir. Bu bakımdan, ister istemez, İnsan Haklarının muh-
tevası ne olacaktır veya ne olmalıdır sorusu ile karşılaş-
ıyoruz.

Kanaatimizce, İnsan Haklarının eksiksiz ve tam bir
listesinin meydana getirilebileceğini iddia etmek güçtür.
Bugüne kadar, bu, mümkün olabilmiş değildir. Gerçi, Al-
man Doktrini İnsan Haklarını müsbet statü hakları, men-
fî statü hakları ve faal statü hakları diye ayırmaktadır.
Lâkin, yapılan tefriklere rağmen İnsan Haklarının kat'î
bir cetvelini düzenlemek zordur. Nitekim, Amerikan Ba-
ğımsızlık demeci bunu pek güzel anlamıştı. Demeçte
açıkça İnsan Haklarının sadece (bazıları) ndan bahsedil-
diği yazılıdır. Aynı şeyi Amerika Birleşik Devletleri Ana-
yasası da tekrar etmiştir.

İçinde yaşadığımız devrin başlıca vesikalarında ve bu
arada Atlantik Demecinde ve bilhassa 10 Aralık 1948 ta-
rihli «İnsan Hakları Evrensel Demeci» nde sayılan haklar
da tekmil insan hakları değildir. Gerçi, insanın başta ge-
len hakkı, İnsan Haklarının temelini teşkil eden hak, yaşa-
mak hakkıdır, hayat hakkıdır. Ancak, bu hak, hayat, ya-
şanmağa degecekse bir mânâ ifade eder. Filhakika, yaşa-
mak, tenebbüt etmek demek değildir. Yaşamak, insanca
yaşamak, haysiyetli bir hayat sürmek demektir. Haysiyetli
hayat, maddî bakımdan bir geçim emniyetini ve manevî

yönden de bir ruh ve fikir hürriyetini zarurî kılar. Bilgin-
lenmek, dilediği gibi öğrenmek, yaşamak hakkının bir
parçasıdır, bir tamamlayıcı cüz'üdür.

TEDBİRLER :

XIX uncu yüzyıl ve XX nci yüzyılın ilk yarısı İnsan Hakları meselesinin esas verilerinde değişiklik husule gelen devre oldu. Bu devrede yoksulluktan ve korkudan kurtulma hürriyetlerine müteallik meseleler için hal suretleri arandı. Kısmen de bulundu. Bu hal şekillerinin dayandığı ana fikir şudur: İnsan Hakları meselesi sadece fert haklarını hükûmet müdahalelerine karşı korumak ve teminat altına almak meselesi değildir.

İnsan Hakları problemi, ferdin hükûmet üzerinde hayırkâr tesir icra edebilmesi için ona devlet idaresine katılmak serbestisini sağlamakla da halledilmiş olmaz. Zira, İnsan Hakları meselesi sadece ferdin meselesi değildir. Vatandaşla içinde yaşadığı cemiyet arasındaki karşılıklı münasebetler meselesidir. Bu meselenin modern telâkkiye göre halli, aynı zamanda ve mutlaka hükûmet faaliyetlerinin ferdin hakkı olan imkânlardan istifade etmesini sağlayacak tedbirleri nasıl gerçekleştireceğini tâ-yine bağlıdır. Filhakika, İnsan Hakları meyanında gördüğümüz eğitim hürriyeti, çalışma hürriyeti, sosyal güvenlik hakkı, dinlenme ve eğlence hakkı, kültürden ve medeniyet nimetlerinden munsifâne hisse alma hakları gibi haklardan ferdin istifade edebilmesi, hükûmet faaliyetleri ile muayyen tedbirler ittihazı sayesinde mümkün olabilir. Devlet düzenini bu tarzda tesis ederseniz fertten de bu düzene hürmet ve riayet vecibesini isteyebilirsiniz. Binaenaleyh, ilk iş olarak, insan kişiliğinin saygıya (1) ve gelişmeye (2) hakkı olduğunu söylemek zarurîdir. Ancak, bunu ifade etmekle iş bitmiş olmaz.

(1) Anayasa, Madde : 12.

(2) Anayasa, Madde : 10, Fıkra : 2.

Aynı zamanda, insanın kabiliyetlerini inkişaf ettirmesini ve haysiyetinin tanınmasını sağlayacak esaslı hakların da ilân edilmesi lâzımdır (1). Bu da, şüphe yok ki, bir tadâdı gerektirecektir. Bu tadâda müvazi olarak ta Devletin üstlendiği mükellefiyetler belirtilmek lâzım gelecektir (2).

İkinci iş olarak İnsan Haklarının istimal sahalarını tâyin gerekecektir. Bu konuda ölçü şu olmalıdır:

Maddî hayatın asgarî zaruri lâzimesi olan emniyetli bir geçim hakkı ile ruh ve fikir hayatının zaruri şartını teşkil eden vicdan ve eğitim hürriyetlerinin her ne suretle olursa olsun tecavüzden masûn bulundurulması icabeder (3). Bu hakların düzenlenmesinde esas, devlet iç hayatı düzeninin ferde ait İnsan Haklarının serbestçe kullanılmasını sağlayacak vasıfta olmasıdır. Bunun için de, adalet faaliyetlerinin (4) ve zabıta işlerinin Anayasal esaslara bağlanması (5); diğer taraftan da dış barış yönünden orduya ve askerî hizmete müteallik prensiplerin (6) Anayasalarda belirtilmesi iktiza eder.

(1) Anayasa, Madde : 14 ilâ 50.

(2) Anayasa, Madde : 30 Fıkra : 5, 35, 37. Fıkra : 1, 40. Fıkra : 3, 41. Fıkra : 2, 42. Fıkra : 2, 45, 48, 49, 50.

(3) Anayasa, Madde : 19. Fıkra : 1, 2 ve 3, 21. Fıkra : 1, 50. Fıkra : 2, 3 ve 4.

(4) Anayasa, Madde : 31, 32, 132 ilâ 152.

(5) Anayasa, Madde : 124.

(6) Anayasa, Madde : 110, 111.

Devlet düzeninin millî muvafakata dayanması için (İktidara razı olma) vatandaşın uyanık bulunması, iyi haber alması (1), serbestçe seçeceği ve tasvip edeceği bir hükûmete sahip olması (2) lâzımdır. Bu da tarafsız bir adalet (3) ve gayri siyasî bir zabıtayı (4) zaruri kılar. Bunların sağlanması şartlarından biri de basın hürriyetinin (5) mevcudiyetidir. Binaenaleyh, bu noktaları karşılayacak esaslar devletin temel düzeni içerisinde vüzhla belirtilir.

TEMİNAT :

Bu belirtme aynı zamanda İnsan Haklarının teminata kavuşmasını da sağlar. Hakikaten, İnsan Hakları problemi karşısında ele alınacak bir husus da, bunların fiilen sağlanmasına müteallik teminatın ne olacağıdır. Tarafsız mahkeme ve hür basın bu teminat cihazlarındandır. Teminat sisteminin tamamlanması için İnsan Haklarının kanun yapıcının dahi müdahalesinden masûn sahasını belirtmek (6) ve demokratik düzenin tarafsız mahkeme ve hür basın ile birlikte üçlü mesnedinin üçüncü mihrakını teşkil eden üniversite özerkliğinin dokunulmazlığı (7) prensiplerini Anayasada açıkça ifade etmek lâzımdır. Bu prensiplerin Anayasada ifadesini bulmuş olması bilhassa iki bakımdan çok kıymetlidir. Birincisi, mazideki baskıcı rejimlere karşı milletin resmen ilân ettiği bir suçlandırma oluşu bakımından. İkincisi de, benzeri suiistimallere avdete karşı bir teminat teşkil etmesi bakımından.

(1) Anayasa, Madde : 22. Fıkra : 2.

(2) Anayasa, Madde : 75.

(3) Anayasa, Madde : 132.

(4) Anayasa, Madde : 119.

(5) Anayasa, Madde : 22 ilâ 26.

(6) Anayasa, Madde : 11. Fıkra : 2. Madde : 8.

(7) Anayasa, Madde : 120.

OTOKİTE ÜSTÜNLÜĞÜ DEVLETLERİNDE

Otorite üstünlüğü devletini otorite sahibi olan devlet şeklinde anlamamalıdır. Otorite, her devlette görülen bir tezahürdür. Buradaki (otorite) tabirini Hukuk üstünlüğü devletlerinde bulunması zaruri otorite prensibinin gerektirdiği otorite ile de karıştırmamalıdır. Hukuk üstünlüğü devletlerinde otorite prensibinin mânâsı meşru kanunun hâkimiyetinden başka bir şey değildir ve meşru kanunlara uyma mecburiyetini ifade eder. Filhakika, Hukuk üstünlüğü devletinde kanuna uyacak olanlar buna razı olmuşlardır. Lâkin, devlet hayatının düzenleyici kuralını meydana getiren kanun, bu hüviyeti ile meydana çıktıktan sonra, ona rıza göstermiş olan vatandaşların iradesinden ayrılmıştır. Bu itibarla da, vatandaş meşru kanunun hükmü altına girmiştir ve bu kanuna razı olmuş olduğu için yürütülmesini de taahhüt etmiştir ve onun hükmünden dışarı çıkamaz. Kanunu beğenmese de, ona tâbi olmak istemese de üstünlük meşru kanundadır. Bundan sonra, artık vatandaş kamu kudretinin zorlaması ile karşı karşıya kalacaktır. Bu bakımdan, devlet bir zorlama cihazına sahiptir. İşte, bu cihaz devlet otoritesinin vasıtasıdır. Kanuna rıza göstermiş olan fert o kanunun yürümesini ve ona uymayı da taahhüt etmiştir. Bu taahhüdünü yerine getirmeyecek olursa zorlanmak suretiyle uyması sağlanabilecektir.

Otorite üstünlüğü devletinde her devlette görülen otoriteden başka ve ayrı bir hususiyet vardır. Otorite üstünlüğü devleti otoriteyi hukuktan üstün tutar. Burada kuvvet hakda ve kanunda değildir, yalnız otoritededir. Vatandaş, kanunun değil, otoritenin hükmü altındadır. Üstünlük otoritede olduğu için, hiçbir ana prensibin himayesi altında değildir. Hangi vecibeler altına sokulabi-

leceğini bilemez. Otorite üstünlüğü devletinde düzen değişmez hukuk esaslarına dayanmaz. Otorite sahibinin iradesine göre fiilî bir düzenden ibaret kalır. Sadece şekilden ibaret olan kanuna itaat istekle vukua gelmez, çünkü menşede kanuna muvafakat edilmiş değildir. Otorite kanuna değil, kanun otoriteye tabidir. Kanun, otoritenin hakimiyet kurmasını sağlayan bir vasıtaadır. Otorite, kanunsuz kullanıldığı gibi, kanuna aykırı olarak ve kanuna karşı da kullanılır. Kanunu yapan da, yürüten de otoritedir (1). Otorite üstünlüğü devletinde kanunla konulmuş mükellefiyet yok iken de zorlama tatbik edilir. Mahkeme, otoritenin kanuna uygun olarak kullanılmış olup olmadığını inceliyemez. Anayasaya uygunluk kontrolü mevcut olmadığı gibi, iktidar elindeki zorlama imkânı keyfî olarak kullanılabilir ve hiç bir kontrole tabi tutulamaz. Bundan başka, otorite üstünlüğü devletini tanımada diğer önemli kıstaslardan biri mahkemenin gerçekten bağımsız olmayışı; diğeri de muhalefet edebilme hakkının mevcut bulunmayışıdır.

ÇEŞİTLERİ :

Otorite üstünlüğü devletinin de çeşitleri vardır. Bu devlette de, hukuk üstünlüğü devletinde olduğu gibi, belirli rejimler tesbit edebiliriz. Nasıl ki, hukuk üstünlüğü devleti için Parlâmenter, Konvansiyonel, Prezidansiyel re-

-
- (1) S. S. C. B. Yüksek Sovyeti 12 Mart 1950 tarihli «Barışın korunması hakkında kanun» u kabul etmiş, mülk bütünlüğünün ve egemenliğin karşılıklı olarak saygı göreceğini, ademi tecavüzü, başkalarının iç işlerine müdahale olunmayacağını ilân etmişti. 1962 Ekiminde ise, Rusyanın Küba'da üsler kurmuş olduğu, silâhlı kuvvetler bulundurduğu ve Küba devletinin iç siyasî hayatını düzenlemekte olduğu sabit oldu.

jimleri ele almış isek, otorite devetinde de: (Kitle otoritesi rejimi) ve (Şef otoritesi rejimi) diye iki sistem mü-talâa edebiliriz. |

Bunlardan kilte otoritesi rejimine örnek olmak üzere Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni, Şef Otoritesi rejimi tipi olarak da İspanya'yı inceliyeceğiz.

BİRİNCİ PARAGRAF

KİTLE OTORİTESİ REJİMİ

Bu rejimi izah için örnek aldığımız Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (S.S.C.B.) rejimini inceliyebilmek için herşeyden önce Marksist devlet idaresi telâkkisi hakkında bazı bilgiler vermemiz gerekir.

Marksist sosyalizmin öncülerinden birinin de Rousseau olduğu söylenir. Rousseau, hürriyetin yanında eşitliği de kontra sosyalın temeli telâkki ettiği için böyle sayılmıştır. Eşit insanlar toplumunda baskı olmaz. Böyle bir toplumda başkalarına baskı yapmak bizzat kendi nefsi-ni zor altına sokmaktır; zira, kanun herkes için eşittir. Herkesin menfaati aynıdır. Rousseau, herkesin eşit hak sahibi olmasını ister. İnsanı hürriyet olarak ele alır.

Rousseau'da olduğu gibi Marks'da da eşitlik temel değerdir. Yalnız, Rousseau'ya göre eşitlik kanun önündeki hak eşitliği olduğu halde; Marks'da sermayedarlarla emekçiler arasındaki eşitsizlik gözönünde tutulmuştur. Marks, yaşayış şartlarında eşitlik yaratmak ister. Bunun için de ihtilâl yolunu zaruri görür.

Fransada 1848 de vukua gelen İkinci İhtilâl Marks'ın fikirlerine tesir etmişti. 1848 İhtilâlinin gayesi sadece Rousseau'nun arzuladığı siyasî demokrasiden ibaret kalmamış, aynı zamanda sosyal demokrasiyi gerçekleştir-meyi amaç tutmuştur. 1789 sosyal bir ihtilâl ile tamamlan-mak isteniyordu. Artık bu devrede demokrasinin ekono-

mik ve sosyal bir muhtevası da mevcut olduğu anlaşıl-
mıştır. 1848 hareketi bir ihtilâl teşkil etmekle beraber
şiddete başvurmuş sayılmaz. Marks ise ihtilâlin şiddet
olmaksızın başarılamıyacağına kanidir.

Ekonomik ve sosyal demokrasi sosyalizm yolu ile
elde edilecektir. Bu da, iktisadî kudretin devlet eline geç-
mesi demektir.

Aslında Marksizm olsun, onun tatbikata intikal etti-
rilmiş şekli olan Marksizm-Leninizm olsun bir demok-
rasi anlayışının değişik şeklidir.

MARKSİZM :

Marksizmde çoğu zaman bir ekonomik sistem gör-
mek temayülü varsa da hakikatte burada bir felsefe sis-
temi inşa edilmiştir. Marksizm genel bir dünya görüşü-
dür. Her şeyden önce felsefî düşünce olarak Marksizm
materiyalizme dayanır. Düşünce tarihi kadar eski olan
materiyalizmde temel gerçek maddedir. Mesele maddî
menfaatlerin tatminidir. Ruh olsun, Allah olsun inkâr
edilir. Marks'a göre insan tabiaten hür değildir. Zira, kol-
lektif bir iç güdü ile mensup olduğu gruba bağlıdır.

Rousseau'dan sonra materiyalizm telâkkileri XIX
ncu yüzyıl düşüncesine tesir etmiye başlamıştı. Bilindi-
ği gibi Materiyalizm beşerî olayları determinizme bağla-
maktadır. Materiyalizme göre, insan da maddedir ve bi-
naenaleyh, muayyendir ve Marks'ın dediği gibi içinde ya-
şadığı ortama tabidir.

Marksizmin burada hatası, insanın aynı zamanda bir
mânâ ve bir ruh olduğunu nazara almamış olmasıdır. Mâ-
nâ hüviyeti ile insan determinizmin dışında bir varlıktır.
Marksist felsefenin bu zaafını XIX ncu yüzyıl sonunda
Bergson'nun ruhçu felsefesi tekmil çıplaklığı ile meyda-
na koymuştur.

Marksizm, materyalizm telâkkisine yeni bir şekil vermiş, onu diyalektik materyalizm haline getirmiştir. Diyalektik materyalizmi anlayabilmek için Hegel'e başvurmak gerekir. Zira, Diyalektik telâkkisi Hegel'de izahını bulmuştur. Hegel'e göre ilerlemede daima yeni olan bir şey vardır. Mevcut zıddiyetlerden yeni yaratılır. Gerçi, idealist bir filozof olan Hegel için bu hal fikirler âleminin bir vasfıdır. Lâkin Marks bunu maddenin vasfı olarak ele alır. Mevcut zıddiyetler bir arada bulundukça mücadele halindedirler. Binaenaleyh, ilerlemenin de şartı mücadeledir.

Marks der ki : «İnsan hayatını tayin eden şuur değil, şuurunu tayin eden sosyal hayattır.» ruhî ve fikrî hâdiselerin kaynağı maddî hâdiselerdedir. Maddî şartlarda ise asıl âmil istihlal tekniğidir.

Toplum kuruluşunda iki yapı vardır: Alt yapı ve üst yapı. Ekonomik kuvvetler alt yapıyı teşkil ederler. Din, ahlâk, hukuk ve bunun kurduğu kapitalist devlet üst yapıyı meydana getirirler. Üst yapı hâkim sınıfın menfaatlerini ifade eder. Kapitalist toplumda demokrasi idare eden sınıfın elinde bir tehakküm âletidir. Hukuk ve ahlâk anlayışı nisbî bir değeri haizdir. Belli bir sınıfın telâkkilerini anlatır. Hukuk ve ahlâk inşaları sınıflar arasında kuvvet münasebetini ifade eder. Hürriyetler somut muhtevası olmayan soyut haklardan ibarettir. Alt yapı olmadan üst yapı olmaz. Ne zaman ve nerede ki alt yapı sağlam değildir, üst yapı da yıkılır. İhtilâller alt yapısı çürük toplumların yeni bir üst yapı kurmak için mevcut üst yapıyı yani dini, ahlâkı ve hukuku tahrip etmesinden başka bir şey değildirler.

Öte yandan, toplum hayatının değişmez ve ebedî unsuru sınıf mücadelesidir. Sınıf mücadelesi mevcut üst yapı yerine yenisini koymak ister. Sermayedar emekçiyi sömürmektedir, ondan bir değer fazlası çalmaktadır.

Sömürülenler çoğaldıkça toplumun hukukî üst yapısını meydana getiren sermayedarlık ortadan kalkacak, bunun yerine kollektivizasyon üst yapısı kaim olacaktır. Ancak, kollektivist yâni sınıfsız bir toplum bu neticeyi ifade edebilir. Kollektivizasyon her şeyden önce istihsal vasıtaları üzerinden özel mülkiyetin kalkmasını gerekli kılacaktır.

Değişmenin meydana gelmesi için kuvvet ve şiddet şarttır. İhtilâl sınıfsız bir toplum yaratmadıkça hürriyetin de mutlâk değeri olmayacaktır. Kurtuluş ancak ihtilâl ve emekçiler diktatoryası ile elde edilebilir. Demokrasinin asıl bundan sonra mânâsı olacaktır. Gaye, bu suretle değişecek olan toplumun gelecekteki demokrasisidir.

Kapitalist düzenden komünist düzene geçiş bir kaç safhada vuku bulacaktır. Evvelâ, tekmil iktidar münhasıran proletarya eline geçecek ve bu suretle emekçi diktatörlüğü yerleşecektir. Bu safhada fert hürriyetleri diye bir şey tanınmayacaktır. İkinci safhada insanın insanı sömürmesi kaldırılacak, istihsal vasıtaları üzerinde özel mülkiyet yok edilecektir. Bundan sonra, diğer bir safhaya, devletin ortadan kalkacağı safhaya varılacaktır. Zira, artık devlete ihtiyaç kalmıyacaktır.

Marksist rejimde sınıfsız bir toplum olmak iddiası vardır. Bu suretle idare edenlerle idare edilenler zıddiyeti ortadan kalkmış olacak, vatandaş devlet idarecilere ile mücadele halinde bulunmayacak, siyasî toplulukta çoğunluk ve muhalefet diye bir şey mevcut olmayacak ve ferdin hakları toplumunkilerle çatışmayacaktır.

SOVYET REJİMİ :

Sovyet rejimi sosyalist kanuniliğe dayanır. Sosyalist kanunilik kanunu halkın iradesini ifade etmesi ve kanuna olsun, kanuna dayanılarak çıkarılmış devlet makamları kararlarına olsun herkesin kayıtsız ve şartsız uyması

demektir. Şu kadar var ki, kanunun bir kararname ile değişmesi mümkündür.

Sovyet rejiminde gerçek egemenlik Sovyettedir. Tekmil devlet idaresi cihazları Sovyetçe yürütülür, Sovyete hesap verir ve Sovyet tarafından denetlenir.

Sovyet devletinde fert silinmiştir. Üstün değer Sovyet halkıdır. Gerek maddî ve gerek manevî değerlerin yaratılmasında tek müessir kudret odur. Devlet idaresine katılan fert değil, kitledir.

Devlet idaresinin temel düsturu devleti çalışan sınıfın sevketmesidir. Bunun ifadesi (Proletarya Diktatörlüğüdür). Böylece, iktidar bir çoğunluğa tevdi olunmuştur. Görülüyor ki, sınıfsız toplum olmak esas çalışan sınıfa imtiyaz tanınmak suretiyle; çoğunluk-azınlık çatışmasının ortadan kaldırılması iddiası da proletarya çoğunluğuna iktidarın verilmesi ile tezat halindedir.

Sovyet rejiminin sosyalizm anlayışına göre, halk egemenliği ile devlet egemenliği tek şeydir.

Sovyet devlet hukukuna nazaran sosyalist devlet diktatoryasının temel kaidesi komünist partisinin toplumda ve devlette en mühim rolü haiz olmasıdır. Bunun için de, komünist partisi devlet hayatında yegâne parti olmak zaruretindedir.

Sovyet rejimi tek parti sistemi gözönünde tutulmaksızın anlaşılabilir. Vedel, bu hususiyeti nazara alarak Sovyet rejimine «Peçelenmiş totaliter diktatorya» rejimi ve «Modern tirani» diyor (1). Tek parti hususiyeti muhalefeti mümkün kılmaz. Kendi propagandası ile ferдин ruhuna hakim olur. Muhalif kimse farklı düşünce sahibi olduktan başka bir halk düşmanıdır. Diğer taraftan, Anayasa hükümlerinin pek önemi yoktur. Yazılı Anayasa prensiplerine rağmen Marksist bir diktatörlük rejimi

(1) G. Vedel - Manuel élémentaire de Droit Constitutionnel, Paris 1949 s : 219, 222.

hüküm sürer. Sovyet düşüncesi gerçek demokrasinin Sovyet rejiminde tahakkuk ettiğini, demokrasinin kitle iradesinin gerçekleştirilmesi demek olduğuna göre, bu neticenin ancak Sovyet rejimi ile sağlanmakta olduğunu söyler. Aldığı tedbirlerin hürriyet düşmanlarına karşı mecburen alındığını ifade eder. Fikir hürriyeti kendi kendini tenkit (Oto-Kritik) haline gelmiştir. Zira, toplum içinde menfaat ihtilâfı yok olmuştur, der. Sovyet telâkkisinde hürriyet birlik, vahdet ve heyecandır; bilimsel gerçeğe iradî olarak katılmaktır.

TARİHÇE :

Rusya'da 1905 yılında bir ihtilâl çıkmış, bunun neticesinde Çarlık, halk lehine bir imtiyaz olmak üzere (Duma Meclisi) kurulmasına razı olmuştu.

1917 de Rus ordularının Alman istilâ kuvvetlerine karşı koymağa çalıştığı bir sırada memlekette (Bolşevik İhtilâli) patlak verdi. Bu ihtilâlin anlamını belirtmek için olayları hatırlatmak lâzımdır.

1915 te Avusturya orduları tehlikeli bir duruma girmiş bulunuyorlardı. Bu durumu düzeltmek maksadiyle Alman kuvvetleri Galıçya'da Rus cephesine karşı taarruza giriştiler ve Rus ordusunun sarsılmasına sebep oldular. Bu sarsıntı o kadar şiddetli olmuştu ki, halk bundan çok müteessir oldu. Hükûmetin zaif olduğu kanaati yayıldı. Tedbir almak lâzım geleceği hakkında fikirler birleşmekte idi. Ancak, halk kitleleri lüzumlu tedbirleri alabilmek imkânına sahip bulunmuyorlardı. Tedbirleri alacak olan merkez kudreti o sırada bir maceraperest elinde bulunmakta idi. Papaz Rasputin, İmparatoriçe üzerinde nüfuz sahibi idi. Bu yoldan Çar'a tesir ediyordu. Galıçya hezimetini üzerine durumu tamir için Rasputin'in bulduğu çare, Çar'ın ordunun başına geçerek komutayı ele alması oldu.

Çarın bu kararı halk üzerinde kötü tesir uyandırdı. Nazırlar da bu karara karşı koymak istediler. Lâkin, Rasputin, nazırları dilediği gibi değiştiriyordu. Bütün bu haler büyük asabiyetler doğurmaktan geri kalmamakta idi.

Bu sıralarda beklenmedik hâdiselerin çıkması sonunda, Devlet merkezi olan Petrograt karışmış ve ihtilâle giden yolların kapıları açılmıştır. Petrogratın beslenmesi işi, un mevcut olmasına rağmen, hükümet tarafından başarılamıyor ve bu yüzden fırınlar önünde yığın yığın insanlar boşu boşuna beklesip duruyorlardı. Bu bekleme sırasında yapılan iş, muttasıl hükümeti kötülendirmekte. Sayısı yarım milyona yaklaşan işçiler grev ilân ederek «Ekmek isteriz!» diye haykırmağa başladılar. 24 Şubat 1917 günü «Ekmek isteriz» avâzelerine «Kahrolsun otokrasi!» sesleri karışmıştı. Halkı dağıtmak isteyen zabıta kuvvetleri ile halk kümeleri arasında bir münaferet başgöstermişti. Halkın zabıtaya karşı silâh kullandığı görülüyordu. 25 Şubatta Garnizon komutanı bir emirname çıkardı ve toplanmaları yasak etti, grev yapacak olan işçileri silâh altına alarak sevkedeceğini söyledi. Buna rağmen, sokaklarda toplanmalar arttı ve grevler devam etti.

Başvekil komutanlara halka karşı silâh kullanmalarını emrini verdi. Lâkin, bu defa, asker verilen emri tatbik etmiyordu. Hattâ, bir alayda isyan çıkmıştı. Bunu takiben tekmil asker itaatsizliğe başladı.

Mebuslar kendiliklerinden Dumada toplanmışlardı. Halkın Duma Meclisi önünde gösterilerde bulunması neticesinde, Duma, bir «Muvakkat Komite» kurdu. Dumadaki sol temayüllü Mebuslar da 27 Şubat akşamı işçilerle asker murahhaslarından mürekkep bir «Sovyet» kurulmasına karar verdiler.

Bu Sovyet, beyannamesinde: «Eski rejim yıkılmalı ve bir halk hükûmeti kurulmalıdır.» demektedir. Sovyetin kurulması ile Duma Meclisi içinde yeni bir siyasal merkez vücuda gelmişti.

Petrogratta asayiş iade olunamadı. İmparator umumî karargâhta bulunuyordu. Rical ve Komutanlar kendisine bazı tedbirler alınması teklifinde bulundular. Lâkin, İmparator, aksine bir takım tedbirler aldı. Dumada Sovyet murahhasları İkinci Nikolanın Çarlıktan kayıtsız ve şartsız vazgeçmesini ileri sürdüler. Bir «İhtilâl Hükûmeti» kurularak Reisliğine Lvov getirildi.

16 Mart 1917 de Çar, kardeşinin Naipliği altında oğlu lehine tahttan feragat etti. Lâkin kardeşi olan Grandük Mişel naip sıfatı ile dahi tahtı kabul edemeyeceğini bildirdi. Çıkardığı beyannamede yakında kurulacak olan Kurucular meclisinin hükûmet şekli hakkında karar vereceğini de bildiriyordu. Kurucular Meclisi toplanabilmek için yapılması gerekli seçim beklenir iken Duma lâğvedildi. Bir geçici hükûmet teşekkül etti.

Geçici hükûmet, Kerenskinin reisliği altında bulunuyordu. Baş komutanla Krenski arasında çıkan anlaşmazlıktan Bolşevik partisi istifade etti ve hükûmeti ele aldı.

Bolşevizm, Rusya'ya mahsus bir arazi rejimi olan «mir» telâkkisine bağlı ve fakat Avrupa'da Sosyalizmin gösterdiği cereyanlara uygun bir tekâmül ile tahakkuk ettirilebilir bir Sosyalizm anlayışı idi. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında üniversite öğrenci gurupları arasında doğmuş bulunan bu anlayışın şeflerinden biri de «Lenin» idi.

Leninin Marksist fikirlerini tahakkuk ettirecek teşekkül «Rus Sosyal Demokrat Gurubu» adını taşıyordu. Bunlar işçiler arasında propagandalar yaptıkları için çarlık zabıtası kendilerini Sibiryaya sürmüştü. Lâkin,

Lenin ve arkadaşları Avrupa'ya kaçmağa muvaffak oldular. Burada, Lenin, Sosyal Demokratlar Gurubunun sol cenahı mensuplarından kurulan küçük bir parti meydana getirdi ki, bu parti «Bolşevik Partisi» adını aldı. Lideri bizzat Lenin idi.

Lenin büyük bir toprak ihtilâli düşünüyordu. Bu ihtilâl Marksın işçi ihtilâlini çok az andırıyordu. Lenin Rus köylüsünün isyan kabiliyetini kamçulamak yolu ile ihtilâle varılacağı düşüncesinde idi.

Bolşevikler gibi Sosyal Demokrat olan «Menşevikler», işçi ihtilâli olmadan bir değişiklik düşünemedikleri için Leninin fikirlerine yanaşmamakta idiler. Sonradan bunların da mühim bir kısmı kendisine iltihak etti.

İhtilâlin ilk günlerinde bolşevikler bir rol oynamadılar. Lenin henüz Rusyaya dönmemişti. 16 Nisan 1917 de memleketine döner dönmez partisinin Sovyetler Merkez İcra Komitesindeki kilit mevkileri işgal etmesini sağlamıştır. Öte yandan, memleket şartları bolşevizm'in pek kolaylıkla yayılmasına müsaitti. Gerek askerler, gerek işçiler partiye giriyorlardı.

Böylece kuvvet bulan bolşevikler, Kerenski ile Başkomutan Kornilof arasındaki anlaşmazlıktan faydalanaarak hükûmeti ellerine geçirdiler. Petrograt Sovyeti Reisi Leon Troçki idi. Troçki, Kerenski hükûmetine amansız surette saldırıyordu. Almanların Petrogratı tehdit etmekte oluşundan istifade ile cepheye gitmek istemiyen askerler hükûmet aleyhine tahrik ediliyorlardı.

Bu sırada Lenin ve arkadaşları gizli bir toplantı yaparak ihtilâle geçmek kararını verdiler. Kurulmuş olan (İhtilâl Komitesi) birkaç gün sonra Petrogratta nizam ve asayişi fiilen temine başladı.

15 Ekimde toplanan Sovyetler Kongresi «siyasî iktidarın işçi, asker ve köylü mebuslardan kurulan Sovyetlere geçtiği» ni bir beyanname ile ilân etmiş, böylece mahallî idareler Sovyetlere geçmiştir. Aynı zamanda Devletin en yüksek iktidarının «Halk Komiserleri Meclisi» nde olduğu ilân edilmişti. Ertesi akşam, hükûmet, başında Lenin olmak üzere kurulmuştu. Derhal iki kararname çıkarıldı. Bunlardan biri, barış görüşmelerine girişmek gerektiğine; diğeri, toprak mülkiyetinin kaldırılmasına dairdi. Nitekim(3 Mart 1918 de Almanya ile Brest - Litovsk barış andlaşması imzalandı.

Gerek kongre beyannamesi, gerekse bu iki kararname yeni devletin kuruluşunu anlatan birer vesikadır. Devlet, bünyesini değiştirmiş, ordu dağılmış ve millî iktisat esasları değişmiştir. Toprağı ancak köylü bizzat kendisi işleyebilir.

Bir müddet sonra, seçimler yapıldı ve Kurucular Meclisi toplandı. Lenin doğrudan doğruya bir işçi, asker ve köylü diktatörlüğü kurmak istiyordu. Bu maksada erişmek için de Kurucular Meclisini dağıttı.

Memleket henüz müstakar bir duruma girebilmiş değildi. Sovyetlerden her biri dilediği gibi hareket ediyor, aklına gelen kanunu çıkarıyor ve merkez hükûmeti bunlar üzerinde hiçbir tesire sahip bulunmuyordu. Sanayi kurumları millileştirilmiş, lâkin bu ameliye bir esasa göre icra olunmamıştı. Lenin, «Millî İktisat Yüksek Meclisi» ni kurdu. Bu meclis memleket sanayiinde sermayeyi bir elde toplıyan bir tröst gibi olmuştur.

Görülüyor ki, Rus ihtilâlini ortaya çıkaran görünüşteki sebeplerden biri 1915 ten sonraki harp durumu olmuştur. Fakat, muhakkaktır ki, merkez iktidarı fiilen Rasputinin elinde bulunmamış olsa idi bu ihtilâl ya hiç patlak vermiyecek, yahutta gecikecekti. Bu bakımdan Rasputini Sovyetler tarihi için uğurlu bir şahsiyet saymak lâzımdır.

DEVLETİN BÜNYESİ :

30 Aralık 1922 de Moskova'da toplanan «Birlik Sovyetleri Kongresi» nde kabul edilen Anayasaya göre, Rus cumhuriyetleri (Federal bir Devlet) teşkil edeceklerdir. Bu Anayasa bir çok değişiklik ve düzeltmelerle sonradan 31 Ocak 1924 tarihli Anayasa haline gelmiştir. Nihayet, 1936 da bugünkü Anayasa kabul olundu.

5 Aralık 1936 tarihli Anayasanın 13 üncü maddesine göre, «Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği eşit haklara sahip ve kendi istekleri ile birleşme esası üzerine kurulmuş Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin federal devletidir.» Bundan ötürüdür ki, 17 nci madde bir Cumhuriyetin birlikten serbestçe ayrılıp çıkabileceğini yazmaktadır. Dünyanın neresinde bulunursa bulunsun herhangi bir Sovyet sosyalist bünyeli cumhuriyet birliğe katılabilir.

Anayasanın müzakeresi sırasında Sovyetler kongresine verdiği bir raporda Stalin, Devletin mahiyetini şu yolda izah ediyordu: Rusya'da «tek bir Devlet sistemi içinde halklar arasında gerçekten kardeşçe bir iş birliği» doğmuş bulunmaktadır. «Biz şimdi... çok millî Sosyalist bir devlete malik bulunuyoruz.»

Anayasanın birinci maddesi şöyle demektedir: «Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği işçi ve köylülerin sosyalist devletidir.» Sosyalizm, Rusya Devletinin ayrııcı vasfını meydana getirir.

Bugün Rusya 15 Cumhuriyetten kurulmuştur. Bunlar: Federatif Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ukranya, Belo-Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Moldova, Litvanya, Letonya ve Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleridir (Madde 13). Devlet bünyesinde ayrıca 19 muhtar cumhuriyet, 9 muhtar bölge ve 10 tane de millî alan vardır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin siyasal temelini «işçi mebuslar Sovyetleri teşkil eder». «Proletarya diktatörlüğü» bu Sovyetlerdedir ve tekmil egemenlik Sovyette toplanmıştır.

Cumhuriyetlerden herbiri Birliğe verilmiş yetkiler dışında dilediği gibi hareket edebilirler. Bu Cumhuriyetlerin egemenlik haklarının korunmasını Birlik üzerine almış bulunmaktadır (Madde 15).

Her Cumhuriyetin kendi Anayasası vardır. Anayasaların Birlik Anayasasına uygun olması icabeder. Bundan başka, Birlik kanunları diğerlerine üstün tutulur.

Fertler için bir tek vatandaşlık durumu vardır. O da, Birlik devletinin vatandaşı olmaktır. Cumhuriyetlerden birinin yurttaşı için asıl olan Birlik vatandaşlığıdır.

Her Cumhuriyette araziler, bölgeler, hattâ muhtar cumhuriyetler ve muhtar bölgeler bulunabilir. Halen 19 muhtar cumhuriyet, 9 muhtar arazi ve 10 bölge vardır (Madde 22 - 29).

Her cumhuriyetin bir Yüksek Sovyeti vardır. Bu Yüksek Sovyet dört yıl için seçilmiş mebuslardan kurulur. Cumhuriyete ait kanunları yapmak Yüksek Sovyetin selâhiyetindedir. Bundan başka, Cumhuriyetin Anayasasını o kabul eder ve bu Anayasada yapılacak değişiklikleri o yapar. Şayet, Cumhuriyet içinde başka muhtar Cumhuriyetler varsa onların Anayasalarını ve Halk Ekonomisi plânı ile bütçeyi tasdik eder. Cumhuriyet mahkemelerince mahkûm edilmiş olanları affedebilir.

Cumhuriyetin Yüksek Sovyeti bir Yüksek Sovyet Başkanlık Divanı seçer. Bu divanda bir başkan, başkan muavinleri, divan sekreteri ve üyeler vardır. Yüksek Sovyet aynı zamanda kendine bir başkan ve başkan muavinleri de intihabeder.

Cumhuriyetin icra organını kurmak da Yüksek Sovyete aittir. Yüksek Sovyet bunun için Cumhuriyetin Halk Komiserleri Hey'etini meydana getirir.

Görülüyor ki, Cumhuriyetlerden her biri kanun ihtiyaçlarını, Birlik Anayasası hudutları dahilinde, kendi kendisine karşılar. Bu Cumhuriyetlerden her biri kendi organlarına sahiptir, yabancı Devletlerle andlaşmalar yapar, diplomatik temsilciler gönderir ve kabul eder.

BİRLİK DEVLETİ :

Birlik Devletine gelince;

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin bayrağı kırmızı renk kumaştan olup üst köşesinde, gönder tarafında altın yaldızlı orak çekiç ve bunların üstünde kenarı altın yaldız sırmalı olan beş köşeli kırmızı bir yıldız vardır. Cumhuriyetler Birliğinin başşehri Moskova'dır. (Madde 144, 145).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin yüksek devlet egemenliği Birlik Yüksek Sovyetindedir. Bu yüksek Sovyet, kendi Başkanlık Divanının, Bakanlar Kurulunun ve bu bakanlardan her birinin yetkilerine girmeyen bütün hususlarda yetkilidir.

Devlet kudretinin en üstün organları Yüksek Sovyet ile Presidium denilen onun Başkanlık Divanıdır. Fakat, Birlik için kanun koymak yetkisi yalnız Yüksek Sovyete aittir.

Yüksek Sovyet iki meclisten kurulmuştur:

1 — Birlik Sovyeti, 2 — Milletler Sovyeti. Çift Meclis tarzı federal tiptedir.

Her iki meclis de dört yıl için seçilir ve her ikisi de eşit haklara sahiptir.

Bunlardan ilki, yani Birlik Sovyeti yurttaşların bütününi temsil etmekte olup 300.000 kişiye bir Mebus olmak üzere seçim bölgelerinde Birlik vatandaşlarınca seçilir.

Diğer Meclis (Milletler Sovyeti) federe toplulukların mahiyetlerine göre eşit sayıda seçtikleri kimselerden kurulur. Bunun için, 15 Cumhuriyetten her biri 25 er, 19 Muhtar Cumhuriyetin her biri 11 er, 9 Muhtar bölgenin beheri 5 er ve 10 Millî alandan her biri birer temsilci seçer.

Oy hakkı, hem seçmek, hem de azletmek haklarını gerektirir. Bu itibarla da, temsili rejim tam olarak işlemez. Bu hak, geneldir. Yâni, onsekiz yaşından itibaren tek-mil erkeklerde ve kadınlarda vardır. Oy, doğrudan doğruyadır ve gizlidir. Seçmenler bir tek listeye oy verirler. Fert, kendi isteği ile aday olamaz. Ferdin adaylık arzusu göstermesi ahlâk dışı bir harekettir. Sosyal teşekküller veya emekçi birikleri tarafından aday gösterilmek lâzımdır. Bunlar: Komünist Partisi teşkilâtı, meslek sendikaları, kooperatifler, gençlik kurulları ve kültür birlikleridir (S.S.C.B. Anayasası, madde :141, fıkra 2).

Her iki Meclis de aynı suretle ve eşit olarak kanun teklifinde bulunabilir. Şayet bir kanun teklifi Birlik Sovyeti ile Milletler Sovyetinde çoğunlukla kabul edilmişse kanun olarak çıkar.

Gerek Birlik Sovyetinin, gerek Milletler Sovyetinin toplantı dönemleri aynı zamanda başlar ve sona erer.

Yüksek Sovyetin Başkanlık Divanı, Sovyeti senede iki defa toplantıya çağırır. Sıra dışında toplantı, Başkanlık Divanınca lüzum görülürse veya Cumhuriyetlerden biri isterse yapılır. Birlik Sovyeti olsun, Milletler Sovyeti olsun kendine bir başkan ve iki tane başkan muavini seçer. Yüksek Sovyete Birlik Sovyeti ve Milletler Sovyeti başkanları sıra ile Başkanlık ederler.

Birlik Sovyeti ile Milletler Sovyeti arasında anlaşmazlık çıkacak olursa, mesele, aynı sayıda üyelere kurulacak katışık uzlaşma komisyonuna gönderilir. Uzlaşma komisyonu bir karara varamaz, yahut da karar meclislerden birini tatmin etmezse, iş meclislerde tekrar görüşülür. Yine anlaşma mümkün olmazsa, Başkanlık Divanı yüksek Sovyeti dağıtır ve yeniden seçim yaptırır.

Yüksek Sovyet te kendisine bir Bakanlık Divanı (Presidium) seçer. Bunun için, her iki Meclis bir arada toplanırlar ve Başkanlık Divanı başkanını, 15 tane muavini, divan sekreterini ve 15 Divan üyesini seçerler. Bu kimseler bir arada Başkanlık Divanını meydana getirirler.

Presidium, Yüksek Sovyetin daimî organıdır. Sovyet Devletinin (Kollektif Başkanı) bu heyettir. (1)

Başkanlık Divanının vazifeleri şunlardır : Yüksek Sovyeti toplantıya çağırarak, kanunları yorumlamak, meclisler arasında anlaşmazlık halinde Yüksek Sovyeti dağıtıp yeni seçim yaptırmak, halk reyine müracaat, kanuna uygun olmayan Halk Komiserleri Heyetleri kararlarını kaldırmak, Yüksek Sovyetin toplu bulunmadığı sırada Birlik Halk Komiserleri hakkında tâyin ve azil kararı vermek (bunu Halk Komiserleri Heyeti Başkanı ister ve Birlik Yüksek Sovyeti tasdik eder), nişan ve unvan vermek, özel af hakkında karar vermek, silâhlı kuvvetlerin yüksek komutanını tâyin etmek ve değiştirmek, Yüksek Sovyetin toplu bulunmadığı sırada S.S.C.B. ne karşı bir saldırı olursa harp hali ilân etmek, genel ve kısmî seferberlik ilân etmek, uluslararası anlaşmaları tasdik etmek, yabancı memleketlere elçi yollamak, yabancı memleketler mümessillerini kabul etmek; Birliğin müdafaası veya toplumsal düzenin ve Devlet emniyetinin

(1) V. Kotok - Fundamentals of Soviet Law. Moscow, tarihsiz, s : 71.

sağlanması için memlekette harp hali ilân etmek (Madde 49).

Başkanlık Divanı, seçim dönemi sona erdikten sonra dahi, yerine yenisi seçilinceye kadar vazifede kalır.

Birlik Yüksek Sovyeti lüzum görürse herhangi bir meselede özel komisyonlar kurabilir.

Yüksek Sovyet mebusları Yüksek Sovyetin muvafakatı olmadan yargılanamaz ve tutulamaz. Şayet, Yüksek Sovyet toplu bulunmuyorsa, bu müsaade Başkanlık Divanından alınır.

Seçim döneminin bitmesi veya Yüksek Sovyetin daha önce dağılması halinde, en çok iki ay içerisinde, yeni seçimi yaptırmak yine Başkanlık Divanının vazifesidir. Seçimi takip eden ay içerisinde yeni Yüksek Sovyeti toplantiya çağırarak ta Başkanlık Divanına aittir.

YÜRÜTME :

Rusya'da yürütme erki, S.S.C.B. Halk Komiserleri Heyetine aittir. Bu heyet üyelerini Yüksek Sovyet seçer. Devlet iktidarının yürütücü ve yönetici üstün organı Halk Komiserleri Heyetidir (Madde 64).

İdare makamları kararlarını müşterek tartışma ve oylama ile alırlarsa da, nihai kararı vermek ve uygulamak yürütme organına aittir ve kararın sorumluluğu o taşır.

Halk Komiserleri Heyeti Yüksek Sovyete karşı sorumludur. Ona hesap verir. Şayet Yüksek Sovyet toplu bulunmuyorsa Başkanlık Divanına hesap verir ve ona karşı sorumlu olur.

Halk Komiserleri Heyeti kanunları yürütür. Bu maksatla çıkaracağı karar ve emirler bütün memlekette yürür.

Halk Komiserleri Heyetinin vazifeleri Anayasanın 68 inci maddesinde gösterilmiştir. Buna göre, Halk Komiserleri Heyeti:

Ekonomiye ve kültüre ait işleri birleştirir ve idare eder; ekonomi plânını ve bütçeyi uygular ve krediyi ve para sistemini sağlamlaştırır; toplumsal düzeni, Devlet menfaatlerini sağlamak ve vatandaşların haklarını korumak hususunda tedbirler alır; dış münasebetleri yürütür; silâh altına alınacak asker sayısını tâyin eder ve ordunun genel kuruluşunu idare eder; lüzum görürse ekonomi, kültür ve müdafaa işleri için özel komiteler kurar.

S.S.C.B. Bakanlar Kurulu ekonomi işlerinde Cumhuriyetler Bakanlar Kurullarınca alınmış kararları tatbik ettirmeyebilir.

S.S.C.B. Bakanlar Kurulunun kuruluşu şöyledir : Başkan, Birinci Başkan muavini, Başkan muavini, bakanlar, Bakanlıklar Devlet Komiteleri başkanları (Devlet Plânlama Komitesi Başkanı, Sovyet Kontrol Komitesi Başkanı, Yüksek Okullar Komitesi Başkanı, Devlet Bankası İdare Meclisi Başkanı gibi) ve Cumhuriyetlerin Bakanlar Kurulları Başkanları.

30 Haziran 1941 de bir de Millî Müdafaa Devlet Komitesi kurulmuştu. Bu kuruluş harbin genel idaresi ile meşgul olmakta idi.

Yüksek Sovyet mebusları, komiserleri murakabe ederler. Bu maksatla onlara soru sorarlar. Komiseler en çok üç gün içinde yazı ile veya ağızdan Mecliste cevap verirler.

1 Şubat 1944 denberi Rusya'da Millî Savunma ve Dışişleri Halk komiserlikleri kuruluşu değişmiş bulunmaktadır. Değişikliğe göre, her Cumhuriyet askerî kıtalar kurabilecektir. Bundan başka, bir Cumhuriyet yabancı Devletlerle doğrudan doğruya münasebetlere girişmek hakkını haiz olmuştur. Bundan böyle, bu iki Birlik Halk Komiserliği (Cumhuriyetçi Federal Halk Komiser-

liği) haline sokulmuştur. Böylece, hem merkezde ve hem de Cumhuriyetlerde birer savunma ve dışışleri komiserliği kurulmuş bulunmaktadır.

YARGI :

Rusya'da yargı kuvveti Anayasanın 102 inci maddesinde gösterilen mahkemelere aittir. Bunlar: Birlik Yüksek Mahkemesi, Cumhuriyetler yüksek mahkemeleri, arazi ve bölge mahkemeleri, muhtar Cumhuriyet ve muhtar bölge mahkemeleri, ilçe mahkemeleri, Birlik Yüksek Sovyeti kararı ile teşkil edilen özel mahkemeler ve halk mahkemeleridir.

Adaleti bu organlar gerçekleştirirler.

Tekmil mahkemelerde, kanun istisna koymadıkça, dâvalara halk jürilerinin iştiraki ile bakılır.

Birlik Yüksek Mahkemesi en yüksek yargı organıdır. Cumhuriyetler mahkemelerinin faaliyetini bu mahkeme kontrol eder (Madde : 104).

Gerek Birlik Yüksek Mahkemesini, gerekse Birlik özel mahkemelerini Birlik Yüksek Sovyeti seçer. Bu seçim beş yıl için muteber olur. Bunun gibi, cumhuriyetlerde de bunların kendi Yüksek Sovyetleri yüksek mahkemelerini beş yıl için seçer. Muhtar Cumhuriyetlerde, arazi ve bölgelerde, ilçelerde de durum aynıdır.

Halk mahkemelerine gelince, bu mahkemeler, ilçeler ahalisi tarafından doğrudan doğruya, genel ve gizli oyla üç yıl için seçilirler.

Yargıçlar bağımsız olup ancak kanun hükmüne tâbidirler (Madde : 112).

Birlik Başsavcısı kanunların tam olarak yerine getirilmesini gözetir. Birlik Başsavcısını, Birlik Yüksek Sovyeti yedi yıl için seyer (Madde : 114). Cumhuriyet, azari, bölge, Muhtar Cumhuriyet bölge savcıları Birlik

savcısı tarafından beş yıl için tayin olunurlar. İlçe, bucak, şehir savcıları keza beş yıl için Cumhuriyetle savcılarınca tâyin olunur ve Birlik Savcısı bu tâyinleri tasdik eder.

Savcılık organları yalnız Birlik savcısına tabidirler (Madde : 117).

Sovyetler Devleti hakkında verdiğimiz izahlardan anlaşılıyor ki, Sosyalist Sovyet Cumhuriyetleri Birliği Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanının ölçüsüz yetkileri vardır. Hükûmete gelince; Birlik Bakanlar Kuruluna tanınmış bulunan yetkilerin de hududu geniştir. Zira, bu heyet devletlerin menfaatlerini sağlamak ve vatandaş haklarını korumak hususunda lüzumlu göreceği tekmil tedbirleri ittihaz edebilir. Hükûmet, Başkanlık Divanının kontrolü altındadır.

ANA HAKLAR VE ÖDEVLER :

Sovyet vatandaşlarının ana hakları Anayasaya göre şunlardır: Çalışma hakkı, dinlenme hakkı, yardım görme hakkı, öğrenim hakkı, vicdan ve din hürriyeti, ve din aleyhinde propaganda hürriyeti, fikir ve toplanma hürriyeti, birlik kurma hürriyeti, kişi hürriyeti, konut hürriyeti, yabancılar için sığınma hürriyeti, haberleşme, söz, yayın hürriyetleri ve eşitlik (Madde : 118 - 129).

Sovyetler Anayasası vatandaşa bazı vazifeler de yüklemiştir .130 uncu maddeye göre: «S. S. C. Birliğinin her vatandaşı, S. S. C. Birliğinin Anayasasına riayet etmeğe, kanunları yerine getirmeğe, iş disiplinine uymağa, sosyal ödevleri şerefle yapmağa ve sosyalist toplum hayatı kurallarına saygı göstermeğe mecburdur.» Sovyet vatandaşının ana hakları sadece hürriyet mahiyetinde olmayıp devletten müsbet edalarda bulunmasını talebetmek yetkisini ihtiva eden haklardır. Anayasanın 130 uncu maddesinde sözü geçen «Sosyalist toplum hayatı kuralları» kanunla belirtilmiş değildir. Bu belirsizlik her türlü keyfi takdire açık bir kapıdır.

Sovyetler Devletinin sosyalizme dayanmakta oluşu, bilhassa mülkiyet rejimi bakımından tetkike değer. Anayasanın 4 üncü maddesine göre: «S. S. C. Birliğinin ekonomik temelini, kapitalist sistemin yok edilmesi, istihsal âlat ve vasıtaları üzerinden özel mülkiyetin kaldırılması ve insanın insanı sömürmesine son verilmesi neticesinde kurulan sosyalist ekonomi ile istihsal âlat ve vasıtaları üzerindeki sosyalist mülkiyet teşkil eder.»

Sosyalist mülkiyetin ne olduğu ise, 5 inci maddede anlatılmaktadır: «S. S. C. Birliğinde Sosyalist mülkiyet, ya Devlet mülkiyeti (Bütün halkın malı), yahut kooperatif ve kolkoz mülkiyeti (ayrı ayrı kolkozların mülkiyeti ve kooperatif birliklerinin mülkiyeti) şeklindedir.»

Toprak, toprak altı servetleri, sular, ormanlar, fabrikalar, madenler, demiryolları, taşıtlar, bankalar, haberleşme araçları, devletçe kurulmuş büyük ziraat işletmeleri (yani, Sovhozlar, makine ve traktör istasyonları ve saire), belediye işletmeleri, şehirlerde ve endüstri topluluklarındaki meskenlerin teşkil ettiği bütün devletin mülkiyeti, yani bütün halkın malıdır.» (Madde : 6).

Kolkhoz, kollektif bir köylü teşekkülüdür. Burada istihsal vasıtaları müşterektir ve kolkhozlular birlikte çalışırlar. İstihsal, kolkhoz'un malı olur ve üyeler arasında çalışmaları derecesine göre dağıtılır. Dağıtılan bu istihsal miktarından başka, her kolkhozcu ocağının kendi faydalanması için evinin yanında küçük bir toprak parçası, oturacak ev, davar, kümes hayvanı ve ufak tefek ziraat âletleri şahsî mülküdür.

Kolkhozların elinde bir çok topraklar vardır. Bu topraklar onlara parasız olarak ve ebediyen faydalanmaları için verilmiştir (Madde : 8).

Artırma ve biriktirme suretiyle kurulan kıymetler ile oturdukları evler ve ev eşyası gibi şeyler vatandaşla-

rin kendi mülkiyetlerine dahil olur ve bunlar miras hak-
kına esas teşkil eder (Madde : 10).

Bu hususiyetler bazı müelliflere Sovyet sisteminin
bir (Devlet kapitalizmi) olduğunu söylemiştir.

Devlet sistemindeki hâkim esas 12 inci maddede yer
almıştır:

«Emek», çalışmayan yemez prensibine göre, her ça-
lışabilen yurttaşın ödevi ve şerefidir. S. S. C. Birliğinde
sosyalizm'in «Herkesten gücünün yettiğine göre, herkese
emeğine karşılık» prensibi gerçekleştirilir.»

Buna nazaran vatandaşın toplum içinde mevkiini
şahsî kabiliyeti ve çalışması tayin eder.

Bu prensip sosyalizmin parolasıdır.

ANAYASA DEĞİŞTİRİLMESİ :

Anayasanın değiştirilmesi için Yüksek Sovyeti mey-
dana getiren iki meclisten her birinin, teklifi, en az üçte
iki çoğunlukla oylaması lâzımdır (Madde : 146).

İKİNCİ PARAGRAF

ŞEF OTORİTESİ REJİMİ

S. S. C. B. Siyasî sisteminin tetkikinden anlaşıldığı
üzere, kitle otoritesi rejiminde idare edilenlerin ser-
best rıza ve muvafakatleri mevcut değildir ve muhale-
fet hakkı diye bir şey yoktur. Bu hususiyetler itibariyle
de, bu rejimlerde daima siyasî parti imtiyaz ve tekeli ile
karşılaşmaktadır. Bu rejimler müsamaha tanımazlar.

Şef Otoritesi Rejiminde de durum bundan farksız
olmakla beraber, fazla olarak, nihai otorite (Şef)'in şah-
sında temerküz etmiş olarak görülür.

Şef otoritesi rejimine örnek olmak üzere İspanya
Devlet İdaresi sistemini ele alacağız. Halî hazırda yaşa-
makta devam eden şef otoritesi rejimlerinden biri ol-
duktan başka İspanya hükümet tarzı, bu devletin bir

Avrupa ve bhusus bir Akdeniz Devleti olması itibariyle ayrıca dikkate değer.

İspanya devlet İdaresi rejimi kendi kendisine (Millî-Sendikalist) vasfını vermektedir.

Bugünkü İspanya Devlet İdaresi Rejimi bir Askeri isyan sonunda kurulmuştur. Daha 1931 ve 1933 yıllarında memlekette herşeyci-faşist temayüllü iki teşekkül ortaya çıkmıştı. Bunlar 1934 te (Falanj) teşekkülü adı altında birleştiler ve bir program kabul ettiler. Bu program sonradan devletin yirmi altı esas ihtiva eden Resmî programı haline gelmiştir.

DEVLET :

1947 tarihli Veraset Kanununda devletin tarifi yapılmıştır: «Siyasî Birlik olarak İspanya, geleneklerine uygun surette hükümdarlık halinde kurulmuş katolik, sosyal ve temsili bir devlettir.» Böyle denmiş olmasına rağmen, İspanyada Kral mevcut değildir. İspanya Devleti, Kralsız bir hükümdarlıktır.

Falanj programında şöyle deniyordu: Devletimiz vatanın bütünlüğü hizmetinde topyeküncü bir vasıta olacaktır. Bütün İspanyollar aile, belediye ve Sendika görevleri vasıtasıyla devlete katılacaklardır. Hiçbir şahıs devlete bir siyasî parti vasıtasıyla katılmayacaktır. Siyasî partiler sistemi, gayri uzvî seçim, mücadele halinde partiler suretinde temsil ve malûm örnekteki parlamento olarak mevcut tekmil neticeleri ile kökünden kaldırılabacaktır.» (Altıncı esas).

Bir görüşe göre, Falanj'ın yirmi altı esası 17 Mayıs 1958 tarihli «Millî Hareket Prensipleri hakkında kanun» ile kaldırılmıştır. (1)

(1) (C.İ.J. - L'Espagne et La Primauté du Droit, Genève 1962, s : 8).

Ancak, bu kanun dahi VIII inci maddesinde : «Devletin temsilî vasfı, siyasî müesseselerimizin ana prensibidir. Halkın yasama ödevlerine ve diğer genel menfaat görevlerine katılması, aile, komün ve sendika ile organik bir temsil niteliğine sahip ve kanunla tanınmış sair teşekküller vasıtasıyla husule gelecektir.» demektedir.

Bizzat Franco, 1937 deki bir beyanatında gayesinin topyekûncü (Totaliter) bir devlet kurmak olduğunu ve tek partinin bu devletin potasını teşkil edeceğini söylemişti.

ŞEF :

Bugün devletin dayanmakta olduğu en önemli doktrin «Caudillaje» prensipidir. Bu doktrin ayaklanma neticesi husule gelmiş olan rejimi meşru göstermeyi hedef tutar. Milletın siyasî müesseseleri çökmüştür. O zaman millet istisnaî hasletlere sahip bir kimseyi seçmiş, ümitlerini ona bağlamış ve siyasî müesseselerin yerine onu görevlendirmiştir. Gaye, siyasî hercümertçten kurtulmak ve maziyi tasfiyedir.

Caudillaje telâkkisine göre, şef (Caudillo), rejimin mihver şahsiyetidir. Her şey onun etrafında döner. 1939 Falanj Kararnamesi bunu belirtmektedir: «Şef en mutlak otoriteyi tekmil icapları ile kullanır. Şef, Tanrı ve tarih önünde sorumludur.» (Bölüm XII). Görülüyor ki, İspanya, totaliter (Topyekûncü) bir devlet olduğunu resmî metinlerde açıklamakta bir sakınca görmemektedir.

Nazariyeciler, Caudillo'nun hem kuvvet, hem de ruh olduğunu; millî ruhun ifadesini teşkil ettiğini; birlikçi, dereceli (Hiyerarşik) ve topyekûncü bir rejimin organik zaruretiını meydana getirdiğini söylüyorlar (Juan Beneyto Perez).

Kralsız bir hükümdarlık olduğunu söylediğimiz devletin hükümdarı Caudillo'dur. Filhakika, Caudillo hem

Devlet Başkanı, hem hükümet başkanıdır. 1936 tarihli Millî Savunma Cuntası kararnamesine göre «Yeni devletin tekmil yetkileri» General Franco'ya tevdi olunmuştur.

TEK PARTİ :

Devletin dayandığı müessese tek partidir (1). Franco, 1937 de faşist temayüllü iki partiyi millileştirmiş, tekmil diğer partileri ve teşekkülleri kaldırmış, mallarını devlet lehine müsadere etmiş ve kendi başkanlığı ve emri altında bir devlet partisi kurmuştu. Bu tek partinin başlıca vazifesi halkın isteklerini devlete ulaştırmaktır. Zira, parti, toplum ile devlet arasında bir vasıtaadır.

Yeni millî siyasî teşekkülü (Millî hareket veya Falanj) Devlet Başkanı yönetecektir. Organları, Siyasî Cunta ile Millî Konseydir. Siyasî Cuntayı terkip eden üyelerin yarısını Devlet Başkanı tâyin eder. Diğer yarısını Millî Konsey seçer. Millî Konseye gelince, üyelerini doğrudan doğruya veya bilvasıta Caudillo seçer. Bu üyelerin tevkifine ancak Caudillo karar verebilir. Millî Konsey, Devlet Başkanının getireceği meseleleri inceler, Konseyin görüşme gündemini Caudillo hazırlar.

Ordu mensubu tekmil subaylar ve astsubaylar parti üyesidirler.

Memuriyete girecek kimse imtihanlara kabul edilebilmek için parti üyeliği kartına sahip olmalıdır. Bu kartı partinin Haberleşme ve Soruşturma Dairesi verir. Müracaata rağmen vermeyecek olursa yapılacak hiç bir şey yoktur. Yüksek Mahkeme, müracaatçıya kart verilmemesinden ötürü dâva açılıyacağına hükmetmiştir. Bu da gösteriyor ki, şef otoritesi rejimlerinde mahkeme bağımsızlığı ve hukuka uygunluk kontrolü mevcut değildir.

(1) Bir noktai nazara göre, İspanya'daki rejim tek parti rejimi değildir. (Bu hususta Bak. a.g.e. s : 83).

SENDİKALİZM :

Memleket ekonomisinin siyasî bakımından aldığı şekil «Sendikalizm» dir.

Millî Hareket Partisinin bir sendika teşkilâtı vardır. Devlet bundan gayrı sendika teşkilâtının mevcudiyetini tanımaz. Serbest sendikalar yasaktır. Kanunun tanıdığı resmî teşekkül yalnız «Devlet millî-sendikalist teşekkülü»dür (9 Mart 1938 tarihli İş Kanunu, Bölüm XIII). Tekmil müstahsiller -ki patronlar, teknisyenler ve işçiler bunlara dahildir- «Millî-Sendikalist Birlik» i meydana getirmektedirler. Bütün ekonomik âmiller «Derinliğine sendika» çerçevesine sokulmuştur. Derinliğine sendika, devlet hizmetinde bir kamu hukuku kuruluşudur ve devletin idaresi altında teşkilâtlandırılmıştır. Sendikanın idarî mevkileri yalnız Millî Hareket Partisi mensuplarına verilebilir.

CORTÈS'LER :

Kuvvetler ayrılığı prensibine hiç bir şekilde yer verilmemiştir.

Yasama kudreti Devlet Başkanının elindedir. Yasama görevinin ifasında Cortès'ler adı verilen Meclis, Devlet Başkanı ile işbirliği yapacaktır. Kuruluş Kanununa göre «Cortès'lerin başlıca görevi, Devlet Başkanının tasdikine bağlı olmak üzere, kanunları hazırlamak ve tedvin etmektir.» Bu Meclis münhasıran istişarî mahiyette bir meclistir. Yaptığı şey, Devlet Başkanına kanun teklif etmekten ileri gitmez.

Cortès'lerin devletin temsili karakterini aksettirmesi istenmiş ve terekübüne çeşitli unsurlar sokulmuştur. Cortès'lerin üç çeşit üyesi vardır :

Birincisi, tabii üyelerdir. Bunlar, işgal ettikleri mevkiler itibariyle görevde kaldıkları müddetçe üye sıfatını

SENDİKALİZM :

Memleket ekonomisinin siyasî bakımdan aldığı şekil «Sendikalizm» dir.

Millî Hareket Partisinin bir sendika teşkilâtı vardır. Devlet bundan gayrı sendika teşkilâtının mevcudiyetini tanımaz. Serbest sendikalar yasaktır. Kanunun tanıdığı resmî teşekkül yalnız «Devlet millî-sendikalist teşekkülü»dür (9 Mart 1938 tarihli İş Kanunu, Bölüm XIII). Tekmil müstahsiller -ki patronlar, teknisyenler ve işçiler bunlara dahildir- «Millî-Sendikalist Birlik» i meydana getirmektedirler. Bütün ekonomik âmiller «Derinliğine sendika» çerçevesine sokulmuştur. Derinliğine sendika, devlet hizmetinde bir kamu hukuku kuruluşudur ve devletin idaresi altında teşkilâtlandırılmıştır. Sendikanın idarî mevkileri yalnız Millî Hareket Partisi mensuplarına verilebilir.

CORTÈS'LER :

Kuvvetler ayrılığı prensibine hiç bir şekilde yer verilmemiştir.

Yasama kudreti Devlet Başkanının elindedir. Yasama görevinin ifasında Cortès'ler adı verilen Meclis, Devlet Başkanı ile işbirliği yapacaktır. Kuruluş Kanununa göre «Cortès'lerin başlıca görevi, Devlet Başkanının tasdikine bağlı olmak üzere, kanunları hazırlamak ve tedvin etmektir.» Bu Meclis münhasıran istişarî mahiyette bir meclistir. Yaptığı şey, Devlet Başkanına kanun teklif etmekten ileri gitmez.

Cortès'lerin devletin temsili karakterini aksettirmesi istenmiş ve terekkübüne çeşitli unsurlar sokulmuştur. Cortès'lerin üç çeşit üyesi vardır :

Birincisi, tabii üyelerdir. Bunlar, işgal ettikleri mevkiler itibariyle görevde kaldıkları müddetçe üye sıfatını

muhafaza ederler. Bakanlar, Parti Millî Meclisi üyeleri, Danıştay, Yüksek Mahkeme, Yüksek Askerî Adalet Meclisi Başkanları, İl merkezleri Belediyeleri başkanları, Üniversite Rektörleri, İspanya Enstitüsü, Bilimsel Araştırma Yüksek Meclisi ile Sivil Mühendisler Enstitüsü Başkanları ve yirmi dört Sendika Şefi tabii üyedirler. Bütün bu kimseleri buldukları görevlere tâyin etmiş olan Devlet Başkanındır ve, görüldüğü gibi, Yüksek Yargı Organları Başkanları aynı zamanda yasama görevine katılmaktadırlar.

İkincisi, Devlet Başkanının tâyin ettiği yüksek şahsiyetlerdir ki, bunların sayısı ellidir.

Üçüncüsü, seçilmiş üyelerdir. Bunlar sendikaların, il merkez belediyesinin, İl'in ve avukatlar ve hekimler teşekkülleri gibi teşekküllerin seçtikleri temsilcilerdir.

Cortès'ler Meclisine başkanlık edecek kimseyi hükümet tâyin eder. Bu kimsenin Meclis üyelerinden olması şart değildir.

Meclisin yetkileri belirli maddelere taallük eder. Ayrıca, Hükümet uygun gördüğü tasarıları Meclise sevk edebilir. Olağanüstü hal ilânı hükümetin yetkilerindedir.

Meclisçe kabul edilecek tasarılar devlet başkanının tasdikine gönderilir. Devlet Başkanı dilerse bunu yeniden incelenmek üzere Cortès'lere geri gönderir.

Bakanlar Kurulunun da Devlet Başkanına kanun teklif etmek hakkı vardır. Bunun için Meclisin hükümete bu yolda yetki vermiş olması icabeder. Hükümet de ayrıca Devlet Başkanına yapacağı kanun teklifini Danıştayın tasvibinden geçirir.

1945 de çıkarılan Millî Referandum Kanunu bazı hallerde halkı da yasama işine katmaktadır. Devlet Başkanı, uygun göreceği her hususta milletin oyuna başvurabilir. Ana kanunlar için referandum mecburî kılınmıştır.

YÜRÜTME FAALİYETİ :

Yürütme kudreti de Devlet Başkanının elindedir. Başbakan görevini o ifa eder. Devletin yüksek idare organları 1957 tarihli (Devletin hukukî rejimi ve idaresi hakkında kanun) da gösterilmiştir. Bu kanun hükümleri ile Başbakan'a tanınmış olan yetkileri de Devlet Başkanı kullanır. Bakanları o tâyin ve azleder. Bakanlar, Prezidansiyel Rejimde olduğu gibi, Devlet Başkanına karşı sorumludurlar.

Bakanlar Kurulunun yetkileri de bir kanunla belirlenmiştir (26 Temmuz 1947 kanunu). Bu yetkilerden sadece iki tanesini saymak şef otoritesi üstünlüğü rejimini teşhise imkân verir. Bakanlar Kurulu fikir, haberleşme ve yazışma, mesken seçme, toplanma, dernek kurma hürriyetlerinin ve kişi ve mesken dokunulmazlıklarının kısmen veya tamamen talikine karar verebileceği gibi, mahkemelerin idarî mahiyetteki dâvalarda verdikleri kararların da kısmen veya tamamen yerine getirilmemesine karar verebilir.

Bundan başka, çeşitli kanunlarla hükûmete tanınmış yetkilere de tesadüf etmekteyiz. Kamu düzeni hakkındaki 1959 tarihli kanun, kamu düzeni tehlikeye girdiği takdirde olağanüstü hal ilânını hükûmete bırakmıştır. Bu halde, gidip gelme hürriyeti, mesken hürriyeti, toplanma hürriyeti, fikir hürriyeti, kişi dokunulmazlığı kaldırılabilir.

Ayrıca, Haklar Fermanı (Fuera de Los Espanoles) Kanunu hükûmete ana hürriyetleri dilediği zaman talik etmek imkânını vermektedir. Bir hürriyetin kullanılması memleketin mânevî, millî ve sosyal birliğini ihlâl etmekte ise, devlet o hürriyeti kayıtlayabilir. Bu cümleden olarak, basın hürriyeti bilhassa kayıtlamalara konu teşkil etmiştir. Batı demokrasilerinde (Dördüncü kuvvet) adını almış olan basın, Frankist Rejimde devletin dışında düşünülemez. Demokratik tipte hürriyetten hu-

sule gelecek zararlara mâni olmak lâzımdır. Basın, ancak millî menfaat hizmetinde olmalıdır. Devlet hizmetinde bir kamu teşebbüsü halinde kalmalıdır. Basın, sansüre tâbidir. Madrid'de gazeteler yayından önce Basın Genel Müdürlüğünün kontroluna sunulur. Buna mukabil parti gazeteleri sansürden muaftır. Bazı konular üzerinde haber, havadis veya yazı yayını tamamiyle yasaktır. Mevkute yayınlarının sayısını ve tevziini devlet yapar. Gazetelerin baskı sayısını, sayfa sayısını devlet tesbit eder. Ne miktar kâğıt alabileceklerini devlet kararlaştırır. Resmî makamları zan altında bırakabilecek haber yayını cezayı muciptir. Nutuklar, konferanslar ve sözlü beyanlar için önceden basma müsaadesi almak şarttır.

Diğer bir kanuna göre, siyasî mahiyetteki idarî fiillerin yargı kontroluna tâbi tutulamıyacağı ve Devlet Başkanının tekml kararlarının siyasî tasarruf karakterinde olduğu hüküm altına alınmıştır.

Genel oy hakkı yalnız Devlet Başkanının yapılmasını emredeceği referandumlarda ve anayasal mahiyet taşıyan kanunlar hakkında mecburî sayılmış olan referandumlarda kullanılabilir.

ÖZET :

Devletin fert hürriyetlerini kayıtlayıcı kanunları sayısızdır. Bütün bu hükümlerle sağlanmak istenen şey her çeşit muhalif davranış ve düşünceyi ezmektir. Müeyyide ile karşılanmayan muhalif davranış ve muhalefet yoktur. Tekml devlet yetkileri General Franco'nun elinde toplanmıştır. Devlet Başkanının muvafakati olmaksızın bir metin kanun haline gelemmez. Tek partiyi teşkil eden Millî Hareketin (Falanj) siyasî programı devletin ideolojisi haline getirilmiştir. Başka siyasî parti kurulmasına imkân yoktur. Millî Hareket veya Falanj aynı zamanda devlet ve parti başkanı olan zatın elinde bir diktatorya vasıtasından ibarettir. Tek Parti, Franco diktatoryasının zarurî olarak dayandığı temellerden biridir.

Kavramlara ve Has isimlere göre Arama indeksi

A

	<u>Sayfa</u>
Adalet	162, 251
Ademi Merkeziyet	143
Âdet	39, 40
Ahmet Ağaoğlu	16
Ahmet Mithat	16
Ali Fuat Başgil	16
Almanya	141
Amasya Tamimi	136
Amerika Başkanı	228
Amerika Birleşik Devletleri	24, 25, 65, 140, 141, 144, 163, 175, 186, 208, 214, 242, 249
Ana Haklar Demeci	20
Ana Hürriyetler	245, 247
Anayasa	21, 22, 27, 39
Anayasa Düzeni	124, 127
Anayasa Hukuku	5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 21, 39, 85
Anayasa Kanunu	21
Anayasa Mahkemesi	244
Anayasanın Değiştirilmesi	22, 23, 144
Anayasaya Uygunluk	144, 158, 164, 241
Anayasa Üstünlüğü	242
Andor	48
Aristo	5, 46, 47, 49, 120, 149, 170, 246
Aristokrasi	149
Arjantin	248

Atatürk	91
Atlantik Demeci	249
Attlee	188
Avam Kamarası	32, 35, 36, 37, 38, 42, 182, 192, 196
Avrupa Birliği	141
Avustralya	141, 144, 179
Avusturya	139, 140, 141

B

Babanzade	11
Bagehot	178
Bağımsızlık Demeci	219, 229, 247, 249
Barthélemy	8, 59, 84, 154
Bastiat	48
Başkanlık Rejimi	229
Bavyera	248
Bayrak	26
Belçika	185, 186
Bentham	34
Bergson	256
Berthélemy	58
Bibliyografya	15, 16
Birleşik Devlet	141
Birleşik Krallık	145, 186
Birleşmiş Milletler	141
Biyolojik Kişilik	134
Bluntschli	49, 52, 134
Bodin	48, 87, 106, 1220, 152
Bolşevik İhtilâli	262
Bonnard	58
Bossuet	48

Bracton	163
Brain Trust	227
Brest-Litovsk Andlaşması	264
Brezilya	141
Britanya Milletleri Topluluğu	141, 144, 186, 188
Burdeau	51, 59, 63, 97, 106, 110, 111, 112, 127, 133, 136, 138, 180, 181
Burgonya	140
Bükölmez Anayasa	22, 42, 127
Büyük Ferman	29, 33
Büyük Hat	30
Büyük İhtilâl	63, 88, 120, 243, 247

C

Caber Kalesi	105
Carré de Malberg	51, 82, 97, 126, 133, 180
Caudillaje	276
Caudillo	276
Celâlettin Arif	16
Ceza Hukuku	7
Cheks And Balances	176, 215, 235
Chesterfield	181
Chimienti	45
Civitas	45
Colloquium	28, 191, 192
Comte	52, 134
Contrat Social	56
Conventions	42
Coolidge	226
Cortès	279
Coste-Floret	176

Cot	176
Cromwell	34
Cumhuriyet	150, 151, 152
Curia Regis	28

Ç

Çay İsyani	218
Çekoslavakya	243
Çiçero	49
Çift Meclis Sistemi	208, 235
Çift Parti Sistemi	184
Çoğunluk	184, 185, 186, 241, 258.

D

Dabin	82, 83, 97, 111, 122, 124
Dareste	140, 185
Darwin	185
Danimarka	74
Daskalakis	24
Defi Sistemi	243
De Jouvenel	113, 117, 118
De la Bigne	97, 120, 153
Delos	67, 68, 121
Demagoji	151
Demokrasi	6, 90, 148, 160
Demir Perde	161
Despotizm	93
Deniz Ülkesi	152
Determinizm	256
De Tocqueville	220
De Villeneuve	Bak. De La Bigne

Devlet	8, 45 ve son., 57, 59, 62, 83, 96, 119
Devlet İdaresi	148
Devletin Gayesi	10
Devletin Menşei	49 ve son
Devletler Birliği	139
Devletlerarası Hukuk	7
Devletler Meclisi	208
Devlet Şekilleri	138
Dacey	161
Dirigisme	60
Diyalektik	257
Diyet Meclisi	140
Doğrudan Doğruya Demokrasi	206, 212
Dominyon	154, 187, 188
Dominium	97
Duclos	171
Duez	59, 84, 154
Duguit	9, 51, 98, 123, 126, 132, 180
Duverger	8, 16
Düzen	121

E

Eflâtun	14, 47, 49, 120, 148
Egemenlik	57, 63, 81, 97, 118, 124, 157, 202
Eisenhower	5, 227
Eisenmann	12
Emirli Vekâlet	202, 209
Engels	49
Esmein	8, 58, 133, 153
Eşitlik	59, 245, 255

F

Falanj	276
Fatih Giyom	28
Fauchille	97, 186
Federal Devlet	141, 143
Federal Heyet	209
Federalizm	141, 143
Federal Mahkeme	211
Federal Meclis	208
Felemenk	140
Fert Hürriyetleri	21, 247
Fichte	66
Floor Leader	236
Franco	276
Fransa	23, 158, 164, 176, 180
Freidrich	46

G

Ganimet Sistemi	223
Geleneksel Anayasa	22
Genel İdare	88, 89, 90
Genel Menfaat	149, 151
Gény	19
Gerçek Anayasa	24
Gerçek Birlik	139
Giraud	180, 184
Giyom	35, 37
Gobineau	66
Goodhart	163
Gökalp	78
Görevler Ayrılığı	174
Görünüşteki Anayasa	24

Graik	184
Grotius	93
Guizot	11
Güdücü Devlet	60
Güney Afrika Birliği	141
Güven Oyu	180, 210
Guetzévitch	9, 179

H

Haklar Demeci	36
Haklar Dilekçesi	33
Halk	90
Halk Teşebbüsü	203, 206, 207, 212
Halk Vetosu	214
Hamilton	223, 228, 241
Haşim Refet	16
Hauriou	58, 84, 89, 90, 111, 127, 135, 136, 154, 171, 175, 186
Hava Ülkesi	94
Haysiyet	6, 53, 123, 155, 165, 248, 251
Hearings	237
Hegel	46, 257
Herodote	148
Hiristiyanlık	27, 46, 47, 87, 114, 120
Hindistan	141, 145
Hobbes	14, 35, 46, 53, 54, 61, 87, 152, 155, 156
Hollanda	185
Hoover	226
Hukuk	5, 6, 54, 116
Hukuka Uyuma	123, 278

Hukuk Devleti	116, 124, 169
Hukuk Disiplinleri	7
Hukuk Üstünlüğü Devleti	160, 242
Hukukun Ayrılışı	7
Hukuk Üstünlüğü	21, 155, 159, 161, 165
Hükümdar Birliği	139
Hükümet	113, 117, 148 ve son., 223
Hür Basın	252
Hürriyet	21, 54, 56, 88, 118, 120, 123, 159, 162, 245, 247
Hürriyetlerin Teminatı	21
Hürriyet	6, 8, 10
Hüseyin Nail Kubalı	17

I

Irk	66, 69, 225, 227, 248
-----	-----------------------

I

İçtihat	19
İddia Sistemi	243
İdare Edenler	9, 51, 90, 92, 109, 110, 114, 115, 125, 132, 152
İdare Edilenler	9, 51, 61, 116, 129, 132
İdare Hukuku	7
Ihering	125, 133
İktidar	9, 27, 58, 61, 88, 109, 119, 148, 156, 171, 176, 184
İktidara Rıza (Muvafakat)	21, 61, 112, 113, 123, 136, 137, 156, 252, 275

İlâhî Hukuk	33, 35, 156
İlhan Arsel	17
İltihakî Mukavele	59
Imperium	58, 87, 97
İngiltere	22, 23, 27, 28, 94, 143, 144, 155, 163, 172, 181, 202
İnsan	5, 6
İnsan Hakları	6, 89, 245, 247
İnsan Hakları Evrensel Demeci	249
İnsan ve Vatandaş Hakları De- meci	175
İrade Teorisi	52
İrlanda	188
İspanya	140, 243, 275
İsrail	53
İstibdat	117
İsveç	139, 185, 186
İsviçre	65, 140, 141, 144, 179, 202, 203, 214, 243, 247
İzlanda	140

J

Jackson	223
Jandarma - Devlet	59, 247
Jefferson	219, 223, 239
Jellinek	83, 85, 97, 154
Jennings	184
John Marchall	222, 223
Jüstinyanus	7

Kabine	182, 184, 190, 197, 211
Kamu	119
Kamu Hukuku	7, 45
Kamu İyiliği	58, 119, 122
Kanada	141, 179, 185
Kant	106, 120
Kanun	19, 57, 245, 253
Kanunîlik	161, 164, 168
Kanun Üstünlüğü	33, 34
Kararname	194, 207, 244, 258
Karma Devlet	138
Kauper	163
Kaynak	19
Kelsen	96, 154
Kendi Kendini Sınırlama	126
Kennedy	228
Kişilik (Devlette)	131
Kolektivizm	60, 258
Kolkhoz	274
Komünist Partisi	259, 268
Konfederasyon	140
Konfüçyus	49, 72
Kongre	235
Kongresyonel Hükûmet	214
Kontra Sosyal	136, 255
Kontrollü Anayasa	24
Kontrolsüz Anayasa	24
Konvansyonel Hükûmet	153, 158, 202
Korkudan Kurtulma Hürriyeti	247, 250
Koruyucu Devlet	60, 247
Kölelik	224, 225, 239
Krischenko ve Denisov	8
Kı-Klux-Klan	225

Kurucu Meclis	23
Kuvayı Milliye	79
Kuvvet	56, 166
Kuvvetler Ayrılığı	127, 157, 170, 179, 188, 211, 215, 230, 241
Küba	228

L

Laband	85, 97
Lagos Kanunları	162, 168
Lambert	241
Lamennais	60
Landsgemeinde	206
Lapouge	66
Lâtin Amerika Devletleri	215
Latran Anlaşması	96
Lenin	262
Leviathan	54
Liberalizm	59
Lihntenştayn	48
Lincoln	89, 161, 224, 229
Lobby	237
Locke	34, 37, 53, 54, 61, 111, 114, 115, 136, 155, 156, 170, 171
Lolme	182
Lordlar Kamarası	38, 42, 191, 194, 195
Loyseau	85, 87
Lozan Andlaşması	99
Lüksemburg	49

M

Macaristan	137, 139, 227
Machiavelli	9, 45, 152
Magna Carta Libertatum	29, 217
Marksist Telâkki	21, 202
Marks	49, 246, 255, 256
Marksizm	255, 256
Marshall Plânı	227
Masaryk	68
Mast	8
Materyalizm	256
Mathiot	9, 183
Maunier	106
Mazzini	77
Mc. Carty	227
Meclis Hükûmeti	158
Meclis Soruşturması	210
Medenî Hukuk	7
Meredith	228
Metinler	20
Metod	14
Millet	63, 64, 81, 202
Millet Egemenliği	89, 175
Millî Devlet	79
Millî Egemenlik	157
Millîleştirme	60
Millî Meclis	208
Milliyetçilik	67, 248
Milliyetler Prensibi	66
Monako	48
Monarşi	149, 152
Montesquieu	35, 120, 153, 170, 171, 172, 183, 189, 202
Morin	60

Muhalefet	167, 184, 185, 236, 254, 258, 282
Mustafa Kemal	91, 136
Müdahaleci Devlet	60
Müesseseseleşme	109, 135

N

New Deal	226, 227
Nisbî Temsil	186
Norveç	139, 185, 186
Nürenberg Kanunları	68, 80

O

Oligarşi	148
Oppenheim	186
Oppenheimer	49
Organlar Ayrılığı	174
Osman Nuri Uman	16
Otokrasi	154, 156
Otorite	58, 109, 122, 155, 253
Otorite Üstünlüğü Devleti	253

Ö

Örf ve Âdet	19, 39
Özel Hukuk	7

P

Pactum subjectionis	87, 157
Pakistan	96
Pantarşi	154
Papa	49

Papalık Devleti	96
Parlamentarizm	178, 189
Parlâmento	30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 182, 192
Parlâmenter Rejim	42, 158, 180
Peel	183
Pellegrino Rossi	11
Peron	248
Philippe Pot	87
Pleonarşi	154
Polis	45, 47
Politeia	149, 151
Polonya	152
Prélot	9
Presidium	269
Presidansiyel Hükümet	153, 158, 214, 242, 281
Proletarya	247, 259
Pufendorf	46

R

Rasputin	260, 264
Ratzel	97
Recai Okandan	17
Redslob	180
Referandum	23, 203, 204, 206, 212
Renan	77
Renard	58, 83
Rıza	54
Rolin	186
Roma Hukuku	7
Roma Şehri	96
Roosevelt	220, 226, 231, 233, 234, 247

Rosin	85
Rousseau	14, 53, 55, 56, 88, 120, 133, 157, 158, 171, 202, 203, 238, 255

S

Sadık Tüzel	17
Saint Augustin	120, 246
Saint Paul	114, 115, 156
Saint Thomas	87, 115, 152, 247
Samuel Adams	217
San Marino	48
Scelle	48, 62, 98
Selçuk Özçelik	17
Sendikalizm	278
Sent Anayasa	22
Sezaryen Hükümet	153, 154
Sheriff	192
Sınıf Devleti	80
Sınıf Mücadelesi	257
Sınır	93
Siegfried	209
Simon (Sir John)	181
Siyasal Organizma	136
Siyasî Bilim	12, 13, 14
Siyasî Hayat	8
Siyasî Hürriyet	248
Siyasî İktidar	27, 51, 107, 123
Siyasî İktidarın Kayıtlanması	28
Soru	196, 210
Sosyal Andlaşma	21
Sosyal Haklar	247
Sosyalist Devlet	265

Sosyalist Kanunîlik	161, 165, 258
Sosyalist Mülkiyet	274
Sosyalizm	255, 265, 275
Sosyal Vakıa Teorisi	50
Sovhoz	274
Sovyet Anayasa Hukuku	8
Sovyet İhtilâli	263
Sovyetler Birliği	12, 25, 80, 141, 254, 255
Speaker	31, 42, 236
Spencer	49, 52, 134
Sputnik	227
Stalin	265
Stevenson	227
Suarez	87
Sübjektif Hak	133
Süleyman Şah	105
Süveys	227

Ş

Şef Otoritesi Rejimi	275
----------------------	-----

T

Tabiat Hali	55
Tabiat Olayı Teorisi	50
Tabii Hak	34
Tabii Hukuk	87, 125
Tarafsız Mahkeme	252
Temsil	155, 202
Temsilî Hükümet	155, 158, 202
Temsilî Rejim	156, 170, 268
Theodore Roosevelt	226

Ticaret Hukuku	7
Timarşı	148
Timokrazi	148
Tirani	148, 150
Tocqueville	181
Toplumsal Anlaşma	52, 53, 54, 87, 171
Tory	35, 182, 184
Trevelyan	197
Truman	227, 234
Türk Anayasa Hukuku	40
Türk Anayasası	22, 25, 158, 244
Türk Devleti	137
Türkiye	98
Türkiye Büyük Millet Meclisi	22
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası	22, 24, 25
Türk Mezarı	105

U

Ulpianus	45
Unesco	12, 160
Uygulama	20, 39

Ü

Ülke	49, 92, 96
Üniversite Özerkliği	252

V

Vatanperverlik	6
Vatikan	49, 96
Vedel	259
Venedik	152
Verdross	98

Veto	210, 223, 232, 233
Von Mohl	155

W

Waline	126
Washington	223, 229, 231, 233
Westminster Statüsü	188
Whig	35, 182, 184
Wilson	214, 226, 229, 232

Y

Yapma Kişilik	133
Yargıçlar Hükûmeti	241
Yaşamak Hakkı	249
Yatkın Anayasa	23, 189
Yazılı Anayasa	22, 259
Yekpare Devlet	138
Yoksulluktan Kurtulma Hürriyeti	247, 250
Yumuşak Anayasa	23, 189
Yurtsuz Con	28
Yusuf Ziya Özer	16
Yüksek Divan	225, 226, 227, 240
Yüksek Sovyet	267

Z

Zenci Meselesi	224, 239
Zımnî Yetkiler	221, 238
Zimmern	186
Zitvetorok Andlaşması	45
Zollschan	68
Zoonpolitikon	5

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI
MADDE NUMARALARINA GÖRE
ARAMA CETVELİ

<u>MADDE</u>	<u>SAYFA</u>
Başlangıç	169
1	251
2	80, 169, 251
3	251
4	86, 158
5	251
8	159, 252
10	250
11	252
12	80, 250
14	251
19	251
21	251
22	252
30	251
35	251
37	251
40	251
41	251
42	251
45	251
48	251
49	251
50	251
54	80
75	252
76	202

77	86
83	41
93	40
96	86
102	40
106	40
108	159
110	251
111	251
115	98
119	252
120	252
124	251
132	251, 252
147	159
149	245
151	244
152	159, 251
155	22

1963 yılı Mayıs ayında Ankara'da «Resimli Posta Matbaası» nda basımı tamamlanmıştır.